

**ARKEOLOJİK ALANLARDAKİ ONARIM MÜDAHALELERİNİN
ALAN SUNUMU BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ:
ANAVARZA ANTİK KENTİ (ADANA)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HATİCE GÖKÇE TÜRKOĞLU

**MERSİN ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA
ANABİLİM DALI**

**MERSİN
OCAK- 2021**

**ARKEOLOJİK ALANLARDAKİ ONARIM MÜDAHALELERİNİN
ALAN SUNUMU BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ:
ANAVARZA ANTİK KENTİ (ADANA)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HATİCE GÖKÇE TÜRKOĞLU
ORCID NO: 0000-0001-9574-2186

MERSİN ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA
ANABİLİM DALI

Danışman
Doç. Dr. NİDA NAYCI
ORCID NO: 0000-0001-7213-2772

MERSİN
OCAK - 2021

ÖZET

ARKEOLOJİK ALANLARDAKİ ONARIM MÜDAHALELERİNİN ALAN SUNUMU BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ: ANAVARZA ANTİK KENTİ (ADANA)

Arkeolojik alanların ziyaretçilerin erişimine açılmasından bu yana ziyaretçilerin bu alanları algılayabilmesi için kalıntıların ve alanın etkin bir şekilde sunumuna yönelik tartışmalar gündeme gelmiş, bu da alan sunumu-yorumlaması kavramlarının oluşmasına ve bununla ilgili yöntemlerin gelişimine zemin hazırlamıştır. Çeşitli nedenlerle zarar görerek yapısal bütünlüklerini kısmen veya tamamen kaybeden farklı yapı gruplarının bir arada bulunduğu bu alanların uzman olmayan ziyaretçiler tarafından anlaşılmasının güç olması, ziyaretçilerin alan ile kurdukları etkileşimi güçlendirecek çeşitli yöntem ve araçların geliştirilmesini sağlamıştır. Bu yöntemler içerisinde doğrudan birincil kaynak olan kalıntılar üzerinden ziyaretçiye bilginin aktarılma istenmesi uzun yıllar boyunca farklı uygulama pratikleri ile şekillenen müdahale yöntemlerinin gelişmesine olanak tanımıştır. Tez kapsamında bu müdahale yöntemlerinden alan sunumuna doğrudan etki eden; yeniden inşa (rekonstrüksiyon), ayağa kaldırma (anastylosis) ve bütünleme (re-integrasyon) uygulamalarının kuramsal çerçevesi ile birlikte modern arkeoloji biliminin ve koruma kuramının geliştiği İtalya'daki öncü örneklerden Pompeii, Herculaneum, Ostia Antica ve Villa Adriana başta olmak üzere farklı ülkelerdeki arkeolojik alanlarda nasıl yorumlandığı irdelenmiştir. Türkiye'de uzun koruma geçmişine sahip arkeolojik alanlardaki uygulamalarından seçilen örnekler üzerinden de öne sürülen gerekçeler ve alan sunumuna etkileri tartışılmıştır.

İncelenen örnek alanlardaki farklı yaklaşımlarda, tek yapı ölçeğindeki koruma-onarım müdahalelerin alan ölçeğinde gelişen sunum süreçlerine katkıları değerlendirilerek, bu müdahalelerin alan sunumu bağlamında kurgulanması için gözetilen strateji ve kriterler belirlenmiştir.

Tez kapsamında; koruma-onarım müdahalelerinin alan sunumu ile ilişkisi Adana-Anavarza Antik Kenti özelinde farklı ilgi gruplarının yaklaşımları doğrultusunda değerlendirilmiştir. Ziyaretçilerin alandaki deneyimleri, alanı algılama ve anlamlandırma düzeyi, alanda yürütülen çalışmalardan beklentileri ile korumadan sorumlu kişi ve kurumların alandaki uygulamalara yönelik görüşleri ele alınarak gerçekleştirilen ve gelecekte planlanan müdahalelerin Anavarza Antik Kenti alan sunumundaki etkileri tartışılmıştır. Sonuç olarak Anavarza Antik Kenti özelinde; bütünsellik ve süreklilik, bağlam ve ortam, denge, yeteri kadar sunum, fiziksel ve entelektüel erişim, dikkat çekme ve özgünlük kriterleri doğrultusunda alan sunumuna yönelik müdahale ve araştırma önerileri getirilerek farklı senaryolarla ziyaretçilere alanın nasıl aktarılabilceği çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arkeolojik Alan Sunumu, Anastylosis, Rekonstrüksiyon, Restorasyon, Bütünleme, Anavarza (6 adet).

Danışman: Doç. Dr. Nida NAYCI, Mersin Üniversitesi, Kültür Varlıklarını Koruma Ana Bilim Dalı, Mersin.

ABSTRACT

EVALUATION OF CONSERVATION INTERVENTIONS AT ARCHEOLOGICAL SITES IN THE CONTEXT OF SITE INTERPRETATION: ANAVARZA ANCIENT CITY (ADANA)

Since the archaeological sites have been opened to the access of visitors, discussions on the effective presentation of the ruins and the area have been brought to the agenda in order for visitors to comprehend these areas, and this has paved the way for the formation of the concepts of area presentation-interpretation and the development of related methods. The fact that these sites, containing different groups of structures, that have been damaged due to various reasons and partially or completely lost their structural integrity, are difficult to evaluate by the non-expert visitors, has led to the development of several methods and tools to strengthen the interaction between the visitors and the area. Among these methods, the intention of transferring the information to the visitor through the ruins which are the direct primary source, has enabled the development of intervention methodologies formed by various application techniques for many years. Within the scope of the thesis, it has been examined how the theoretical framework of these intervention methodologies such as reconstruction, anastylosis and reintegration practices which have a direct impact on the site presentation has been interpreted on archaeological sites in the pioneering examples of Italy such as Pompeii, Herculaneum, Ostia Antica and Villa Adriana being in the first place -where the modern archaeological science and conservation theory have been developed, and in different countries. Furthermore, it has been discussed the submitted justifications and their affects on the site presentation regarding the examples selected from the applications in the archaeological sites with a long term conservation background in Turkey.

Within the scope of different approaches in the examined sample sites, the strategies and criterias have been determined for the structuring of these interventions in the context of site interpretation, by evaluating the contributions of the conservation-restoration interventions on a single-structure scale to the presentation procedures developed across the site.

Within the scope of the thesis; the relationship between the conservation-restoration interventions and the site interpretations has been evaluated in line with the approaches of different interest groups based on Adana-Anavarza Ancient City. The experiences of the visitors in the area, their perception and interpretation levels, their expectations on the studies conducted in the area have been discussed. The effects of the interventions, on Anavarza Ancient City site interpretations, have been reviewed, realized and planned for the future by taking into account the opinions of the institutions and the person in charge of the protection regarding the practices carried out in the area. As a result, specific to Anavarza Ancient City; it has been studied how the area can be presented to visitors with different scenarios by bringing intervention and research suggestions regarding the site interpretations in line with the holism&continuity, the context and setting as well as balance, sufficient presentation(enough is enough), physical and intellectual access, lighting a spark and authenticity criteria.

Keywords: Archaeological site interpretation, Reconstruction, Anastylosis, Re-assembly, Conservation, Anavarza Ancient City (6 keywords).

Advisor:Assoc. Prof. Nida NAYCI, Department of Conservation of Cultural Assets, University of Mersin, Mersin.

TEŞEKKÜR

Mimarlık eğitimine başladığım ilk günden bu yana, bilgisi ve deneyimi ile her zaman yol gösterici olan, arkeolojik alanlarda çalışmayı sevmemi sağlayan ve bu çalışma deneyimlerimin gelişmesine büyük katkısı olan, uzun ve yorucu tez sürecinin başından sonuna kadar her anında destekleyici olan ve motivasyonumu yüksek tutan değerli danışman hocam Doç. Dr. Nida NAYCI'ya,

Tezin İtalya'daki saha araştırma süreçleri boyunca yanımda olan, belgeleme ve araştırma çalışmalarında desteklerini esirgemeyen Doç. Dr. Donato ABRUZZESE ve asistanı sevgili arkadaşım Srey Mom VUTH'a,

Anavarza saha çalışmaları için gerekli belge ve dokümanlara ulaşmamı sağlayan, Adana Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu personeline,

Anavarza ile ilgili saha deneyimlerini yüz yüze görüşmeler ile benimle paylaşan Adana Müze Müdürü Nalan Çopuroğlu Yastı ve Adana Profesyonel Turist Rehberleri Odası Başkanı Hasan ERDOĞAN'a,

Küçüklüğümden bu yana bana arkeolojik alanları sevdirecek dünyanın farklı yerlerinde bu alanları deneyimleme fırsatı sunan, tez çalışmam boyunca maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen babam Mehmet TÜRKOĞLU ile öğrenmenin ve keşfetmenin sınırsız dünyasını tanımamda öncülük eden annem Nazife TÜRKOĞLU'na,

Tez için incelemem gereken belge ve dokümanların İtalyanca çevirilerinde destek olan arkadaşım Barbara PAVARİN'e, İtalya'daki saha çalışmalarım beni yalnız bırakmayan sevgili arkadaşlarım Mariam TARKIAN, Anna LACHMANOVA, Alina PONOMAREVA ve Maria BARSUKOVA'ya,

Her zaman yanımda olarak bana destek olan, sevgisi ve ilgisiyle bana enerji veren Özkan Güler'e

Son olarak bu süreçte varlıklarıyla her zaman enerjimin yüksek olmasını sağlayan, birçok arkeolojik alanı beraber keşfettiğimiz Badem, Dracula ve Atom'a en içten teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
İÇ KAPAK	i
ONAY	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLOLAR DİZİNİ	viii
ŞEKİLLER DİZİNİ	ix
KISALTMALAR ve SİMGELER	x
1. GİRİŞ	1
1.1. Amaç ve Kapsam	2
1.2. Yöntem	3
2. KAYNAK ARAŞTIRMALARI	4
2.1. Arkeolojik Alanlarda Koruma Yaklaşımlarının Gelişimi	4
2.2. Türkiye’de Arkeolojik Alanların Korunmasına ve Sunumuna İlişkin Yasal Düzenlemeler	16
2.3 Arkeolojik Alanlarda Bir Sunum Aracı Olarak Koruma-Onarım Müdahaleleri	18
2.3.1. Yerde Birleştirerek Sergileme (<i>in-situ reassembly</i>)	19
2.3.2. Bütünleme (<i>re-integration</i>)	20
2.3.3. Anastylosis	22
2.3.4. Yeniden İnşa (<i>Rekonstrüksiyon</i>)	26
2.3.4.1. Rekonstrüksiyonların Gerekçeleri	28
2.3.5. Didaktik Rekonstrüksiyonlar	35
2.3.6. Çağdaş Malzeme Kullanımı ile Rekonstrüksiyon	40
2.4. Koruma-Onarım Müdahalelerinin Alan Sunumuna Katkısı: Alan Ölçeğinde Değerlendirmeler	42
2.4.1. Pompeii	43
2.4.2. Ostia Antica	47
2.4.3. Villa Adriana	50
3. MATERYAL ve YÖNTEM	54
3.1. Çalışma Alanı	56
3.2. Anavarza Antik Kenti’nin Tarihsel Gelişimi	59
3.3. Bilimsel Kazılar Öncesi Anavarza’da Yürütülen Araştırmalar	60
3.4. Bilimsel Kazılar ve Koruma Çalışmaları	63
3.5. Antik Kentte Bulunan Yapı Kalıntıları ve Korunma Durumları	66
4. BULGULAR ve TARTIŞMA	79
4.1. İlgili Grupları	79
4.2. Araştırma Süreci ve Verilerin Analizi	79
4.2.1. Kurum Temsilcilerinin Alandaki Müdahalelere İlişkin Görüşleri ve Planlanan Çalışmalar	80
4.2.2 Ziyaretçilerin Anavarza Deneyimleri: Anket Verilerinin Değerlendirilmesi	86
4.2.2.1. Antik Kentin Öznesi: Ziyaretçi Profili	86
4.2.2.2. Ziyaret Deneyimi	86
4.2.2.3. Kalıntılara İlişkin İzlenimler	89
4.2.2.4. Ziyaretçilerin Beklentileri	95
4.3. Verilerin Değerlendirilmesi	98
4.4. Anavarza Antik Kenti’ndeki Koruma-Onarım Müdahalelerinin Alan Sunumuna Etkilerinin Değerlendirilmesi	100

	Sayfa
4.5. Anavarza Antik Kenti için Öneriler	105
5. SONUÇLAR ve ÖNERİLER	110
KAYNAKLAR	113
EKLER (Var ise)	118
ÖZGEÇMİŞ	103

TABLolar DİZİNİ

	Sayfa
Tablo 2.1. Yapı ölçeğinde müdahaleler	42
Tablo 4.1. Katılımcıların antik kenti ziyaret etme nedenleri	87
Tablo 4.2. Katılımcıların antik kenti tekrar ziyarete gelme nedenleri	87
Tablo 4.3. Alanda geçirilen süre	88
Tablo 4.4. Alanın nasıl gezildiği ile gezilen yapıların neler olduğunun algılanmasının karşılaştırılması	89
Tablo 4.5. Gezi sonrası yapıların ziyaretçilerin aklında kalma nedenleri	90
Tablo 4.6. Alanın gezilme şekline göre kalıntıları ziyaret eden ve ziyaret etmeyen kişi sayıları	92
Tablo 4.7. Kalıntılarda geçirilen süreyi etkileyen faktörler	94
Tablo 4.8. Kalıntılara ilişkin izlenimler	95
Tablo 4.9. Ziyaretçilerin antik kentte restorasyon yapılmasını istendiği yapılar	96
Tablo 4.10. Ziyaretçilerin restorasyon yapılmasını isteme nedenleri	96
Tablo 4.11. Ziyaretçiler tarafından tercih edilen yardımcı kaynaklar	97
Tablo 4.12. Alanı tekrar ziyaret etmek isteme nedenleri	98

ŞEKİLLER DİZİNİ

	Sayfa
Şekil 2.1. II. Dünya savaşı sonrası Pompeii'deki Palestra yapısı ve <i>Via dell'Abbondanza</i>	7
Şekil 2.2. Kemer parçalarının yerde sergilenmesi, Alahan Manastırı	19
Şekil 2.3. Kastabala Antik Kenti Sütunlu Cadde yerde birleştirilerek sergileme örneği	19
Şekil 2.4. Ostia Antik Kenti Hamam yapısındaki yerinde sergileme örneği	20
Şekil 2.5. Ostia'daki duvar bütünlemelerinden örnekler	21
Şekil 2.6. Pompeii Antik Kenti'nde malzeme ayırımını sağlayan tuğla dizileri	21
Şekil 2.7. Apollo Tapınağı'nın tuğla ile bütünlenen merdivenleri	22
Şekil 2.8. Colosseum cephesinde tuğlaların tırtıklı örülmesi ile duvarın devam ettiğini gösteren bütünlemeler	22
Şekil 2.9. Parthenon Tapınağı, Anastilosis öncesi Akropolis'e dağılmış mimari parçalar	24
Şekil 2.10. Anastilosis çalışmaları sonrası Parthenon Tapınağı	24
Şekil 2.11. Anastilosis Sagalassos'taki Antonin Nymphaeum	24
Şekil 2.12. Anastilosis projesi sonrası Sagalassos'taki Antonin Nymphaeum	24
Şekil 2.13. 19. yy. sonları restorasyonlar öncesi Ostia Tiyatrosu	25
Şekil 2.14. Ostia Tiyatrosu	25
Şekil 2.15. Efes Celsus Kütüphanesi cephe anastilosisi	26
Şekil 2.16. Perge Antik Kenti genel görünümüne sütunlu caddelerin etkisi	26
Şekil 2.17. II. Dünya Savaşı'nın ardından Peristilli Avlu'nun yıkılan çatısı	29
Şekil 2.18. II. Dünya Savaşı sonrası tekrar rekonstrüksiyonu yapılan Peristilli Avlu	29
Şekil 2.19. Pompeii Tiyatrosu, 1932	29
Şekil 2.20. 1950'lerdeki rekonstrüksiyon uygulamasından sonra Pompeii Tiyatrosu'nun ahşap paneller çıkarılmış hali ile görünümü	29
Şekil 2.21. Pompeii Tiyatrosunda bir konser	30
Şekil 2.22. Pompeii Tiyatrosu	30
Şekil 2.23. 1952 yılındaki kazılar sonrası Attalos Stoa'sı kalıntıları	30
Şekil 2.24. Rekonstrüksiyon sonrası Attalos Stoa'sı	30
Şekil 2.25. Canopus'un batısındaki servis yapılarının rekonstrüksiyonu	31
Şekil 2.26. Hattuşa sur duvarları rekonstrüksiyonu	32
Şekil 2.27. Villa del Casale'nin kaldırılan Minissi tasarımı koruma çatısı	33
Şekil 2.28. Villa del Casale Çatı Rekonstrüksiyonu	34
Şekil 2.29. Villa dei Misteri genel görünüm	34
Şekil 2.30. 1960'larda eskisi ile değiştirilen çatı rekonstrüksiyonu	35
Şekil 2.31. 2003-2013 yılları arasındaki restorasyon çalışmalarında ile yenilenen çatı	35
Şekil 2.32. Özgün kemer elemanlarının gösterilmesi için kullanılan metal çerçeve	36
Şekil 2.33. Yapının duvarlarındaki kısmi rekonstrüksiyonlar ve özgün duvar kalıntıları	36
Şekil 2.34. Çağdaş malzeme ile merdiven eki	36
Şekil 2.35. Canopus'un batısındaki servis birimleri kısmi rekonstrüksiyonu	37
Şekil 2.36. Canopus'un batısındaki servis birimleri kısmi rekonstrüksiyonu	37
Şekil 2.37. Terme Suburbane Frigidarium Kuzey Duvarı'ndaki lav dolgu	38
Şekil 2.38. Terme Suburbane Caldarium'daki Labrum'un şeklini alan katılmış lav parçası	38
Şekil 2.39. Teatro Greco oturma sıraları izleri ve Praecinctiones kalıntıları	39
Şekil 2.40. Pecile Gravürü, G.B. Piranesi, 1775	39
Şekil 2.41. Kuzey Pecile Duvarı ve Giriş Kapısı	39
Şekil 2.42. Silindirik şekilde budanarak burada bulunması gereken sütunları temsil eden ağaçlar	40
Şekil 2.43. Xanten Arkeoloji Parkı Great Roman Bath yapısının rekonstrüksiyon sonrası dışarıdan görünümü	41
Şekil 2.44. Xanten Arkeoloji Parkı Great Roman Bath yapısının rekonstrüksiyon sonrası iç mekânı	41
Şekil 2.45. Pompeii'deki koruma çalışmalarının tarihsel gelişimi	44

	Sayfa
Şekil 2.46. Pompeii’de yapı ölçeğinde gerçekleştirilen müdahaleler	45
Şekil 2.47. Pompeii’de gerçekleştirilen müdahalelerin alan ölçeğine etkisi	46
Şekil 2.48. Pompeii’deki sokak cephesi rekonstrüksiyonları	46
Şekil 2.49. Ostia Antica kazı dönemleri	47
Şekil 2.50. 1938-1942 yılları arası restorasyon çalışmaları	48
Şekil 2.51. Ostia Antica’daki koruma çalışmalarının tarihsel gelişimi	49
Şekil 2.52. Ostia Antik Kenti duvar bütünlemeleri	49
Şekil 2.53. Villa Adriana’daki koruma çalışmalarının geçmişi	51
Şekil 2.54. Villa Adriana’da yapı ölçeğinde gerçekleştirilen müdahalelerin alan ölçeğine etkisi	52
Şekil 3.1. Anavarza Antik Kenti şematik yerleşim planı	55
Şekil 3.2. Anavarza Antik Kenti Konumu	57
Şekil 3.3. Anavarza Antik Kenti ve Dilekkaya Köyü	57
Şekil 3.4. Anavarza Yukarı Şehir, 2020	58
Şekil 3.5. Anavarza Çiftlik-i Hümayunu, 1897	60
Şekil 3.6. Anavarza Gravürü	61
Şekil 3.7. Anavarza plan eskizi	62
Şekil 3.8. Anavarza Genel Planı	62
Şekil 3.9. Anavarza Genel Görünüm	63
Şekil 3.10. Kazı ve Restorasyon çalışmaları devam ederken kentin güney bölümü	65
Şekil 3.11. Anavarza Antik Kenti Yapı Kalıntıları	66
Şekil 3.12. Güney surları ve Zafer Takı Güney Cephesi	67
Şekil 3.13. Restorasyon öncesi Zafer takı güney ve kuzey cepheleri	68
Şekil 3.14. Anastylis ve bütünleme çalışmaları sonrası Zafer Takı güney cephesi	69
Şekil 3.15. Anavarza sütunlu cadde kesiti restitüsyonu	70
Şekil 3.16. Anavarza Antik Kenti ana sütunlu caddesi	70
Şekil 3.17. Kuzeybatı Hamamı Kalıntıları	71
Şekil 3.18. Kuzey Hamamı Kalıntıları	71
Şekil 3.19. Anavarza Tiyatrosu	72
Şekil 3.20. Stadyum Kalıntıları	73
Şekil 3.21. Hacıbeyli Köyü yolu üzerindeki su kemerlerinin 1908 yılındaki görünümü	74
Şekil 3.22. Hacıbeyli Köyü yolu üzerindeki Su Kemer kalıntıları	74
Şekil 3.23. Batı cepheden Anavarza Kalesi genel görünüm hava fotoğrafı	74
Şekil 3.24. Anavarza Kalesi giriş kapısı, güney kuleleri ve suru, güneydoğu kulesi	75
Şekil 3.25. Yukarı şehrin kuzey ve güney kışlalarını ayıran kayalık platform ve üç katlı Ermeni Kulesi (Donjon)	76
Şekil 3.26. Yukarı şehir kuzey bölümü hava fotoğrafı	77
Şekil 3.27. Kalıntıların korunmuşluk durumları	78
Şekil 4.1. Zafer Takı bütünlemesinde kullanılan parçaların yapının özgün bölümleri ile ilişkisi	81
Şekil 4.2. Antik kentte gerçekleştirilen ve gerçekleştirilmesi planlanan restorasyon çalışmaları	83
Şekil 4.3. Turizm acenteleri tarafından kullanılan mevcut dolaşım güzergahı ve yapıların korunmuşluk durumlarının ilişkisi	85
Şekil 4.4. Ziyaret edilme sıklığına göre alandaki yapı kalıntıları	91
Şekil 4.5. Ziyaret edilme sürelerine göre alandaki yapı kalıntıları	93
Şekil 4.6. Anavarza Antik Kenti girişleri	105
Şekil 4.7. Güzergah I	107
Şekil 4.8. Güzergah I perspektifleri	108
Şekil 4.9. Güzergah I ve II	109

KISALTMALAR ve SİMGELER

Kısaltma/Simg	Tanım
ABB	Adana Büyükşehir Belediyesi
ICAHM	The International Scientific Committee on Archaeological Heritage Management- Uluslararası Arkeolojik Miras Yönetimi Bilimsel Komitesi
ICOMOS	International Council on Monuments and Sites – Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi
KTVKK	Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu
MIBACT	Il Ministero per i beni e le attività culturali e per il turismo - İtalya Kültür Varlıkları ve Turizm Bakanlığı
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organizations - Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim Ve Kültür Organizasyonu

1. GİRİŞ

1.1. Amaç ve Kapsam

Arkeolojik alanların kamuoyuna açılmasından bu yana ziyaretçilerin bu alanlarla kurdukları etkileşiminin artması, uzman olmayan ziyaretçilere kalıntıların ve alanın nasıl etkin bir şekilde sunulacağı sorusunu gündeme getirmiş, bu da alan sunumu-yorumlaması kavramlarının oluşmasına ve bununla ilgili yöntemlerin geliştirilmesine zemin hazırlamıştır. Tarihin farklı dönemlerine tanıklık etmiş eşsiz bilgi kaynağı değeri olan bu kültürel miras alanlarındaki yapı kalıntılarının çevresel faktörler, doğal afetler, savaşlar, vandalizm gibi nedenlerle zarar görerek yapısal bütünlüklerinin bozulması, günümüz ziyaretçilerinin bu alanları okuyabilmelerini güçleştirmiştir. Bunun sonucunda ziyaretçilerin alan ile kurdukları etkileşimi güçlendirecek çeşitli yöntemler ve araçlar geliştirilirken eş zamanlı olarak kalıntılar üzerinde gerçekleştirilen uygulamalarda kullanılan müdahale yöntemlerinde de bu kaygı gözetilmiş, doğrudan birincil kaynak olan yapı üzerinden ziyaretçiye bilgiyi aktarmanın yolları aranmıştır.

Tezin amacı; 19. yüzyılda uluslararası alanda tartışılarak kuramsallaşmaya başlayan koruma kavramı içerisinde arkeolojik alanlara yönelik müdahale yöntemlerinden; yeniden inşa (*rekonstrüksiyon*), ayağa kaldırma (*anastylosis*) ve bütünleme (*re-integrasyon*) uygulamalarının gelişim süreçlerini, uygulama pratiklerinde nasıl şekillendiğini ve bunların alan sunumu ile kurdukları ilişkileri çözümlemektir. Birbirleri ile benzeştikleri noktalar bulunan ve kimi zaman oldukça iç içe geçmiş olan bu kavramların birbirlerinden nasıl ayrıştığı, bunlara hangi koşullarda başvurulabileceği, uygulanmaları için öne sürülen gerekçeler ve uygulamadaki sınırlandırmalar ile teknik farklılıklar tez kapsamında irdelenmiştir. Modern arkeoloji biliminin ve koruma kuramının geliştiği İtalya'dan seçilen örnek uygulamalar (Pompeii, Herculaneum, Villa Adriana, Ostia Antica) üzerinden müdahale yöntemlerinin uygulama pratiklerinde teknik yaklaşımlar ile nasıl şekillendiği irdelenmiş; bu uygulamaların ziyaretçi yönetimine ve alan sunumuna nasıl yansıtıldığı incelenmiştir. Türkiye'de de uzun koruma geçmişine sahip, arkeolojik alan koruma yaklaşımlarından seçilen örnekler üzerinden burada gerçekleştirilen onarım müdahaleleri için öne sürülen gerekçeler ve alan sunumuna etkileri tartışılmıştır.

Bütün bu incelemeler sonucunda yapı ölçeğinde gerçekleştirilen rekonstrüksiyon, anastylosis ve bütünleme müdahalelerinin alan ölçeğine katkıları açıklanarak, müdahalelerin alan sunumu bağlamında kurgulanması için gözetilen strateji ve kriterler belirlenmiştir.

Tez kapsamında; incelenen bu ilişkilerin Anavarza Antik Kenti özelinde ziyaret deneyimlerine yansımaları farklı ilgi gruplarının yaklaşımları doğrultusunda değerlendirilmiştir. Burada ziyaretçilerin alanı algılama ve yorumlama düzeyi, beklentileri, korumadan sorumlu kişi ve kurumların müdahaleler için öne sürdükleri gerekçeler irdelenerek, planlanan ve

gerçekleştirilen onarım müdahalelerinin Anavarza Antik Kenti alan sunumundaki etkileri tartışılmıştır.

1.2. Yöntem

Tezin birinci bölümünde; 19. yüzyıldan günümüze modern koruma kuramının gelişimine paralel arkeolojik alanlarda uygulanarak alan sunumuna doğrudan etki eden müdahale yöntemleri arasından; bütünleme (*re-integrasyon*), ayağa kaldırma (*anastylosis*), ve yeniden inşa (*rekonstrüksiyon*) uygulamaları ile ilgili kavramsal ve yasal altyapılar araştırılıp, bu kavramların süreç içerisinde anlamlarında ve kapsamlarında geçirdiği değişimler açıklanmıştır. Bu kavramlar; ilkesel yaklaşımları ve teknik kullanımları ile farklı uygulama örneklerini barındıran İtalya'daki çalışmalar üzerinden yapılan saha gözlemleri ile değerlendirilerek; müdahalede kullanılan yöntemler, malzemeler ve bunların alan sunumu ile ilişkileri incelenmektedir. Bunun için modern arkeoloji biliminin ortaya çıktığı ve koruma kuramının şekillendiği İtalya'daki öncü uygulamalardan olan Roma ve Napoli yakınlarındaki; Villa Adriana, Ostia Antica, Pompeii, Herculaneum'daki kalıntılara ilişkin müdahaleler yerinde gözlemlenmiştir. İtalya deneyimlerinin incelendiği beş aylık süreç içerisinde alan bazındaki gözlemlere ve değerlendirmelere paralel bu uygulamalara ilişkin literatüre yönelik de ilgili enstitü ve kütüphanelerin¹ arşiv belgeleri taranmış, bu alanlarla ilgili kazı raporları, bilimsel yayınlar, uygulama öncesi yıllara ait fotoğraflar materyal olarak kullanılmıştır. İtalya örnekleri ile birlikte bu müdahalelerin Türkiye'de de uzun koruma geçmişine sahip arkeolojik alanlardaki uygulamalarından seçilen örnekler üzerinden nasıl yorumlandığı tartışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde bilimsel kazı, restorasyon ve sunum çalışmalarının yakın geçmişte başladığı, Kilikya Bölgesi'nin farklı tarihsel katmanlarına sahip antik yerleşim merkezlerinden biri olan Anavarza Arkeolojik Sit Alanı örneklem olarak seçilmiş, gerçekleştirilen ve gerçekleştirilmesi planlanan ayağa kaldırma çalışmaları irdelenerek, farklı ilgi gruplarının bu çalışmalara yaklaşımları değerlendirilmiştir. Bu bağlamda öncelikle Anavarza Antik Kenti'nin tarihi ve alandaki koruma uygulamalarının tarihsel gelişimi hakkında literatür araştırmalarından ve kazı raporlarından gelen bilgilerden elde edilen veriler ortaya konularak alanın koruma tarihi incelenmiştir. Üçüncü bölümün ikinci aşamasında alandaki müdahalelere ilişkin görüşlerin alınması ve planlanan çalışmalar hakkında bilgi edinmek için kurum temsilcileri ile sözlü

¹ Library of Università degli Studi di Roma "Tor Vergata", Pompeii online fotoğraf arşivi (pompeiiinpictures.com), Fraunhofer Institute -Pompeii online arşivi, Ministero per i beni e le attività culturali e per il turismo-Parco Archeologico di Ostia Antica (Ostia online veri arşivi-<https://gisnadis.parcoarcheologicostiantica.it/>), Istituto Centrale per il Catalogo e la Documentazione-ICCD (<https://dati.beniculturali.it/applicazioni/applicazione-fotografico/>).

görüşmeler yapılmıştır. Üçüncü bölümün üçüncü aşamasında sahadaki kalıntılarda gerçekleştirilen çalışmalar yerinde gözlemlenerek, alandaki deneyimlerini ölçmek için antik kente gelen ziyaretçiler ile anket yapılmıştır. Dördüncü bölümde yapılan anketlerden elde edilen veriler analiz edilerek, ziyaretçilerin alandaki deneyimlerinin şekillenmesinde ve antik kenti kavramalarında kalıntılardaki müdahalelerin ve yapılara ait koruma durumlarının etkileri tartışılmış, Anavarza'da gerçekleştirilecek müdahalelerin alan sunumu bağlamında değerlendirilmesine yönelik alan ölçeğinde ilke ve stratejiler belirlenmiştir.

2. KAYNAK ARAŞTIRMALARI

Bu bölümün birinci aşamasında, çağdaş koruma kuramının oluşumu ve arkeoloji biliminin ortaya çıkışı ile birlikte arkeolojik alanlarda sunum ve yorumlama çerçevesinde ele alınan onarım müdahalelerinin yöntemleri; uluslararası belgeler, tüzükler, rehberler ışığında irdelenerek bunların kronolojik gelişimleri, tercih edilme gerekçeleri, birbirleri ile benzeşen ve ayrışan yönleri, uygulama ölçütleri açıklanmıştır. İkinci aşamada yapı ölçeğinde gerçekleştirilen; bütünleme, anastilosis, rekonstrüksiyon uygulamalarının farklı teknik ve malzemelerin kullanımı ile nasıl şekillendiği incelenerek bu onarım müdahalelerinin alan ölçeğinde sunuma olan katkılarına etki eden kriterler saptanmıştır.

2.1. Arkeolojik Alanlarda Koruma Yaklaşımlarının Gelişimi

Avrupa’da modern arkeoloji biliminin ortaya çıkışına kadar geçen sürecin başlangıcı 15. ve 16. yüzyıllara uzanmaktadır [1]. Rönesans ve beraberindeki aydınlanma hareketlerinin etkisiyle dönemin aydınlarının antik çağ eserlerine olan ilgisinin ve hayranlığının artması bu eserlerin belirli kişilerce toplanarak koleksiyonlarının yapılmaya başlanmasına neden olmuştur [2]. İtalya’da 17. yüzyılda sanat, mimari ve tarih yazımındaki bilimsel gelişmeler eski eserlere olan ilginin daha da artmasını sağlamış, koleksiyonculuk gelişmiştir. 18.yy’da Papalar önleyici tedbirler alarak kilise bünyesinde eski eserleri toplamaya, kazıları denetlemeye ve eserlerin ülke dışına götürülmesini engellemeye çalışmışlardır [1]. 19.yüzyıla gelindiğinde İtalya’da Johann Joachim Winckelmann öncülüğünde başlayan bilimsel kazılar; Ostia, Pompeii ve Herculaneum gibi arkeolojik alanlara yayılmış, bu alanlar bilimsel yaklaşımlarla çalışılan ilk örnekleri oluşturmuştur [1]. 19. yüzyılın sonlarına doğru uluslararası alanda değerlendirme ve bilgi paylaşımı toplantılarının yapılmaya başlaması ile bir bilim olarak ele alınan arkeolojinin sorunları, yöntemleri ve terminolojisi tartışılarak kuramsallaşmıştır [1].

Modern arkeoloji biliminin gelişmesine uzanan süreçte tarihi eserlerin korunmasına ilişkin sorunlar modern koruma kuramının oluşmaya başladığı 18.yy’dan itibaren gündemde olan önemli tartışmaların başında gelmektedir. Bunun ilk örneklerinden biri Fransa’da Viollet-le-Duc’ün (1814-1879) “üslup birliği” ya da başka bir deyişle “stilistik rekompozisyon” olarak ortaya attığı restorasyon kuramıdır. Viollet-le-Duc bu çalışmalarında bir anıtın restorasyonunun tadilatın ötesine geçerek o anıtı yeniden yorumlayıp aynı ve benzer malzemeler kullanılarak ilk inşa edildiği haline getirmeyi, gerektiğinde mükemmelliği yakalamak adına yapıyı ‘olması gereken halde’ yeniden inşa etmeyi savunmaktaydı [3]. Ancak üslup birliğini yakalamak adına yapılarda farklı dönemlere ait izlerinin silinmesi koruma camiasında tartışmalar yaratmıştır.

Stilistik rekompozisyon uygulamalarında kullanılan yöntemler ile yapının belge niteliğinin korunmamasına yönelik eleştiriler artarken İngiltere’de John Ruskin (1819-1900) ve William Morris (1834-1896) öncülüğünde “anti-restorasyon” akımı gündeme gelmiştir. Anti-restorasyon kuramı, çağlarının restorasyon uygulamalarında anıtların ciddi müdahaleler ile özgün hallerinden uzaklaştırılmasının oldukça yanıltıcı ve bilimsellikten uzak olduğu belirtip, bu restorasyonlardan bütünü ile vazgeçilmesini tavsiye etmekteydi [1, 4].

Stilistik rekompozisyon ve anti-restorasyon tartışmaları devam ederken İtalya’da Luca Beltrami (1854-1933) tarafından her türlü restorasyonun arşiv belgelerine ve güvenilir kaynaklara referanslarla yapılmasına dayanan tarihi restorasyon kuramı ileri sürülmüştür. Tarihi restorasyon kuramı, yeniden inşa süreçlerinde dokümantasyonun önemine vurgu yaparak; arşiv belgeleri, tarih kitapları, pullar, resimler gibi ulaşılabilen her türlü kaynak üzerinden anıtın izinin sürülüp bunlardan sağlanan somut veriler ışığında restorasyon kararlarının alınmasını tavsiye etmekteydi [3]. Fakat bu noktada araştırmalardan elde edilen verilerin güvenilirliği tartışılmaya başlanmıştı. Dönemin şartlarıyla bir yapı hakkında elde edilen verilerin yine başka sanatçılar tarafından üretilen gravür, resim vb. öznel yorum içeren eserlerden sağlanabilmesi bu belgelere dayandırılarak yapılacak olan rekonstrüksiyonlara çekimser bakılmasına neden olmaktaydı. Bunun yanı sıra kalıntıların miktarı, eksik parçaların tamamlanacağı malzemelerin niteliği gibi konularda da uluslararası alanda dikkat çeken bu kuramın en bilinen örneği Milano’daki Sforza Şatosu’dur. Şato’nun 16. Yüzyılda yıkılmış olan kulesi çeşitli kaynaklardan elde edilen bilgiler ile yeniden inşa edilmiş, fakat bu kaynaklardaki verilerin detaylı olmayışından kaynaklı stilistik rekompozisyonda olduğu gibi mimarın yorumu ile tamamlanan kısımları olmuştur [3]. Bunun sonucu olarak da Beltrami’nin öne sürdüğü tarihi restorasyon kuramı teori ve pratik çelişkileri yönünden tartışılmaya başlanmıştır.

1883 yılında İtalya’da Camillo Boito (1836- 1914) restorasyon adına o zamana kadar öne sürülen düşünsel birikimin bir sentezini yaparak, çağdaş restorasyonun beş ilkesini belirlemiştir. Bu ilkelerde; anıtların tüm insanlık tarihinin belgeleri olduğu ve yapılacak olan müdahalelerle yapı hakkında yanıltıcı bir izlenim bırakılmaması gerektiği anlatılmış, *“Sağlamlaştırma onarımdan daha iyidir, Onarımsa, restore etmekten daha iyidir.”* denilerek mümkün şartlarda yapıya en az müdahalenin yapılabilecek en iyi koruma olduğu açıklanmıştır [5]. Yapısal sorunlar, güvenlik gibi nedenlerle ek ya da onarım yapılmasının zorunlu olduğu durumlarda bu müdahaleler somut verilere dayandırılmalı, yapının görsel bütününe ve biçimine saygılı olunmalıdır [5]. Restorasyon tarihi bir işaret veya rakamla belirtilmeli, restorasyonda kullanılan malzemelerin yapı ile uyum içerisinde fakat ayırt edilebilir olmalıdır [5]. İlk tasarımımdan sonra farklı dönemlerde yapılan ekler yapıya zarar vermediği sürece anıtın bir parçası olarak korunmalı, restorasyon sırasında gerçekleştirilen bütün işlemler çizim ve fotoğraflarla detaylı belgelenmelidir [5].

Boito'nun kuramı İtalya'da kendinden sonra gelen Gustavo Giovannoni (1873-1947) tarafından geliştirilerek yalnızca anıtın değil, bulunduğu çevrenin de korunması gerektiğini savunan bir tartışma halini almıştır. Arkeolojik alanlardaki anıtlara ilişkin koruma yaklaşımlarının öncü uygulamalarını barındıran bir başka ülke olan Yunanistan'da ise 1900'lü yıllar, Acropolis'teki yapılara ilişkin yeniden inşaların çalışıldığı bir sürecin başlangıcı olmuştur. Bu süreçte İlk olarak 1930'da Nikolaos Balanos tarafından Parthenon Tapınağı'nda başlatılan çalışmalarda uygulanan, bir anıtın dağınık halde bulunan parçalarının yeniden birleştirilerek ayağa kaldırılması işlemi, sonraki dönemlerde sıklıkla kullanılacak olan bir yöntemi (anastilosis) işaret etmektedir [4].

1931 yılında İtalya'da Giovannoni'nin görüşleri daha kapsamlı ele alınarak "Carta del Restauro (Restorasyon Tüzüğü)" adı altında ilkeselleştirilmiştir [3]. Carta del Restauro'da sağlamlaştırma ve onarım ilkelerinin belirlenmesi adına anıtlar; "*yaşayan olduğu söylenebilecek anıtlar (che nei monumenti che possono dirsi viventi siano)*" ve artık kullanılmayacak durumda olan "*ölü anıtlar*" şeklinde ele alınmıştır [6]. Burada söz edilen "ölü anıt" kavramı özellikle arkeolojik alanlardaki eserleri kapsarken, özgün işlevine devam eden ya da işlevlendirmeye uygun olan yapılar ise "yaşayan anıtlar" olarak tanımlanmıştır. Yaşayan anıtlarda yalnızca özgün işlevinden çok uzak olmayan ve yapıda gerekli müdahalelerin önemli hasarlara neden olmayacak şekilde uyarlanabileceği yeni kullanımlar verilmesi kabul edilebilmekteydi [6]. Artık kullanılmayan ölü anıtlarda ise her tür bütünleme ve rekonstrüksiyondan kaçınılması gerektiği; ancak **anastilosis**, yani kalıntının genel çizgilerini ortaya çıkarmak ve korunmasını sağlamak amacıyla mümkün olan en az ek ve sade malzeme ile dağılmış parçaların birleştirilmesi işlemi önerilmekteydi [6].

19. Yüzyılda İngiltere, İtalya, Yunanistan gibi Avrupa ülkelerinde uzman ekipler tarafından yürütülen sistematik ve bilimsel kazılarla, arkeolojik alanlarda toprak altındaki birçok kalıntının gün yüzüne çıkarılması sağlanmıştır. Geniş alanlara yayılan bu arkeolojik yerleşimlerin eş zamanlı olarak farklı bölümlerinde yoğun bir şekilde kazı çalışmaları yürütülürken gün yüzüne çıkarılan eserlerin iklimsel ve çevresel koşullar, insan baskısı, savaş yıkımları gibi dış etkenlere karşı korunması sorunu ile karşı karşıya kalınmıştır.

Modern koruma kuramının oluşmaya başladığı bu süreçler II. Dünya Savaşı ile birlikte farklı bir perspektif kazanmıştır. II. Dünya Savaşı sırasında bombardımanlar sonucu tarihi kent merkezleri ile birlikte birçok anıt ve arkeolojik alan da ciddi hasarlar görmüştür. Yıkımın bu denli büyük olduğu ülkeler, savaş sonrası arkeolojik alanlarda izledikleri politikalarda Carta del Restauro ve Atina Konferansı sonrası alınan kararların aksine savaş sonrası rekonstrüksiyonlara (*post-war reconstruction*) yönelmiştir [7]. Dolayısıyla II. Dünya Savaşı'nı takip eden bu süreç yerleşik koruma ilkelerinin tartışılmaya başlandığı bir süreç olmuştur. Savaşın yıkıcı etkisinin ardından başvurulacak restorasyon çalışmaları ile kalıntıların ayağa kaldırılması; ulusal ve tarihi

kimliğin yeniden kazandırılması kaygısı ile o ulusun ayağa kaldırılmasının bir simgesi olarak görülmüş, milliyetçi duygularla bu uygulamalar desteklenmiştir (Şekil 2.1.) [7].

Şekil 2.1. II. Dünya savaşı sonrası Pompeii'deki Palestra yapısı ve *Via dell'Abbondanza* (Archivo fotografico Soprintendenza Speciale per i Beni Archeologici di Napoli e Pompeii)

II. Dünya savaşı öncesinde de politika ve ideolojilerin çizdiği milliyetçi çerçevede rekonstrüksiyonlar; ulusal kimliğin kültür varlıkları üzerinden yorumlanmasını sağlayan bir araç olarak kullanılmıştır. Mussolini döneminde (1924-1945) başkent Roma ve çevresindeki şehirler başta olmak üzere İtalya'daki birçok arkeolojik yerleşimde gerçekleştirilen rekonstrüksiyonlar bu durumu örnekler niteliktedir. Mussolini yönetiminin milliyetçi yaklaşımı ile “görmekli Roma İmparatorluğu’nun diriltilmesi” hedefi, arkeolojik alanlardaki çalışmalarda tarihin farklı dönemlerine ait izlerin yok sayılarak Antik Roma Dönemi’nin geniş ölçekli rekonstrüksiyonlarının uygulanmasına neden olmuştur.

Mussolini döneminde İtalya’nın birçok antik kentinde olduğu gibi Pompeii’de de yoğun bir rekonstrüksiyon süreci yaşanmıştır. Kazılardan elde edilen bilgiler ışığında yapıların büyük çoğunluğunun özgün kotuna ulaşacak şekilde çatıları ile birlikte rekonstrüksiyonları yapılmıştır. Bu ilk rekonstrüksiyon çalışmalarında yapının özgün malzemesine benzer nitelikte ayırt edilmesi güç taş ve ahşap malzemeler kullanılırken 1960’lı ve 1970’li yıllar arasındaki dönemde değişen koruma anlayışıyla bu bölümler tekrar yenilenerek betonarme yapım tekniği ile yeniden inşa edilmiştir.

Kazılar ile birlikte koruma, onarım ve restorasyon çalışmaları devam etse de özellikle II. Dünya Savaşı süresince Avrupa’da birçok kentte arkeolojik alanların uzun süre bakımsız kalması sonucu; duvar resimlerinin solması, mozaiklerinin dağılması, malzeme bozulmaları gibi sorunlar üzerine arkeolog ve koruma uzmanları kazı ile koruma olanakları arasında bir denge arayışına yönelmişlerdir [8]. Bu arayışlar, 5 Aralık 1956 tarihinde UNESCO tarafından Arkeolojik Kazılarda Uygulanacak Uluslararası İlkeler Tavsiye Kararları’nın hazırlanmasını sağlamıştır. Bu kararlara konu olan arkeolojik kazılar farklı ülkelerde gerçekleştirilseler de buralarda elde edilen

buluntuların tüm insanlığın ortak mirası olduğu vurgulanmış, üye ülkelerin arkeolojik alanlarda yürüttükleri tüm çalışmaları bu hassasiyetle gerçekleştirmeleri gerektiği belirtilmiştir. Bu bağlamda üye devletlere arkeolojik mirasın korunmasını garanti etmeleri adına kazılarla bağlantılı ortaya çıkabilecek sorunları hesaba katarak çalışmalarını sürdürmeleri tavsiye edilmiştir [9]. Bununla birlikte üye ülkelere, yine hem kazı-koruma dengesini sağlamak hem de gelecekte daha gelişmiş bir teknoloji ve bilgi birikimi ile çalışmaların yürütülmesine olanak tanımak adına, tarihin farklı dönemlerine ait arkeolojik alanlardan seçilen örneklerin kısmen veya tamamen dokunulmadan korunabileceği, bir başka deyişle bu alanların gelecekteki çalışmalara konu olacak alanlar olarak kazılmadan bırakılabileceği önerilmiştir [9]. Aynı belgede arkeolojik alanların bilgi değerine vurgu yapılarak bu alanların tanıtımı ve kamunun haberdar edilmesi adına sergiler, konferanslar, basılı dokümanlar, broşürler vb. hazırlanması tavsiye edilmiştir. Bunun yanı sıra arkeolojik alanların kontrollü bir şekilde kılavuzlu turlar eşliğinde kamu ziyaretine açılması, kamuyu bu alanlara ziyaret etmeye teşvik etmek amacıyla alanlara erişimi kolaylaştırmak için gerekli düzenlemelerin yapılması gibi ziyaretçi odaklı tavsiyelere de yer verilmiştir [9].

Süreç içerisinde UNESCO'nun tarihi alanların korunmasına yönelik çabaları devam etmekle birlikte uluslararası koruma alanında hala 1931 yılında I. Uluslararası Koruma Mimar ve Teknisyenleri Kongresi'nde kabul edilen ilkeler bilimsel ölçütleri tanımlamaktaydı. Bu ilkelerin dönemin şartlarına uyumu ve değişen koruma anlayışının pratiklerini tanımlamada yetersiz kalması kültürel mirasa yönelik çalışmalar için yeni bir düzenlenme gereksinimini doğurmuştur. Bunun sonucu olarak eski yapıların korunması ve onarımı ile ilgili ilkeler belirlemek adına 1964 yılında II. Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi düzenlenmiştir. Bu kongrenin kararları koruma kuramının yapı taşlarından olan "Venedik Tüzüğü" nü oluşturmuştur. Venedik Tüzüğü anıt kavramını tek yapı ölçeğinden çıkarıp; belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal bir yerleşmeyi kapsayacak şekilde genişletmesi bundan sonraki koruma çalışmalarının öznesinin belirlenmesi ve bir bağlam doğrultusunda anlamlandırılması adına önemli bir adımdır [10]. Bunun yanı sıra korumanın sürekliliğinin sağlanması, anıtlara sürekliliği destekleyici işlevler tanımlanması, belgelemenin önemi, onarımlarda kullanılan malzemelerin ayırt edilebilirliği konuları tüzük maddelerinde işlenmiştir.

Tüzüğün arkeolojik alanlardaki müdahalelere ilişkin maddesinde ise; yeniden inşalardan **(rekonstrüksiyon)** vazgeçilmesi, birleştirmede kullanılan malzemelerin ayırt edilebilir ve oran olarak mümkün olduğunca az olması koşulu ile kalıntılarda **anastilosis** uygulanması tavsiye edilmiştir [10]. Arkeolojik alanlardaki kazılarda, yıkıntıların korunarak mimari öğelerin ve buluntuların sürekli olarak korunması için gerekli önlemler alınması gerekliliği belirtilmiş, 1956

tarihli UNESCO tarafından Arkeolojik Kazılarda Uygulanacak Uluslararası İlkeler Tavsiye Kararları'nın geçerliliğini koruduğu aktarılmıştır [10].

Korumanın kapsamının anıt ölçeğinden tarihi çevre ölçeğine evrildiği, uluslararası kurumların, sivil toplum örgütlerinin, ülkelerin ulusal koruma teşkilatlarının şekillendiği bu süreçte; koruma-planlama-kullanma ilişkisi çerçevesinde farklı ülkelerin kültürel miras alanlarında devam ettirdiği çalışmalarda denenilen yöntemler ve elde edilen veriler ışığında birçok toplantı düzenlenmiş, bu uygulamalar üzerinden yeni kavramların tartışılarak karşılaşılan sorunlara evrensel çözümler aranması yoluna gidilmiştir [11].

1960'lı yıllar; gelişen ulaşım-haber alma araçları ve değişen turizm paradigmaları çerçevesinde kültür varlıklarına ve kültürel miras alanlarına ilginin artmaya başladığı dönemlerdir. Bu dönemlerde ziyaretçilerin temel seyahat tercihlerinin din, ticaret, sağlık gibi unsurlardan sosyal, kültürel, sanatsal, tarihi unsurlara evrildiği gözlemlenmekte, tarihi yerleri keşfederek kültürel birikimlerini arttırmak arzusu ile arkeolojik alanları ve tarihi yapıları görme çabaları olduğu anlaşılmaktadır [12]. Dolayısıyla kültürel miras alanlarına artan bu ilginin anıtlara yönelik korum-onarım yaklaşımları çerçevesinde değerlendirilmesi kaçınılmaz olmuştur.

Bu durum 1967 yılında ICOMOS tarafından düzenlenen "Sanatsal ve Mimari Değeri olan Anıt ve Arazilerin Korunması ve Kullanımına İlişkin Toplantı" da gündeme gelmiştir. Toplantının Quito Normları olarak adlandırılan raporunun "Anıtların Ekonomik Değeri" ve "Turistik Cazibe Olarak Anıtlar" başlıklı bölümlerinde tarihi alanların ve yapıların ziyarete açılmasının ekonomik getirilerinin yine bu alanların korunması ve geliştirilmesinde kullanılması ile oluşturulacak döngünün faydalı olacağından bahsedilmektedir [13]. Bunun aynı zamanda tarihi alanların eşsiz özel bilgisini kitlelerin kazanımlarına ve farkındalığına sunma amacıyla gerçekleştirileceğinden, böylelikle tarihi ve sanatsal bir varlığın kullanırlığını ve değerini arttırarak, onu bağlamından koparmayıp, karakteristik özelliklerinin korunması ile en uygun kullanıma izin veren objektif ve çevresel koşulların sağlanmasına olanak tanınacaktır [13]. Dolayısıyla ekonomik anlamda üretken bir kaynak halini alan tarihi alanlar ve yapılar bu kaygılar gözetilerek planlanmalı, uzman bir teknik çerçeve dâhilinde bu alanlarda uygun yenilemelerin yapılması ve buna yönelik ekipmanların sağlanması için gereken yatırımların sağlanması önerilmektedir [13].

1972 tarihli "UNESCO Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme" çerçevesinde korumanın öznesi olarak "kültürel miras" ve "doğal miras" tanımları yapılarak sözleşmeye taraf olan devletlerin topraklarında bulunan kültürel ve doğal mirasın saptanması, korunması, muhafazası, teşhiri ve gelecek kuşaklara iletilmesinin sağlanmasından sorumlu oldukları kararlaştırılmıştır [14].

UNESCO Dünya Miras Listesi'nin Uygulama Rehberinde ise kültürel ve doğal miras alanlarına yönelik ölçütler ve değerler tanımlanmıştır [14]. Sözleşmenin eğitim programları başlığında

“taraf devletler, kendi halklarının sözleşmenin 1. ve 2. maddelerinde tanımlanan kültürel ve doğal mirasa karşı bağlılık ve saygı hislerini güçlendirmek için, bütün uygun araçlarla ve özellikle eğitim ve tanıtma programlarıyla çaba göstereceklerdir.” maddesi ve diğer maddelerin de sıklıkla tekrar edilen “kültürel ve doğal mirasın teşhiri” ibaresi, hangi yöntemler ile olacağını belirtmemekle birlikte bu alanların korunması ve planlanmasında ziyaretçilerin düşünülmesi gerektiğine işaret etmektedir [14].

Arkeolojik alanların kamuoyuna açılmasından bu yana ziyaretçilerin alanın bir bileşeni olarak düşünülmesi ve bu alanlardaki kültür varlıklarının etkin bir biçimde uzman olmayan ziyaretçilerin kavrayabileceği şekillerde sunulması gerektiği çeşitli belgelerde vurgulanmıştır. Bu bağlamda kültürel ve doğal miras alanlarındaki sunum ve yorumlama ile ilgili ilk sistematik yaklaşım 1957 yılında Freeman Tilden tarafından “*Interpreting Our Heritage*” (Mirasımızın Yorumlanması) adlı kitabında ele alınmıştır [15]. Kitapta Tilden, kendinden sonraki dönemlerde de sunum çalışmalarına rehberlik edecek, uluslararası literatürde sıklıkla atıfta bulunulan alan sunumu ile ilgili altı temel kriter belirlemiştir:

- Alan sunumunda tanımlanan veya sergilenen varlıklar ile ziyaretçi deneyimleri doğrudan bir iletişim kuramıyor ise yapılan sunum verimsiz olacaktır [15].
- Bilgi tek başına sunum demek değildir. Sunum, bilgiye dayanarak sunulacak alanın ziyaretçi tarafından anlamlandırılmasını sağlamalıdır. Tüm alan sunumu çalışmaları bilgi barındırmasına karşın sunum ve bilgi farklı şeylerdir [15].
- Sunulan nesne ister bilimsel ister tarihi, isterse de mimari olsun; sunum bütün sanatları birleştiren bir sanattır ve her sanat bir dereceye kadar öğretilir [15].
- Yorum ve sunumun asıl amacı bilgiyi olduğu gibi vermek değil, ziyaretçinin ilgi ve bilgi ufkunu genişletme arzusunu teşvik etmektir [15].
- Alan sunumunda, bir parçadan ziyade bir bütünü sunmak amaçlamalı, kullanılacak olan yöntemler bütüne işaret etmelidir [15].
- Yetişkinlere ve çocuklara yönelik sunum yaklaşımları aynı olmaz. İyi bir sunum, farklı yaş grupları için farklı sunum programları gerektirmektedir [15].

Tilden’in belirlediği bu kriterlerin temelinde kültürel miras ile ziyaretçilerin kurduğu karşılıklı ilişki yer almaktadır. Alan sunumunda kullanılacak olan her yöntem de bu ilişkiyi kuvvetlendirmek ve ziyaretçinin yapıyı anlamlandırmasını beslemek için bir araç olarak değerlendirilebilir. Toplumun farklı bireyleri kültürel miras alanlarıyla farklı değerler üzerinden iletişim kurup, yorumlayabilir. Dolayısıyla buradaki amaç kültür varlıklarını salt sergilemek ve hakkında teknik bilgi vermek değil sahip olduğu değerler ile birlikte ziyaretçilerin bu alanların hikayelerini kurgulayabilmelerini, geçmiş dönemlerdeki yaşam şekillerinden günümüze uzanan

süreçteki değişimleri kavrayabilmelerini, tarihsel süreç ile bağdaştırarak geçmiş ile bugün arasındaki düşünsel köprüyü kurabilmelerini desteklemektir.

Tilden'in felsefesi, ilerleyen dönemlerde uluslararası ortamlarda geliştirilecek olan belgelerde alan sunumu ile ilgili önerilerin kurgulanmasında önemli rol oynamıştır. ICOMOS Uluslararası Arkeolojik Miras Yönetimi Konseyi'nin (ICAHM), 1990 yılında yayınladığı Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü'nde Tilden'in açıkladığı sunum ve yorumlama ilkelerinin arkeolojik alanlar özelindeki yansımaları gözlemlenebilmektedir. Hassas ve yenilenemeyen bir kültürel kaynak olarak tanımlanan arkeolojik mirasın korunması için etkin bir şekilde yönetilmesi gerektiği; uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel düzeydeki planlama politikalarıyla bütünleşmesinin önemli olduğu vurgulanmıştır [16]. Arkeolojik miras yönetiminin genel hedefinin, bütün ilgili belge ve koleksiyonların uzun vadeli koruma ve bakımını sağlayarak, anıt ve siteleri özgün ortamından koparmayıp yerinde (in-situ) korumak olması gerektiği belirtilmiştir [16]. Tüzükte; Arkeolojik mirasın korunmasının yalnızca arkeolojik tekniklerin uygulanması ile başarılamayacağı, bu alanlarda daha geniş mesleki birikim ve becerilere ihtiyaç duyulduğu, disiplinler arası bir çalışma yöntemi ve yörenin kültürel gruplarının katılımı ile bu mirasın yönetiminin çok boyutluluğu düşünülerek kurgulanmasının önemi anlatılmıştır [16].

Tüzüğün "Sunuş, Bilgi ve Yeniden Yapım" konulu 7. maddesinde *"Arkeolojik mirasın halka sunulması, çağdaş toplumların kökenlerinin ve gelişimlerinin anlaşılmasına yardım eden önemli bir yöntemdir. Bu aynı zamanda onun korunması gerekliliğinin anlaşılmasına da yardım eden en iyi araçtır. Sunuş ve bilgi verilmesi mevcut bilimsel verilerin popüler bir yorumu olarak ele alınmalı ve bu nedenle sürekli güncelleştirilmelidir. Sunuşta, geçmişi anlama yaklaşımlarının çok yönlülüğünün gözetilmesi gerekir."* denilerek arkeolojik miras yönetimi içerisinde **alan sunumu** kavramının değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır [16]. Böylelikle arkeolojik alanlarda gerçekleştirilecek olan uygulamalarda alanın ziyaretçiler tarafından nasıl anlaşılacağı ve yorumlanacağına yönelik yöntemlerin geliştirilebileceği işaret edilmiştir.

Aynı maddede "yeniden inşa" uygulamalarına ilişkin *"Yeniden yapımlar deneysel araştırma ve yorum gibi iki önemli işleve hizmet ederler."* ifadesi kullanılarak **rekonstrüksiyonların eğitici boyutuna** değinilmiştir [16]. Mevcut arkeolojik verilere zarar verilmeden, özgün nitelikleri yakalamak adına ulaşılabilen her türlü kaynaktan elde edilen verilerin kullanıldığı yeniden inşalar, doğrudan arkeolojik kalıntılar üzerinde yapılmadığı ve yeniden yapım olduklarının anlaşılabilir olması koşulu ile ziyaretçilerin alanı anlaması ve uzmanların tarihin o dönemine ait izleri sürerek, yapım tekniklerini deneyimleme yoluyla keşfetmesi adına kullanılabilecek bir yöntem olarak önerilmiştir.

1992 yılında Valetta'da imzalanan Arkeolojik Mirasın Korunmasına ilişkin Avrupa Sözleşmesi'nde de yine arkeolojik sitlerin halka açılmasının önemi vurgulanarak, özellikle çok sayıda ziyaretçi girişi için çeşitli altyapı çalışmalarının sağlanması, ziyaretçilerin bu sitlerin ve

çevrelerinin arkeolojik ve bilimsel niteliğine zarar vermeden alanı güvenli bir şekilde dolaşabilmelerine yönelik kurgunun oluşturulması gerektiği belirtilmiştir [17]. Sözleşmenin “Kamu Bilincinin Arttırılması” başlıklı 9. Maddesinde “Taraflar devletler geçmişin ve arkeolojik mirasa yönelik tehlikelerin dahi iyi anlaşılması için, kamuoyunda bu mirasın değeri hakkında bir bilincin uyandırılması ve geliştirilmesi amacıyla eğitimsel faaliyetler yürütmeyi; Halkın arkeolojik mirasın önemli elemanlarına özellikle, arkeolojik alanlara girebilmelerini ve arkeolojik objelerden uygun seçmelerin halka sergilenmesini teşvik etmeyi taahhüt ederler.” denilerek devletlere arkeolojik alanların değerlerini halkla buluşturmasına olanak tanıyacak ortamlar oluşturması önerilmiştir [17].

Uluslararası platformlarda tartışılan bu konuların sözleşmeler ve tüzüklerce güvence altına alınması oldukça önemli olmakla birlikte bu sözleşmelerde tartışılan konuların uygulama pratiklerine dökülebilmesinde karşılaşılan sorunların çözümü adına somut bir kaynağa ihtiyaç duyulmuştur. Bunun sonucunda uluslararası kuruluşlar tarafından birtakım rehberler hazırlanmaya başlanmıştır. Bu bağlamda sözleşmelerde sıklıkla bahsedilen yönetim planları, alan yönetimi, arkeolojik miras yönetimi gibi kavramlar için 1993 yılında Feilden ve Jokiletho tarafından “Dünya Miras Alanları İçin Yönetim Rehberi (*Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites*)” hazırlanmıştır.

Rehberin 3. Bölümünde “Koruma İçin Değerlendirme” başlığı altında dünya kültür mirasının nasıl belirlendiği, değer tanımları, özgünlüğün ne ifade ettiği gibi sorular üzerinden detaylı açıklamalar yapılmıştır [18]. 10. Bölümde “Dünya Miras Alanları Ziyaretçileri” başlığında; turizm endüstrisinin kültürün ve uluslararası ekonominin bir parçası haline gelmesinden dolayı dünya miras alanlarının da bu bağlamda ziyaretçiler için entelektüel bir deneyim olabileceğinden, miras alanları için oluşturulacak yönetim planlarında mutlaka ziyaretçi hizmet hedeflerinin belirlenmesi gerektiğinden bahsedilmektedir [18]. Ziyaretçilere anlayabilecekleri bir şekilde alanın ve hikayesinin aktarılmasına yönelik gerçekleştirilecek olan çalışmaların oldukça faydalı olabileceği, bunu sağlarken hem ziyaretçilerin güvenliği hem de yapıların ziyaretçi baskısından korunmasının birlikte düşünülmesi gerektiği aktarılmıştır [18].

Rehberin “Onarımlar ve Özgünlük (*Treatments and Authenticity*)” başlıklı 8. bölümünde kültürel miras alanlarındaki koruma politikaları kapsamında, buradaki kalıntıların; fiziksel durumu, bozulma nedenleri, gelecekteki potansiyel işlevi anlaşılacak farklı ölçeklerde ve yoğunluklarda müdahaleler yapılması gerektiği belirtilmiştir. Bu müdahaleler geri döndürülebilirlik (*reversibility*) ve özgünlük (*authenticity*) kriterleri bağlamında değerlendirilmelidir [18]. Jokiletho ve Feilden arkeolojik alanlardaki koruma müdahalelerini; fiziki koruma-koruma çatısı (*physical protection-protective structures*), mevcut halini koruma (*preservation*), güçlendirme (*Consolidation*), restorasyon (*restoration*), yeniden inşa (*reconstruction*) ve ayağa kaldırma (*anastylosis*) olarak tanımlamıştır [18]. Bu kapsamda;

- **Yeniden İnşa-Rekonstrüksiyon (*Reconstruction*):** Parçalanmış veya yok edilmiş yapıları veya bunların bileşenlerini yeniden inşa etmek amacıyla modern veya eski malzeme ya da her ikisi kullanılarak yürütülen çalışmaları tanımlamaktadır [18]. Yeniden inşa, asla varsayımlara dayanmayan doğru arkeolojik ve mimari belgelere ve kanıtlar ile yapılmalıdır [18]. Bunun yanı sıra yeniden inşaların; yangın, deprem veya savaş gibi felaketleri takiben uygun bir strateji olduğu uluslararası boyutta çeşitli örnekleri ile kanıtlanabilse de miras alanlarının sunumunu iyileştirmek için bir araç olarak kullanılmasının geçerliliğinin hala tartışmalı olduğu bu maddede belirtilmiştir [18]. Buradaki yeniden inşa; sel ve kirlilik gibi çevresel tehlikelerden korumak için gerekli görüldüğünde bir anıtın tamamının veya bir kısmının yeni bir yere taşınmasını da kapsamaktadır [18].
- **Anastilosis (*Anastylosis*):** Yunanca; "*mevcut ancak parçalanmış öğelerin yeniden birleştirilmesi*" anlamına gelen anastilosis, burada bir çeşit restorasyon türü olarak tanımlanmıştır [18]. Harap bir yapının mekânsal karakterini, kendi orijinal malzemesi ile olduğu yerde, kayıp özgün biçimine kavuşturarak yapıyı anlaşılır hale getirmeyi amaçlamaktadır [18]. Çalışmalar restorasyonla aynı kurallara göre yönlendirilmeli ve güçlü arkeolojik kanıtlarla desteklenmelidir [18].

Feilden ve Jokilehto; bir kültür varlığının dünya mirası alanı olarak belirlenmesinin; artan turizmin getireceği ziyaretçi baskısı ve ticari kaygılar nedeniyle alandaki aşınmayı ve yıpranmayı hızlandırabileceği, politik veya ticari nedenlerle teşvik edilen; restorasyon, anastilosis ve rekonstrüksiyonların kötü düşünülmüş önerilere yol açabileceği ile ilgili endişelerini de dile getirmişlerdir [18].

Özellikle arkeolojik alanlarda oldukça sık karşılaşılan uygulamalardan biri de tiyatro, arena, odeon, sirkler gibi gösteri mekanlarının restorasyonlarının yapılarak yeniden kullanıma açılmasıydı. Carta del Restauro'dan itibaren koruma tartışmalarına konu olan "yaşayan anıt" kavramı, Venedik Tüzüğü'nde de belirtilen "*sürekli bakıma ihtiyaç duyan anıtların topluma yararlı bir göreve tahsis edilmesi muhafazasını kolaylaştırır*" maddesi ile birlikte düşünüldüğünde, yeniden işlevlendirme veya özgün işlevinin devamını koruma yolu ile ziyaretçilerin tarihi alanları deneyimlerinin sağlanması konusunda arkeolojik yerleşimlerde gösteri mekanlarının onarılarak yeniden işlevlendirilmesi birçok ülkede ele alındığı gözlemlenmektedir. Bu ilgi, 1997 yılında Avrupa Konseyi tarafından "Antik Gösteri Mekanlarının Kullanılmasına İlişkin Tüzük"ün oluşturulmasına zemin hazırlamıştır. Tüzüğün giriş bölümünde tarihi alanlardaki koruma çalışmaları amacının sadece bilimsel bilgileri saklamak olmadığını, anıtların gelişimlerinin gözetilerek düzenlemesi ve koşullar elverdiğince bu alanlara sanatsal yaratım, ortak keyif ve

duygu birikimi açısından üstlendikleri rollerinin bir kez daha tam olarak kazandırılmasının temel hedeflerden olduğu aktarılmıştır [19]. Tüzüğün “Kamu Bilincinin Geliştirilmesi” bölümünde; “*eski gösteri mekanlarının korunması, ancak kamunun bu mirasa erişmesi ve bu mirasın çeşitli düzeylerde tanınır hale getirilmesi sağlanabilirse anlamlı olacaktır, güvenlik etkenleri veya bakım gereklerinden dolayı belirli kısıtlamalara tabi olmak üzere, eski gösteri mekanlarına kamu erişimi ziyaretçilere kavrama ve yorumlama açısından yardımcı unsurlar sağlanarak desteklenmelidir*” denilmiştir [19]. Bunun yanı sıra bu alanlarda kamu erişiminin kalitesini arttırmak için uygulanacak önlemlerin, bir yandan alanların gerektiği gibi korunmasını sağlarken, diğer yandan da kültürel mirasın günümüzde aktardığı değerlerin kamu tarafından daha iyi kavranmasını sağlayacağı belirtilmiştir [19]. Arkeolojik yerleşimlerdeki gösteri alanlarının özgün işlevinin devamının sağlanması ile buralarda sunulan gösterilerin hem ziyaretçilere tarihi alanın atmosferini deneyimleterek çeşitli kazanımlar sağlatacağı, hem de gösteri alanlarının sahip olduğu bu işlevsel mirasın kullanılmasının, sürdürülebilir gelişim sürecine etki edecek önemli bir uygulama olacağı vurgulanmıştır [19].

1998 yılında L. Beck ve T. Cable alan sunumu ve yorumlaması ile ilgili başta Tilden olmak üzere kendilerinden önceki kuramcıların tartışmalarını “21. Yüzyıl için yorumlama: Doğa ve Kültürü Yorumlamak için On Beş Yol Gösterici İlke (*Interpretation for the 21st Century: Fifteen Guiding Principles for Interpreting Nature and Culture*)” adlı kitapta belirledikleri ilkeler ile bütünleştirerek sunmuşlardır.

- **Dikkat Çekmek (*Lighting a Spark*):** Sunulacak olan konuda ziyaretçilerin dikkatini çekmek ve kişisel deneyimleriyle ilişkilendirmek adına yorumlamalarını sağlayıcı mesajlar olmalıdır. Bu mesajlar dikkat çekmek için ilginç, insanların önemsemesi için anlamlı ve öğrendikten sonra artık aynı düşünmemeleri veya davranmamaları için ikna edici olmalıdır [20].
- **Bilgi Çağında Yorumlama (*Interpreting in the Information Age*):** Yorumun amacı, daha derin anlam ve gerçeği ortaya çıkarmak için bilgi sağlamanın ötesine geçmektedir. Bu ilke bilginin doğru kullanılması ve bilgi ile yorum arasındaki ayırmadan bahseder [20].
- **Hikâyenin Önemi (*Importance of the Story*):** Yorumsal sunumun; bilgilendiren, eğlendiren ve aydınlatan bir hikâye olarak tasarlanabileceği belirtilmiştir. Buradaki hikâye iki türlü olabilir; biri yapının geçmiş dönemlerinde başına gelen olayların hikayesi, diğeri ise mit, efsane, masal, tarihsel olay gibi hikayelerin içerisinde nasıl yer aldığı. Bu hikayeleri aktarmak için; örnekleme, neden-sonuç ilişkisi, analogiler, benzetme, metaforlar, anekdotlar, alıntılar, mizah, tekrarlama gibi çeşitli stratejiler kullanılabilir. [20].
- **Provokasyon (*Provocation*):** Yorumlayıcı öykünün amacı, insanlara ufku genişletmeleri için ilham vermektir [20].

- **Bütünsel Yorumlama (*Holistic Interpretation*):** Yorum, tam bir tema veya tez sunmalıdır. Bütünü anlatmanın ziyaretçilerin önüne bir bilgi dağı koymak yerine iletişim kurabilmelerini sağlamak adına aşama aşama bilgileri toplayıp bütüne ulaşabilecekleri belirli bir mesaj üzerinden kurgulanması tavsiye edilmiştir [20].
- **Hayat Boyu Yorumlama (*Interpretation Throughout the Lifespan*):** Alanı yorumlayacak olan gruplar içerisindeki çocuklar, gençler ve yaşlılar için farklı yaş gruplarına hitaben farklı yorum araçları seçilmelidir [20].
- **Geçmiş Canlandırmak (*Bringing the Past Alive*):** Bugünü daha eğlenceli ve geleceği daha anlamlı hale getirmek için sunum dahilinde geçmiş canlandırabilir.
- **Yorumlamada Modern Araçlar (*Modern Tools of Interpretation*):** Yüksek teknoloji dünyayı heyecan verici yeni yollarla keşfetmek için oldukça çekicidir fakat, bu teknolojinin yorumlayıcı programa dahil edilmesi öngörü ve özenle yapılmalıdır. Video, animasyon, hologram, İnteraktif Bilgisayar Sergileri vb [20].
- **Yeteri Kadar Sunum (*Enough is Enough*):** Sunulan bilgilerin miktarı ve kalitesi (seçim ve doğruluk) ile ilgilenilmelidir. Odaklanmış, iyi araştırılmış yorum, uzun bir söylemden çok daha güçlü olacaktır [20].

Birçok uluslararası belgede görüldüğü üzere arkeolojik alanların ziyaretçilere aktarılması ve ziyaretçinin bu alanları yorumlamasının sağlanması güncel tartışmaların temelindedir. Alan sunumu kavramının ana ilkelerini tanımlamak adına 2008 yılında ICOMOS tarafından “Kültürel Miras Alanlarının Algılanması ve Sunumu-Ename Tüzüğü (*Charter on the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites*)” yayınlanmıştır. Korumanın başarılı sayılabilmesi için kültür mirasının sahip olduğu değerlerin ziyaretçilere doğru bir şekilde aktarılması ve ziyaretçilerin bu alanları doğru algılamasının sağlanması gerektiğini anlatan tüzükte; yorumlama, sunum ve yorumlamayı sağlayıcı altyapıların tanımları yapılmıştır [12, 21]. “Ulaşım ve anlama, bilgi kaynakları, bağlam ve yer, özgünlüğün korunması, sürdürülebilirlik için planlama, kapsayıcılık, araştırma, eğitim ve değerlendirmenin önemi” olmak üzere yedi prensipten oluşan yorum ve sunum programları öncelikle halkın kültürel miras alanlarına fiziksel ve entelektüel erişimini kolaylaştırmalıdır [21].

Arkeolojik alanların sunumu ile ilişkilendirilebilecek uluslararası belge ve dokümanlarda süreç içerisinde sıklıkla tekrar edilen; bütünleme, anastilosis, rekonstrüksiyon gibi belirli müdahale yöntemleri gözlemlenmektedir. Kalıntıların ziyaretçiler için daha anlaşılabilir hale gelmesi için farklı tekniklerle görünür kılınmasının sağlandığı bu müdahale yöntemlerinde temel amacın kültür varlığının korunması olduğu açıkça görülmekle birlikte aynı zamanda her birinin alan sunumuna katkı sunan öğeler barındırdığı da anlaşılmaktadır. Arkeolojik alanlarda kalıntıların ne tür müdahaleler ile korunacağı uygulama öncesinde belirlenen amaçlar

doğrultusunda şekillenirken, yapının sahip olduğu değerler, günümüze ulaşan özgün parçalarının miktarı, ziyaretçilere aktarılacak istenen bilginin niteliği gibi unsurlar müdahalenin tekniği ve oranı için belirleyici olmaktadır.

2.2. Türkiye’de Arkeolojik Alanların Korunmasına ve Sunumuna İlişkin Yasal Düzenlemeler

Türkiye’de ilk olarak 1874 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi’yle tanımı yapılan ve yasa ile koruma altına alınan arkeolojik eserlerin, 20. Yüzyılda UNESCO, Avrupa Konseyi ve ICOMOS gibi uluslararası kuruluşların arkeolojik mirasın korunmasına yönelik belirlediği evrensel ölçütler, gelişen koruma anlayışı doğrultusunda şekillenmiştir [8].

Bu kapsamda 1973 yılında çıkarılan 1710 sayılı yasa ile eski eserlerin sınıflandırılmasında arkeolojik alanların yeri “*Antik bir yerleşmenin veya eski bir medeniyetin kalıntılarının bulunduğu yer veya su altında bilinen veya meydana çıkarılan yerler Arkeolojik sit (tarihi şehir kalıntısı) veya Ören Yeri*” şeklinde belirtilmiştir [22]. 21/07/1983 tarih ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nda ise ören yeri ve sit kavramları birbirinden ayrı iki kavram olarak tanımlanmıştır. 2863 sayılı KTVKK’ya göre ören yeri; “*tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli uygarlıkların ürünü olup, topoğrafik olarak tanımlanabilecek derecede yeterince belirgin ve mütecanis özelliklere sahip aynı zamanda tarihsel, arkeolojik, sanatsal, bilimsel, sosyal veya teknik bakımlardan dikkate değer, kısmen inşa edilmiş, insan emeği kültür varlıkları ile tabiat varlıklarının birleştiği alanlardır*” ifadesiyle açıklanmaktadır [23]. Aynı kanunda sit tanımı ise; “*tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli medeniyetlerin ürünü olup, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent ve kent kalıntıları, kültür varlıklarının yoğun olarak bulunduğu sosyal yaşama konu olmuş veya önemli tarihi hadiselerin cereyan ettiği yerler ve tespiti yapılmış tabiat özellikleri ile korunması gerekli alanlardır.*” şeklinde yapılmıştır [23].

Arkeolojik sit tanımı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu’nun 1999 yılındaki 658 sayılı ilke kararına göre “*İnsanlığın varoluşundan günümüze kadar ulaşan eski uygarlıkların yer altında, yer üstünde ve su altındaki ürünlerini, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerini yansıtan her türlü kültür varlığının yer aldığı yerleşmeler ve alanlar*” şeklinde geliştirilmiştir [24]. Bu ilke kararının arkeolojik alanların koruma ve kullanma koşullarına ilişkin maddesinde arkeolojik sitler derecelendirilerek her bir derece için farklı imar ve koruma hükümleri getirilmiştir. Bu kapsamda 1. derece arkeolojik sit; “*korumaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacak sit alanlarıdır*” şeklinde tanımlanmaktadır [24]. 2. derece arkeolojik sit; “*korunması gereken, ancak koruma ve kullanma koşulları koruma kurulları tarafından belirlenecek, korumaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacak sit alanlarıdır.*” ifadesi ile açıklanırken, 3. derece arkeolojik sit ise “*koruma- kullanma kararları*

doğrultusunda yeni düzenlemelere izin verilebilecek arkeolojik alanlardır.” olarak tanımlanmıştır [24]. İlke kararında belirtildiği üzere 2. ve 3. derece arkeolojik sit alanlarında koruma kurulları tarafından onaylanması koşulu ile farklı kullanımlara yönelik uygulamaların yürütülmesine olanak tanınırken, 1. derece arkeolojik sit alanlarında bilimsel çalışmalar ve alan sunumu dışında hiçbir müdahaleye izin verilmemektedir.

Arkeolojik alanlardaki kalıntılara yönelik müdahale yöntemlerine ilişkin düzenlemelerin ise 1999 yılında T.C. Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu tarafından kabul edilen “Taşınmaz Kültür Varlıklarının Gruplandırılması, Bakım ve Onarımları” başlıklı 660 no.lu İlke Kararı ile girdiği görülmektedir [25]. İlgili kararda; kültür varlıkları için en önemli sorunun yapılacak müdahalelerin niteliği olduğu belirtilerek, Müdahale Biçimleri genel başlığı altında bakım, basit onarım, esaslı onarım, (restorasyon), yeniden yapma (rekonstrüksiyon) tanımları yapılarak bu müdahalelerin koşul ve gereklilikleri ile projelendirme süreçlerinde izlenilecek yollar ve yetkililer açıklanmıştır [25]. Koruma-onarım müdahalelerin, her yapının kendine özgü koşullarına göre saptanacağı belirtilerek ne amaçlarla ve hangi durumlarda kullanılabileceği şu şekilde açıklanmıştır:

“Bakım; yapının yaşamını sürdürmeyi amaçlayan, tasarımda, malzemede, strüktürde, mimari öğelerde değişiklik gerektirmeyen müdahalelerdir.”

“Onarım; yapının yaşamını sürdürmeyi amaçlayan, tasarımda, malzemede, strüktürde ve mimari öğelerde değişiklik gerektiren müdahalelerdir.”. Onarımlar basit ve esaslı onarım (restorasyon) olmak üzere iki alt başlıkta incelenmiştir. Esaslı onarım olarak adlandırılan müdahaleler; sağlamlaştırma (konsolidasyon), temizleme (liberasyon), bütünleme (reintegrasyon), yenileme (renovasyon), yeniden yapma (rekonstrüksiyon) ve taşıma (moving) şeklinde tanımlanmaktadır. Arkeolojik alanlarda sıklıkla karşılaşılan bu uygulamalara ilişkin temel ilkeler bir sonraki başlıkta açıklanmış, bu uygulamaların içerikleri ve ölçekleri ilgili yapının veya alanın rölöve, restitüsyon, restorasyon projeleri doğrultusunda belirlenerek koruma kurulu onayına bırakılmıştır.

Türkiye’de arkeolojik alanlardaki bilimsel çalışma ve müdahalelere ilişkin bir başka düzenleme de 27/06/2005 tarih ve 89406 sayılı “Arkeolojik Kazılarda ve Kazı Alanlarında Yapılacak Düzenleme, Restorasyon ve Konservasyon Proje ve Uygulamalarında Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönerge” ile yapılmıştır. Yönergede; yapı kalıntılarının ziyaretçilerin kolaylıkla anlayacağı bir anlatıma kavuşturulması adına gerçekleştirilebilecek yöntemlere ilişkin; anastilosis, rekonstrüksiyon, restorasyon, çevre düzenlemesi gibi uygulamalar tanımlanmaktadır [26]. Yönergeye göre; Kalıntıların yapısal bütünlüğünü ve dayanıklılığını artırabilmek için, mevcut yapıyı güçlendirerek, kültürel ve estetik değerinin korunmasına yönelik müdahalelerin belirlenmesi, gerekirse kullanım ve işletme açısından değerlendirilmesini de kapsayan proje ve uygulamaları içeren süreçlerin bütünü restorasyon olarak adlandırılır [26]. 22. Maddede

restorasyon kapsamında; sağlamlaştırma, bütünleme, yenileme, yeniden yapma, temizleme ve taşıma müdahale yöntemlerinden saptanan hasar ve bozulmalara göre en uygun olanı ya da olanları ayrı ayrı veya bir arada kullanılabileceği açıklanmaktadır [26]. Arkeolojik alanlar için aynı belgede ayrı bir başlıkta ele alınan rekonstrüksiyon; *“Tümüyle yıkılmış, yok olmuş ya da çok harap durumda olan bir anıtın veya sitin elde bulunan belgelere dayanılarak yeniden yapılmasıdır.”* şeklinde tanımlanmıştır. Yine ayrı bir başlıkta arkeolojik alanlardaki kalıntılara ait korunmuş parçaların yapı içindeki yerleri tam olarak saptanabildiği durumlarda müdahale yöntemi olarak önerildiği belirtilen Anastilosis; *“Özgün yapıdan çeşitli nedenlerle yıkılarak dağılmış olan mimari yapı elemanlarının toplanarak yeniden bir araya getirilmesidir.”* ifadesi ile yer verilmektedir. Fakat Anastilosis çalışmaları için kazılar sonucunda sitin ulaştığı genel görünüm ön koşul olarak belirtilmiş ve anastilosisin arkeolojik alanın genel imajı gözetilerek yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Ayakta kalmış yapıların az olduğu ya da bulunmadığı bir arkeolojik sitte parçaları olsa dahi tek bir anıtsal yapının anastilosisine gidilmesi yerine restitüsyon çizimi ile yetinilmesi gerektiği belirtilmiştir [26].

Aynı yönergenin 31. maddesi alan sunumu ile ilişkili olarak arkeolojik alanların potansiyellerinin korunup denetimli olarak ziyaretçilere açılması ve bu çerçevede alanın tanıtımına yönelik gezi güzergahları, bilgilendirme -tanıtım panoları, aydınlatma ve servis birimleri altyapılarının oluşturulması gerekliliğini vurgulanmaktadır [26].

2.3. Arkeolojik Alanlarda Bir Sunum Aracı Olarak Koruma-Onarım Müdahaleleri

Arkeolojik alanlarda uygulanan müdahale yöntemlerinin ortak ve en temel amacı kalıntıların zarar görerek yok olmalarını engelleyip onları korumak ve sürekliliğini sağlamaktır. Bakım, onarım, güçlendirme gibi uygulamalar modern koruma kuramında vurgulanan *“minimum müdahale”* yaklaşımı kapsamında birçok arkeolojik anıtın restorasyonunda başvuru temel yöntemlerdir. Farklı gerekçelerle uygulanan; bütünleme, anastilosis, rekonstrüksiyon yöntemleri ise koruma kavramı içerisinde sıklıkla tartışılan ve alanın sunumuna doğrudan ya da dolaylı olarak etki eden müdahalelerdir. Süreç içerisinde farklı pratikler ile kendi içerisinde çeşitlenen ve gelişen bu yöntemler; ziyaretçilerin alanı doğrudan birincil kaynak olan kalıntılar üzerinden anlamlandırmalarında büyük rol oynamaları ile arkeolojik alanların sunumunda önemlidir.

Bu kapsamda alan sunumuna etki eden; yerde birleştirerek sergileme (in-situ reassembly), bütünleme (re-integration), anastilosis ve yeniden inşa (rekonstrüksiyon) uygulamalarının farklı ülkelerdeki arkeolojik alanlarda yürütülen çalışmalara yansımaları incelenmiştir.

2.3.1. Yerde Birleştirirerek Sergileme (*in-situ reassembly*):

Yerinde sergileme (*in-situ reassembly*); arkeolojik kazılarda çıkarılan yapı kalıntılarına ait parçaların veya alanda dağınık olarak bulunan özgün yapı elemanlarının yapının bulunduğu yerde zemin düzleminde bir araya getirilmesi olarak tanımlanabilir. Bu uygulama kalıntıların yatay düzlemde oldukça az bir müdahale ile bütünlenmesi şeklinde gerçekleştirilen bir çeşit anastilosis öncesi ara basamak olarak da değerlendirilebilir. Anastilosis için düşey ekseninde bağlayıcı malzemeler ve parça tamamlamaları ile bir araya getirilen mimari öğeler bu uygulamada ek bir malzeme kullanmaksızın zeminde yatay ekseninde sıralanmış olur (Şekil 2.2-Şekil 2.3.).

Bu yöntem arkeolojik alanlardaki karışıklığın ve kalabalığın giderilmesi, yapıya ait parçaların birbirleri ile uyumlarının denenerek özgün yerlerinin ve eksik olan parçaların tespiti ve sonraki aşamalarda planlanacak daha büyük ölçekli müdahalelere bir altık oluşturulması amaçları doğrultusunda tercih edilmektedir.

Literatürde bir müdahale yöntemi olarak tanımlanmamasına karşın, kalıntılara herhangi bir bağlayıcı malzeme ile müdahale edilmemesi yönü ile koruma kuramının “*minimum müdahale*” ilkesinin sağlandığı, ziyaretçilere yapı hakkında iki boyutlu da olsa bir fikir vermesi yönü ile alan sunumunu etkileyen bir müdahale yöntemi olarak ele alınabilir.

Şekil 2.2. Kemer parçalarının yerde sergilenmesi, Alahan Manastırı (Kişisel arşiv, 2019).

Şekil 2.3. Kastabala Antik Kenti Sütunlu Cadde yerde birleştirirerek sergileme örneği (Kişisel arşiv, 2019).

Yerinde sergilemede fiziksel ve çevresel faktörlerden kaynaklı oluşabilecek tehditleri önlemek, sorunları minimuma indirmek amacıyla yapı kalıntılarının zemin düzlemi üzerinden yükseltilmiş bir platform üzerinde sergilendiği örnekler de bulunmaktadır. Roma yakınlarındaki Ostia Antik Kenti’nde Terme delle Province yapısındaki geç dönem uygulamalarında kazılarda

bulunan parçaların özgün sırasında yerden yükseltilmiş bir platform üzerinde sergilenmesi bu durumun örnekler niteliktedir (Şekil 2.4.).

Şekil 2.4. Ostia Antik Kenti Hamam yapısındaki yerinde sergileme örneği (Kişisel arşiv, 2019).

2.3.2. Bütünleme (*re-integration*):

En temel anlamı ile bütünleme; yapının yıkılmış, çökmüş, yok olmuş ve özgün malzemesine ulaşamayan bölümlerinin özgününe benzer bir şekilde veya çağdaş malzemelerle tamamlanması işlemidir [18].

Arkeolojik alanlarda bütünlemeler, strüktürel sürekliliğinin sağlanması, ziyaretçi güvenliğinin sağlanması ve alan sunumunda ziyaretçilere yapı hakkında daha anlaşılabilir bilgi verilmesi amacıyla gerçekleştirilmektedir. Bu tez kapsamında ele alınan bütünlemeler ziyaretçilere kalıntılar hakkında sağlıklı bilgi sunmak için didaktik amaçlarla tasarlanan bütünlemeleridir. Kullanılan malzemenin renk, doku, form, ölçek, detay gibi fiziksel niteliklerinin yapının özgünü ile uyumu ve bunların ayırt edilebilir olması, bütünleme uygulamalarında dikkate alınan kriterlerdendir.

Alanın genel sunumunu etkileyen bütünleme uygulamalarının nitelikleri incelendiğinde bütünlemede kullanılan mimari öğeler üzerinden müdahale hakkında ziyaretçilere farklı biçimlerde bilgi verdiği gözlemlenmiştir. Örneğin duvar bütünlemelerinde kullanılan yeni malzemenin özgününden ayırt edilebilmesi için; üzerinde restorasyon tarihinin yazılı olduğu taşlar, yeni tuğlaların özgünlerinden geriye çekilerek yerleştirilmesi, farklı renkte harç ve tuğla kullanımları, dönemleri birbirinden ayırmak için kullanılan tuğla sıraları, yeni eklenen tuğlaların üzerine çizikler atılması gibi çeşitli yöntemler arkeolojik alanlarda kullanılmıştır (Şekil 2.5-Şekil2.6.).

Şekil 2.5. Ostia'daki duvar bütünlemelerinden örnekler (Kişisel arşiv, 2018)

Şekil 2.6. Pompeii Antik Kenti'nde malzeme ayırımını sağlayan tuğla dizileri (Kişisel arşiv, 2018).

Bütünleme uygulamaları alan sunumu çerçevesinde ziyaretçiler için eğitici bir araç olarak da değerlendirilmektedir. Napoli yakınlarındaki Pompeii Antik Kenti'nde Apollon Tapınağı kalıntılarındaki bütünleme örneğinde 19. yüzyıldan bu yana İtalya'daki “didaktik” koruma geleneğini yansımaları görülmektedir. Tapınağın podyum duvarına uzanan özgün mermer malzemeli merdivenlerinde tuğla örgüsü ile bütünleme tekniği kullanılmıştır (Şekil 2.7.). Bu müdahale yöntemi 19.yüzyıldan itibaren, Carta Del Restauro'da belirtilen restorasyonların ziyaretçileri yanılmayacak ve yapının tarihi belge niteliğini değiştiremeyecek biçimde uygulanması gerektiği ilkesine uygun olarak birçok arkeolojik alanda benzer biçimde kullanılmıştır. İtalya'da birçok alanda gözlemlenen tuğla ile bütünlemeler ziyaretçilere yalnızca yapının bütünlüğü hakkında görsel bir veri sunmakla kalmayıp aynı zamanda değerli mermer parçaların savaşlar ve yağmalamalar sırasında yok olduğu hakkında ipucu vererek alanın hikayesini de kavramalarına yardımcı olmaktadır.

Şekil 2.7. Apollo Tapınağı'nın tuğla ile bütünlenen merdivenleri (Kişisel arşiv, 2018).

Didaktik amaçlı bütünlemelerde kullanılan başka bir yöntemde ise, tuğla sıralarının bir bölümünün örülüp kenarlarda boşlukta kalan uçlarının serbest bırakılarak duvarların aslında devam ettiğinin yapının tamamının bütünlenmesine gerek kalmadan aktarılmasıdır (Şekil 2.8.).

Arkeolojik alanlarda yapı bazında ele alınan bütünlemelerde; bütünlenen kısımların yapının özgün bölümlerine oranı arttıkça bütünlemenin yerini kısmi rekonstrüksiyona bıraktığı gözlemlenebilir. Colosseum örneğinde cephe bütünlemelerinin bazı bölümleri dönemin stilistik yaklaşımının da etkisi ile kısmi rekonstrüksiyonları çağrıştıran biçimdedir (Şekil 2.8.).

Şekil 2.8. Colosseum cephesinde tuğlaların tırtıklı örülmesi ile duvarın devam ettiğini gösteren bütünlemeler (Kişisel Arşiv, 2018).

2.3.3 Anastylosis:

Yunanca yukarı veya üzerinde anlamlarına gelen “*ana (άνά)*” ön eki ve dikmek anlamına gelen “*stilo (στηλώ)*” fiilinin birleşiminden oluşan “*anastilo (ἀναστηλώ)*” kelimesinden türeyen *anastylosis (ἀναστήλωσις)*; anıtın sahada parçalanmış olarak bulunan kısımlarının yeniden

birleştirilmesi şeklinde tanımlanmaktadır [27]. Atina Akropolü'nde geliştirilen bu yöntem, uluslararası platformda ilk kez 1931 yılında Atina Tüzüğü ile tanınmış, sonrasında koruma alanında yayınlanan birçok tüzük ve rehberde bir anıtın mevcut, özgün fakat parçalanmış bölümlerinin *yeniden yerleştirilmesi (re-instatement)*, *yeniden birleştirilmesi(re-assembly)* veya *yeniden kompozisyonu(re-composition)* şeklinde tanımlanarak arkeolojik alanlar için tavsiye edilmiştir [6, 8, 10, 18]. Anastilosis kavramının etimolojik gelişimini değerlendiren Dimacopoulos'a göre, Anastilosis terimi bugün eski yapı bileşenlerinin bir restorasyon çalışmasında yeniden kullanıldığını belirtmek, böylece yeni parçaların kullanımını sınırlamak, aynı zamanda anıtın daha anlaşılır olmasını ve korunmasını etkili bir şekilde güvence altına almak için kullanılmaktadır [27]. Feilden, anastilosisi "*orjinali olabildiğince yeniden yaratmak için yıkılmış parçaların yeniden dikilmesi*" olarak tanımlamaktadır [28]. ICOMOS Türkiye tarafından yayınlanan Mimari Mirası Koruma Bildirgesi'nde en güncel haliyle anastilosis "*Mimari mirasa ait dağınık mimari parçaları, anıt hakkında fikir verecek biçimde yeniden bir araya getirerek onu belirli bir bütünlüğe kavuşturma yöntemi*" olarak ele alınmıştır [29].

Uygulanabilmesi için en önemli kriterin ulaşılan özgün malzemenin miktarı olan anastilosis; tek bir sütundan bütün yapının ayağa kaldırılmasına kadar farklı ölçeklerde ziyaretçilere yapıyı özgün halleri ile kendi bağlamlarında anlamlandırma olanağı tanımaktadır [30]. Anastilosis uygulamaları için sağlanması gereken diğer kriterler; tamamlanmış ve iyi belgelenmiş arkeolojik kazı süreci, yapının özgün haline ilişkin restitüsyon çalışmalarının güvenilirliği, in-situ elemanların strüktürel koşulları, birleştirmede kullanılacak olan malzemenin strüktürel sağlamlaştırma ile sınırlı olması ve ayırt edilebilirliği, uygulamanın geri döndürülebilirliği, uzmanlık ve işçilik olarak sıralanmıştır [8, 31, 32,].

Anastilosis çalışmalarının uygulanması için öne sürülen gerekçelerde; sunum ve yorumlama, işlev sürekliliğinin sağlanması, yapının özgünlük ve bütünlüğünü bağlamında koruma, arkeolojik alanlarda dağılmış parçalardan dolayı oluşan karmaşıklığın giderilmesi nedenlerinin ön plana çıktığı görülmektedir [8, 32].

Ziyaretçilere açık olan arkeolojik alanlarda hem yapının parçaları üzerindeki baskıyı önlemek hem de ziyaretçilerin yapıları kavrayabilmelerini kolaylaştırmak adına başvurulmuş anastilosis uygulamaları alanın sunumu ve kalıntıların korunması adına faydalı bir yöntem olarak değerlendirilmektedir. Arkeolojik alanlardaki kaosu ve dağınıklığı düzene sokarak kazı alanının sadeleşmesini sağlayan anastilosis uygulamaları sonucu boşalan bu alanlar ziyaretçi yönetimi çerçevesinde alanın daha iyi dolaşılabilmesi ve kavranması adına oluşturulacak rota, platform ve bakı noktalarının belirlenmesinde de avantaj sağlamaktadır (Şekil 2.9.-Şekil 2.10.). Bunun yanı sıra araştırma ekibinin de her bir parçayı detaylı çalışarak restitüsyon senaryoları geliştirmesi ve birleştirmelerin nasıl olacağı üzerinde çalışması anastilosisin eğitici boyutunu da göstermektedir.

Şekil 2.9. Parthenon Tapınağı, Anastilosis öncesi Akropolis'e dağılmış mimari parçalar [32].

Şekil 2.10. Anastilosis çalışmaları sonrası Parthenon Tapınağı (Kişisel arşiv, 2015).

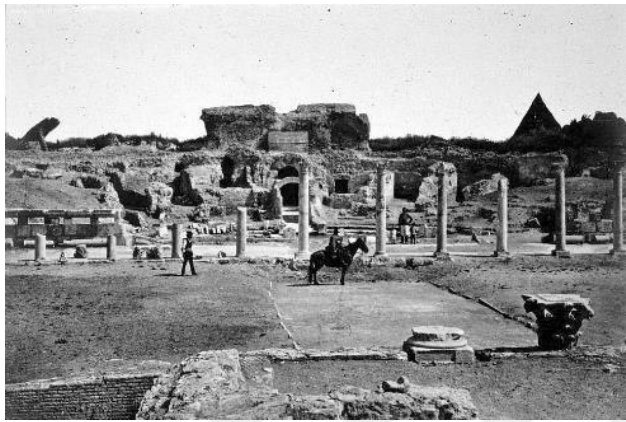
İşlev sürekliliğinin sağlanması adına gerçekleştirilen anastilosis uygulamaları yine sunum ve yorumlamanın bir parçası olarak arkeolojik alanların aktif kullanımını ve ziyaretçilerin yapının özgün halini özgün işlevi ile deneyimlemesini sağlamaktadır. Genellikle antik gösteri alanlarındaki anastilosis uygulamalarında karşılaşılan özgün işlevin sürekliliğinin sağlanması, Sagalassos Antonin Nymphaeum'u örneğinde olduğu gibi farklı anıt ve yapı grupları için de çalışılmıştır. Sagalassos örneğinde 1998-2010 yılları arasında çeşme yapısının dört aşamalı olarak uygulanan anastilosis projesi; belgeleme, dağılmış parçaların birleştirilmesine yönelik senaryoların çalışılması ve denenmesi, yapının eksik elemanlarının bütünlüğü sağlamak adına yeniden üretilmesi, strüktürel dayanımın sağlanması adına mevcut parçaların sökülerek zemin güçlendirilmesi yapılması ve yeni üretilen parçalar ile birlikte özgün yerlerine yeniden yerleştirilmesi gibi süreçlerin yanı sıra binanın su sisteminin restorasyonu ile çeşmeden 230 metre uzaklıkta bulunan kaynak suyunun yeniden kullanılarak yapının özgün işlevinin geri kazandırılmasını da kapsamaktadır (Şekil 2.11.-Şekil2.12.) [33].

Şekil 2.11. Anastilosis sonrası Sagalassos'taki Antonin Nymphaeum (Kişisel arşiv, 2019).

Şekil 2.12. Anastilosis sonrası Sagalassos'taki Antonin Nymphaeum [34]

Ostia Antik Kenti'nin Tiyatro'sunun 1913-1926 yıllarında restore edilen iç bölümünde ve 1938-39 yıllarında restore edilen dış bölümü büyük ölçüde anastilosis ve bütünlemelere yer verilmiştir. Tiyatronun çökmüş duvarları anastilosis çalışmaları ile özgün yerlerine yerleştirilmiş, özgün parçalarına ulaşılamayan duvar bölümleri ise yeniden inşa edilerek bu işlemlerde eski tuğlalar kullanılmıştır. Yapılan duvar bütünlemelerinde eski tuğlaların yetersiz kaldığı yerlerde özgünü ile neredeyse aynı nitelikte ayırt edilmesi güç tuğlalar kullanılmıştır (Şekil 2.13.-Şekil 2.14.). Bu örnekteki gibi birçok alanda birbirlerini tamamlamak ve kalıntının anlamlı bir bütün olarak sunulmasını sağlamak adına anastilosis ve bütünleme müdahaleleri birlikte kullanılmaktadır.

Şekil 2.13. 19. yy. sonları restorasyonlar öncesi Ostia Tiyatrosu (Michael Heinzelmann).

Şekil 2.14. Ostia Tiyatrosu (Kişisel arşiv, 2018).

Arkeolojik alanlarda sunum ve yorumlama çalışmalarının önemli bir aracı olan anastilosis uygulamalarının eğitici boyutu, ziyaretçi ve araştırmacılar tarafından alanın etkili bir şekilde anlaşılmasına katkı sunduğundan, bu uygulamaların gerçekleştirilmesinde hem itici bir güç olmuş hem de uygulama gerekçelerinin başlıcaları arasında tanınmıştır. Feilden, alanda dağınık olarak bulunan birbirinden bağımsız mimari elemanların ziyaretçiler açısından *“öğretici bir mesaj vermeyen anlamsız taş yığınları”* olarak değerlendirilebileceğini belirterek bu dağılmış parçalardan birkaç sütunun bile doğru bir şekilde bir araya getirilmesinin ziyaretçilere yıkılmış bir binanın mekânsal niteliklerinin bir göstergesini sunabilecek güce sahip olduğunu vurgulamıştır [28]. Schmidt'e göre de bir binanın hacmini fiziki olarak görselleştirmek, okunabilirliğini artırır ve ziyaretçiler tarafından daha iyi anlaşılmasını sağlar [32]. Özgün malzemenin doğası gereği var olan eşsiz bilgisinin barındırdığı didaktik potansiyel anastilosis konseptlerinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Bu didaktik potansiyel; yalnızca ziyaretçileri sunulan üç boyutlu sonuç ürünü üzerinden alanın dokusunu ve tarihini yorumlamaya teşvik etmeyi değil araştırmacılar ve uzmanlar tarafından anastilosis süreçleri boyunca deneyimlenen her bir aşamadan gelen bilgi birikimi ile bilimsel bir sentezin keşfini de barındırmaktadır.

Didaktik amaçlarla gerçekleştirilen anastilosis çalışmaları; yapının ayağa kaldırılan bölümünün bütüne oranı, birleştirmede kullanılan yeni malzemelerin niteliği ve özgünü ile uyumu (ölçek, soyutlama, renk, doku vb.), alanın bütünü içerisinde yapının ayağa kaldırılmasının etkisi gibi kriterler doğrultusunda değerlendirilerek ziyaretçilere yanıltıcı bilgi vermeden müdahalenin ayırt edilebilir bir şekilde sunulmasını hedeflemektedir.

Anastilosis uygulamaları sonucunda ayağa kaldırılan yapılar ziyaretçilerin dikkatlerini çekerek alanın tanıtımına katkı sunmaktadır [28, 35]. Fakat Efes Celsus Kütüphanesi anastilosisi örneğinde olduğu gibi alanı temsil edecek bir anıt sembolleştirme ve o sembolleşen anıt üzerinden alanın tanıtılması, yapının alandaki diğer kalıntılara göre ön plana çıkması ve ziyaretçilerin alandaki ilgisinin belirli bir noktada toplanmasına neden olduğu konusunda eleştirilere sebep olmaktadır (Şekil 2.15.) [28, 35]. Benzer şekilde Perge Antik Kenti Sütunlu Caddelerinde çeşitli bağış kampanyaları ile de desteklenen anastilosis uygulamaları kapsamında sütunların birçoğunun ayağa kaldırılması, her ne kadar uygun teknikler ve uluslararası düzenlemelerce kabul edilebilir malzemeler ile yapıлып antik yolun oldukça somut bir deneyimini ziyaretçilere yaşatsa da Beck ve Cable'nin vurguladığı *yeteri kadar sunum* ilkesi kapsamında eleştirilen bir örnektir [20]. Diğer kalıntılar ile kıyaslandığında oldukça büyük bir alana uzanan sütunlu caddelerin bu ölçekte anastilosislerinin yapılması bu caddelerin alanda oldukça baskın bir karaktere bürünmesine neden olarak diğer kalıntıların algılanmasını güçleştirmiştir (Şekil 2.16.).

Şekil 2.15. Efes Celsus Kütüphanesi cephe anastilosisi (Kişisel arşiv, 2014).

Şekil 2.16. Perge Antik Kenti genel görünümüne sütunlu caddelerin etkisi, 2019.

2.3.4. Yeniden-İnşa (Rekonstrüksiyon):

Rekonstrüksiyon en geniş anlamı ile; yok olmuş veya orijinal mimari unsurlarının çok azı günümüze ulaşmış olan yapıların, kuvvetli kanıtlar ve izler ışığında hazırlanan restitüsyonlara göre yeni malzemeler ile inşa edilmesidir [3, 18]. Anastilosis ve rekonstrüksiyon arasındaki fark Jokilehto tarafından "*Anastilosis orijinal yapı elemanlarının kullanımına atıfta bulunurken, rekonstrüksiyon, çok miktarda yeni malzeme kullanılarak inşa edilen yeni bir yapı ile sonuçlanır.*"

şeklinde tanımlanmıştır [36]. Buradan da anlaşılacağı üzere bu iki uygulama arasındaki en temel fark özgün malzemenin kullanım oranıdır. Anastilosis; alanda dağılmış olarak bulunan özgün parçaların bir araya getirilmesi olarak değerlendirilirken rekonstrüksiyonlar; özgün malzemenin hiç kullanılmadığı veya az miktarda özgün malzeme kullanımına karşın büyük oranda yeni malzeme kullanımı ile gerçekleştirilen yeniden inşaları olarak tanımlanmaktadır.

Çok çeşitli amaçlara hizmet eden bu uygulama birçok uluslararası dokümanda arkeolojik alanlar için tavsiye edilmeyen bir yöntem olarak değerlendirilse de *deneysel araştırma ve yorum* gibi alanın hem profesyoneller hem de ziyaretçiler için anlaşılmasını sağlamaya yönelik arayışlar için etkin bir yöntem olarak görülmektedir [16]. Gerçek boyutları ile ziyaretçinin bir mekânı doğrudan deneyimlemesinin maket, çizim ya da hazırlanan diğer görsel tekniklere göre daha etkili olduğu düşüncesi, arkeoloji ve koruma dünyasında araştırma ve eğitime yönelik ortaya çıkan deneysel çalışmalar, rekonstrüksiyonların arkeolojik alanlarda tercih edilen müdahalelerden biri olmasında etkili olmuştur. Bu kapsamda, arkeolojik alanlarda rekonstrüksiyonların hangi sınırlar çerçevesinde uygulanması gerektiği günümüzde de tartışılmaktadır. Bu tartışmalar; rekonstrüksiyonu yapılacak olan yapıya ait bilgi ve belgelerin güvenilirliği, rekonstrüksiyonun yapının özgün yerinde uygulanması, kullanılacak malzeme ve yapım teknikleri, yapının yeniden inşa oranı, anlaşılabilirliği ve ayırt edilebilirliği, değer ve özgünlük kavramları ile nasıl ilişkilendirildiği, ideolojik, toplumsal ve didaktik boyutları gibi konular etrafında şekillenmiştir.

Rekonstrüksiyon uygulamalarında sergilenen farklı yaklaşımların ortaya çıkmasında öne sürülen gerekçeler önemli rol oynamaktadır. Price'a göre rekonstrüksiyonlar için gerekçeler beş ana başlıkta incelenebilir; ulusal sembolik değer (*national symbolic value*), işlevsel süreklilik veya yeniden işlevlendirme (*continuing function or re-use*), eğitim ve araştırma (*education and research*), turizm teşviki (*tourism promotion*), alanın korunması (*site preservation*) [37].

Price'a göre rekonstrüksiyonlara karşı eleştiriler ise; kalıntıların hatırlatıcı değeri (*the evocative value of ruined buildings*), özgünlüğü yakalamanın zorluğu (*the difficulty of achieving Authenticity*), hatalı bilgiyi aktarmanın etik sorunu (*the ethical issue of conveying erroneous information*), özgün kanıtların yok olması (*the destruction of original evidence*), alan sunumunda dengenin bozulması (*distorted site interpretation*), peyzaj değerlerinin bozulması (*the disruption of landscape values*) ve rekonstrüksiyonların maliyetli olması (*cost*) şeklinde gruplandırılmıştır [37].

Rekonstrüksiyon uygulamalarının, yukarıda açıklanan gerekçe ve eleştirilerin birlikte değerlendirilmesi ile yürütülmesi gerektiğini aktaran Price, bu bağlamda dikkate alınması gereken altı temel prensip belirlemiştir [37].

- Yeniden inşa edilmiş bir kalıntı yeni bir bina olarak kabul edilmelidir (yaratıcı bir eylem olarak yeniden inşa) [37].

- Bir veya daha fazla kalıntının yeniden inşası, yalnızca bir arkeolojik alanın değerleri, binaların yıkık bir durumda bırakılmasına kıyasla daha iyi değerlendirilecekse dikkate alınacaktır [37].
- Gelecek nesiller ve ortaya atılabilecek potansiyel yeni hipotezler için yapının özgününden kalan kanıtların istenildiği her an ulaşılabilir biçimde korunması gereklidir.
- Yeniden inşa edilen bölümlerin ziyaretçiler tarafından açık bir şekilde anlaşılması, yanlış bilgilendirmemesi ve yanıltıcı olmaması gerekmektedir [37].
- Geçmişte yanlış bir şekilde yeniden inşası yapılmış kalıntılar durum bazında değerlendirilerek oldukları gibi korunabilir (*fikir tarihinin bir parçası olarak rekonstrüksiyon*) [37].

2.3.4.1 Rekonstrüksiyonların Gerekçeleri

- **Ulusal Sembolik Değer (*National Symbolic Value*):**

Ülke tarihinde önemli bir rol oynayan veya ülke için önemli seçkin bir figürle ilişkilendirilen, yangın, deprem, sel gibi doğal afetler sonucu yok olmuş veya savaş, terörizm, vandalizm gibi kasıtlı nedenlerle yok edilen yapıların yeniden inşası, anıta yüklenen sembolik değer ile birlikte toplumun aidiyet duygusunun pekiştirilmesi ve tarihi belleğin korunması adına gerçekleştirilen bir eylemdir [37]. II. Dünya Savaşı sonrası kent merkezlerinde ve arkeolojik alanlardaki rekonstrüksiyonların kuvvetli gerekçelerinden biri ulusal sembolik değer yaklaşımıdır.

1950'lerde Napoli yakınlarındaki Pompeii Antik Kenti'nde II. Dünya Savaşı sırasında bombardıman sonrası yapıların zarar gören bölümleri savaşın izlerini silecek şekilde yeniden inşa edilmiştir. Örneğin; Casa dei Vetti'nin ilk dönem çatı rekonstrüksiyonları antik kentin genelinde hâkim olan "ulusal sembolik değerlerin yeniden ayağa kaldırılması" yaklaşımı ile gerçekleştirilen çalışmalar kapsamında yürütülmüştür. Dönemin koruma yaklaşımlarının da etkisiyle özgün malzemeden ayırt edilebilir olması amacıyla geleneksel malzeme yerine betonarme kullanılarak yenilenmiştir [38] (Şekil 2.17.-Şekil 2.18.).

II. Dünya Savaşı'nda zarar görmüş diğer yapılarda da benzer yöntemlerle bütünlemelere ve rekonstrüksiyonlara gidilmiştir. Bu müdahalelerde yapının başından geçen olayların izleri silinerek yapının savaş öncesi zarar görmemiş haline geri döndürülmesi hedeflenmiştir.

Şekil 2.17. II. Dünya Savaşı'nın ardından Peristilli Avlu'nun yıkılan çatısı, 1943 (British school at Rome Digital Collections).

Şekil 2.18. II. Dünya Savaşı sonrası tekrar rekonstrüksiyonu yapılan Peristilli Avlu, 1949 (Rick Bauer).

- **İşlevsel Süreklilik veya Yeniden İşlevlendirme (*Continuing Function or Re-use*):**

Modern koruma kuramının oluşması ile birlikte sıklıkla vurgulanan anıtların korunmasının sürekliliğinin bir işlevle birlikte sağlanabileceği anlayışı bir yapının yeniden inşası için tutarlı bir gerekçe oluşturmıştır. Yeniden inşa edilen yapıların özgün işlevinin devam ettirilmesi veya yeni bir işlev kazandırılarak kullanılması ziyaretçilerin yapı ile daha etkin bir iletişim kurmasını sağlamaktadır. Özgün işlevin sürdürülmesi adına gerçekleştirilen rekonstrüksiyonların büyük bölümünü kısmi veya bütünü ile yeniden inşa edilmiş tiyatro, odeon gibi performans yapıları oluşturmaktadır. Antik Pompeii Tiyatrosunun sahne ve cavea bölümünün rekonstrüksiyonları bu amaçla gerçekleştirilen örneklerden biridir (Şekil 2.19.-Şekil 2.20.). 1950'lerdeki ilk rekonstrüksiyon çalışmasında kazılardan elde edilen az miktarda özgün malzeme in-situ korunurken geriye kalan oturma sıraları ve sahne çelik destekler üzerine oturtulan portatif ahşap paneller ile yeniden inşa edilmiştir [39].

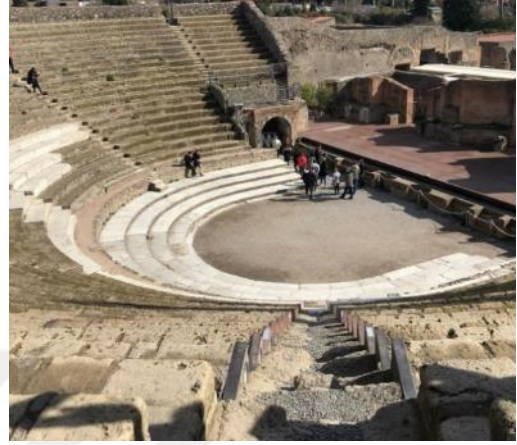
Şekil 2.19. Pompeii Tiyatrosu, 1932 [37].

Şekil 2.20. 1950'lerdeki rekonstrüksiyon uygulamasından sonra Pompeii Tiyatrosu'nun ahşap paneller çıkarılmış hali ile görünümü [39].

Tamamen özgününden farklı malzeme kullanılarak yapılan bu rekonstrüksiyon ile konser, opera, tiyatro gibi birçok performansa ev sahipliği yapan Pompeii Tiyatrosu, 2008 yılında tekrar bir rekonstrüksiyon programı çerçevesinde ele alınmış; cavea ve sahne bölümleri tuğla, taş ve metal malzemeler kullanılarak yeniden inşa edilmiştir (Şekil 2.21.-Şekil 2.22.) [39].

Şekil 2.21. Pompeii Tiyatrosunda bir konser, 2019 [40].

Şekil 2.22. Pompeii Tiyatrosu (Kişisel arşiv, 2019).

Kullanıma yönelik bir diğer yaklaşım olan yeniden işlevlendirme için arkeolojik alanlarda gerçekleştirilmiş en kapsamlı rekonstrüksiyon örneklerinden biri Atina Agorasındaki Attalos Stoa'sıdır. Pergamon Kralı II. Attalos'un bir armağanı olarak MÖ 2. yüzyılda inşa edilen yapının 1952 yılında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında yalnızca temel kalıntıları ve iki cephesinde çok az bir bölümü ayakta duran duvar kalıntılarına ulaşılabilmiştir [32]. 1953 - 1956 yılları arasındaki rekonstrüksiyon çalışmalarında Stoa yapısı, kazılarda elde edilen özgün temeli üzerine büyük ölçüde yeni malzemeler kullanılarak yeniden inşa edilmiştir (Şekil 2.23.-Şekil 2.24.) [32]. Stoa yapısının rekonstrüksiyonundan sonra kazı ekibine ait çalışma ofisleri ve Agora kazılarında elde edilen buluntuların sergilendiği bir müze ve olarak işlevlendirilmiştir.

Şekil 2.23. 1952 yılındaki kazılar sonrası Attalos Stoa'sı kalıntıları [32].

Şekil 2.24. Rekonstrüksiyon sonrası Attalos Stoa'sı (Kişisel arşiv, 2016)

Arkeolojik alanlarda yeniden işlevlendirme amaçlı rekonstrüksiyonlara başka bir örnek de Villa Adriana'da Canopus'un batı tarafında bulunan servis yapılarına ait kalıntıların bir kısmının rekonstrüksiyon sonrası alandaki kazılardan çıkarılan heykel, mozaik vb. orijinal eserlerin sergilendiği bir komplekse dönüştürülmesidir. Buradaki kompleksin ikinci katında eserler sergilenirken zemin katı her yıl Hadrian ve Villa Adriana ile ilgili düzenlenen geçici sergilere ev sahipliği yapmaktadır (Şekil 2.25.).

Şekil 2.25. Canopus'un batısındaki servis yapılarının rekonstrüksiyonu, 2018

- **Eğitim ve Araştırma (Education and Research):**

Price'a göre yeniden inşa sürecinin gerekçesi ne olursa olsun bu sürecin yönetimi, izlenen yöntemler, araştırmalar ve uygulamalar sürece dahil olan profesyoneller için yüksek eğitici değere sahiptir [37]. Araştırma, test etme ve inşa etme süreci uzmanlar tarafından geçmişin daha iyi anlaşılmasını sağlarken ortaya çıkan sonuç ürünü de ziyaretçilerin tarihi anlamlandırması adına önemli bir didaktik araçtır [37]. Bu bağlamda **deneysel arkeoloji** çalışmalarının bir parçası olarak ele alınan rekonstrüksiyonlar bu gerekçeyi destekleyen örnekler sunmaktadır. 20. yüzyılda arkeoloji dünyasında yaşanan köklü değişimler, geleneksel arkeolojinin yerini açıklayıcı, test edilebilir ve deneyimlenebilir yaklaşımlara bırakmasına olanak tanımış, bu yaklaşımlar doğrultusunda arkeolojik unsurların anlaşılmasına yönelik deneysel yöntemler ön plana çıkmıştır [41]. Deneysel arkeoloji kavramının kuramsallaşmasında önemli rol oynayan arkeolog John Coles, bu yöntemin amacının "*eski koşulları ve durumları yeniden üretmek*" olduğunu belirterek deneysel arkeolojiyi, geçmişteki insan davranışları hakkındaki arkeolojik düşünceleri sorgulamanın bir yolu olarak tanımlamıştır [42]. Geçmişteki insan davranışıyla ilgili arkeolojik yorumları test etmenin ve günümüz modern toplumuna bunu anlatmanın tek yolunun onlar gibi

düşünmeyi gerektiren deneysel yöntemlerden geçeceğini belirten Coles, bu deneylerin; yiyecek (ekim-dikim, hasat, hayvancılık, pişirme teknikleri), yapı (barınma, savunma sistemleri, inşa teknikleri ve malzemeleri) ve araç-gereçlerin üretimini (çömlek, kemik ve boynuz, post ve deri) anlamaya yönelik eylemler olarak gerçekleştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır [42].

Deneysel arkeoloji kapsamında ele alınan kapsamlı çalışmaların bir örneği MÖ 2. yüzyılda Hititlerin başkenti olan Hattuşa'da 2003-2005 yılları arasında gerçekleştirilen sur duvarları rekonstrüksiyonudur. Geniş bir alana yayılan Hattuşa'da deneysel arkeoloji yöntemi ele alınabilecek farklı birçok yapı ve kalıntı arasından, rekonstrüksiyon için sur duvarlarının seçimi birtakım kriterler doğrultusunda gerçekleştirilen değerlendirme süreci sonucu kararlaştırılmıştır [43]. Elde edilen veriler ışığında Aşağı Şehir 'deki 9 km'lik surların iki kule ile üç sur bedeni kesiminden oluşan 65 metre uzunluğundaki bir bölümünün rekonstrüksiyonun yapılmasına karar verilmiştir [43]. Bu noktada rekonstrüksiyonun özgün sur temelleri üzerinde yapılmasına karar verilmesi, uzun süredir birçok uluslararası platformda tartışılan, tüzük ve rehberlerde de sıklıkla belirtilen, *"rekonstrüksiyonların mümkün olduğu durumlarda arkeolojik kalıntıların üzerine yapılmamalıdır."* tavsiyesi ile ters düşse de uygulanan rekonstrüksiyonun bütünü ile geri döndürülebilir olması amaçlanmıştır [43]. Seeher ve Schachner'a göre; özgününde olduğu gibi kerpiç malzeme ile yeniden inşa süreci deneyimlenen sur duvarları, ziyaretçilere Hitit kerpiç mimarisinin somut bir örneğini sunarak alanı üç boyutlu algılamalarını ve savunma sistemini yorumlayabilmelerini sağlarırken aynı zamanda araştırmacıların da bu ölçekteki bir kerpiç yapının inşası için gereken iş gücü miktarı, süresi, Hititlerin böyle bir proje için hangi yöntemler ve araç-gereçlerle çalışmış olabilecekleri gibi konularda çıkarımlar yapmasını sağlamıştır (Şekil 2.26.) [43].

Şekil 2.26. Hattuşa sur duvarları rekonstrüksiyonu (Kişisel arşiv, 2018).

- **Koruma Çatısı (Protective Shelter):**

Arkeolojik alanlarda mozaik, fresk, duvar resimleri gibi in-situ sergilenen eserlerde, dış etkenlerden kaynaklanabilecek bozulmaları engellemek için bu eserlerin üzerinin bir korugan ile kapatılarak korunma altına alınması sıklıkla başvurulmuş yöntemlerden biridir. Bunun için modern malzeme ve tekniklerle inşa edilen koruma çatısı örnekleri olduğu gibi yapının özgün çatısının rekonstrüksiyonu da tercih edilebilmektedir.

Çatı rekonstrüksiyonları arkeolojik alanlardaki yapılarda hem yapının yok olmuş çatı formu hakkında ziyaretçilere bilgi veren hem de bir koruma çatısı işlevi üstlenen uygulamalardandır. Sicilya'da bulunan Piazza Armerina kalıntıları arasındaki Villa del Casale mozaiklerinin korunması için Franco Minissi tarafından tasarlanarak 1957-1967 yılları arasında uygulanan çelik ve plastik esaslı saydam koruma çatısı yerine 2005 yılında Guido Meli'nin önerdiği ahşap çatı rekonstrüksiyonu bu gerekçe ile yapılmıştır [44]. Minissi tarafından tasarlanan proje; yapının özgün malzemesinden ayırt edilebilir olması, geri döndürülebilirliği, sadeliği ve soyutluğu ile uygulanmış hafif bir koruma çatısı niteliği ile oldukça desteklense de ilerleyen dönemlerde kullanılan malzemenin performansı ve kalıntılar üzerindeki olumsuz etkisi nedenleriyle yeniden sorgulanmıştır [44]. Bunun sonucunda Minissi'nin çatısı kaldırılarak yerine kalıntıların daha etkili korunması ve ziyaretçilere özgün mekânın biçimlenişi hakkında fikir vermek adına Meli'nin yapının restitüsyonuna dayalı ahşap ve çelik malzemeli çatı rekonstrüksiyonu uygulanmıştır (Şekil 2.27.-Şekil 2.28.).

Şekil 2.27. Villa del Casale'nin kaldırılan Minissi tasarımı koruma çatısı [44].

Şekil 2.28. Villa del Casale Çatı Rekonstrüksiyonu (Kişisel arşiv, 2016).

Yine Pompeii'deki bir başka konut yapısı olan Villa dei Misteri'de farklı dönemlerde uygulanan rekonstrüksiyonların, yapının özellikle iç mekânında korunması gerekli zemin mozaikleri veya duvar resimleri olan bölümlerinde gerçekleştirilmesi, buradaki uygulamaların

ziyaretçilere yapının bütünü hakkında somut bir fikir vermesinin yanı sıra koruyucu çatı görevi üstlendiğinin de göstergesidir. Yapıya ulaşılan patika boyunca didaktik kaygılarla ziyaretçilere yapı hakkında genel bir izlenim sunmak adına, yapının cephe ve çatısının bir bölümünün rekonstrüksiyonu gerçekleştirilirken geri kalan bölümünde yalnızca sütunlarda anastilosis yapılmış, çatı devam ettirilmemiştir (Şekil 2.29.).

Şekil 2.29. Villa dei Misteri genel görünüm (Kişisel arşiv, 2018)

- **Geçmişteki Rekonstrüksiyonların Yenilenmesi (*Re-Reconstruction*)**

Fiziksel problemler veya özgünlük ile ilişkilendirilebilecek sorunlar sonucunda özellikle rekonstrüksiyonlarda betonarme kullanımına sıklıkla başvurulduğu dönemlerde gerçekleştirilen uygulamaların uzun vadede yapıya verdiği hasarların gözlemlenmesi üzerine sökülerek yerine sürdürülebilir ve yapının bağlamına uygun malzemelerle yapılan yeniden inşalar bu kapsamdadır. Bir başka deyişle yeninin yeniden inşası olarak ele alınabilecek olan bu uygulama; dönemin gerekliliklerine, koşullarına ve sunduğu imkanlara göre doğru kabul edilip uygulanan müdahalelerin uzun vadedeki olumsuz etkilerinin gözlemlenmesi sonucu yenilenmesini ifade etmektedir.

Önceki dönemlerde uygulanan ve yapıya zarar veren rekonstrüksiyonların yenilenmesi ve daha sağlıklı yöntemler ile yeniden rekonstrüksiyonunun yapılmasına Pompeii’de bulunan Casa dei vetri’nin çatısındaki 2003-2013 yıllarındaki restorasyon çalışmaları örnek gösterilebilir [45]. Burada da 1960’lardaki betonarme yapım tekniği ile yapılan çatı uygulaması kaldırılarak ahşap malzeme ile yeni bir çatı eklenmiştir (Şekil 2.30.-Şekil 2.31.).

Şekil 2.30. 1960'larda eskisi ile değiştirilen çatı rekonstrüksiyonu, 2001 (Peter Woods).

Şekil 2.31. 2003-2013 yılları arasındaki restorasyon çalışmalarında ile yenilenen çatı (Kişisel arşiv, 2018).

- **Yapısal Sağlamaştırma:**

Price'a göre rekonstrüksiyonlara başvurulmuş bir başka durum da yapının yıkılma tehlikesi arz eden bölümlerinin yapısal sağlamaştırılmasının gerekli olduğu uygulamalardır. Bu amaçla gerçekleştirilen kısmi rekonstrüksiyonlar; kalıntıların yapısal bütünlüğünün korumasını sağlarken aynı zamanda ziyaretçilerin alanı daha güvenli bir şekilde gezmelerine katkı sunmaktadır [37].

2.3.5. Didaktik Rekonstrüksiyonlar:

Koruma-onarım müdahalelerinin, ziyaretçilere yapının ve alanın hikayesinin anlatılmasını sağlayan eğitsel araçlar olarak kullanıldığı uygulamalardır.

Villa Adriana'daki Pretorio yapısının onarım çalışmalarında; yeniden inşa edilen kemerin bir bölümünde yeni tuğlaların kullanılmayıp yerine metal bir çerçeve yerleştirilerek, arka katmandaki özgün malzeme ve yapım tekniğine ait bir kesit sunulması koruma yaklaşımındaki didaktik anlayışı yansıtır niteliktedir (Şekil 2.32.). Duvar ve kemer rekonstrüksiyonlarında yapının özgünü ile uyumlu ancak ziyaretçiler tarafından fark edilebilir tuğlaların kullanılarak üzerine uygulamaların yıllarının işaretlenmesi de yine yapıda ziyaretçilere bilgi vermeyi amaçlayan uygulamalardandır (Şekil 2.32.-Şekil 2.33.).

Şekil 2.32. Özgün kemer elemanlarının gösterilmesi için kullanılan metal çerçeve (Kişisel arşiv, 2018).

Şekil 2.33. Yapının duvarlarındaki kısmi rekonstrüksiyonlar ve özgün duvar kalıntıları (Kişisel arşiv, 2018).

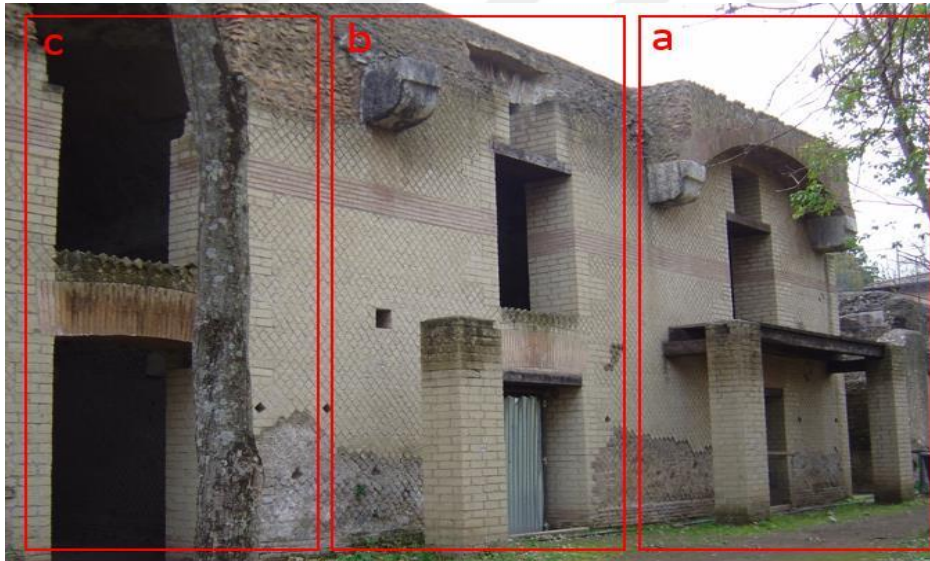
Çağdaş eklerin kullanımı da didaktik rekonstrüksiyonlarda tercih edilen tekniklerden biridir. Pompeii'deki konut yapılarından Casa dei vetri'nin 2003-2013 yılında yürütülen çalışmalarında yapının üst katlarına devam eden özgün merdivene dokunulmayıp üzerine metal ızgara ve çelik konstrüksiyonlu bir merdiven eki yerleştirilmesi bunu örnekler niteliktedir. Bu şekilde çağdaş malzeme kullanımı ile özgün merdivenin zarar görmesi engellenerek ziyaretçilerin yapının üst katlarına ulaşmaları sağlanmaktadır (Şekil 2.34.).

Şekil 2.34. Çağdaş malzeme ile merdiven eki (Kişisel arşiv, 2018)

Villa Adriana'da Canopus'un batısında bulunan servis yapılarının bir bölümünde, ziyaretçilere yapının cephesi hakkında bilgi vermek amacıyla kısmi rekonstrüksiyon yapılmıştır. Didaktik amaçlı yapılan bu rekonstrüksiyonda özgün malzeme ile benzer ancak fark edilebilir nitelikte olan tuğla ve taşlar kullanılmış, özgün yapım tekniğine sadık kalınmıştır. Yapının özgününde birbirini tekrar eden modüllerden oluşan cephesinin ziyaretçilere okutulması adına cephenin bütün elemanlarının rekonstrüksiyonunun yapılması tercih edilmemiştir. Bunun yerine aşamalı bir şekilde, yeniden inşa edilen elemanların sayısı düşürülerek ziyaretçilerin yapının özgün cephesinin nasıl görüldüğü ve kazılar başlamadan önce ne durumda olduğu arasında bağlantı kurmalarının sağlanması hedeflenmiştir [46].

Cephenin ilk modülünün(a) neredeyse tüm elemanları ile (çıkma, çıkmanın altındaki destekler, çıkmanın üzerinde uzanan konsollardaki kemer, kapı boşlukları, zemin katın ahşap kapısı ve ikinci katın kapı üstü penceresi) yeniden inşası yapılırken, bir yanındaki modülde(b) yeniden inşa edilen elemanların sayısı düşürülmüş (çıkmanın altındaki ayaklardan yalnızca bir tanesi, kapı boşlukları), devamındaki modül(c) ve bundan sonrakilerde ise cephedeki duvarın dışında bir elemanın rekonstrüksiyonu yapılmamıştır (Şekil 2.35.-Şekil 2.36.).

Şekil 2.35. Canopus'un batısındaki servis birimleri kısmi rekonstrüksiyonu (Abruzzese, 2010).

Şekil 2.36. Canopus'un batısındaki servis birimleri kısmi rekonstrüksiyonu (Kişisel arşiv, 2018)

- **Boşluğun Rekonstrüksiyonu**

Pompeii gibi Vezüv Yanardağı'nın patlaması ile lavların altında kalan arkeolojik alanlardan birisi olan Herculaneum'daki koruma ve sunum çalışmalarında karşılaşılan yöntemler Pompeii'deki yakın dönem uygulamaları ile benzer niteliktedir. Buradaki koruma yaklaşımında yine didaktik amaçlar ön plana çıkarak; ziyaretçilere yapının mimari biçimlenişi hakkında bilgi verme ve yapının özgün işlevini anlatma kaygılarının yanı sıra patlamadan sonra lavların nasıl yapıların içerisini doldurduğu ve kalıntıların bu soğumuş lav kütleleri arasından nasıl kurtarıldığının aktarılması adına çeşitli yöntemler benimsenmiştir.

Örneğin; Terme Suburbane yapısının Frigidarium'unun kuzey duvarındaki kapı boşluğunda bir lav dolgusunun nasıl kazıldığını göstermek için buraya dolan lavlar olduğu gibi bırakılarak etrafı siyah çerçeve ile vurgulanmıştır (Şekil 2.37.). Yine aynı yapının Caldarium bölümünde bulunan Mermer soğuk su haznesinin (Labrum) içini dolduran lavların çıkartılarak hemen yanında sergilenmesi de ziyaretçilere buranın kazılar başlamadan önce ne durumda olduğu hakkında fikir edinmesini sağlamak adına seçilen yöntemlerdendir. (Şekil 2.38.).

Şekil 2.37. Terme Suburbane Frigidarium Kuzey Duvarı'ndaki lav dolgu (Kişisel arşiv, 2016).

Şekil 2.38. Terme Suburbane Caldarium'daki Labrum'un şeklini alan katılaşmış lav parçası (Kişisel arşiv, 2016).

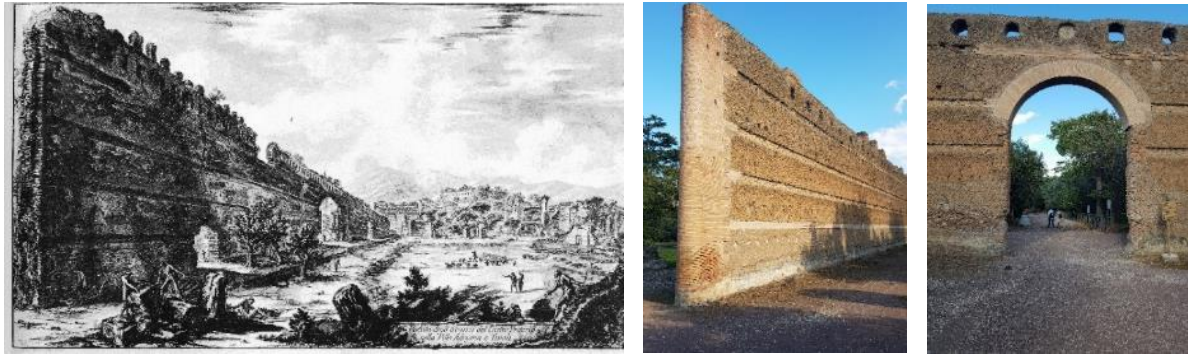
Villa Adriana'daki Teatro Greco: Geleneksel Yunan Tiyatrosu tasarımına sahip yapının büyük bir kısmının günümüze ulaşmamasına rağmen geriye kalan parçaları iyi korunmuş bir şekilde alanda bulunmaktadır. Eğimli bir topoğrafyaya inşa edilen tiyatro yapısı güncel ziyaretçi gezi rotasında alana girildiğinde ilk karşılaşılan yapıdır. Kentin dışında kalan tiyatronun parçalarından çok az bir bölümün günümüze ulaşmasından dolayı ziyaretçilerin burayı kavrayabilmeleri amacıyla alanın topoğrafyasının sağladığı avantajdan faydalanılarak tiyatronun oturma sıralarının hizaları anlaşılır biçimde düzenlenmiştir (Şekil 2.39.). Böylelikle alandaki

günümüze ulaşan Praecinctiones kalıntıları ile oturma sıraları arasında ziyaretçilere görsel bir bütünlük sunulması hedeflenmiştir.

Şekil 2.39. Teatro Greco oturma sıraları izleri ve Praecinctiones kalıntıları, 2018.

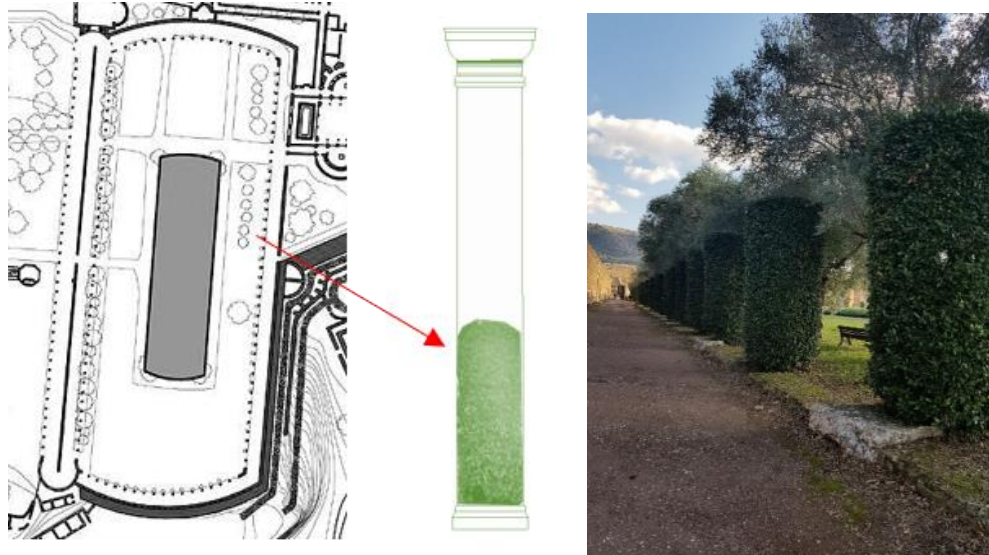
Villa Adriana-Pecile: Atina'daki Stoacı düşüncenin öğretildiği felsefe okulu ve ünlü ressamların sergi mekânı olarak kullandığı Stoa Poikile'den esinlenerek inşa edilen Pecile 232m-97m dikdörtgen bir peristilden oluşmaktadır [47]. Masif duvarlarının bir kısmı günümüze ulaşan yapının her iki taraftaki kolonadlar ve ortasındaki dikdörtgen havuzu günümüze ulaşamamıştır. Yapıdan arda kalan en somut parça olan 9 metre yüksekliğindeki kuzey duvarı ve bu duvarın ortasında bulunan anıtsal kuzey girişidir (Şekil 2.40.-Şekil 2.41.).

Şekil 2.40. Pecile Gravürü, G.B. Piranesi, 1775 (Ghent University Library Online Archive).

Şekil 2.41. Kuzey Pecile Duvarı ve Giriş Kapısı (Kişisel arşiv, 2018).

Pecile'nin Kuzey Duvarı dışında günümüze ulaşmayan diğer bölümlerini ziyaretçilere aktarmak adına seçilen yol ise oldukça soyut bir yöntemdir. Günümüze ulaşmayan kolonadların olduğu bölümlerde bulunması gereken sütunları temsil ederek ziyaretçilerin görsel bütünlüğü zihinlerinde kurgulamaları adına yerlerine her dönem yeşil kalan ağaçlar ekilip silindirik şekilde budanmıştır (Şekil 2.42.).

Şekil 2.42. Silindirik şekilde budanarak burada bulunması gereken sütunları temsil eden ağaçlar (Kişisel arşiv, 2018).

2.3.6. Çağdaş Malzeme Kullanımı ile Rekonstrüksiyon

Arkeolojik alanlarda uygulanan rekonstrüksiyonlarda güncel bir yaklaşım olarak karşılaşılan bu müdahale yöntemi; özgün gabarisi ve formu dikkate alınarak çağdaş malzeme kullanımı ile yapıların yeniden inşa edilmesini ifade etmektedir. Bu uygulamalarda sıklıkla tercih edilen; alüminyum, çelik, cam, plastik bazlı malzemeler arkeolojik alanın bütünsel dokusu ve yeniden inşa edilen yapının kalıntıları ile güçlü bir kontrast oluşturmaktadır. Arkeolojik doku içerisinde farklılaşan bu uygulamalar ile yapının üç boyutlu bir hacim olarak yeniden canlandırılması sonucu ziyaretçiler için dikkat çekici bir mekân tanımlanmakta, elde edilen bu mekân yeniden işlevlendirilerek alan sunumuna katkı sunacak biçimlerde kullanılabilmektedir. Rekonstrüksiyonlar için sıklıkla vurgulanan geri döndürülebilirlik (*reversibility*) ilkesi doğrultusunda; çağdaş malzemenin modülerliği ve yapım tekniğinin sağladığı avantajlarla, arkeolojik alanların değişen koşullarına uygun olarak kaldırılabilirliği.

Anıtsal yapıların bütünlemelerinde ve rekonstrüksiyonlarında daha yaygın kullanılan bu yöntemin arkeolojik alanlardaki örneklerinden biri Almanya'nın Wessel Bölgesi'nde bulunan Xanten Arkeoloji Parkı'nda gerçekleştirilmiştir. Alan sunumu kurgusunun temel öğelerinden biri olarak kalıntılarda farklı yöntemlerle geniş çaplı rekonstrüksiyonların uygulandığı antik kentteki Büyük Roma Hamamı (*Great Roman Bath*) yapısı çağdaş malzeme kullanımı ile özgün temel kalıntıları üzerine yeniden inşa edilerek arkeoloji parkının ana odağını oluşturmuştur.

Çelik, cam ve alüminyum malzemelerin kullanımı ile yapının bütün bölümlerinin özgün kotunda soyut rekonstrüksiyonunun yapıldığı uygulama dış cephelerde şeffaf duvar yüzeyi üzerinde vurgulanan farklı tipteki çatı formları ile arkeolojik kalıntılar arasında farklılaşarak ziyaretçilere sunulmuştur [48]. (Şekil 2.43.). Aynı zamanda hamam yapısının kalıntıları için bir koruma çatısı işlevine sahip olan taşıyıcı sistem; iç mekandaki çelik taşıyıcılarda kullanılan

kırmızı renk ile özgün sütun, kemer, kubbe ve duvarları vurgulayarak ziyaretçilere hamam yapısının mimari öğeleri, formu ve boyutları hakkında fikir vermektedir (Şekil 2.44.). Antik hamamın modern bir yorumu olarak değerlendirilen bu uygulama sonrası yapıda yalnızca hamamın kalıntıları sergilenmekle kalmayıp, antik kent için yönetim, eğitim ve sergi amaçlarıyla farklı fonksiyonlarda kullanılan mekanlar oluşturulmuştur [48].

Antik kent içerisinde tek başına değerlendirildiğinde baskın görsel etkisi ile alan sunumundaki dengeyi etkileyebilecek olan bu rekonstrüksiyon uygulaması, alan ölçeğinde tasarlanmış bir sunum ve müdahale kurgusuna sahip Xanten Arkeoloji Parkı özelinde değerlendirildiğinde gerçekleştirilen diğer bütün rekonstrüksiyonlar ve uygulamalarla birlikte belirli tasarım kriterleri göz önünde bulundurularak planlandığından anlamlı bir dengenin parçası niteliğindedir [48].

Şekil 2.43. Xanten Arkeoloji Parkı Great Roman Bath yapısının rekonstrüksiyon sonrası dışarıdan görünümü (Archeological Park Xanten Official Website, 2021)

Şekil 2.44. Xanten Arkeoloji Parkı Great Roman Bath yapısının rekonstrüksiyon sonrası iç mekânı (Archeological Park Xanten Official Website, 2021)

Farklı yöntem ve tekniklerle gerçekleştirilen uygulama pratikleri üzerinden incelenen yerde birleştirme, bütünleme, anastilosis ve rekonstrüksiyon müdahalelerine ilişkin; gerekçeler, alandaki etkileri, uygulamada kullanılan malzemelerin nitelikleri ve riskler bağlamında değerlendirilerek, bu müdahalelerin birbirleri ile benzeştiği ve ayrıştığı noktalar Tablo 2.1.'de gösterilmiştir.

Tablo 2.1. Yapı ölçeğinde müdahaleler

Müdahale Türü	Yerinde/Yerde Birleştirme (in-situ reassembly)	Bütünleme (Re-integration)	Anastilos	Rekonstrüksiyon
Uygulamanın Gerekçeleri	- Arkeolojik alandaki dağınıklığın giderilmesi - Envanterin tespit ve tasnifinin kolaylaşması, eksik parçaların tespiti - Sonrasında değerlendirilecek potansiyel müdahale aşamalarına hazırlık yapmak - Yapısal bütünlüğü bozulmuş kalıntıları ziyaretçilerin zihinlerinde canlandırılmalarını kolaylaştırmak	- Strüktürel sürekliliğin ve yapı güvenliğinin sağlanması - Yapının görsel bütünlüğünün sağlanması - Ziyaretçi güvenliğinin sağlanması - Arkeolojik alanın/antik kentin imajının bir bütün olarak ziyaretçilere kavratılmak istenmesi - Ziyaretçilere yapının hikayesinin yapı üzerinden anlatılması-didaktik amaçlı	- Arkeolojik alandaki dağınıklığın giderilmesi - Alan sunumunda ziyaretçilere kalıntıların özgün halli ile kendi bağlamlarında aktararak alanın ve yapının kavratılması - Özgün işlevin devamlılığını sağlama veya yeniden işlevlendirme	- Strüktürel sağlamlaştırma - Ulusal Sembolik Değer - İşlev sürekliliği/yeniden işlevlendirme - Eğitim ve araştırma - Koruma Çatılası - Geçmişteki hatalı müdahalelerin yenilenmesi
Kullanılan Malzemelerin Niteliği	Yapıya ait özgün parçalar	- Özgünü ile uyumlu fakat ayırt edilebilir malzemeler - Özgünden tamamıyla farklılaşan, aykırı malzemeler	- Kalıntıya ait özgün parçalar - Ayırt edilebilir olması koşuluyla bağlayıcı malzemeler, küçük ölçekli bütünlemede kullanılacak özgün olmayan malzemeler	- Ayırt edilebilir olması koşuluyla yeni malzeme ile yeniden üretilen parçalar - Özgünü ile benzer malzemenin soyutlanarak kullanılması - Özgün malzemenin tamamıyla yeniden üretilmeye çalışılması ile elde edilen deneysel malzemeler
Etkileri	- Ziyaretçilerin alanda dolaşımının kolaylaşması - Yapılara ait parçalarının ziyaretçi baskısından korunması - Taşıma dışında herhangi bir müdahale yapılmayacağı için kalıntıların özgünlüğünün korunması	- Ziyaretçiler için yapıların daha anlaşılır ve güvenli kılınması - Arkeolojik alanın sürekliliğinin sağlanması	- Arkeolojik alandaki dağınık parçaların yerleştirilmesi ile boşalan alanların ziyaretçi yönetimi çerçevesinde alanın daha iyi dolaşabilmesi adına oluşturulacak rota, platform ve bakı noktaları için kullanılabilme potansiyeli - Özgün yerlerinde ayakta ve görünür kılınan yapıların ziyaretçiler tarafından okunabilirliğinin artması ve daha anlaşılabilir olması	- Ayakta ve görünür kılınan yapıların ziyaretçiler tarafından okunabilirliğinin artması ve daha anlaşılabilir olması - Ziyaretçilerin alanın bütününe anlamlandırmasının kolaylaşması - Ziyaretçilerin alan ve kalıntılar ile ilgili yorumlamalar yapmasının sağlanması
Riskler	Parçaların taşınması esnasında oluşabilecek hasarlar	- Bütünlemede kullanılan malzemenin doğru niteliklerde seçilememesi sonucu kalıntının patina değerinin yok olması - Bütünlemede kullanılan malzeme seçimindeki hatalar nedeniyle yapının özgün kısımlarının görülebileceği hasarlar	- Arkeolojik alanda belirli bir yapı ya da bölgeye odaklanılarak gerçekleştirilen anastiloslar alan sunumundaki homojenliğini bozarak ziyaretçilerin alandaki odaklarının dağılması - Bir araya getirmede kullanılan bağlayıcı malzeme seçimindeki hatalar nedeniyle yapının özgün kısımlarının görülebileceği hasarlar - Anatilos öncesi restitüsyon çalışmalarının güvenilirliğinden kaynaklı doğabilecek problemler ile ayağa kaldırılan yapının hatalı bilgi içermesi	- Özgünlüğü yakalamanın zorluğu - hatalı bilgiyi aktarılması riski - özgün kanıtların yok olması riski - Alan sunumunda dengenin bozulması

2.4. Koruma-Onarım Müdahalelerinin Alan Sunumuna Katkısı: Alan Ölçeğinde Değerlendirmeler

Arkeolojik alanlarda temelde farklı gerekçe ve yöntemlerle yapı ölçeğinde uygulanan müdahaleler alan ölçeğinde bir araya geldiklerinde alanın bütününe sunumuna etki eden bir kompozisyon oluşturmaktadır. Bu kompozisyon, gerçekleştirilmesi planlanan müdahalelerin uygulanması öncesinde birbirleriyle kuracakları ilişkiler düşünülmüş olarak tasarlanabileceği gibi münferit yürütülen çalışmaların birbirlerine eklenmesiyle elde edilen bir sonuç şeklinde de olabilmektedir.

Çalışmaların uzun yıllara yayıldığı İtalya örneklerinde bu müdahalelerin uygulandığı dönemin değişen kabul ve koşullarına göre şekillendiği gözlemlenmiştir. Yapı ölçeğinde yoğun rekonstrüksiyonların yürütüldüğü bir dönemden arkeolojik alanlardaki müdahalelerin alan ölçeğindeki etkileri ve aktardıkları bilgi değerinin sorgulandığı bir döneme uzayan bu süreçte,

koruma-onarım müdahalelerinin ziyaretçilere alanı anlatmak için eğitsel bir araç olarak kullanılmaya başlandığı görülmektedir.

Bu bağlamda Roma ve Napoli çevresindeki arkeolojik alanlardan; Pompeii, Villa Adriana ve Ostia Antica'de yapı ölçeğindeki koruma-onarım müdahalelerinin alan ölçeğine farklı katkıları, alanların koruma geçmişleri ile birlikte değerlendirilerek incelenmiştir.

2.4.1. Pompeii

İtalya'nın güneyindeki Napoli bölgesinde yer alan Pompeii, Vezüv Yanardağı'nın 79 yılında patlaması ile birlikte lavların altında kalarak ciddi bir yıkıma uğrayan dönemin güçlü kentlerinden biridir. Kuruyan lav katmanlarının altında yatan bu antik kent iyi korunmuş bir arkeolojik delil olarak dikkatleri üzerine çekmiştir. Kazı geçmişinin 1700'lü yıllara dayandığı, sistematik ve bilimsel çalışmaların 1863 yılında Giuseppe Fiorelli başkanlığında başladığı Pompeii, koruma-onarım müdahalelerin alan sunumu ölçeğinde iyi okunduğu örneklerden biridir [49]. 1800'lü yılların sonundan itibaren alanda yürütülen çalışmalarda yalnızca kalıntıların nasıl daha iyi korunacağı değil aynı zamanda ziyaretçilere nasıl aktarılacağı ve bu büyüklükteki bir alanı ziyaretçilerin nasıl verimli bir şekilde dolaşabileceğine dair çalışmalara odaklanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda atılan ilk adım antik kentin dokuz ana bölgeye ayrılarak her bölgenin içerisinde bulunan yapı adalarının ve kalıntıların numaralandırılması, kentin çalışılmasını ve ziyaretçiler tarafından gezilmesini kolaylaştıran, günümüzde de geçerliliğini sürdüren "insula" sistemi olmuştur [49]. 19.yüzyılın ortalarında ziyaretçileri doğrudan antik kentin girişine ulaştırmak için bir demiryolunun açılması sonucunda artan ziyaretçi sayısı ile birlikte alanın sunumuna yönelik çalışmalar da hızlanmış, alanda yapı bazında rekonstrüksiyonlara başlanmıştır [50].

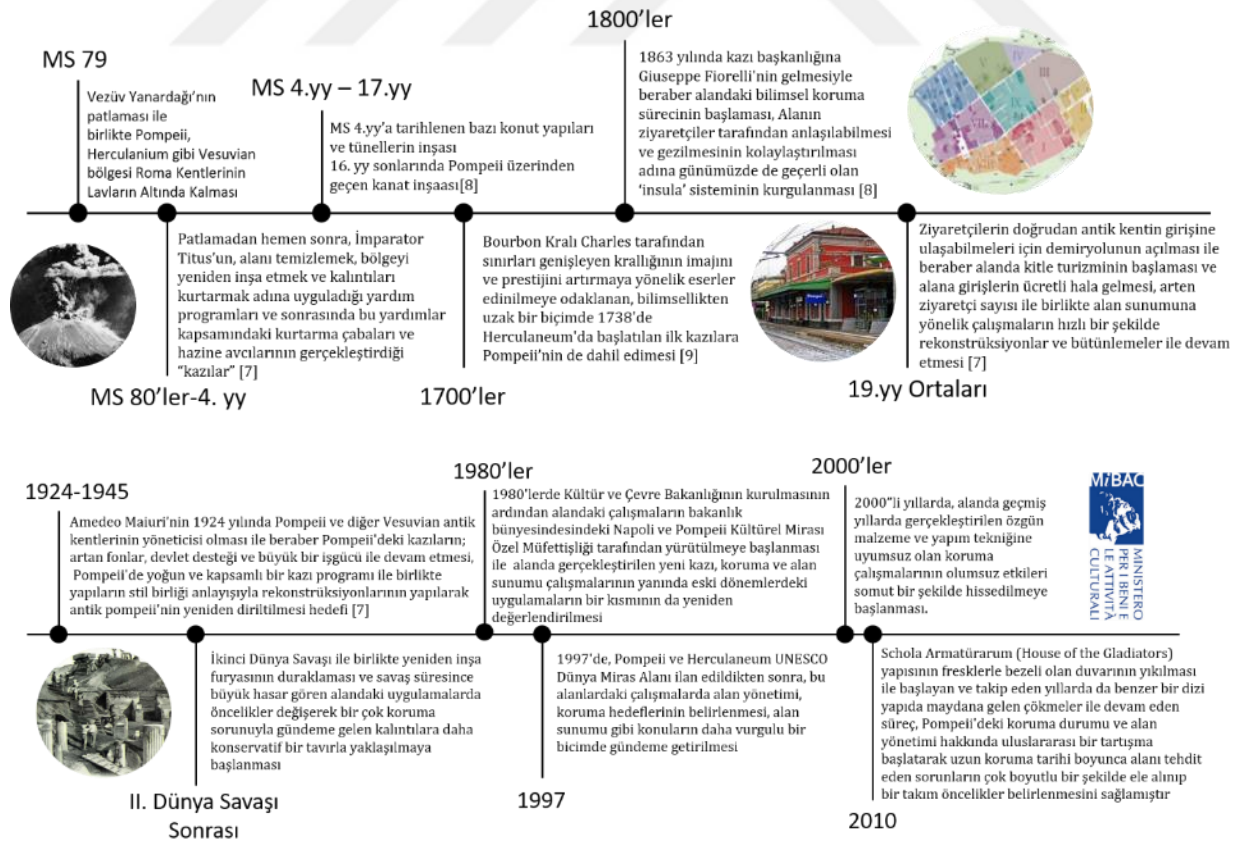
Amedeo Maiuri, 1924 yılında Pompeii ve diğer Vesuvian Antik Kentleri'nin yöneticisi olduğunda Pompeii'deki kazılar; artan fonlar, devlet desteği ve büyük bir işgücü ile devam etmekteydi [50]. Maiuri'nin yönetici olduğu yaklaşık 40 yıllık süreçte, Pompeii'de dönemin siyasi baskısının da etkisi ile yoğun ve kapsamlı bir rekonstrüksiyon programı uygulanmış, kazılan yapıların özgün stillerine ulaştırma amacıyla Antik Pompeii'nin yeniden diriltilmesi hedeflenmiştir.

Bu büyük ölçekli rekonstrüksiyonlarla ayağa kaldırılan yapıların İkinci Dünya Savaşı ile birlikte ağır hasar görmesi, alanda yürütülen çalışmalardaki müdahale önceliklerini değiştirilerek hasar alan yapıların özgününden ayırt edilebilir malzemelerle onarılmaya başlandığı bir sürecin başlamasını sağlamıştır.

1980'lerde Kültür ve Çevre Bakanlığının (*Il Ministero per i Beni Culturali e Ambientali*) kurulmasının ardından alandaki çalışmalar bakanlık bünyesindeki Napoli ve Pompeii

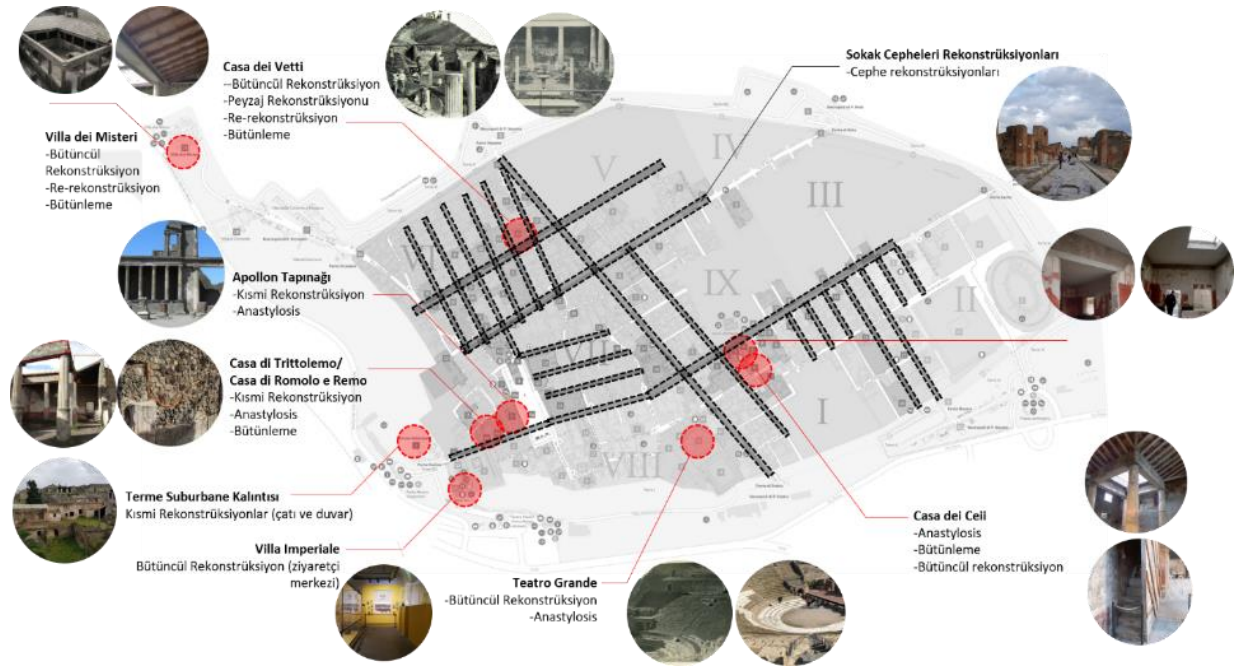
Kültürel Mirası Özel Müfettişliği (Special Superintendency of the Cultural Heritage of Naples and Pompeii) tarafından yürütülmeye başlanmıştır [50]. Bu çalışmalar kapsamında alanda gerçekleştirilen yeni kazı, koruma-onarım ve alan sunumu çalışmalarının yanında eski dönemlerdeki uygulamaların bir kısmı da modern koruma kuramı, uluslararası tüzükler ve İtalya'nın ulusal koruma yaklaşımı çerçevesinde yeniden değerlendirilmiş, II. Dünya savaşı sonrası betonarmenin sıklıkla tercih edildiği rekonstrüksiyon uygulamaları özgün kalıntılara daha az zarar verecek malzemeler ile değiştirilmiştir.

1997'de, Pompeii UNESCO Dünya Miras Alanı ilan edildikten sonra, yürütülen rekonstrüksiyon uygulamalarının alan yönetimi kapsamında bütüncül bir şekilde değerlendirilmesi gündeme gelmiştir. 2000'li yıllara gelindiğinde, alanda geçmiş yıllarda gerçekleştirilen özgün malzeme ve yapım tekniğine uyumsuz olan koruma çalışmalarının olumsuz etkileri somut bir şekilde hissedilmeye başlanmıştır. 2010 yılında Pompeii'deki sivil yapılardan biri olan Schola Armatörarum (House of the Gladiators) yapısının fresklerle bezeli olan duvarının yıkılması ile başlayan ve sonraki yıllarda da benzer bir dizi yapıda meydana gelen çökmeler ile devam eden süreçte, alandaki koruma durumu ve alan yönetimi hakkında uluslararası bir tartışma başlatılarak uzun koruma tarihi boyunca alanı tehdit eden sorunların çok boyutlu bir şekilde ele alınıp alan sunumu ve müdahalelerde buna yönelik adımlar atılması sağlanmıştır [51].

Şekil 2.45. Pompeii'deki koruma çalışmalarının tarihsel gelişimi

Pompeii’de uzun yıllar boyunca denenen bu müdahale yöntemlerinin günümüzde antik kentin bütünü ile ilişkilendirilerek alan sunumunda bir araç olarak kullanıldığı, geçmişteki uygulamalarla yeni planlanan müdahalelerin süreklilik ve bütünsellik ilkeleri ile birbirlerine eklenildiği görülmektedir (Şekil 2.46.-Şekil 2.47.). Alanda gerçekleştirilen rekonstrüksiyon, anastilosis ve bütünleme çalışmalarının alanın ziyaretçi erişimine açık bölümlerinde konumlandığı yerler ve oranları itibariyle bir denge içerisinde oldukları okunmaktadır. Bu denge sayesinde ziyaretçilerin alanda belirli bir yapı ya da noktaya odaklanmasının önüne geçilerek, alanın bütünü ile keşfedilmesinin teşvik edildiği söylenebilir.

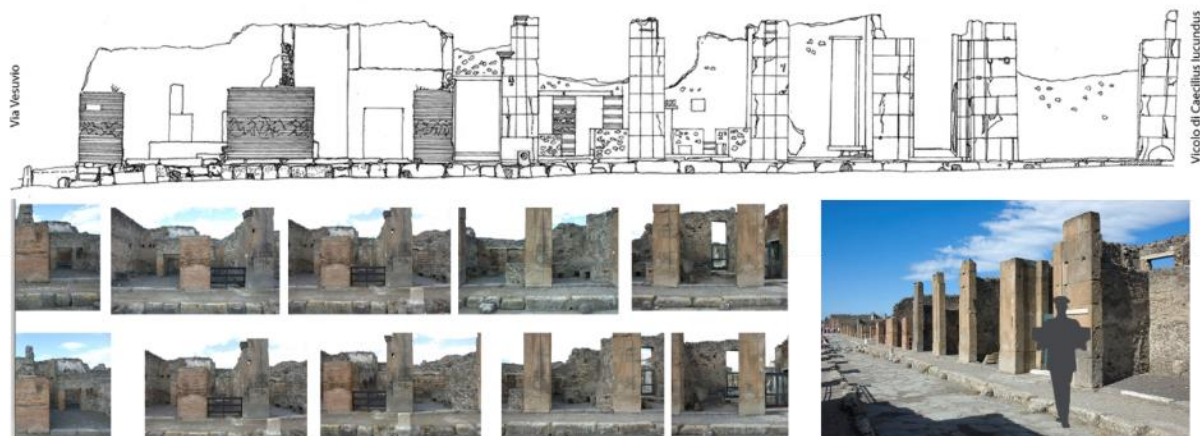

Şekil 2.46. Pompeii’de yapı ölçeğinde gerçekleştirilen müdahaleler

Şekil 2.47. Pompeii’de gerçekleştirilen müdahalelerin alan ölçeğine etkisi

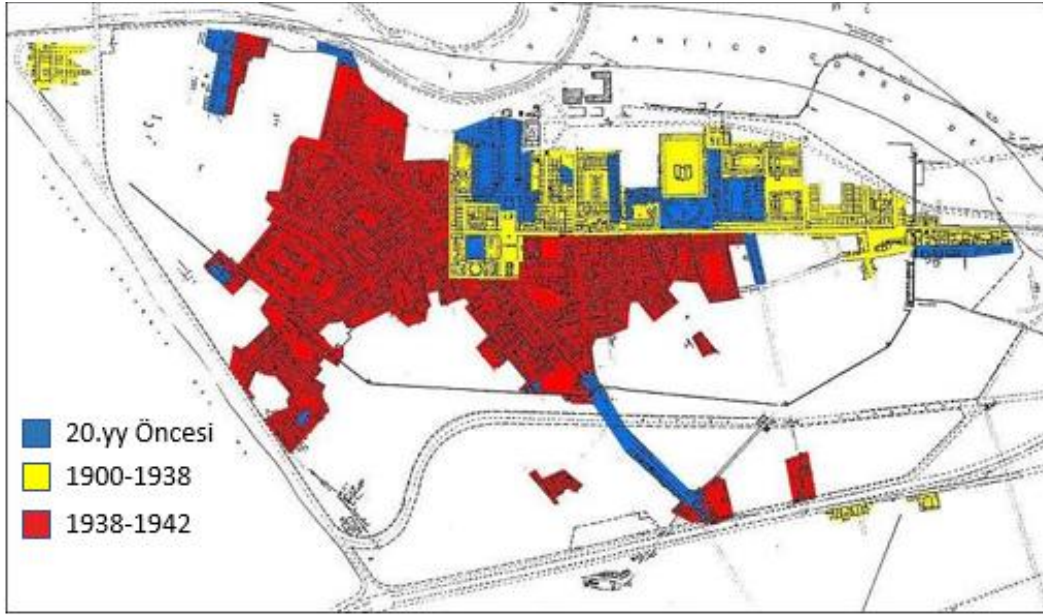
Pompei’de yapı adalarının antik kentin ana caddelerine bakan cephelerinde gerçekleştirilen, sistematik olarak birbirini tekrar eden ve bu sokakların ziyaretçiler için tanımlı hala gelmesini sağlayan sokak cephesi rekonstrüksiyonları geniş bir alana yayılan kalıntıların bir süreklilik içerisinde dolaşılmasını sağlamaktadır (Şekil 2.48.). Dolayısıyla ziyaretçilerin bağlam ile kurduğu ilişki alan sunumu ve yorumlaması ile bütünsel bir kurguda pekiştirmektedir.

Şekil 2.48. Pompeii'deki sokak cephesi rekonstrüksiyonları (Stephens, 2017 [52] -Kişisel arşiv, 2018)

2.4.2. Ostia Antica

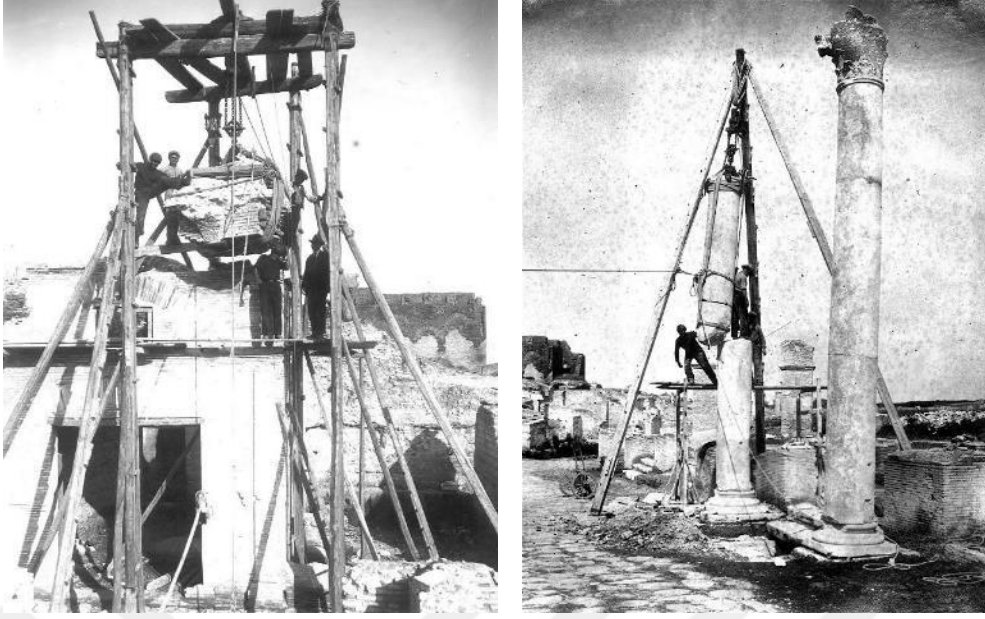
Roma'nın 30 kilometre batısı'nda konumlanan Ostia Antica'daki kalıntıların büyük çoğunluğu 1938-1942 yılları arasında yapılan kazılarda ortaya çıkarılmıştır [53]. 19. Yüzyılın başında Papa Pius VII tarafından başlatılan ve 1801-1805 yıllarında Petrini tarafından yürütülen ilk sistematik kazılarda Vatikan ve Lateran Müzelerine götürülmek üzere yazıt, heykel, mozaik gibi arkeolojik objelere odaklanılmıştır [53].

Şekil 2.49. Ostia Antica Kazı Dönemleri (Michael Heinzelmänn [53]).

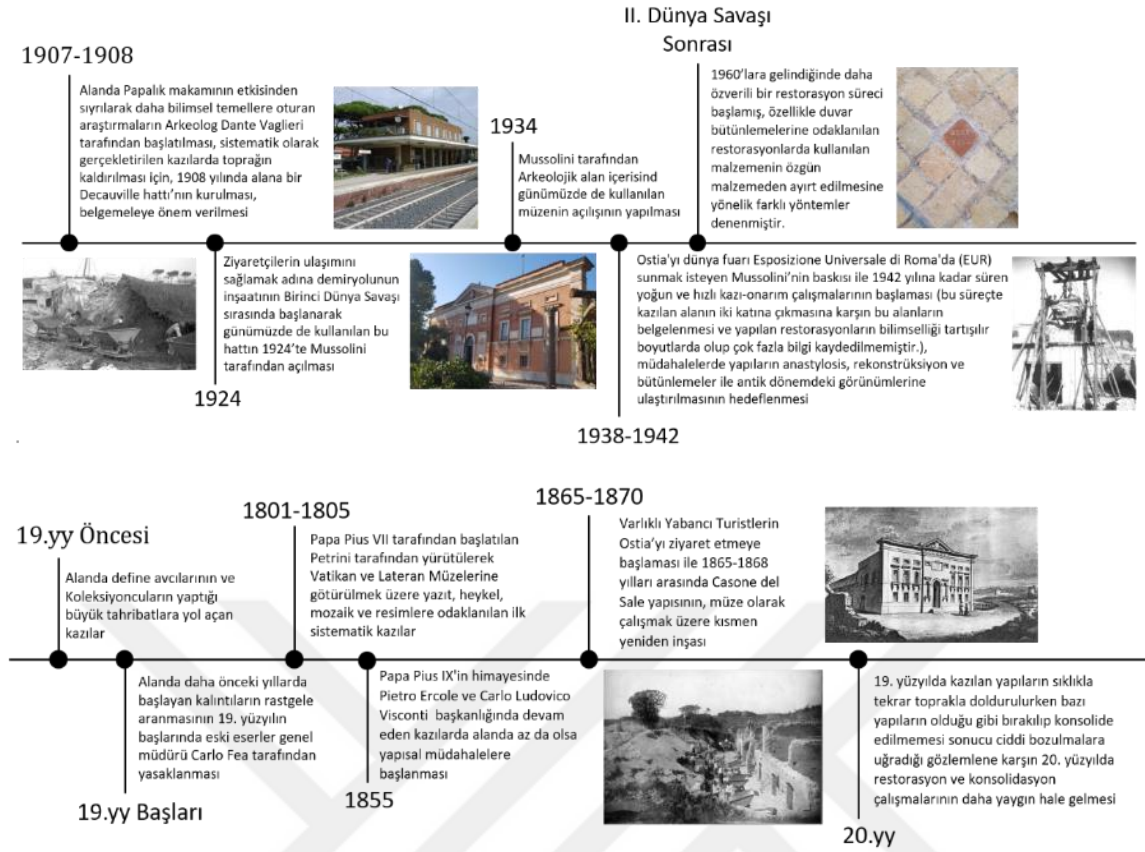
Uzun yıllar papalık makamının etkisi ile alanda devam eden araştırmalar, 1907 yılında Arkeolog Dante Vaglieri tarafından başlatılan bilimsel kazılarla sistematik bir şekilde yürütülmüş, ilk aşamada antik kentin kuzey doğusu bilimsel yöntemlerle kazılıp eserler iyi bir şekilde belgelenmiştir [53].

1938 yılında üçte biri kazılan kentte, Ostia'yı dünya fuarı Esposizione Universale di Roma'da (EUR) sunmak isteyen Mussolini'nin baskısı ile 1942 yılına kadar sürecektir yoğun kazı-onarım ve ayağa kaldırma çalışmaları başlamıştır [53]. Pompeii'deki ile benzer ilerleyen bu süreçte, kentin antik dönemdeki anıtsal görünümüne ulaşması amacıyla kalıntılara yönelik anastilosis, rekonstrüksiyon ve bütünleme uygulamalarının öne çıktığı görülmektedir. (Şekil 2.50.).

Şekil 2.50. 1938-1942 yılları arası restorasyon çalışmaları (Osti Antica kazıları fotoğraf arşivi).

Alandaki koruma müdahalelerinde sunum ve yorumlamaya yönelik bütüncül çalışmaların izlerine 1960'lı yıllarda yürütülen geniş ölçekli duvar bütünlemelerinde rastlanılmaktadır. Özgün olmayan malzeme kullanımlarının farklı yöntemlerle ayrıştığı bu bütünlemeler sonucu 1980'lerin ortalarında, birçok yapı özgün renginden oldukça farklı sarı tuğlalar ve tuf bloklarla restore edilerek alandaki bütünleme ve rekonstrüksiyon çalışmalarına devam edilmiştir [53]. Günümüzde alandaki çalışmalar Alman Arkeoloji Enstitüsü ve Roma'daki Amerikan Akademisi (Michael Heinzelmann ve Archer Martin) tarafından yürütülmektedir.

Şekil 2.51. Ostia Antica'daki koruma çalışmalarının tarihsel gelişimi

Ostia'da sıklıkla karşılaşılan bu bütünlemeler; yalnızca yapı kalıntıları üzerindeki eksik bilgileri tamamlaması ile değil, yerleşimin kentsel dokusunu ortaya koyarak ziyaretçileri alan ölçeğinde yorumlamalar yapmaları için teşvik etmesi ile de alan sunumunda önemli bir yere sahiptir. Didaktik amaçlarla gerçekleştirilen bu yöntem; antik kentteki duvarların belirli seviyelere kadar bütünlenmesi yöntemi ile ziyaretçilerin üç boyut algısını kuvvetlendirmek, kent dokusunun bütününün okunurluğunu sağlamak amacıyla kullanılmıştır (Şekil 2.52.).

Şekil 2.52. Ostia Antik Kenti Duvar Bütünlemeleri (Kişisel arşiv, 2018)

2.4.3. Villa Adriana

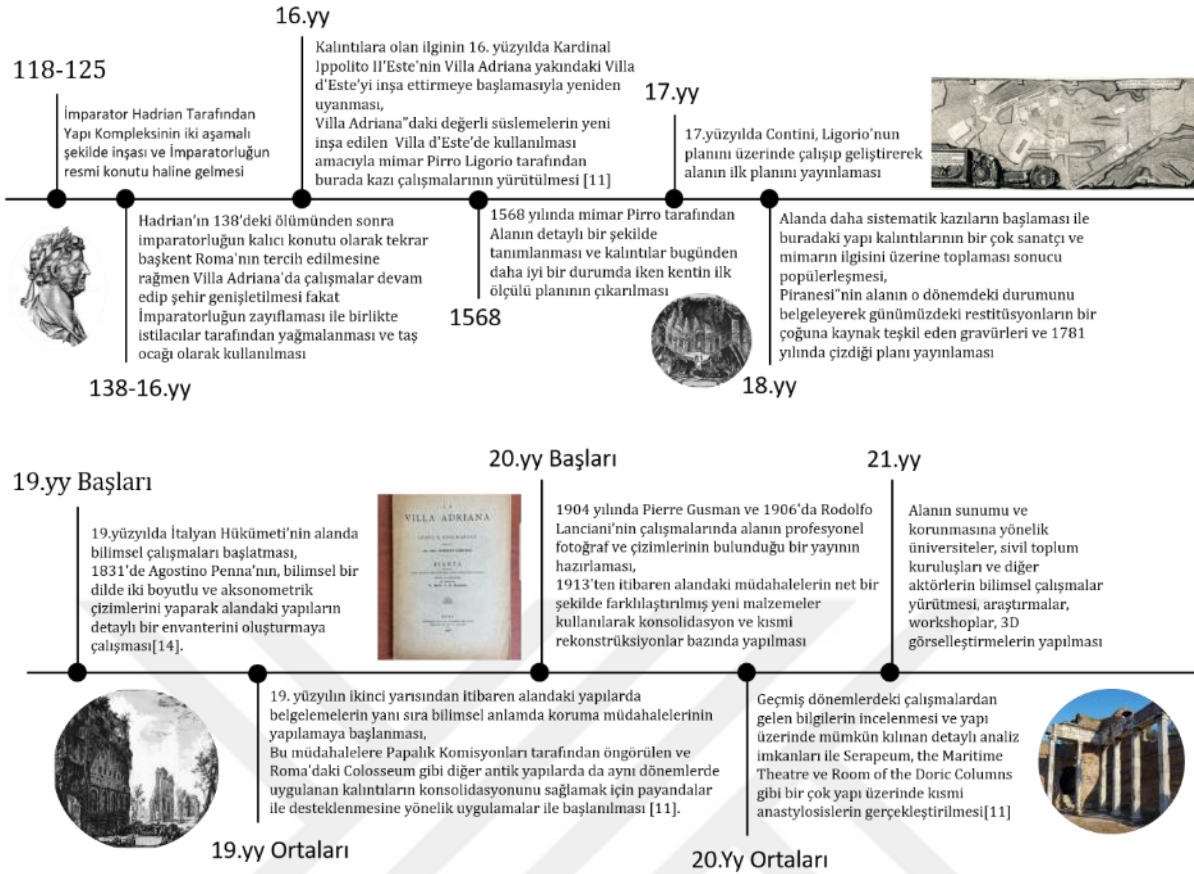
Roma İmparatoru Hadrian tarafından MS 2. Yüzyılda Roma yakınlarındaki Tivoli'de inşa ettirilen büyük yapı kompleksi Villa Adriana'daki ilk kazılar Ostia'daki çalışmalara benzer şekilde Vatikan'ın etkisiyle başlatılmıştır [47,54]. Bu kazılar, eski eserlere olan ilginin canlandığı 16. Yüzyılda Kardinal Ippolito II'Este'nin Villa Adriana yakındaki Villa d'Este'yi inşa ettirdiği sırada, Villa Adriana'daki değerli süslemelerin yeni inşa edilen Villa d'Este'de kullanılması amacıyla mimar Pirro Ligorio tarafından yürütülmüştür [47]. Pirro, 1568 yılında Villa Adriana'yı detaylı bir şekilde tanımlamış ve kalıntılar bugünden daha iyi bir durumda iken kentin ilk ölçülü planını çıkarmıştır [54].

17.yüzyılda Contini, Ligorio'nun planını üzerinde çalışıp geliştirerek alanın ilk planını yayınlamıştır. 18.yüzyıla gelindiğinde alanda daha sistematik kazılar başlaması ile kalıntılar farklı ilgi gruplarının dikkatini çekmeye başlamış, dönemin ünlü gezginlerinden Giovanni Batista Piranesi buraya gelerek, günümüzdeki restitüsyonların birçoğuna kaynak teşkil eden gravürleri çizmiştir [54].

1831'de Agostino Penna, aksonometrik çizimlerle alandaki yapıların detaylı bir envanterini oluşturmaya çalışmıştır [54]. 1904 yılında Pierre Gusman ve 1906'da Rodolfo Lanciani de alanın profesyonel fotoğraf ve çizimlerinin bulunduğu bir yayın hazırlamışlardır.

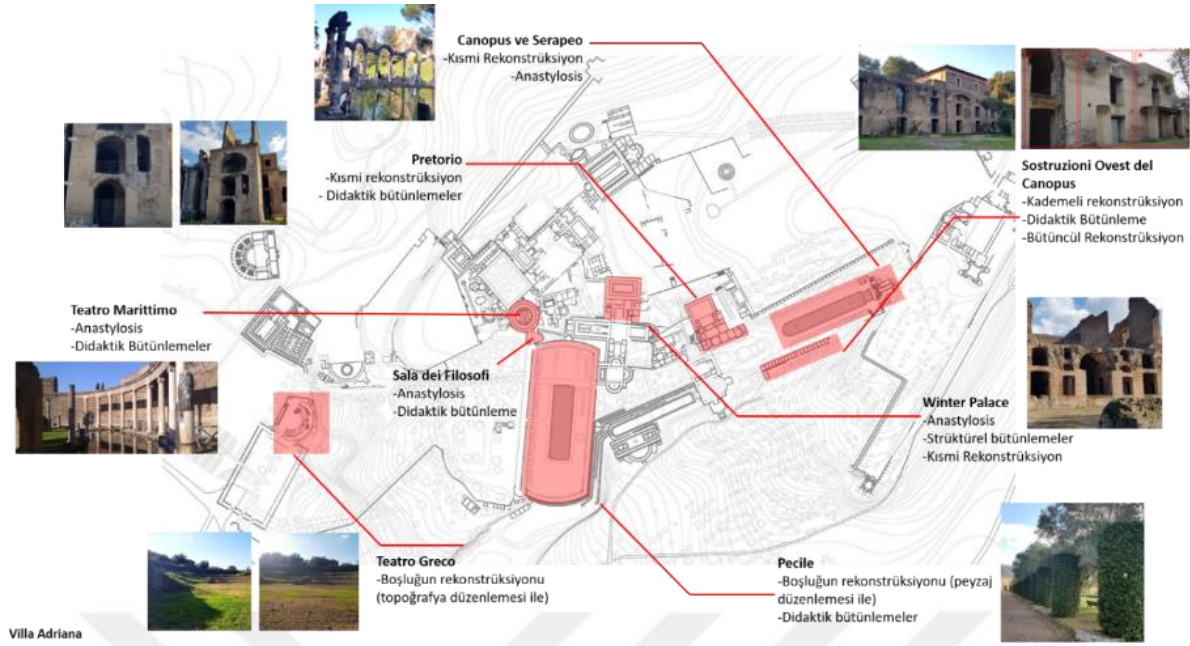
19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren alanda yürütülen bilimsel kazı ve belgeleme çalışmalarına koşut kalıntılara ilişkin birtakım müdahalelere başlanmıştır [47]. Bu müdahaleler; Papalık Komisyonları tarafından belirlenen kalıntıların konsolidasyonunun sağlanarak, payandalar ile desteklenmesine yönelik uygulamalar ile sınırlı kalmıştır [54].

20. Yüzyılın ortalarında, geçmiş dönemlerdeki çalışmalardan gelen bilgilerin incelenmesi amacı ve yapı üzerinde mümkün kılınan detaylı analiz imkanları ile Serapeum, the Maritime Theatre ve Room of the Doric Columns gibi birçok yapıda anastilosis uygulamaları gerçekleştirilmiştir [47].

Şekil 2.53. Villa Adriana'daki koruma çalışmalarının geçmişi

Villa Adriana'daki müdahalelerde İtalya'da incelenen diğer arkeolojik alanlardan farklı olarak alanın özgün tasarımında da önemli bir yere sahip olan peyzaj öğeleri ile bütünleşik bir kurgunun planlandığı görülmektedir. Alandaki kalıntıların su mimarisi ve yeşil alanlar ile birlikte tasarlandığı Villa Adriana'da bu öğelerin gezi rotası boyunca süreklilik içinde birbirlerini takip ettiği, alan sunumu dengesinin sağlanmasında soyut birer araç olarak kullanıldığı, kalıntılarda gerçekleştirilen anastylosis ve didaktik bütünlemeler için tamamlayıcı niteliklere büründüğü gözlemlenmektedir.

Şekil 2.54. Villa Adriana’da yapı ölçeğinde gerçekleştirilen müdahalelerin alan ölçeğine etkisi

İtalya özelinde incelenen arkeolojik alanlarda uygulanan müdahalelerin, alan sunumu ve yorumlanmasında alanın bütününün ziyaretçiler tarafından algılanmasına hizmet edecek belirli kriterler çerçevesinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu kriterler şu şekilde sıralanabilir;

- Bütünleme, anastylis rekonstrüksiyon müdahalelerin alan sunum amacı dahilinde gerçekleştirilmesi; görsel etkinin ön planda tutulup ziyaretçilerin anlamlandırması güç bilgi yığınları ile baş başa bırakıldığı bir tutum yerine parça-bütün ilişkilerini kurarak alanı yorumlayabildikleri bir tema çerçevesinde ayağa kaldırma ya da bütünlemelerin gerçekleştirilmesi bu müdahaleleri anlamlı kılar.
- Alan ölçeğinde süreklilik; belirli yapı gruplarının ayağa kaldırılarak hem ziyaretçilerin alandaki odaklarının dağıldığı hem de alan sunumunda dengenin bozulduğu müdahaleler yerine, ziyaretçilere alanın bütününün algılatılması amacıyla sürekliliklerinin sağlandığı ayağa kaldırmalar tercih edilmiştir. Sokağa bakan cephelerin kısmi rekonstrüksiyonları, yapıya ait özgün duvarların belirli bir yüksekliğe kadar bütünlenerek alanın genelindeki kentsel dokunun aktarılması gibi yöntemler bu kriter doğrultusunda kullanılmaktadır.
- Dolu-boş dengesinin kurgulanması; ziyaretçilerin alanda dikkatleri dağılmadan kalıntıları dengeli bir şekilde gezebilmeleri için müdahalelerin alanda birbirleri ile kurdukları görsel ve fiziki ilişkinin planlanması, gezi güzergahında bu ilişkilerin okunabildiği perspektiflerin sunulması gereklidir.
- Bilginin bütünlenmesi; kalıntıların öğretici öğeler olarak yorumlanıp, müdahalelerde kullanılan tekniklerle ziyaretçilere yalnızca alanın tarihi ya da yapının özgün durumu ile

ilgili değil aynı zamanda yapının başından geçen olaylar, yaşanmışlık değeri, geçirdiği onarımlar gibi konularda da didaktik mesajlar vermesi, ziyaretçilerin kalıntılar ve alanla ilgili yorum yapmalarını sağlamaktadır.

- Yeteri kadar müdahale; ziyaretçilere kalıntılar üzerinden aktarılması istenen bilginin niteliğinin ve ölçeğinin belirlenerek müdahalelerde bunlara odaklanması gerçekleştirilen uygulamaların kalitesini arttırmaktadır. Bu noktada kalıntıların birbirlerini tekrar eden bölümlerinde kademeli ayağa kaldırmalar sıklıkla başvurulmuş bir çözümdür.

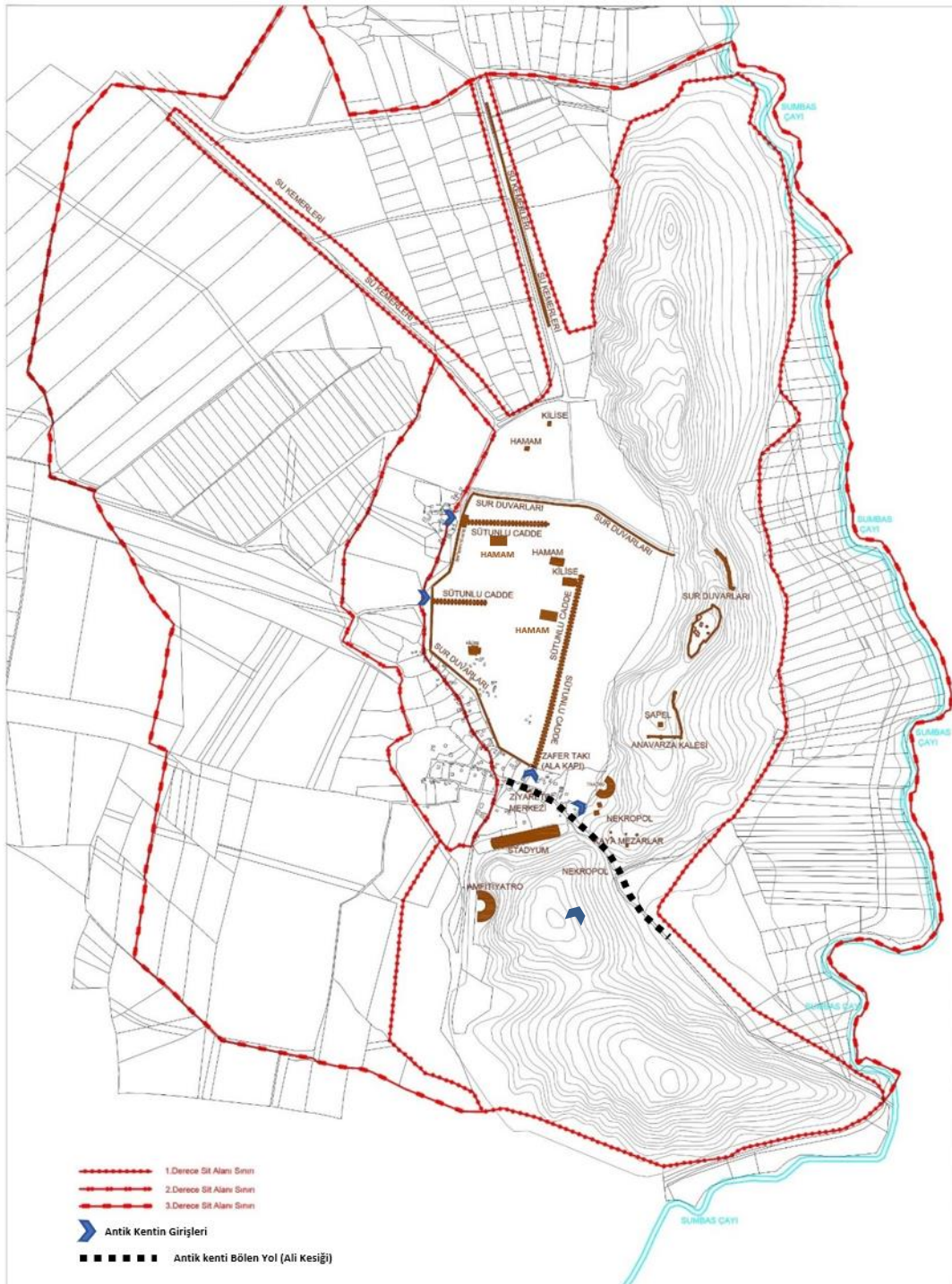

3. MATERYAL ve YÖNTEM

Tezin ikinci bölümünde irdelenen arkeolojik alanlardaki alan sunumu amaçlı koruma müdahalelerinden; bütünleme, anastilosis ve rekonstrüksiyon uygulamaları, bu bölümde örneklem olarak seçilen Anavarza Antik Kenti özelinde gerçekleştirilen ve gerçekleştirilmesi planlanan müdahaleler ve farklı ilgi gruplarının alandaki deneyimleri ile birlikte değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler Anavarza Antik Kenti'nde alanın sunum ve yorumlanmasını etkileyecek müdahalelerin alan ölçeğinde planlanmasına yönelik strateji ve ilkeler tanımlanmıştır.

Bu bağlamda birinci aşamada; çalışma alanı olarak seçilen Anavarza Antik Kenti; konumu, çevresi ve fiziki özellikleri ile tanımlanarak, alanın tarihsel gelişimi ve yürütülen tespit, belgeleme, koruma çalışmalarının geçmişi araştırılmıştır. Bu aşama için gezginlerin ve araştırmacıların açık erişim arşiv belgeleri ve yayınları, I. Anavarza Sempozyumu video kayıtları, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kazı ve Yüzey Araştırmaları Raporları materyal olarak kullanılmıştır.

İkinci aşamada Anavarza Antik Kenti yapı kalıntılarının; kentteki konumu, tarihi, mimari biçimlenişi ve koruma durumları saha araştırmaları ile çalışılmıştır. Kalıntıların antik kentteki konumları ve birbirleri ile kurdukları ilişkilerin aktarılması adına; Adana Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu arşivinden elde edilen Arkeolojik Sit Haritası (Ek-1), Adana Büyükşehir Belediyesi Arşivinden elde edilen Anavarza Antik Yerleşiminin içinde bulunduğu 1/25.000 ölçekli haritalar (Ek-2) ile Dilekkaya Mahallesi Kadastral Haritası, Google earth uydu fotoğrafları ve Posamentir'in Anavarza yerleşim planı şematik gösterimi birleştirilerek bir altık harita üretilmiştir (Şekil 3.1.). Yapılara ilişkin elde edilen bulguları aktarmak üzere de saha çalışması öncesi hazırlanan tespit föyleri kullanılmıştır (EK-3).

Şekil 3.1. Anavarza Antik Kenti Şematik Yerleşim Planı (Kadastral durum haritası, 1/25.000 ölçekli harita, Anavarza arkeolojik sit haritası, hava fotoğrafı ve Posamentir'in Anavarza şematik yerleşimi çizimi [26] dijital ortamda yazar tarafından birleştirilerek hazırlanmıştır)

Anavarza Antik Kenti’ndeki ilgi gruplarının saha deneyimleri üzerine odaklanan üçüncü aşamada; anket ve yüz yüze görüşmeler ile elde edilen nicel ve nitel veri analizlerinin tezin ikinci bölümünde irdelenen müdahale ve sunum teknikleri bağlamında değerlendirilmesine olanak sunacak bir araştırma modeli kurgulanmıştır.

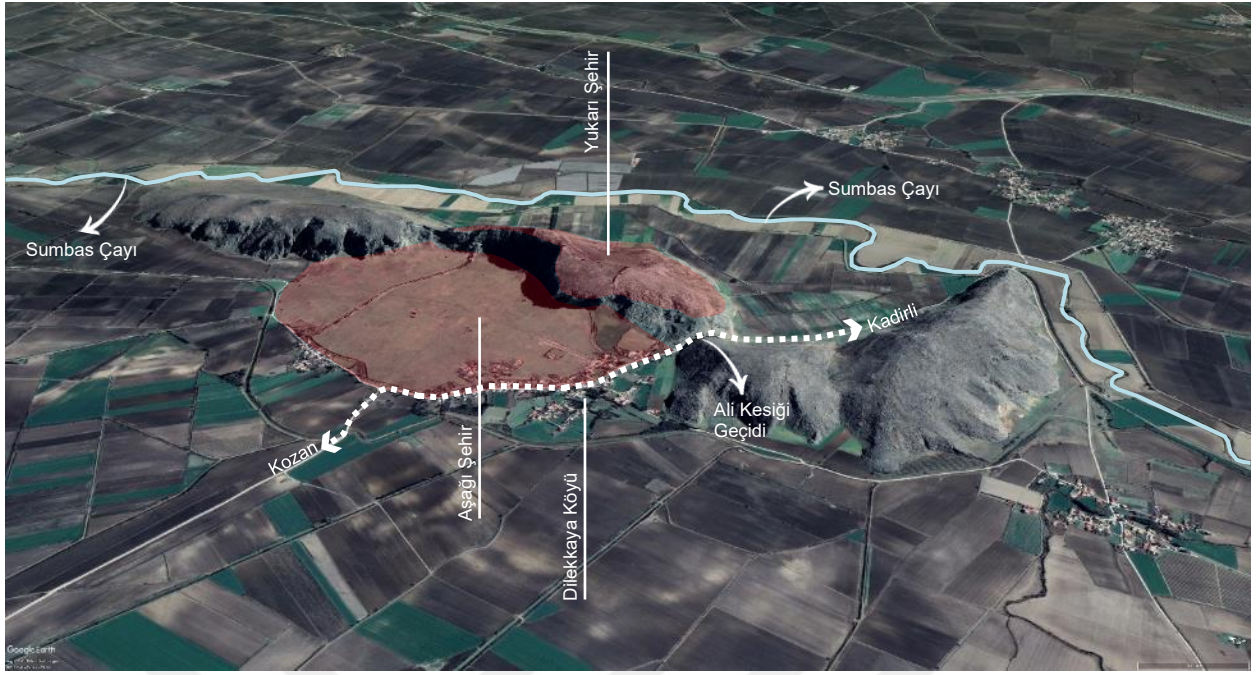
Araştırma yönteminin nitel sahasını; antik kentle ilgili farklı yetki ve sorumluluklara sahip kurum temsilcileri ile yapılan sözlü görüşmeler oluşturmaktadır. Alanda korumadan sorumlu paydaşların katılımı ile gerçekleşen I. Anavarza Sempozyumu video kayıtları da nitel araştırma kapsamında çözümlenerek antik kentteki mevcut uygulamaların ve gelecekte yürütülmesi planlanan çalışmaların değerlendirilmesinde kullanılmıştır.

Modelin nicel araştırma sahası ise Anavarza Antik Kenti'ne gelen ziyaretçilerin odak grup olarak belirlendiği anket çalışmasını kapsamaktadır. Bu bağlamda nicel araştırma çalışmasının yürütülmesi için; ziyaretçi profili, ziyaret deneyimi, kalıntılara ilişkin izlenimler ve ziyaretçi beklentilerinin belirlenmesine yönelik 22 soruluk bir anket formu hazırlanmıştır (EK-4).

Tezin dördüncü bölümünde verilerin işlenmesi aşamasında ziyaretçilere uygulanan anketlerden elde edilen veriler IBM SPSS Statistics programı kullanılarak analiz edilmiş, bu veriler tezin üçüncü bölümünde koruma geçmişleri ve mevcut durumları aktarılan yapılarla karşılaştırmalı olarak incelenerek ziyaretçilerin alandaki deneyimlerinin şekillenmesinde ve antik kenti kavramalarında etkili olan faktörler saptanmaya çalışılmıştır.

3.1. Çalışma Alanı

Anavarza Antik Kenti, Adana'ya 75 km uzaklıktaki Kozan ilçesinin 30 km güneydoğusunda bulunan Dilekkaya köyü sınırları içerisinde yer almaktadır. Oldukça geniş bir alana yayılan antik yerleşim, fiziki yapısı itibariyle aşağı ve yukarı şehir olmak üzere iki bölüme ayrılmaktadır (Şekil 3.2.-Şekil 3.3.). Deniz seviyesinden 33m yükseklikte 1145 metrekairelik düz bir ovaya kurulu aşağı şehir; kuzey, güney ve batısında toplam 3970m. uzunluğunda bir sur ile, doğusunda ise yaklaşık 5 km uzunluğunda 230 rakımlı kalker kayalıklar üzerinde yükselen yukarı şehir ile sınırlandırılmıştır [55].

Şekil 3.2. Anavarza Antik Kenti Konumu (Google Earth uydu fotoğrafı kullanılarak yazar tarafından düzenlenmiştir)

Şekil 3.3. Anavarza Antik Kenti ve Dilekkaya Köyü (GoAdana, 2020)

Batı tarafında oldukça dik bir eğime sahip olan yukarı şehir; doğusunda ve güneyinde eğimin daha az olduğu yüksek bir kalker kayalık kütleinin üzerine kurulmuştur. Yukarı şehre erişim, eğimin daha elverişli olması ve kaya oyma basamaklarının bulunması nedeniyle kaya kütleinin doğu ve güney eteklerinden sağlanmaktadır. Kaya mezarların olduğu bir nekropol ve

tiyatro da kayanın güney eteklerinde yer almaktadır. Yukarı şehirde kentin Savunma yapılarından Sur Duvarları ve Anavarza Kalesi ile bir Şapel bulunmaktadır.

Doğusundan Sumbas Çayı'nın geçtiği ovada yükselen bu tepe üzerindeki Anavarza Kalesi'nin ve Surlarının, inşa edildiği dönemde Ovalık Kilikya'nın (Kilikya Pedias); Toprak, Bodrum, Amuda, Bucak, Sis, Tumlu ve Yılan Kale gibi diğer savunma yapılarından net bir şekilde izlenebilen stratejik bir konuma sahip olduğu bilinmektedir. [55,56,57].

Antik yolların kesişimde kurulan Anavarza'da; aşağı kentin güney doğusu ile yukarı kentin güney ucunun birleşiminde, tepeyi doğu-batı doğrultusunda ikiye ayıran yarıktan doğuya doğru giden bir antik yol bulunmaktadır. Halk arasında "Ali Kesiği" olarak adlandırılan, 4000m uzunluğunda ve 200m yüksekliğindeki tepenin ortasında yer alan ve günümüzde hala aktif olarak kullanılan bu geçit Flaviapolis'e (Kadirli) kestirme bir yol açmaktadır [58]. Antik şehirler arasındaki yolu kısaltarak şehirler arası ulaşımı kolaylaştıran bu yol hem büyük ölçekte insan gücü hem de döneminin yaratıcı bilgi birikimi kent ölçeğinde yansıtması nedeniyle önemlidir [58].

Antik dönemde toplam 3970m uzunluğunda sur duvarları ile çevrili aşağı kentte sur içinde ve dışında farklı dönemlerde inşa edilmiş yapılar bulunmaktadır [55]. Kente girişler kuzey, güney ve batısında bulunan beş farklı kapı ile sağlanmaktadır. Bu girişlerden güney ve batıda bulunanları, kent içinde birbirleri ile kesişen sütunlu caddeler takip eder. Şehrin güney girişi; burada bulunan anıtsal Zafer Takı ve 34 metre genişliğinde, 2 bin 700 metre uzunluğunda sütunlu caddesi ile diğer girişlerinden farklılaşmaktadır. Sur içerisinde hamam ve kilise kalıntıları da bulunmaktadır. Aşağı şehirde surların dışında kalan alanda tiyatro, amfitiyatro, stadyum, su kemerleri, su yolları, kaya mezarları ve lahitlerin bulunduğu bir nekropol yer almaktadır.

Şekil 3.4. Anavarza Yukarı Şehir, (GoAdana, 2020)

3.2. Anavarza Antik Kenti'nin Tarihsel Gelişimi

Tarihin farklı dönemlerinde Anazarbos, Anavarsus, Ayn-Zorba gibi isimlerle de anılan Antik Anavarza Kenti'nin bilinen en erken kalıntıları Helenistik Döneme tarihlenmektedir [57, 59].

M.Ö. I. Yüzyılın ortalarında, başkenti Kastabala-Hierapolis olan Tarkondimotus Krallığı'nın bir kalesi olan Anavarza'nın, M.S.18 yılında Roma İmparatorluğu hakimiyetine girmesi ile birlikte kentte gerçekleşen yoğun imar çalışmaları, üretim ve ticari faaliyetler kentin statüsünün değişerek en parlak dönemine ulaşmasını sağlamıştır [55,59]. Bu gelişmeler sonucu bölgede siyasi ve ekonomik bir odak noktası olarak ön plana çıkan Anavarza, çevresindeki diğer yerleşimlerden farklılaşarak büyük bir cazibe merkezi haline gelmiştir [55].

İmparator Septimius Severus tarafından "metropol" ilan edilen ve MS 204'ten itibaren devlet meclisine liderlik yapan kent, bir yandan siyasi olarak güçlenirken bir yandan da inşa edilen amfiteatro ve Roma Circusu gibi önemli sosyal donatıların inşasını sürdürmekteydi [59,60]. Bu yapıların tanındığı imkanlarla kent, tarihin farklı zamanlarında birçok farklı imparator adına düzenlenen festival ve spor oyunlarına ev sahipliği yapmıştır [59,60].

Roma Dönemi Anavarza'sının sıklıkla karşılaşılan başka bir önemli yönü ise farmakolojinin babası olarak tanımlanan ünlü hekim Dioskorides'in doğum yeri olmasıdır. Anavarzalı Dioskorides'in beş ciltlik De Materia Medica eseri 18. yüzyıla kadar dünyanın farklı ülkelerdeki tıp fakültelerinde temel öğretilerden birisi olmuştur [58,59, 60].

En parlak dönemini yaşadığı Roma İmparatorluğunun ikiye bölünmesi ile beraber Bizans egemenliği altında varlığını sürdüren kentteki yapıların birçoğu 525 yılındaki büyük depremle ağır hasarlar görmüş, bu deprem sonrası Bizans İmparatoru İustiniaus kenti yeniden inşa ettirmiştir [57,59]. 561 yılında bir büyük deprem daha geçiren kent ardından gelen veba salgını ile birlikte gücünü kaybetmiş, Bizans ve Araplar arasında sıklıkla el değiştirmiştir [55,59].

Haçlılardan sonra Kilikya bölgesine yerleşen Ermenilerin Kilikya Ermeni Krallığını kurarak 1100 yılında Anavarza'yı başkent yapmaları ile antik dönemde bir bilim, spor, festival ve ticaret merkezi olan kent; inşa edilen kiliseler ve şapeller ile Ermeni döneminde dini bir merkez haline gelmiştir [57,59, 60]. 1375 yılında Memlükler tarafından alınmasına kadar Ermeni Krallığı hakimiyetinde olan kentte, Memlükler'den sonra uzun bir süre yerleşime rastlanmadığı bilinmektedir [55].

Osmanlı'nın son dönemlerinde Anavarza; devletin ve ordunun binek hayvan ihtiyacının karşılanması, boş arazilerde düzenli tarım faaliyetlerini sürdürmek ve askeri faaliyetleri yürütmek amacıyla kurulan devlet çiftliklerinden biri olan Çukurova Çiftlikat-ı Humayunu'ne bağlı bir askeri kışla olarak kullanılmıştır (Şekil 3.5.) [61].

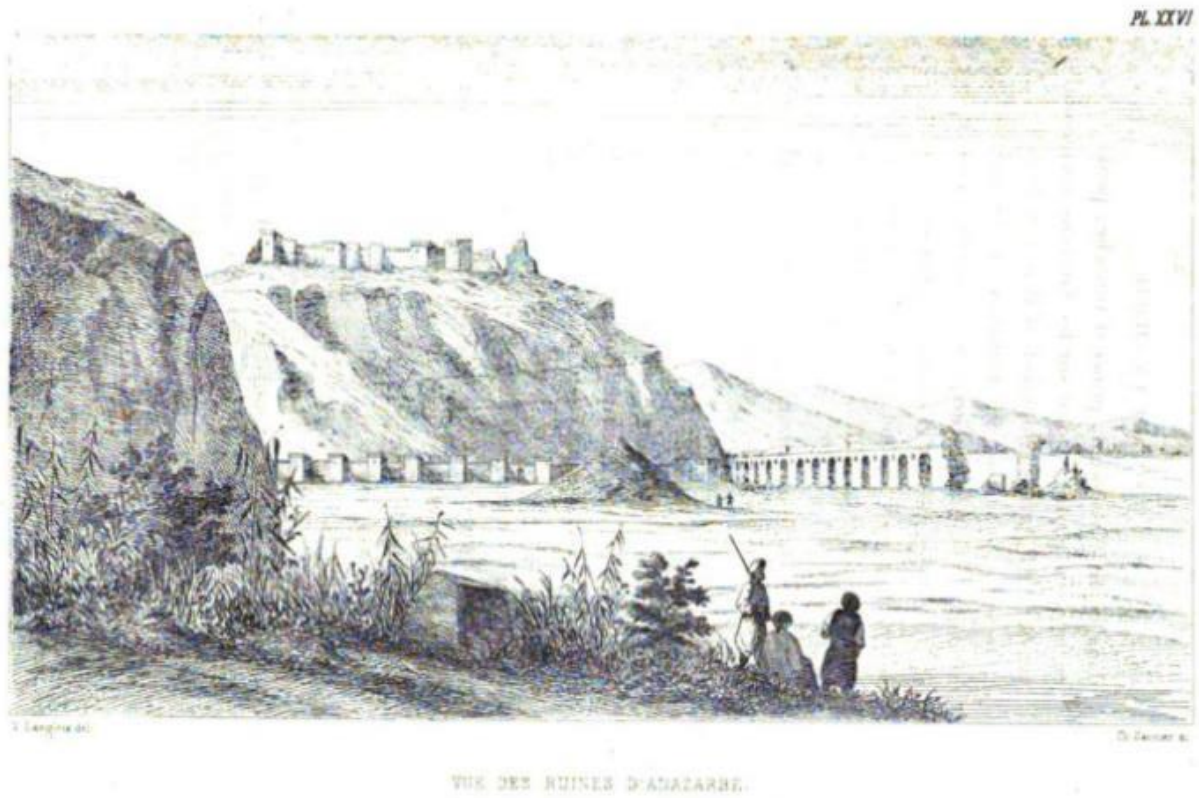

Şekil 3.5. Anavarza Çiftlik-i Hümayunu, 1897 (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi II.Abdülhamid Han Fotoğraf Albümleri) [62].

3.3. Bilimsel Kazılar Öncesi Anavarza’da Yürütülen Araştırmalar

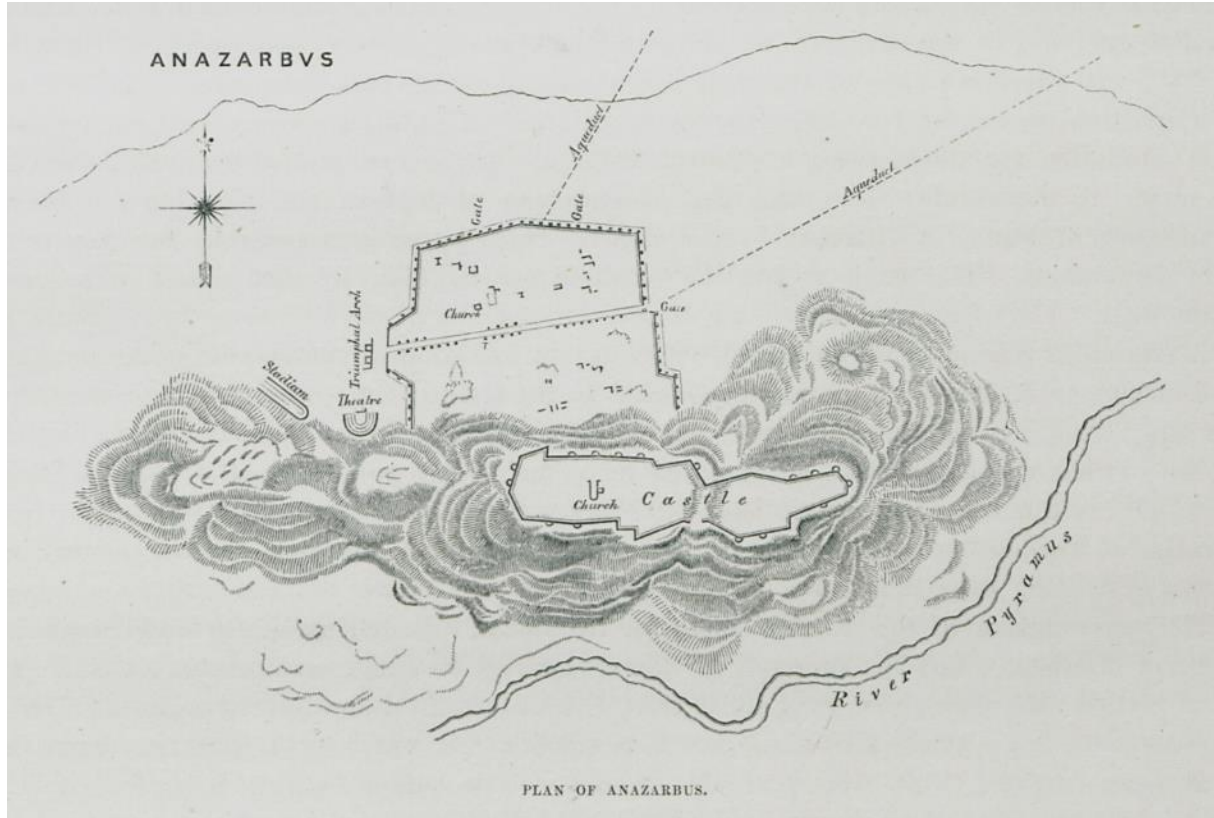
Helenistik Dönem’den Osmanlı hakimiyetine kadar farklı uygarlıkların hüküm sürdüğü Anavarza, bu uygarlıklardan miras kalan yapı kalıntıları ve ova ortasında yükselen dikkat çekici coğrafyası ile özellikle XIX. yüzyıldan itibaren birçok seyyah ve araştırmacının ilgisini çekmiştir [63]. İngiliz diplomat Barker 1840, Fransız Tarihçi Victor Langlois 1852, Anadolu’nun güneyi ile ilgili seyahatnamesinde bilgiler, tasvirler ve resimler sunan İngiliz gezgin Edwin J. Davis 1875, erken dönemde Anadolu’daki kültürel mirasın belgelenmesine katkı sunan Fransız mimar, arkeolog ve gezgin Charles Texier 1833, İngiliz seyyah Gertrude Bell 1905, Anavarza ile ilgili kapsamlı belgelemeler yapan Arkeolog Michael Gough 1949-1951, yılında Anavarza’yı ziyaret eden araştırmacılarıdır [63].

Langlois, Kilikya’daki birçok antik yerleşimin gravürlerini çizdiği ve mevcut durumlarını belgelediği yayını “Kilikya’ya Seyahat” (*Voyages dans la Cilicie*) adlı eserinde Anavarza’nın da genel görünümünü çizmiş, kiliseleri inceleyip kitabelerini belgelemiş ve alandaki Ermeni yerleşiminin kalıntıları üzerinde çalışmıştır (Şekil 3.6.) [56].

Şekil 3.6. Anavarza Gravürü (Langlois, 1861) [64].

Texier'in 1864 yılında hazırladığı Anavarza'nın coğrafi özellikleri ve alandaki yapı kalıntılarını gösterdiği şematik eskizi, Anavarza'da alan ölçeğindeki ilk belgeleme çalışmasıdır (Resim 3.7.). Gough Anavarza'da üç yıl boyunca sürdürdüğü çalışmalarda; antik kentteki kalıntıların konumlarını, mimari özelliklerini, birbirleriyle ve alanın fiziki yapısıyla ilişkisini belgeleyerek biri kentin genelini kapsayan diğeri yukarı şehrin bulunduğu alana odaklanan iki önemli kroki üretmiştir (Şekil 3.8.) [65]. Aynı yayınında; alandaki mimari unsurlardan Zafer Takı ve Havariler Kilisesi'ni detaylı bir biçimde çalıştığı görülebilmektedir [65]. Kendisinden önce alanda kapsamlı bir arkeolojik araştırma yapılmadığını belirten Gough, Anavarza'nın ilk ziyaretçilerinin C. Texier, W. Barker ve V. Langlois olduğunu da aktarmıştır [56,65].

Şekil 3.7. Anavarza plan eskizi (Texier, 1864) [66]

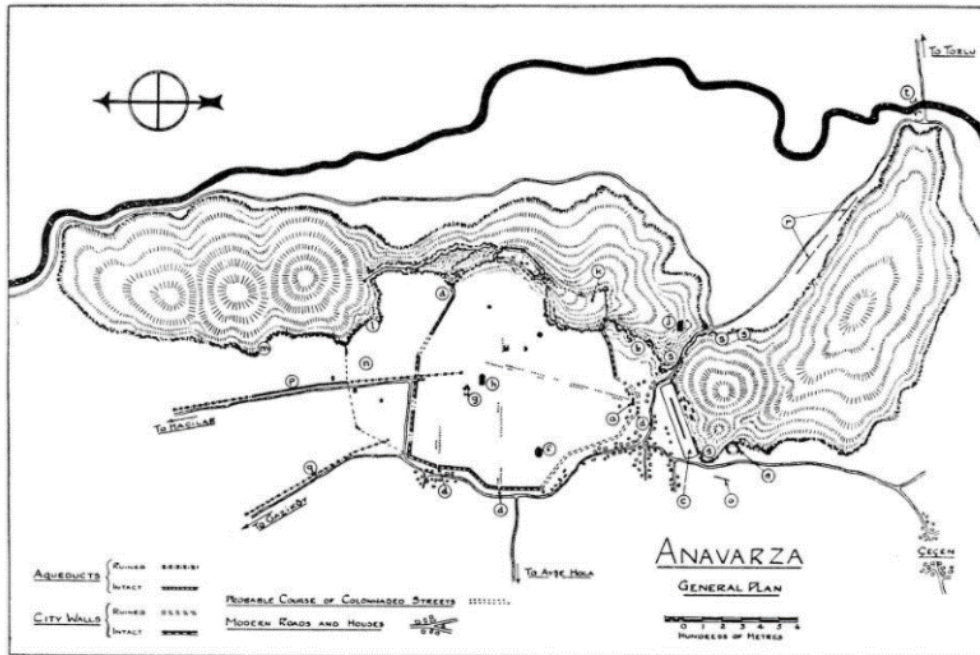

FIG. 2.

a Triumphal Arch.	j Rock-cut Church.	p Main Aqueduct.
b Theatre.	k Church of Armenian Kings.	q Byzantine Aqueduct.
c Stadium.	l Cave with dedication to Zeus, Hera and Ares.	r Stretch of Roman Road to Flavio-polis (?)
d City Gates.	m "Furies" Tomb.	s Sarcophagi.
e Amphitheatre.	n Column foundations.	t Roman Bridge.
f South-west Church.	o Stretch of Roman Road to Mop-suestia.	
g Baths.		
h Church of the Apostles.		

Şekil 3.8. Anavarza Genel Planı, Gough, 1952 [65].

1905 yılında Kilikya'yı ziyaret eden G. Bell Anavarza'da dört gün geçirerek hem aşağı şehirde hem de kalede fotoğraflar çekip alanı ve yapıları belgelemiştir (Şekil 3.9.) [67]. Kendinden önceki araştırmacılar tarafından üretilen dokümanları da kullanarak Ermeni Kiliselerinin planlarını çizmiş, kentteki mimari anıtlara ilişkin her bir yapının fotoğrafı, yapım dönemi, fiziki kondisyonu ve yazılı betimlemelerin yer aldığı kimlik kartları hazırlamıştır [56].

Şekil 3.9. Anavarza Genel Görünüm (Bell, 1905) [67].

3.4. Bilimsel Kazılar ve Koruma Çalışmaları

Antik kentin bulunduğu alanın, 1981 yılında Gayrimenkul Eski Eserler Anıtlar Yüksek Kurulunun 3198 numaralı kararı ile tescillenerek arkeolojik sit statüsünde koruma altına alınmasına rağmen 2000'li yılların başına kadar Anavarza ile ilgili çalışmalar bölgeyi ziyaret eden çeşitli araştırmacıların gözlemlerine dayalı çalışmalar ile sınırlı kalmıştır [56].

Antik Kent ile ilgili ilk yüzey araştırmaları, 2004 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı izni ile Prof. Dr. Mustafa H. Sayar başkanlığında yürütülen Kilikya Yüzey Araştırmaları kapsamında gerçekleştirilmiştir [68].

2006 yılı yerleşim arkeolojisi ve tarihi raporundan anlaşıldığı üzere aşağı şehre odaklanan bu çalışmalarda; Geç Roma Dönemi kalıntıları, tiyatro ve antik yollarda jeofizik araştırmaları yapılmış, Jeoradar ile antik kentteki çok sayıda yol, sütun ve porticus kalıntıları tespit edilmiştir [68]. Aynı zamanda aşağı şehirde ve akropoliste rekonstrüksiyonu yapılabilecek nitelikteki yapılarda belgeleme çalışmaları sürdürülerek Ala Kapı (Zafer Takı) rölöve projesi hazırlanmıştır [68].

2013 yılı itibariyle alanda ilk sistematik arkeolojik kazılar Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 01.07.2013 tarih 128349 sayılı izini doğrultusunda “Anavarza Zafer Takı (Ala Kapı) Temizlik ve Restorasyon Çalışmaları” adı ile başlatılmıştır¹ [69].

2014 yılında bir yandan aşağı kentte kazı ve restorasyon çalışmaları devam ederken bir yandan da Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Anavarza Kalesi Rölöve, Restitüsyon, Restorasyon ve Çevre Düzenleme Projeleri hazırlatılarak yukarı şehirdeki yapıların belgelenmesi ile antik kentin ziyaretçilere sunumuna yönelik çalışılmıştır.

Antik kent, 15 Nisan 2014 tarihinde, sağladığı üç Üstün Evrensel Değer kabul kriteri ile UNESCO Dünya Kültürel ve Doğal Mirası Türkiye Geçici Listesi'ne kaydedilmiştir [58, 60]. Bunlar; Kriter III; “Yaşayan veya yok olan bir kültür geleneğinin veya uygarlığın istisnai, ender rastlanan bir temsilcisi olması”, Kriter IV; “İnsanlık tarihinin önemli bir aşamasını veya aşamalarını gösteren bir yapı tipinin, mimari veya teknolojik bütünü veya peyzajın istisnai bir örneği olması” ve Kriter VI; “İstisnai evrensel önem taşıyan sanatsal veya edebi eserler, inançlar, fikirler, yaşayan gelenekler ve olaylarla doğrudan veya dolaylı olarak ilgili olması” olarak gerekçeleri ile birlikte sıralanmıştır [58].

2015 yılında devam edilen çalışmalar aşağı kentin güney bölümüne yoğunlaşmıştır. Kentin güney girişi olarak bilinen Zafer Takında (Ala kapı) kazı, belgeleme ve zemin etüdüne yönelik çalışmalar tamamlanmış, anastilosis ve bütünleme çalışmaları için zafer takına ait parçaların mimari envanteri hazırlanarak bir araya geliş senaryoları üzerinde çalışılmıştır [69]. Zafer Takının açıldığı kentin ana aksını oluşturan sütunlu caddenin 34m genişliğinde, 250m uzunluğundaki bölümü de yine aynı sene kazılarak 100 metrelik bölümünün belgelenmesi yapılmıştır [69]. Aynı yıl alan sunumu kapsamında değerlendirmeler yapılarak Anavarza Antik Kenti'nin bulunduğu Dilekkaya Köyü'nde bir turizm karşılama meydanı ve ziyaretçi merkezi yapılması için çalışmalar başlatılmıştır [69]. Antik Kentin güney girişinin karşısındaki alanda planlanan ziyaretçi karşılama üniteleri 2018 yılında tamamlanmıştır.

¹ 2013 yılından günümüze bilimsel danışmanlığını Dr. Öğretim Üyesi Fatih Gülşen'in yürüttüğü, alandaki kazı ve restorasyon çalışmaları kentin farklı bölümlerinde kesintisiz devam etmektedir.

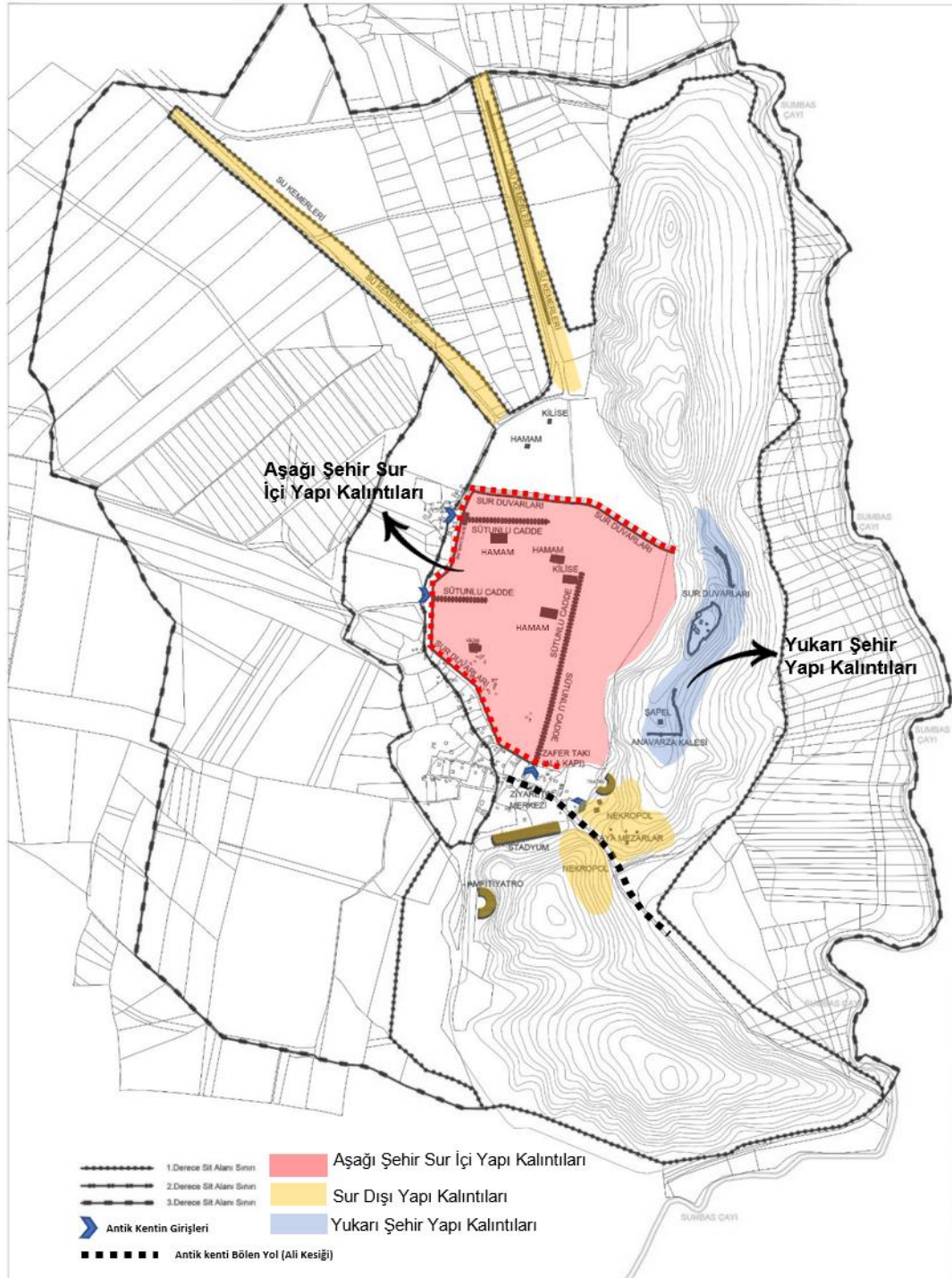
Şekil 3.10. Kazı ve Restorasyon çalışmaları devam ederken kentin güney bölümü (Adana Müze Müdürlüğü, 2019).

2018 yılında başlayan Zafer Takı restorasyonu 2020 yılında tamamlanarak üç kemerli anıtsal kapının iki kemeri büyük oranda özgün elemanların kullanımı ile birlikte ayağa kaldırılmıştır [70].

2020 yılı içerisinde, yaklaşık yüz kişilik bir ekip ile çalışmaların sürdürüldüğü antik kentte arkeolojik kazı ve belgelemelerin yanı sıra mimari envanter çalışmalarına da devam edilmektedir. Alandaki aktif kazı çalışmaları; sütunlu cadde, kiliseler, sütunlu galeri ve kuzey hamamında sürdürülmektedir [71].

3.5. Antik Kentte Bulunan Yapı Kalıntıları ve Koruma Durumları

Geniş bir alana yayılan Anavarza Antik şehrinin kalıntıları; yukarı şehir, aşağı şehir ve sur dışında kalan yapılar olmak üzere üç bölümde incelemek mümkündür (Şekil 3.11.).

Şekil 3.11. Anavarza Antik Kenti Yapı Kalıntıları

Anavarza'nın ova üzerine kurulu aşağı şehir bölümü, yüksekliği yer yer 7 metreye ulaşan 20 burçla desteklenmiş, üzerinde kente girişi sağlayan beş farklı kapısı bulunan surlarla çevrilmiştir [72,73]. 1905 yılında Bell'in yukarı şehirden fotoğrafladığı surların büyük ölçüde korunmuş olduğu görülmektedir. Günümüzde surların kalıntıları kentin kuzey ve kuzeybatısında ağır hasarlı da olsa izlenebilir durumdayken güney ve güneydoğusunda maruz kaldığı tahribatlar sonucu yer yer yalnızca temel seviyesinde görülebilmektedir.

Sur duvarlarında bulunan beş şehir kapısından günümüzde ikisi batı surları üzerinde biri de şehrin güney girişinde olmak üzere üç tanesi izlenebilir durumdadır. Bunlardan batı surlarında bulunan 4.30 m. genişliğinde 9 m. yüksekliğinde, kenarlarında aynı yükseklikte kulelerle sınırlandırılmış tek kemerli iki kapı oldukça hasarlı bir şekilde günümüze ulaşmıştır [63]. Kuzey ve güneybatı surlarındaki kapılar gözlemlenememekle birlikte arşiv belgelerinde kapının konumu işaretlenmiştir [65,73]. Bu kapılardan, geç dönem surlarının içinde kalması ile birlikte kentin güneyindeki giriş kapısı olarak kullanılmaya başlanana, Roma Dönemi'nde bir Zafer takı olarak inşa edilmiştir [60,73, 74]. Ala kapı olarak da anılan bu tak, üç kemerli yapısı, zengin süslemeleri, alınlık, arşitrav ve korint düzeninde sütunları gibi mimari karakteristik özellikleri ile kentin diğer girişlerinden farklılaşmaktadır [59, 60, 63].

1905 yılında Bell'in fotoğrafladığı zafer takının üç kemeri ile ayakta olduğu görülürken, 1948 yılındaki Ceyhan depremi ile birlikte batı kemerinden itibaren olan bölümünün yıkılmasıyla yapı günümüze kısmen ulaşmıştır (Şekil 3.12.) [74].

Şekil 3.12. Güney surları ve Zafer Takı Güney Cephesi, Bell, 1905 [75].

Takın mimari ve dekoratif öğeler bakımından zengin güney cephesinde; orta büyük kemeri, orta ve doğu bölümündeki beden duvarları ile arşitrav üstündeki duvarın dolgusu, anta duvarının bir bölümü, doğu ve batı kemer üzerindeki korniş başlangıç bloklarının bir kısmı in-situ korunarak günümüze ulaşmıştır (Şekil 67) [74]. Güney cephenin karakteristik özelliklerinden olan sütunlar ve korint başlıklar tamamı yıkılmış, yapılan kazılar sonrasında bu

parçaların büyük bir bölümüne ulaşılmıştır [71,74]. Takın batı kısmı, kemerin oturduğu ayaktan itibaren yıkılarak günümüze ulaşamamıştır.

Şekil 3.13. Restorasyon öncesi Zafer takı güney ve kuzey cepheleri (Işık, 2008) [74].

2008 yılında Adana Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü tarafından rölöve-restitüsyon ve restorasyon projeleri¹ hazırlatılan zafer takının projeler kapsamında özgün haline dair sağlıklı bilgilere ulaşmak adına yapının rölövesi ile birlikte alanda tespit edilen toplam 195 mimari bloğun mimari belgeleri yapılarak, bu elemanlar ve yapının in-situ korunan bölümleri bir arada değerlendirilip bir restitüsyon önerisi getirilmiştir [74]. Cephe restitüsyon çizimleri ile yapının özgün hali ortaya konulsa da restorasyon aşamasında zemin etüdü ve analiz çalışmaları sonrası batı tarafındaki yıkılmış üçüncü kemerin rekonstrüksiyonu önerilmemiştir.

Proje süreçleri ve saha çalışmaları devam ederken yapıya ilk müdahale yıkılma tehlikesi arz eden orta kemerin çelik bir konstrüksiyon kullanılarak desteklenmesi ile olmuştur. Envanter tespit ve tasnifi, mimari parçaların kullanım senaryoları, ulaşılamayan parçaların yeniden üretimi, zemin güçlendirme gibi hazırlık aşamalarının tamamlanmasıyla zafer takında 2018 yılında başlayan anastilosis ve bütünleme çalışmaları 2020 yılında tamamlanmıştır (Şekil 3.14.). Gerçekleştirilen bu müdahalelerde %70 oranında yapıya ait özgün mimari parçalar kullanılmıştır [71].

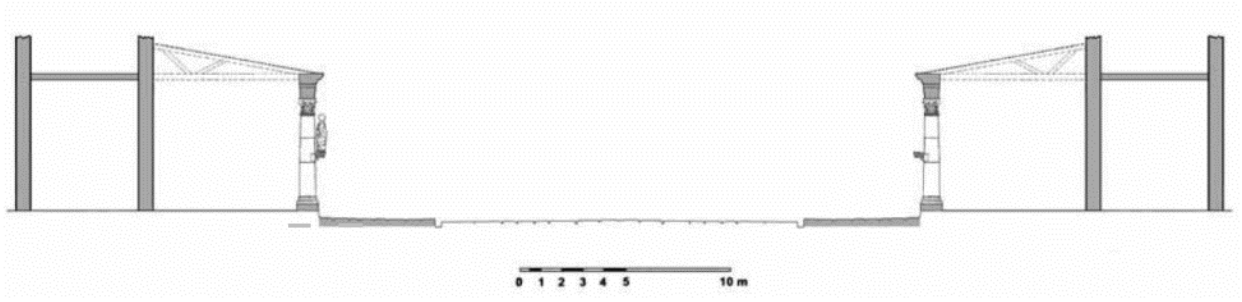
¹ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Adana Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 29.01.2008 tarih ve 3477 sayılı kararı ile söz konusu projeler onaylanmıştır.

Şekil 3.14. Anastilosis ve bütünleme çalışmaları sonrası Zafer Takı güney cephesi (Kişisel arşiv, 2020)

Antik kentte, günümüze ulaşan kalıntıların yoğunlaştığı alanlardan biri de kentin ana sütunlu caddesidir. Yapılan yüzey araştırmaları ve kazılar sonucu aşağı kent surları içerisinde kalan alanda kuzey-güney ve doğu-batı doğrultusunda inşa edilmiş, birbirlerini kesen üç farklı sütunlu caddelerin izlerine rastlanmıştır [63]. Alanda in-situ bulunan ve kazılarla ortaya çıkarılmış mimari parçalar, bu sütunlu caddelerden ikisinin batı surlarındaki batı ve kuzeybatı kapılarından başlayıp doğuda yukarı şehrin kayalıklarına kadar uzandığı düşünülmektedir [63, 76]. Anavarza kayalıklarına paralel güney-kuzey doğrultusunda uzanan, genişliği güney ve kuzeyinde 24 m ile 34 m arasında değişen 2700 m uzunluğundaki sütunlu cadde ise yüksek olasılıkla Antik Roma şehir planlarının tipik ögesi *Cardo maximus* ya da *cardo* olarak anılan kentin ana ulaşım aksıdır [63,71, 74, 76]. Taş döşemeli caddelerin iki yanında sıralanan sütunlardan hiçbirisi günümüze özgün haliyle ulaşamamıştır.

Posementir'in ana sütunlu caddede yürüttüğü detaylı çalışmalarından aktardığı üzere caddede; ortada atlı arabaların geçtiği bir aksın iki yanında simetrik olarak yaya yolu, sütun aksı ve porticolar bulunmaktadır. [77]. Porticoların ardından caddeye taverna, mağaza gibi sosyal donatıların eklemelendiği düşünülmektedir (Şekil 3.15.) [77].

Şekil 3.15. Anavarza sütunlu cadde kesiti restitüsyonu (I. Engelman) [78]

2014 yılında yürütülen kazı çalışmaları sonrasında ana sütunlu caddeye ait taş zemin döşemesinin yaklaşık 250 metrelik bölümü kısmen gözlemlenebilmektedir. Sütunlar yolun çevresine devrilmiş ve parçaları alanda dağılmış vaziyette bulunmaktadır (Şekil 3.16.) [71].

Şekil 3.16. Anavarza Antik Kenti ana sütunlu caddesi (Adana Müze Müdürlüğü, 2019)

Aşağı şehirde ana sütunlu caddeden kuzeye doğru kentin içine iç kesimlerine ilerlendiğinde renk ve malzeme özellikleri ile diğer kalıntılardan farklılaşan hamam kalıntıları dikkat çekmektedir. Antik kentin hamam yapılarını araştıran ve bölgedeki diğer antik kentlerin hamam kalıntılarıyla karşılaştırmalı çalışmalar yapan Cicci, aşağı şehirde kesin işlevleri saptanamayan birçok tuğla yapı kalıntısı tespit etmiş, bu kalıntılarda bulunduğu izlerden yola çıkarak aralarından üç tanesi sur içinde bir tanesi de sur dışında kalan alanda olmak üzere toplam dört kalıntının Roma dönemine tarihlenen hamamlara ait olduğunu aktarmıştır [79]. Bunlardan kentin merkezinde, kuzey-güney doğrultusunda uzanan ana sütunlu caddenin yakınında konumlanan Güneybatı Hamamı ile doğu-batı aksında uzanan sütunlu caddenin yakınında konumlanan Kuzeybatı Hamamı, kentin ana hamamlarını oluşturmaktadır [79]. Gough ve Verzone'ye göre 40x25 m. ebatlarında olan Kuzeybatı hamamı kentin en büyük hamam kompleksidir. İkinci büyük hamam ise tonoz kalıntılarınızda rastlanan Kilikya'nın karakteristik siyah ponza taşından dolayı "siyah ponzalı hamam" olarak da adlandırılan Güneybatı Hamamıdır

[63, 79, 80]. Önceki araştırmacılar tarafından “tuğla yapı” olarak işaretlenmiş kuzeybatı hamamının güneydoğusunda yer alan kalıntı Cicci tarafından Küçük Batı Hamamı olarak tanımlanmış, bunun antik kentteki hamamların en küçüğü olduğu tespit edilmiştir [79]. Dördüncü hamam kompleksi şehrin en kuzeyinde surların dışında yer almaktadır.

Kentte tespit edilen bu dört hamamdan hiçbiri bir bütün olarak günümüze ulaşmamış olsa da alanda her birine ait kubbe, duvar, tonoz, kemer vb. mimari kalıntılara rastlamak mümkündür. Kuzeybatı Hamamı’nın merkezdeki ısıtmalı odasının duvar ve kubbesinin bir bölümü, Küçük Batı Hamamı’nın en kuzeydeki odasının tüm duvarları ve tonozu, Güneybatı Hamamı’nın kuzeydoğusunda bulunan duvarı ile çökmüş olan tonozu, Kuzey Hamamı’nın doğu kısmındaki odaların duvarları günümüzde alanda izlenebilir durumdadır (Şekil 3.17.-Şekil 3.18.).

Şekil 3.17. Kuzeybatı Hamamı Kalıntıları (Kişisel arşiv, 2020)

Şekil 3.18. Kuzey Hamamı Kalıntıları (Kişisel arşiv, 2020)

Aşağı şehirde surların içinde kalan alanda; biri kentin merkezindeki Havariler Kilisesi (Church of Apostale) diğeri batı giriş kapısının güneydoğusundaki Güneybatı Kilisesi olmak üzere iki kilise yapısı tespit edilmiştir [63, 73, 81].

Kuzey-güney doğrultusunda uzanan sütunlu ana caddeye eklenilen Havariler Kilisesinin günümüze ulaşan temel duvarlarından anlaşıldığı üzere; yapı, çok köşeli duvarların meydana getirdiği dairesel bir apsis ve üç neften oluşan, narteksi bulunmayan bazilikal planlı bir komplekstir [81]. Günümüzde yapının büyük bir bölümü temel seviyesinde gözlemlenirken, apsisin güneydoğu köşesinden oldukça küçük bir kesiti ayakta durmakta, yapıya ait blokların bir kısmı in-situ olarak bulunmaktadır.

Surun içindeki diğeri bir kilise olan Güneybatı Kilisesi'nin yer yer temel seviyesinde izlenebilen taşlarından anlaşıldığı üzere yaklaşık 52 m uzunluğunda 24 m genişliğinde kapalı haç planını sahiptir [55, 60, 63]. Kuzey, batı ve güneyde olmak üzere toplam on bir girişi bulunan kilisenin kesme taşlarla inşa edildiği in-situ gözlemlenen parçalardan anlaşılrsa da üst örtüsü hakkında bir veriye ulaşılamamıştır [63]. Kilise günümüzde tamamen yıkık durumda ve yalnızca apsisin olduğu bölümde zemin seviyesinde izlenebilmektedir.

Aşağı şehirde surların dışında kalan alanda; amfitiyatro, tiyatro, stadyum, su kemerleri ve nekropol alanı bulunmaktadır. Surlarının dışındaki nekropolün bulunduğu kayalıkların eteğinde ovaya bakacak şekilde inşa edilmiş Antik Tiyatro, İmparatorluk Dönemine tarihlenmektedir [82]. Planı itibarıyla Roma stilinin özelliklerini taşıyan yapıda; en kuzey kısmı arazinin sahip olduğu doğal eğimden yararlanılarak kayaya oyulmuş Cavea (Oturma sıraları), güneye doğru eğimin bitmesiyle kemer ve tonozlar yardımıyla yükseltilmiştir (Şekil 3.19.) [82]. Geç dönemlerde tiyatronun taşlarının kentteki diğeri yapılarda devşirme olarak kullanılmak üzere taşınması sonucu günümüzde gözlemlenmesi oldukça güç olan tiyatronun, yalnızca sahne dış duvarları, in-situ bulunan sütun parçaları ve oturma yerlerinin oldukça az bir bölümü izlenebilir durumdadır [82].

Şekil 3.19. Anavarza Tiyatrosu (Kişisel arşiv, 2020)

Şehir surlarının dışında 62x83 m ölçülerinde eliptik bir plana sahip bir de Amfitiyatro bulunmaktadır [63]. Diğer örnekleri Kzykos ve Bergama'da bulunan bu yapı Anadolu'da oldukça nadir rastlanılan üç amfitiyatrodan biridir [58]. Tiyatro'da olduğu gibi Amfitiyatronun da taşlarının kentte inşa edilmiş geç dönem yapılarında kullanıldığı düşünülmektedir [63]. Bugün günümüze hakkında oldukça az verinin ulaştığı amfitiyatroya ait kalıntılar oldukça sınırlı olduğundan yapı alanda izlenebilir durumda değildir.

Tiyatro ile amfitiyatronun arasında doğu-batı aksı üzerinde 410 m. uzunluğunda, 64 m. genişliğinde bir Roma Circus'u (Stadyum) bulunmaktadır [65]. Günümüzde stadyumun sırtını yasladığı kayadan oyularak elde edilen basamaklardan oluşan güney tribünü gözlemlenebilir durumda olmasına karşın geriye kalan bölümleri günümüze ulaşmamıştır (Şekil 3.20.) [65].

Şekil 3.20. Stadyum Kalıntıları (Kişisel arşiv, 2020)

Aşağı şehir surlarının dışında kalan alanın kuzeyinde biri imparatorluk dönemi diğeri Bizans dönemi olmak üzere iki farklı döneme ait su kemerleri bulunmaktadır [63]. Hacıbeyli köyü yolu üzerinde kısmen izlenebilir durumdaki İmparatorluk dönemi su kemeri, 25km uzaklıktaki Sumbas Çayının kaynağından antik şehre su taşımaktadır (Şekil 3.21.-Şekil 3.22.) [55]. Gough'un 1950 yılında yaptığı incelemelerde, İmparatorluk Dönemi Su Kemeri'nin güney bölümünde yirmi bir kemerin sağlam kaldığı kuzeyde ise yapıya ait ayakta kalıntıya rastlamadığını belirtilmiştir [63]. Günümüzde kemerin güney bölümünün yalnızca beş kemeri gözlemlenebilmektedir. Bizans Dönemi'ne tarihlenen ikinci su kemeri ise Anavarza'nın 15 km kuzeybatısındaki Hamam Köyü'ne giden aks boyunca konumlanmaktadır. Bu kemerden günümüze yalnızca temel seviyesinde gözlemlenebilen kalıntılar ulaşmıştır.

Şekil 3.21. Hacıbeyli Köyü yolu üzerindeki su kemerlerinin 1908 yılındaki görünümü

(A. Nadir İşisağ Kişisel Arşivi)

Şekil 3.22. Hacıbeyli Köyü yolu üzerindeki Su Kemerleri kalıntıları (Kişisel arşiv, 2020)

Anavarza'nın yukarı kentini oluşturan kayalıkların üzerine kurulu yerleşkesinde genel itibari ile Bizans ve Ermeni Dönemi'ne ait Orta çağ yapı grupları bulunmakla birlikte en erken kalıntılar Roma Dönemine uzanmaktadır. Tarih boyunca savunma amacıyla kullanılan bu alanda en geniş yer kaplayan ve günümüze diğer yapı kalıntılarına oranla oldukça korunmuş bir şekilde ulaşan Kale ve Sur Duvarları, yukarı kentin ana yapı grubunu oluşturmaktadır. Kilise, Şapel ve Sarnıçlar yukarı şehirde bulunan diğer kalıntılardandır.

Üzerine kurulduğu topoğrafyanın sunduğu avantajlar ve stratejik konumu ile Orta çağın önemli kalelerinden biri olan Anavarza Kalesi, ovaya ve çevre yerleşimlere hâkim bir noktada yer almaktadır [56]. Batı cephesi oldukça sarp kayalıkların üzerinde bulunan kale kompleksi, ovadan yükselen anıtsallığı ile antik kentin uzağındaki yerleşimlerden bile görülebilmektedir (Şekil 3.23.).

Şekil 3.23. Batı cepheden Anavarza Kalesi genel görünüm hava fotoğrafı (GoAdana, 2020)

Gough'a göre kale; güneydeki ilk sur ve kilisenin yer aldığı kışla, iki sur arasında kalan üç katlı kulenin bulunduğu düz alan ve kuzeyde içinde bitişik yapı grupları, depolar ile su tanklarının bulunduğu surlarla çevrili ikinci alan olmak üzere üç bölümde incelenebilir [65].

Girişi güney duvarının batı ucunda yer alan birinci bölümdeki avluya; tiyatronun güneyindeki patika ve devamında kayalıklara oyulmuş basamaklarla ulaşılmaktadır. Eğimin yumuşak olmasından dolayı daha korunaksız olan güney ve doğusunda farklı dönemlere tarihlenen sur duvarları ile çevrili avlunun batı ve kuzeybatısında eğimin oldukça dik olmasının sağladığı avantajdan faydalanılarak sur inşa edilmemiştir. [65, 83].

Büyük çoğunluğu Ermeni Dönemi'nde inşa edildiği düşünülen avlunun güneyindeki sur duvarı üzerinde üç adet yarım daire formunda kule bulunmaktadır (Şekil 3.24.) [65]. Avlunun doğusunu oluşturan duvar ise Bizans dönemine tarihlenmekte olup bu iki duvarın kesiştiği noktada diğerlerinden daha büyük ve yüksek bir kule yer alır [65].

Avlunun güney duvarı ve kuleleri günümüze büyük ölçüde korunarak ulaşmış olmasına karşın doğu ve kuzey duvarları yoğun tahribata maruz kalmıştır. Surların avluya bakan cephesinde bulunan konsol taş merdivenler günümüzde hala gözlemlenebilmektedir. Kuzeydeki duvarlar yalnızca 3-4m yüksekliğe kadar ayakta kalabilmiştir [83].

Avlu yanında Ermeni Dönemine tarihlenen üç nefli bazilikal planlı bir kilise yer almaktadır. Doğu duvarı bütün elemanları ile birlikte, kuzey, güney ve batı duvarları da kısmen günümüze ulaşmıştır. Ana ve yan neflerin apsisleri de yarım kubbeleri ile birlikte alanda gözlemlenebilmektedir [55, 56].

Şekil 3.24. Anavarza Kalesi giriş kapısı, güney kuleleri ve suru, güneydoğu kulesi (Kişisel arşiv, 2020)

Kuzeydoğudan devam eden duvarlar kuzeyde içinde 2.50m x 7.80 m ölçülerinde beşik tonozlu bir sarnıcı ve üstünde bir odası bulunan üç katlı kare planlı bir Ermeni kulesinin hemen önünde sona ermektedir. MS 1188 yılına tarihlenen bu üç katlı Kule ve onunla ilişkili yapılar birinci ve ikinci kırsallar arasında bir köprü görevi gören kaya bir platform üzerine inşa edilmiş

olup, kuzeyinde bulunan bir kapı ile yukarı şehrin üçüncü bölümüne kayasının doğu kenarından bağlanmaktadır [65, 83].

Şekil 3.25. Yukarı şehrin kuzey ve güney kırsallarını ayıran kayalık platform ve üç katlı Ermeni Kulesi (Donjon) (Kişisel arşiv, 2020)

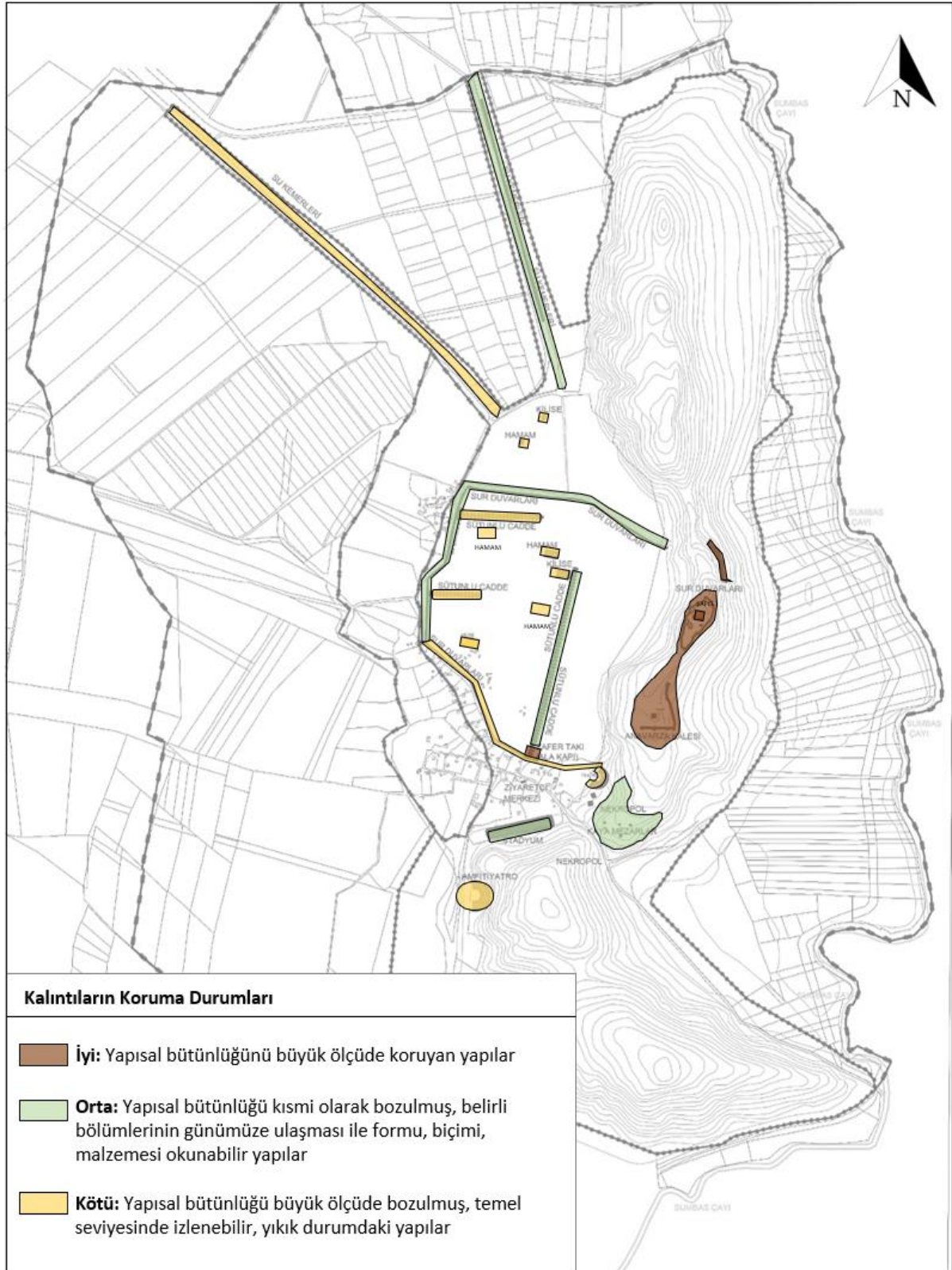
Yukarı şehrin kuzeyine konumlanan üçüncü bölümü, kalenin Roma Dönemi'ne tarihlenen yapılarını barındırmaktadır [65]. Gough'a göre Bizans ve Ermeni döneminde bu Roma kalıntıları gerekli değişiklikler, eklemeler ve onarımlardan geçerek yeniden kullanılmıştır [65]. Üç katlı kulenin hemen önündeki yarıktaki Bizans dönemine ait tonozlu bir geçit kuzeyde bir koridora ulaşır [65]. Bu koridor avluya açılmaktadır. Avlunun doğusunu çevreleyen Bizans dönemine ait duvarın büyük bir bölümü yıkılmıştır. Kuzeydoğu köşesinde ise aynı döneme ait büyük bir su sarnıcı bulunmakta olmasına karşın buradaki yarım daire planlı kuleden itibaren kuzeybatı köşesinin tamamı Ermeni Dönemine tarihlenmektedir [65].

Bu kuleden itibaren güneye devam eden surlar büyük bir Bizans dönemi su sarnıcının başladığı yere kadar devam ederek avlunun etrafını kapatmaktadır. Avlunun etrafını kapatan bu duvarlarda moloz taş ve tuğlanın bir arada kullanıldığı almalı duvar sistemi gözlemlenmektedir [83]. Avlunun kuzey doğusunda Edwards tarafından Bizans dönemine tarihlenen ve günümüze izlenebilir durumda ulaşmış bir Şapel ile işlevi tam olarak saptanamayan oldukça harap durumda küçük ölçekli bir yapı bulunmaktadır [56, 57].

Şekil 3.26. Yukarı şehir kuzey bölümü hava fotoğrafı (GoAdana, 2020).

Antik kentteki yapıların mevcut durumları ele alındığında yukarı şehirdeki kalıntıların aşağı şehirdekilere göre daha izlenebilir durumda olduğu gözlemlenmektedir. Aşağı şehirdeki yapıların büyük çoğunluğu günümüze yapısal bütünlüğü bozulmuş, yıkılmış veya hasarlı durumda ulaşmıştır. Tiyatro, amfiteyatro, güneydeki surlar, Bizans dönemi su kemerleri, antik kentin doğu-batı aksındaki sütunlu caddeleri, hamam ve kilise yapıları günümüzde alanda temel seviyesinde ya da yapı bölümlerine ait parçalarla izlenebilir durumdadır. Ana sütunlu cadde, stadyum, nekropol alanı, imparatorluk dönemi su kemeri, kuzey ve batıda bulunan sur duvarları alanda orta seviyede korunarak günümüze ulaşmış, kalıntıların alanda izlenebilir derecede bulunduğu yapılardır (Şekil 3.27.).

Şekil 3.27. Kalıntıların korunmuşluk durumları

4. BULGULAR ve TARTIŞMA

4.1. İlgili Grupları

Anavarza Antik Kenti'ndeki ilgi gruplarını; alandaki arkeolojik araştırma ve belgeleme çalışmalarını Kültür ve Turizm Bakanlığı adına yürüten Adana Müze Müdürlüğü ve bilimsel danışmanlık veren Çukurova Üniversitesi kazı ekibi, Adana Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, restorasyon projelerinin yürütülmesinden sorumlu Adana Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü, alan yönetim planı süreçlerini yürüten Anavarza Alan Yönetim Başkanlığı gibi kurumlar ve kuruluşlar ile alanın ziyaretçileri ve turizm sektöründeki paydaşlar oluşturmaktadır.

4.2. Araştırma Süreci ve Verilerin Analizi

Araştırma süreci; antik kentin ana ilgi gruplarından kurum temsilcileri ile yürütülen görüşmeleri kapsayan nitel araştırma ve ziyaretçilere uygulanan anket çalışmalarını kapsayan nicel araştırma olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.

Araştırmanın birinci bölümünü Anavarza'da farklı ilgi gruplarından yetkililer ile yapılan yüz yüze görüşmelerle elde edilen nitel verilerin analizleri oluşturmaktadır. Bu görüşmeler; alanda karar verme yetkisine sahip kurumları temsilen Adana Müze Müdürlüğü¹ ve Adana İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü², antik kente düzenli olarak ziyaretçi gruplarını getiren profesyonel rehberler ve turizm acentelerini temsilen Adana Bölgesel Turist Rehberleri Odası³ yetkilileri ile gerçekleştirilmiştir. Bunlara ek, antik kentte yürütülen kazı, araştırma, restorasyon, koruma ve sunum çalışmalarına dair detaylı bilgilerin aktarıldığı I. Anavarza Sempozyumu'nun video kayıt çözümlmeleri üzerinden ulaşılan kurum temsilcilerinin alandaki mevcut uygulamalara ve gelecekte yürütülmesi planlanan çalışmalara dair açıklamaları da nitel veriler kapsamında değerlendirilmiştir. Alanda korumadan sorumlu kurum temsilcilerinin, yerel ve ulusal basına yaptıkları açıklamalar da tez kapsamında incelenerek gerçekleştirilen müdahalelere ilişkin gerekçeler, müdahale yöntemlerin tercih edilme nedenleri ve alanda yürütülmesi planlanan çalışmalar ele alınmıştır.

Nicel araştırma sürecini kapsayan ikinci bölüm; hazırlanan anket formu aracılığıyla verilerin toplanması ve toplanan verilerin dijital ortamda işlenerek analize hazır hale getirilmesi ile başlamıştır. Verilerinin toplanması için hazırlanan anket çalışması, antik kentin ziyaretçi yoğunluğunun yüksek olması beklenen 29 Ekim 2020, 31 Ekim 2020, 1 Kasım 2020, 7 Kasım 2020

¹ 04.12.2020 tarihinde Adana Müze Müdürü Nalan Çopuroğlu Yastı ile yapılan görüşme.

² 26.10.2020 tarihinde Adana İl Kültür ve Turizm Müdürü Sabri Tari ile yapılan görüşme.

³ 26.12.2020 tarihinde Adana Bölgesel Turist Rehberleri Odası Başkanı Hasan Erdoğan ile yapılan görüşme.

ve 8 Kasım 2020 tarihleri olmak üzere beş farklı günde antik kente gelen toplam 97¹ ziyaretçinin tamamının katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Verilerin toplanması aşamasında sahada yürütülen tüm anket çalışmaları, katılımcılar antik kent ziyaretlerini tamamladıktan sonra gerçekleştirilmiştir.

Anket formunun ilk bölümü kapsamında elde edilen; yaş, cinsiyet, eğitim, ikamet edilen şehir, meslek gibi demografik özelliklere ilişkin verilerin analizi ile antik kentin ziyaretçi profili anlaşılmaya çalışılmıştır. Ziyaret deneyimine yönelik soruların olduğu ikinci bölümde; katılımcıların ziyaret öncesi alanla ilgili bilgi düzeyi ve bilgi edinme kaynağı, antik kenti ziyaret şeklinin ve tercihlerinin neler olduğu, alanda ne kadar süre geçirdikleri ve gezi deneyimi ile birlikte bu süreden memnuniyet düzeyleri nedenleri ile birlikte anlaşılmaya çalışılmıştır. Antik kentin mevcut durumunun gezi planlaması ve ziyaretçi memnuniyetleri üzerine etkisi ile ilgili bu bölümden elde edilen veriler, bir sonraki bölümlerde kalıntılara ilişkin izlenimlere yönelik sorulara verilen cevaplarla karşılaştırılarak analiz edilmiştir. Üçüncü bölümde katılımcıların antik kentin ne kadarını gezdiği, hangi yapı kalıntıları ile karşılaştığı, karşılaştığı kalıntıları fark etme düzeyi, gezi sonrası hangi yapıların akıllarında kaldığı, en çok nerede vakit geçirdikleri gibi sorulara cevapları üzerinden kalıntılara ilişkin deneyimleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Dördüncü bölümde ise ziyaretçilerin antik kentteki restorasyonlar ve alan sunumuna yönelik geliştirilebilecek alternatif yöntemler ile ilgili görüş ve önerileri alanda korumadan sorumlu kurum ve kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmesi planlanan çalışmalarla ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir.

4.2.1 Kurum Temsilcilerinin Alandaki Müdahalelere İlişkin Görüşleri ve Planlanan Çalışmalar

Antik kentte 2013 yılından günümüze aralıksız sürdürülen yoğun kazı ve belgeleme çalışmalarının paralelinde alandaki yapı ve kalıntıların hangi müdahalelerle nasıl korunarak ziyaretçilere sunulacağına yönelik çalışmalar da yürütülmektedir.

Kazıların başladığı ilk yıllardan itibaren yürütülen çalışmaların aşağı kentin güney bölümünde yoğunlaştığı, yapılan ve yapılması planlanan anastilosis, rekonstrüksiyon gibi alan sunumuna etki eden uygulamalara ise yine bu bölümün sıklıkla konu olduğu görülmektedir. Bu

¹ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü Müze ve Örenyeri Ziyaretçi İstatistikleri incelendiğinde Anavarza Antik Kenti'ne 2017 yılında toplam 16.624, 2018 yılında toplam 18.630, 2019 yılında 15.329, 2020 yılında ise 5.568 kişi ziyarete gelmiştir. Buna göre ziyaretçi sayısının yüksek olması beklenen günlerde yapılan ankete 2020 yılı ziyaretçi istatistiklerindeki düşüşte de etkisi görülen Covid-19 salgını dolayısıyla katılım hedeflenen düzeyde olmamıştır.

alana odaklanılmasında modern koruma yaklaşımlarının arkeolojik alanlar için tavsiye ettiği anastilosis uygulamasının gerektirdiği özgün mimari parçaların in-situ olarak alanda büyük oranda tespit edilmiş olmasının etkisi büyüktür. 34 metre genişliğinde, 2700 metre uzunluğundaki sütunlu cadde ve girişindeki zafer takının bulunduğu bu bölümde çalışmaların yoğunlaşmasındaki bir başka etken de buranın antik kentin anıtsallığının ziyaretçiler tarafından en iyi kavranabileceği alanlardan biri olarak görülmesidir [84, 85].

2019 yılında tamamlanan zafer takı anastilosis projesi, alan sunumu ve yorumlanmasına etki eden ilk büyük ölçekli müdahaledir. Alanda planlanan ayağa kaldırma çalışmalarına zafer takı ile başlanmasındaki gerekçelerden biri olarak yıkılma tehlikesi bulunan kemerlerin, yapı ve ziyaretçi güvenliğini tehdit etmesi gösterilmiştir [86]. %70 oranında kazılardan elde edilen özgün malzemelerin kullanıldığı bu uygulama ile ziyaretçilere yapı hakkında yanıltıcı bilgi vermeden yapının anıtsallığının aktarılması amaçlanmıştır [71]. Anastilosis kapsamında yapının yapısal bütünlüğünün sağlanabilmesi adına başvurulmuş bütünlemelerde bu amaca uygun nitelikte malzeme kullanılmıştır. Renk ve doku özellikleri ile özgününden farklılaşan yeni malzemelerin kullanımı ve özgün elemanlardaki detayların bütünlenen bölümlerde soyutlanması ile bu eklerin ziyaretçiler tarafından ayırt edilebilir olması sağlanmıştır (Şekil 4.1.).

Şekil 4.1. Zafer Takı bütünlemesinde kullanılan parçaların yapının özgün bölümleri ile ilişkisi

Kazı başkanlığınca yapılan açıklamalarda, *“antik kentin karakteristiğini yansıtan bu büyüklükte bir sütunlu caddenin alanın bütünü hakkında fikir verebileceği ve kentin inşa edildiği dönemlerdeki ihtişamının ziyaretçilerin zihinlerinde canlanabileceği”* vurgulanarak, bunun için antik kentte zafer takı anastilosis projesi ile başlayan çalışmalarının hemen arkasında bulunan sütunlu cadde ile devam edeceği aktarılmıştır [84, 85]. Sütunlu caddede yürütülecek olan bu anastilosis çalışması caddenin zafer takına yakın olan 250 metrelik bir bölümünü kapsayacak şekilde planlanmaktadır [84, 85, 87]. Caddeye ait bu kısa kesitin; sütunları, sütun başlıkları, arşitravları, frizleri, konsolları, heykelleri, dükkanları içerecek şekilde bir bütün olarak ayağa kaldırılmasının, aşağı kentin güney bölümünde Zafer Takı ile birlikte görsel ve mekânsal bütünlüğü sağlayarak, ziyaretçilerin alandaki deneyimlerinin geliştirilmesine katkı sunması

hedeflenmektedir [87, 88]. Oldukça geniş ve uzun bir alana yayılan caddede yürütülecek çalışmalar kapsamında caddenin yalnızca 250 metrelik bölümündeki açıklayıcı bir kesitin ayağa kaldırılacağına belirtilmesi müdahalenin alan ölçeğindeki oranı hakkında fikir vermektedir.

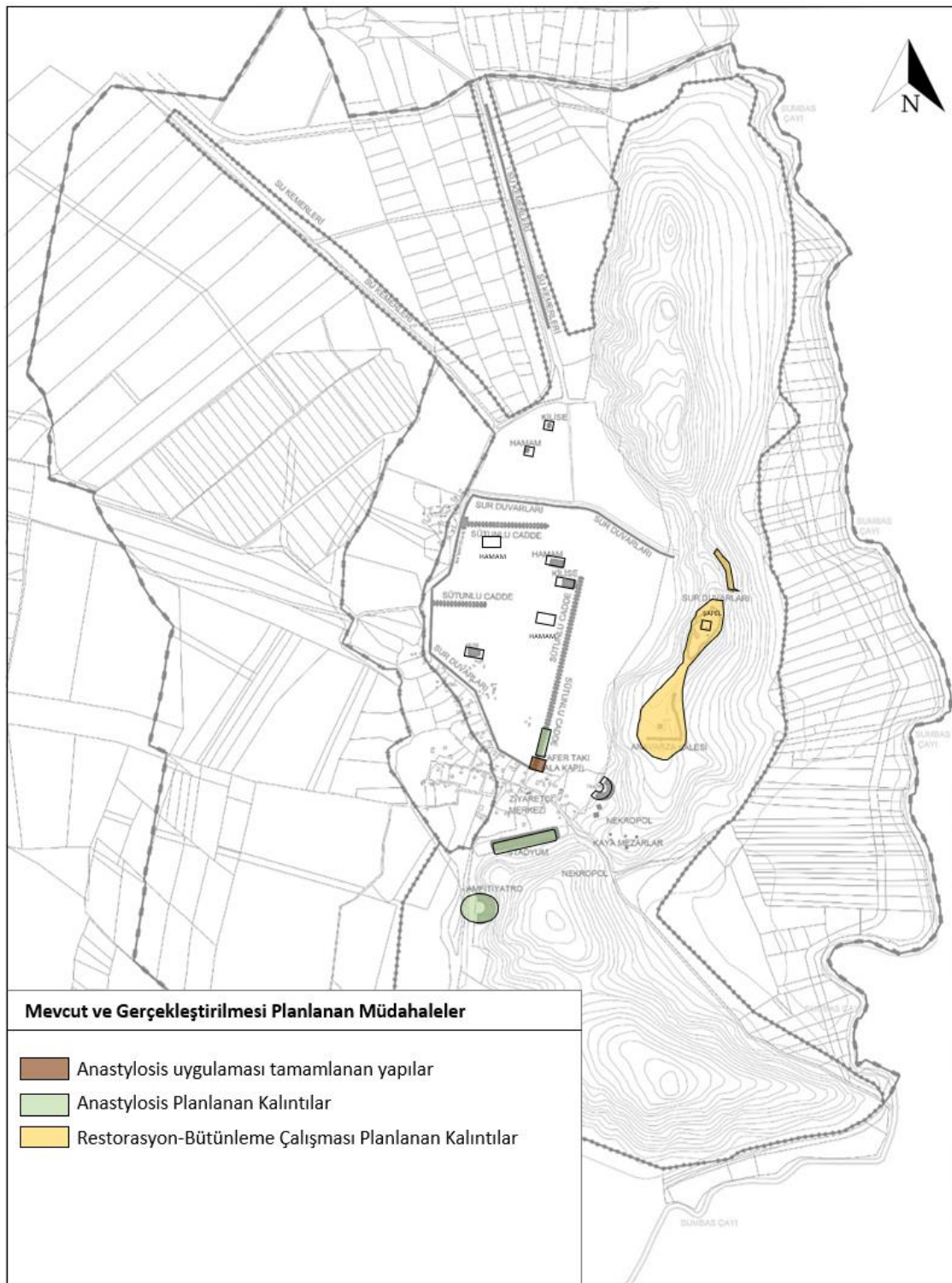
Antik kentte bir başka büyük ölçekli müdahalenin de 2015 yılında kazılarına başlanan ve Anadolu'da günümüze kadar tespit edilebilen üç örnekten biri olma özelliğine sahip amfiteyatrosu için yürütülmesi düşünülmektedir [89,90]. Amfiteyatrosunun kazılarından elde edilen özgün kalıntıların da kullanılması ile yürütülecek olan anastilosis ve rekonstrüksiyon çalışmaları sonrası alana gelen ziyaretçilere antik dönemde bir amfiteyatrosunun nasıl olduğu hakkında üç boyutlu somut bir örnek sunulmuş olacağı, bu bilimsel çalışmaların hem arkeoloji ile ilgili uzmanların bilgi ve deneyimlerine hem de alandaki turizmin gelişmesine ciddi katkı sağlayacağı belirtilmiştir [89, 90, 91]. Amfiteyatrosunun restorasyonu ile alanda yalnızca yapının somut bir şekilde görünür kılınması değil bu yapı üzerinden, antik dönemde büyük spor organizasyonlarının yapıldığı önemli bir merkez olan Anavarza'daki sosyal yaşamının da ziyaretçiler tarafından kavranabilmesinin sağlanması hedeflenmektedir [89].

Aşağı şehirde yürütülen ve planlanan çalışmaların yanı sıra yukarı şehirde de Anavarza Kalesi'nin restorasyon projesinin tamamlandığı ve önümüzdeki yıllarda uygulanacağı belirtilmiştir [92]. Antik kentin farklı alanlarında yapılacak olan ayağa kaldırma projelerinin kente olan ilgiyi arttırarak turizm açısından bölgeye büyük bir katma değer sağlayacağı aktarılmış, Anavarza'yı turizme kazandırma yolunda yapılacak olan bu çalışmaların korumadan sorumlu kurumlarca önemli görüldüğü ve bir süreklilik içerisinde devam ettirilmesi gerektiği vurgulanmıştır¹. Yürütülmesi planlanan restorasyon çalışmalarının tamamlanması ile birlikte Anavarza'nın daha dikkat çekici hale gelerek bölge için önemli turizm cazibe merkezlerinden biri haline geleceği düşünülmektedir [87, 93]. Antik kentte yürütülecek alan sunumunu etkileyen; ayağa kaldırma, restorasyon çevre düzenleme gibi projelerin kazı çalışmalarının tamamlandığı alanlarda, Alan Yönetim Başkanlığı tarafından değerlendirilecek olan Alan Yönetim Planı çerçevesinde belirlenecek olan stratejiler doğrultusunda gerçekleştirilmesi gerektiğini aktarılmıştır².

Alanda karar verici yetkiye sahip kurum ve kişilerin açıklamalardan hareketle yürütülen ayağa kaldırma çalışmaların gerekçelerini; ziyaretçiler tarafından antik kentin etkin bir biçimde yorumlanmasının sağlanması ile bölgesel turizm kurgusunda Anavarza'nın yerinin güçlendirilmesinin oluşturduğu söylenebilir.

¹ 04.12.2020 tarihinde Adana Müze Müdürü Nalan Çopuroğlu Yastı ile yapılan görüşme.

² 26.10.2020 tarihinde Adana İl Kültür ve Turizm Müdürü Sabri Tari ile yapılan görüşme.

Şekil 4.2. Antik kentte gerçekleştirilen ve gerçekleştirilmesi planlanan restorasyon çalışmaları

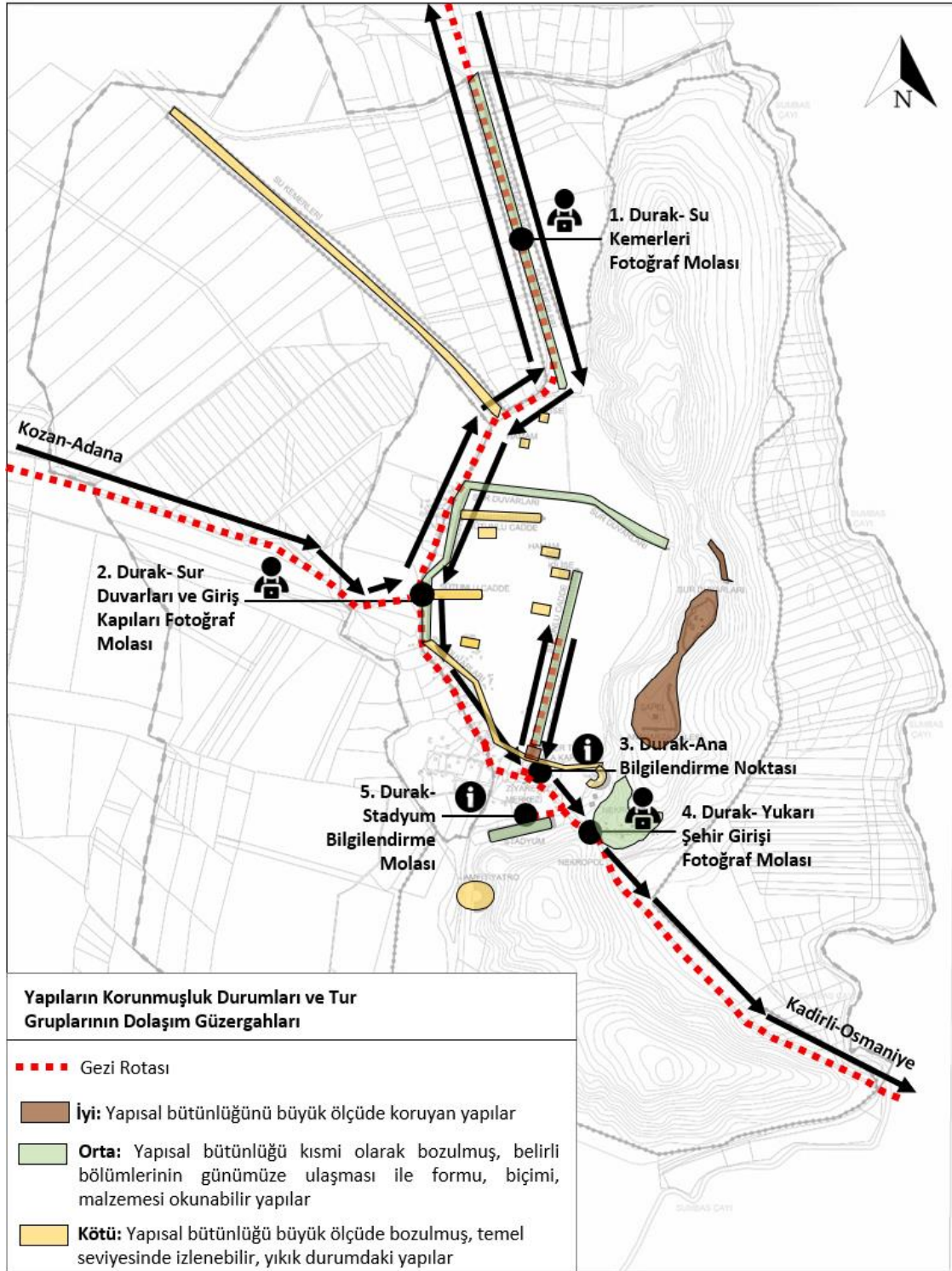
Adana Bölgesel Turist Rehberleri Odası Başkanı ile gerçekleştirilen görüşmede¹ Antik kente profesyonel rehber eşliğinde gruplar halinde gelen ziyaretçilerin alanda nasıl yönlendirildiği, yürütülen restorasyon çalışmalarının alana düzenlenen turları nasıl etkilediği ve gezi yönetiminde bu restorasyonların etkilerinin neler olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır.

Antik kente bölgesel ölçekte çevre illerden düzenlenen günübirlik turlar kapsamında; Adana-Kastabala-Karatepe-Kadirli-Anavarza-Kozan rotasının bir parçası olarak ziyaret edilmektedir. Bu rota kapsamında Anavarza'ya ortalama bir saat süre ayrılarak, bu sürede alanın büyüklüğü ve fiziki koşullarının zorluğu nedeniyle genellikle alana gelen grupların yalnızca aşağı şehir bölümünde gezdirildiği, yukarı şehir ve yapılarına turların büyük çoğunluğunda gidilmediği aktarılmıştır¹⁰.

Acentelerin Anavarza'da ziyaretçileri gezdirirken kullandıkları rotanın belirlenmesindeki en önemli etkenleri yapıların izlenebilirliği ve ulaşılabilirliği oluşturmaktayken, mevcut koşullarda; su kemerleri, sur duvarları, kentin giriş kapıları, zafer takı, sütunlu caddenin kısa bir bölümü ve stadyum bu rotaya dahilinde gezdirilmektedir¹⁰ (Şekil 4.3.). Alanın genel tarihi, günümüze ulaşmış, ayakta duran yapılar etrafında anlatıldığında ziyaretçilerin antik kenti zihinlerinde daha kolay canlandırdığı aktarılarak, Anavarza için aşağı kentin en izlenebilir yeri olan zafer takının bulunduğu alanın ana bilgilendirme noktası olarak kullanıldığını belirtmiştir. Yapılan ayağa kaldırma çalışması ile ziyaretçilerin antik kentin anıtsallığına dair kendilerine aktarılan bilgileri üç boyutlu somut bir örnek üzerinden görmelerinin sağladığı avantaj, alanın algılanmasında ve yorumlanmasında oldukça etkili olmuştur¹⁰.

Yapılan görüşmede; grupların alanda en çok vakit geçirdikleri yerin yine zafer takı ve çevresindeki kalıntılar olduğu, yürütülen ayağa kaldırma çalışması sonrası bu alanın ziyaretçiler için ilgi çekici hale geldiği, alanda yıkık durumda olan başka yapı türlerinin de ziyaretçilerin görsel ilişki kurabileceği şekilde zafer takında olduğu gibi ayağa kaldırılmasının buradaki turizmin gelişmesine büyük katkı sunağının beklendiği aktarılmıştır¹⁰.

¹ 26.12.2020 tarihinde Adana Bölgesel Turist Rehberleri Odası Başkanı Hasan Erdoğan ile yapılan görüşme.

Şekil 4.3. Turizm acenteleri tarafından kullanılan mevcut dolaşım güzergahı ve yapıların korunmuşluk durumlarının ilişkisi.

4.2.2 Ziyaretçilerin Anavarza Deneyimleri: Anket Verilerinin Değerlendirilmesi

4.2.2.1. Antik Kentin Öznesi: Ziyaretçi Profili

Anket çalışması büyük çoğunluğu (%68) orta yaş ve üzeri olmak üzere 47'si kadın 50'si erkek toplam 97 ziyaretçinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların %77,3'ünün lisans ve üzeri düzeyde eğitim aldığı, başta kamu çalışanı ve serbest meslek erbabı olmak üzere aktif olarak çalışma hayatlarını sürdürmekte oldukları görülmüştür. Ziyaretçilerin %79,4'ü gibi büyük bir bölümü antik kenti gezmek için Adana'dan, geriye kalanların ise neredeyse tamamı Osmaniye, Gaziantep, Hatay, Mersin, Kahramanmaraş gibi yakın çevrede bulunan illerden geldiklerini aktarmışlardır [EK-6].

4.2.2.2. Ziyaret Deneyimi

Antik kente gelen ziyaretçilerin yarısına yakın bir bölümü (%48,45) aileleri ile birlikte, geriye kalan büyük bir çoğunluğu (%32,99) ise küçük arkadaş grubu ile antik kenti keşfetmeye geldiklerini belirtmiştir. Turist grubu veya profesyonel rehber eşliğinde gelen ziyaretçilerin toplam sayının oldukça az bir bölümünü oluşturmasında (13,40), anket çalışmasının yapıldığı dönemin sınırlayıcı etkileri dikkate alınmalıdır¹. Yerel halk ve antik kentin bekçisi ile yapılan sözlü görüşmeler de geçtiğimiz yıllarda özellikle hafta sonları ve tatil günlerinde alana birçok tur otobüsü ile yerli ve yabancı ziyaretçinin geldiği öğrenilmiştir.

Katılımcıları antik kenti ziyaret etmeye teşvik eden etmenleri anlamak için yöneltilen soruya verilen cevaplarda “kültürel miras ile ilgili bilgi birikimimi arttırmak” (%27) ve “alanın tarihini anlamak” (%21,9) seçeneklerinin ön planda olduğu görülmektedir (Tablo 4.1.). İşaretlenme oranı yüksek bir diğer cevabın “fotoğraf çekmek” (%23,7) olması ile günümüzde oldukça yaygınlaşan sosyal paylaşım platformlarının etkisi olduğu düşünülebilir. “Günü değerlendirmek” (%6,5) seçeneğinin en az işaretlenen seçenek olması, katılımcıların antik kente olan ziyaretlerini rastlantısal değil bir amaç doğrultusunda planlı bir şekilde gerçekleştiğini gösterir niteliktedir. Diğer seçeneğini işaretleyen küçük bir grup (%3,7) incelendiğinde neredeyse tamamının ziyaret etme nedeninin “kaya tırmanışı” olduğu görülmüştür. Bu kişilerle yapılan görüşmelerde Anavarza Kalesi'nin bulunduğu sarp kayalıklarda yaklaşık 150 tırmanış rotası bulunduğu, kayalıkların uzun yıllardır profesyonel sporcular tarafından kullanılmakta olup, alana düzenli olarak tırmanış için geldiği öğrenilmiştir.

¹ 2020 yılında etkisi görülen Covid-19 salgını dolayısıyla antik kenti de kapsayan tur programlarının büyük bölümü iptal edilmiş, düzenlenen turların da kapasiteleri büyük ölçüde düşürülerek tur gruplarındaki kişi sayısı sınırlandırılmıştır.

Tablo 4.1. Katılımcıların antik kenti ziyaret etme nedenleri

		Responses		Percent of Cases
		N	Percent	
\$Ziyaret_nedeni ^a	Alanın tarihini anlamak	47	21,9%	48,5%
	Fotoğraf çekmek	51	23,7%	52,6%
	Kültürel miras ile ilgili bilgi birikimimi arttırmak	58	27,0%	59,8%
	Merak	37	17,2%	38,1%
	Günü değerlendirmek	14	6,5%	14,4%
	Diğer	8	3,7%	8,2%
Total		215	100,0%	221,6%

Alandaki ziyaretçi profilinin niteliğini saptamak için katılımcılara yöneltilen daha önce ziyaret etme durumu ile ilgili soruda katılımcıların %63,9'u antik kenti ziyaret etmeye ilk kez geldiklerini aktarırken %36,1'i daha önce burada bulunduklarını belirtmiştir. İki veya daha fazla kez antik kenti ziyaret eden katılımcıların tekrar ziyaret etme nedenleri arasında “Alanın zaman içerisindeki değişimini gözlemlemek, yeni buluntu ve restorasyonları görmek” en yüksek orana (%26,7) sahiptir. İkinci en yüksek orana (%23,3) sahip cevap ise alanın fiziki durumu ile ilişkilendirilerek değerlendirilebilecek olan “önceki ziyaretlerde gezilemeyen yerleri görmek, antik kenti daha ayrıntılı gezmek” olarak saptanmıştır (Tablo 4.2.).

Tablo 4.2. Katılımcıların antik kenti tekrar ziyarete gelme nedenleri

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ailemi/arkadaşlarımı gezdirmek	3	3,1	10,0	10,0
	Antik kenti daha ayrıntılı gezmek/önceki ziyaretlerimde gezemediğim yerlerini gezmek	7	7,2	23,3	33,3
	Alanın zaman içerisindeki değişimini gözlemlemek, yeni buluntu ve restorasyonları görmek	8	8,2	26,7	60,0
	Yakın çevrede oturuyorum sık gelirim	3	3,1	10,0	70,0
	Burada zaman geçirmeyi seviyorum	4	4,1	13,3	83,3
	Sportif faaliyetler (kaya tırmanışı, trekking)	5	5,2	16,7	100,0
	Total	30	30,9	100,0	
Missing	System	67	69,1		
Total		97	100,0		

Ziyaret öncesi alanla ilgili bilgiye sahip olma konusunda ziyaretçilerin yarısından fazlası (%53,6) olumlu cevap vermiştir. Burada olumlu cevap veren ziyaretçilerin bilgiyi hangi kaynaktan ne ölçüde edindikleri önemlidir. Buna istinaden ziyaret öncesi bilgi kaynakları sorulduğunda en çok başvurulana kaynağın web sitesi, sosyal paylaşım kanalları gibi dijital platformlar olduğu (%50) gözlemlenmiştir. En çok işaretlenen ikinci kaynak ise (%19,2) gezi rehberi, broşür, tanıtım kitapçığı gibi basılı yayınlar olmuştur.

Alanda geçirilen süreye ilişkin veriler incelendiğinde; katılımcıların %42,3 alanı gezmek için 1-2 saat, %25,8'inin 2-3 saat, %14,4'ünün 5 saat ve üzeri %11,3'ünün ise 30dk-1saat zaman ayırdıklarını belirtmişlerdir (Tablo 4.3.).

Tablo 4.3. Alanda geçirilen süre

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	0-15dk	2	2,1	2,1	2,1
	15-30dk	4	4,1	4,1	6,2
	30dk-1saat	11	11,3	11,3	17,5
	1-2 saat	41	42,3	42,3	59,8
	3-4 saat	25	25,8	25,8	85,6
	5 saat ve üzeri	14	14,4	14,4	100,0
	Total	97	100,0	100,0	

Ziyaretçilerin alanda geçirdikleri süreye ilişkin memnuniyet düzeyleri incelendiğinde, %48,5'i geçirdikleri süreyi "iyi" olarak değerlendirirken %37,1'i "çok iyi" olarak değerlendirmiştir. Bu soru ile bağlantılı olan bir sonraki soruda katılımcılara açık uçlu olarak işaretledikleri olumlu ya da olumsuz seçeneklerin nedenleri sorulmuştur. Yüzdesi oldukça fazla olan olumlu işaretlemelerin (%86,5) nedenleri incelendiğinde en sık verilen cevaplar; antik döneme, eski uygarlıklara, yapılara, duyulan hayranlık (%30) ve arkeolojiyi merak etme, alanın doğasına ve coğrafyasına olan hayranlık (%20) ile ilgilidir. Olumsuz seçenekleri işaretleyenlerin nedenleri incelendiğinde; antik kentin bakımsızlığı, tarihi kalıntıların yıkık, anlaşılmasız ve dağınık olması (%37,5) kalıntılara ilişkin bilgi levhalarının bulunmaması, alanın nasıl gezileceğine dair yönlendirmelerin olmaması (%37,5) en sık verilen cevaplardır (EK-6). Bunun yanı sıra profesyonel rehber eşliğinde alana gelen ziyaretçilerin tamamı alanda geçirdikleri süreyi ve deneyimi "çok iyi" olarak işaretlemiş, bunun nedenine ise rehberin anlatımının ve gezi yönetiminin iyi olması sonucu alanın verimli bir şekilde gezilebilmesi cevabını vermişlerdir.

4.2.2.3. Kalıntılara İlişkin İzlenimler

Ziyaretçilerin alanın bütünü ile kurdukları ilişkinin yapılar özelinde anlaşılmasına çalışıldığı bu bölümde; alanın ne kadarının gezildiği, gezerken hangi yapılara daha çok vakit ayrıldığı, hangi yapıların daha akılda kalıcı olduğu sorularına cevaplar aranmıştır.

Ziyaretçilerin alanı nasıl gezdiğine yönelik soruda, alanın tamamını gezmeyip yalnızca belirli yapıların etrafında zaman geçirenler (%49,5) ile alanın tamamını gezdiğini beyan edenlerin (%50,5) sayıları neredeyse birbirine eşittir. Bu veri, gezilen yapıların hangileri olduğuna dair bir sonraki soruda işaretlenen seçeneklerle karşılaştırılarak ele alındığında; alanın tamamını gezdiğini beyan eden kişilerin %61,2'sinin bir sonraki soruda yapı kalıntılarının tamamını işaretlemediği ve %63,3'ünün "gezdiğim yapıların neler olduğunu anlamadım" seçeneğini işaretlediği görülmektedir (Tablo 4.4.).

Tablo 4.4. Alanın nasıl gezildiği ile gezilen yapıların neler olduğunun algılanmasının karşılaştırılması

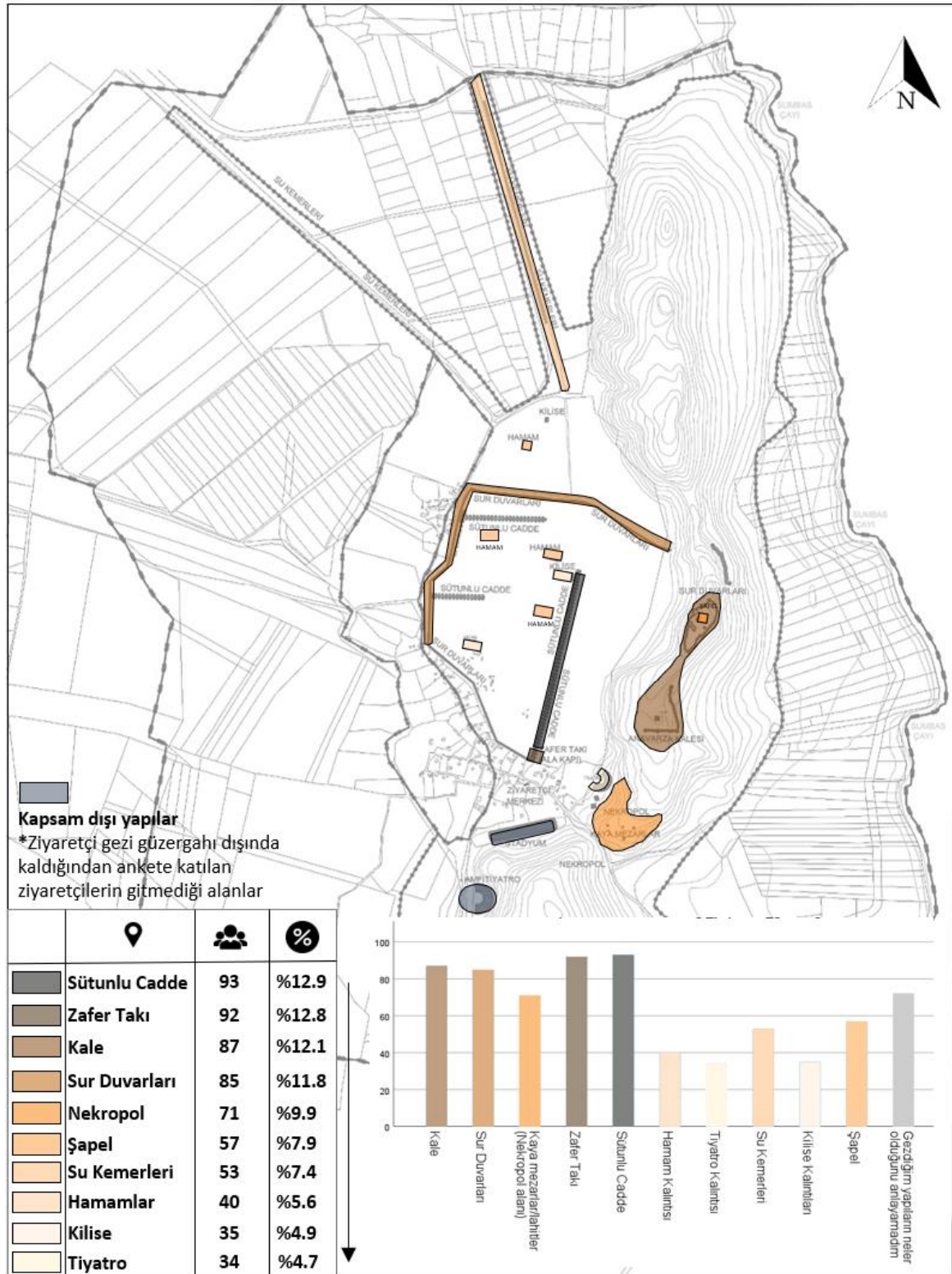
			Hangi yapıların gezildiği: gezdiğim yapıların neler olduğunu anlayamadım		Total
			Evet	Hayır	
Alanın nasıl gezildiği	Butun alanı gezdim	Count	31	18	49
		% within Alanın nasıl gezildiği	63,3%	36,7%	100,0%
		% within Hangi yapıların gezildiği: gezdiğim yapıların neler olduğunu anlayamadım	42,5%	75,0%	50,5%
		% of Total	32,0%	18,6%	50,5%
	Butun alanı gezmedim. Yalnızca belirli tarihi yapıların etrafında zaman geçirdim	Count	42	6	48
		% within Alanın nasıl gezildiği	87,5%	12,5%	100,0%
		% within Hangi yapıların gezildiği: gezdiğim yapıların neler olduğunu anlayamadım	57,5%	25,0%	49,5%
		% of Total	43,3%	6,2%	49,5%
	Total	Count	73	24	97
		% within Alanın nasıl gezildiği	75,3%	24,7%	100,0%
		% within Hangi yapıların gezildiği: gezdiğim yapıların neler olduğunu anlayamadım	100,0%	100,0%	100,0%
		% of Total	75,3%	24,7%	100,0%

Hangi yapıların gezildiği sorusuna en sık işaretlenen seçenekler sütunlu cadde (%12,9), zafer takı (%12,8), kale (%12,1), sur duvarları (%11,8), nekropol (%9,9), şapel (%7,9) şeklinde sıralanmaktadır (Şekil 4.4.). Yapıların akılda kalma durumu ile ilgili yöneltlen bir sonraki soruda da yine en çok işaretlenen seçeneklerin bunlar olmasının nedenlerinde ziyaretçiler tarafından en

çok alınan cevaplar gruplandırıldığında “yapısal oranları itibariyle görkemli olduğu için” cevabı (%30,4) ön plana çıkmaktadır. Bunu, alanda bir *landmark* niteliğinde olan yukarı şehirdeki yapı kalıntıları için alınan “coğrafi konumundan dolayı ovada yükselerek alanı vurguluyor” cevabı (%17,9) ile “anlaşılabilirliğinin/izlenebilirliğinin yüksek olması” cevabı (%17,9) takip etmektedir (Tablo 4.5.).

Tablo 4.5. Gezi sonrası yapıların ziyaretçilerin aklında kalma nedenleri

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Antik yapım teknikleri, yapıların dayanıklılığı, mühendisliğine olan hayranlık	8	8,2	14,3	14,3
	Diğer kalıntılara kıyasla görsel etkisi fazla, daha ayakta ve korunmuş, bakımlı olduğu için	9	9,3	16,1	30,4
	Yapısal oranları itibariyle görkemli olduğu için	17	17,5	30,4	60,7
	Landmark imajı (coğrafi konumundan dolayı ovada yükselerek antik kenti vurguladığı için)	10	10,3	17,9	78,6
	Anlaşılabilirliğinin/izlenebilirliğinin yüksek olması	10	10,3	17,9	96,4
	Fotoğraflarda güzel görünmesi	2	2,1	3,6	100,0
	Total	56	57,7	100,0	
Missing	System	41	42,3		
Total		97	100,0		

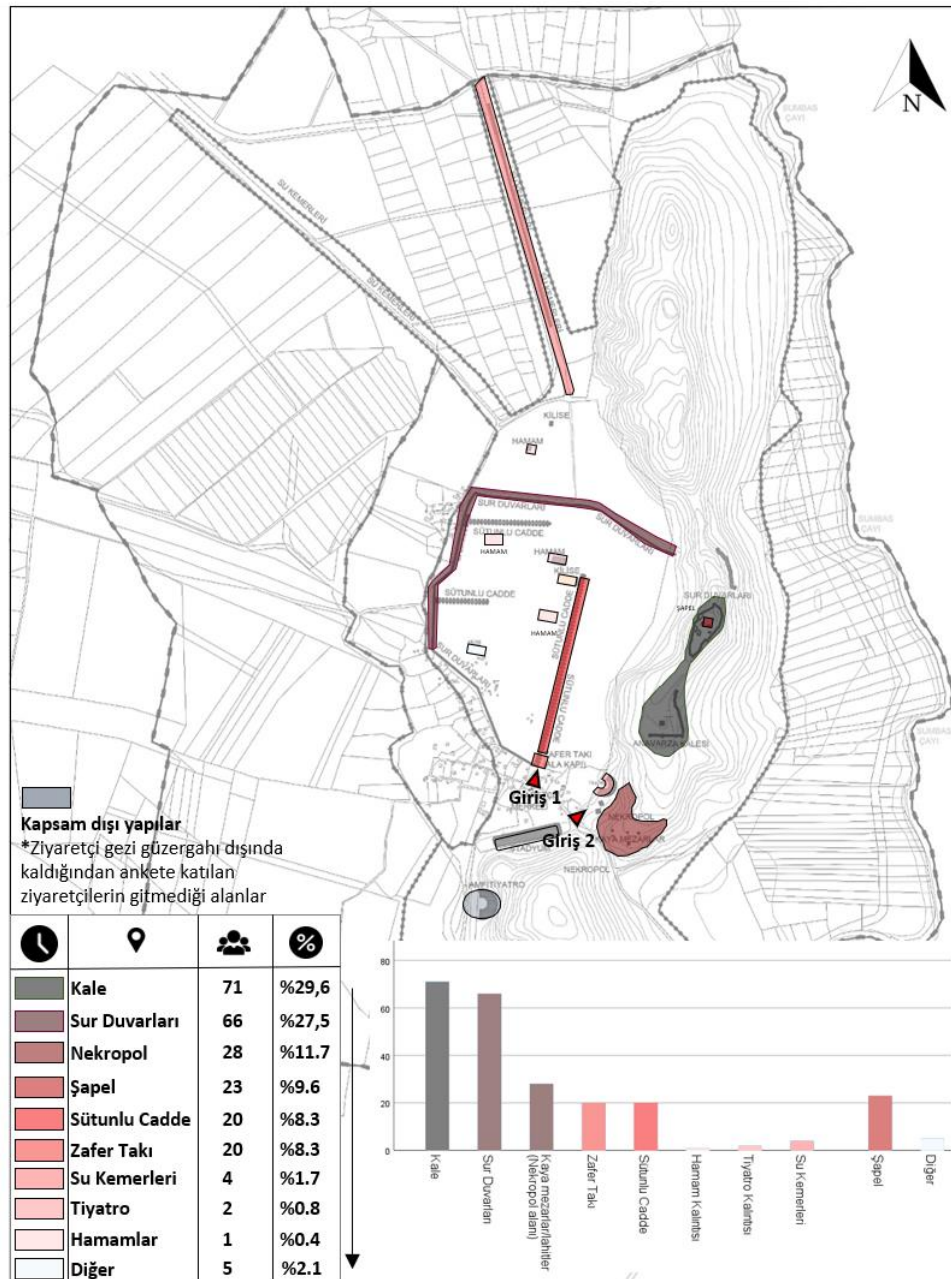
Şekil 4.4. Ziyaret edilme sıklığına göre alandaki yapı kalıntıları

Tablo 6 incelendiğinde bütün alanı gezdiğini beyan eden ziyaretçilerin bir sonraki soruda işaretlemedikleri seçeneklerden en yüksek orana sahip olanların; tiyatro, kiliseler ve hamamlar olduğu görülmektedir (Tablo 4.6.). Ziyaretçilerin bu yapılara ulaşmasında fiziki bir engel bulunmadığından bu tespit yapıların koruma durumları ile ilişkilendirilebilir.

Tablo 4.6. Alanın gezilme şekline göre kalıntıları ziyaret eden ve etmeyen kişi sayıları

Kalıntılar	Tiyatro		Kiliseler		Hamamlar		Su Kemerleri		Şapel		Nekropol		Sur Duvarları		Kale		Zafer Takı		Sütunlu Cadde	
Gezildi/Gezilmedi	✓	✗	✓	✗	✓	✗	✓	✗	✓	✗	✓	✗	✓	✗	✓	✗	✓	✗	✓	✗
Bütün alanı gezdim	27	22	27	22	30	19	40	9	39	10	43	6	48	1	49	0	47	2	49	0
Bütün alanı gezmedim. Yalnızca belirli tarihi yapıların etrafında zaman geçirdim.	8	40	8	40	11	37	13	35	19	29	26	22	37	11	38	10	45	3	44	4
Toplam	35	62	35	62	41	56	53	44	58	39	69	28	85	12	87	10	92	5	93	4
Toplam Katılımcı																				97

Ziyaretçilerin kenti gezerken hangi yapılara daha çok zaman ayırdığına yönelik soruda işaretlenme sıklığı en yüksek olan kalıntılar; kale kompleksi (%29,9), aşağı surlar (%27,5), nekropol alanı (%11,7), zafer takı (%8,3) ve sütunlu cadde (%8,3) şeklinde sıralanmaktadır (Şekil 4.5.).

Şekil 4.5. Ziyaret edilme sürelerine göre alandaki yapı kalıntıları

Kalıntılara ayrılan süreye etki eden faktörlerin anlaşılmaya çalışıldığı bir sonraki soruda; yukarı şehirdeki kalıntılara daha çok vakit ayırdığını beyan eden ziyaretçiler bunun nedenini coğrafi koşullar itibariyle alanı dolaşmanın zor olduğu, ile açıklayarak, anıtsallığı ile dikkatlerini çeken yukarı şehrin ovaya hâkim manzarasının etkileyciliğinden dolayı burada durup dinlendiklerini, manzarayı izlediklerini, fotoğrafladıklarını aktarmıştır (Tablo 4.7.). Aşağı şehirde ise ziyaretçiler işaretledikleri kalıntılara daha çok zaman ayırma nedenlerini açıklarken; bu yapıları deneyimleyerek antik dönemde buradaki yaşamı zihinlerinde canlandırabildiklerini ve alanın antik atmosferini hissedebildiklerini belirtmiştir. Bunun yanı sıra oldukça geniş bir alana

yayılan aşağı şehirde şehri çevreleyen sur duvarlarının ve sütunlu caddenin en çok vakit ayrılan yer olması alanın fiziki durumu ile de örtüşür niteliktedir.

Tablo 4.7. Kalıntılarda geçirilen süreyi etkileyen faktörler

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Yukarı şehirden manzaranın etkileyici olması	8	8,2	14,0	14,0
	Antik yapılara, yapım tekniklerine ve olaylara olan hayranlık	5	5,2	8,8	22,8
	Görkemli/anıtsal olmasının etkileyciliği	6	6,2	10,5	33,3
	Geniş bir alana yayılmış olması/yapının büyük olması	11	11,3	19,3	52,6
	Ulaşılması zor olduğundan mola ihtiyacı doğurması	6	6,2	10,5	63,2
	Yapının fotoğrafını çekmek/yapı ile fotoğraf çekilmek	6	6,2	10,5	73,7
	Sportif faaliyetler için kullanılması	5	5,2	8,8	82,5
	Antik kentin ulaşımı zor bölgelerine erişemeyenler için vakit geçirilebilecek kolay ulaşılır bir yer olması	9	9,3	15,8	98,2
	Yapısal bütünlüğü daha az bozulmuş, erişilebilir, içine girilebilir, keşfedilebilir olduğu için	1	1,0	1,8	100,0
	Total	57	58,8	100,0	
Missing	System	40	41,2		
Total		97	100,0		

Bu bölümün son sorusu alanın ziyaretçilerde bıraktığı genel izlenimin ne olduğunun anlaşılması ile ilgilidir. Ziyaretçilerin yarısına yakını kalıntıları (%43,8) “ilgi çekici” bulduklarını ifade ederken %26,6’sı “dağınık ve anlaşılmaz” olduğunu, %23,4’ü ise beklentilerini karşılar nitelikte olduğunu belirtmiştir (Tablo 4.8.). Bu soruda alanı ilgi çekici bulduğunu belirten kişilerin % 32,4’ünün aynı zamanda “dağınık ve anlaşılmaz” seçeneğini de işaretlediği saptanmıştır.

Tablo 4.8. Kalıntılara ilişkin izlenimler

		Responses		Percent of Cases
		N	Percent	
\$Kalıntılara_iliskin_izlenimler ^a	İlgi çekici buldum	56	43,8%	57,7%
	Beklentilerimi karşılar nitelikteydi (ortalama)	30	23,4%	30,9%
	Dağınık ve anlaşılmazdı	34	26,6%	35,1%
	Zayıf buldum/beklentilerimi karşılamadı	8	6,3%	8,2%
Total		128	100,0%	132,0%

4.2.2.4. Ziyaretçilerin Beklentileri

Bu bölümde arkeolojik alanda yürütülen koruma-onarım çalışmaları en bilinen ve genel tabiri ile “restorasyon” olarak ifade edilmiş, restorasyonlar ile ziyaretçilerin alanı kavramaları arasındaki potansiyel ilişki anlaşılmaya çalışılmıştır. Soruları cevaplamadan önce ziyaretçilerin “restorasyon” kelimesini nasıl yorumladıklarına dair her biri ile kısa bir görüşme yapılmıştır. Buna göre ziyaretçilerin büyük çoğunluğu restorasyonu; kalıntıları ayağa kaldırarak canlandırma, antik yapıları yıkılmaya karşı sağlamlaştırma, eksik yerlerinin tamamlaması gibi ifadelerle açıklamıştır. Buradan da anlaşılabileceği üzere restorasyon kelimesi ziyaretçiler için; onarım, anastilosis ve bütünleme kavramlarını içermektedir.

Antik kentte hangi yapılarda restorasyon çalışmalarının yürütülmesinin tercih edildiğine yönelik, sorulan soruya ziyaretçiler tarafından verilen cevaplar sırasıyla; sütunlu cadde (%13,1), tiyatro (%12,9), su kemerleri (%10,6), sur duvarları (%10) ve hamam kalıntıları (%9,8) olmuştur (Tablo 4.9.). Bu seçenekleri işaretleyenlerin öne sürdükleri nedenler incelendiğinde en sık verilen cevaplar; yapının bütününe ayakta olması ile daha anlaşılır hale gelmesi, günümüze ulaşmayan yapıların da görünür kılınarak gezi sırasında karşılaştıkları boşlukların anlamlandırılması ile ilgilidir (Tablo 4.10.). Bu durum işaretlenen yapıların korunmuşluk durumları ile de örtüşür nitelikte olup bu yapılar alanda orta ve kötü derecede günümüze ulaşmış; yıkık, parçaları dağılmış veya sürekliliği kesintiye uğramış yapılardır. İşaretlenme sıklığı en yüksek ikinci yapı olan tiyatro seçeneğini işaretleyenler ise diğer antik kentlerde benzer yapıların aktif olarak etkinliklerde kullanıldığını, Anavarza’da da benzer şekilde restorasyon sonucu antik işlevini devam ettirir nitelikte birçok etkinliğe ev sahipliği yapabilme potansiyelinin yüksek olması nedeniyle bu yapıyı işaretlediklerini aktarmışlardır (Tablo 4.10.).

Tablo 4.9. Ziyaretçilerin antik kentte restorasyon yapılmasını istendiği yapılar

		Responses		Percent of Cases
		N	Percent	
\$Hangi_yapılarda_restorasyon_yapılmasının_istendiği ^a	Kale	47	9,8%	48,5%
	Sur Duvarları	48	10,0%	49,5%
	Kaya mezarlar/lahitler (Nekropol alanı)	42	8,8%	43,3%
	Zafer Takı	35	7,3%	36,1%
	Sütunlu Cadde	63	13,1%	64,9%
	Hamam Kalıntısı	47	9,8%	48,5%
	Tiyatro Kalıntısı	62	12,9%	63,9%
	Su Kemerleri	51	10,6%	52,6%
	Kilise Kalıntıları	43	9,0%	44,3%
	Şapel	36	7,5%	37,1%
	Hiçbiri	6	1,3%	6,2%
Total		480	100,0%	494,8%

İşaretlenme sıklığı az da olsa; kale kompleksi (%9,8), nekropol (%8,8) ve zafer takı (%7,3) gibi günümüze daha korunarak ulaşmış yapılar için de ziyaretçiler restorasyon çalışması yürütülmesini istediklerini beyan etmişlerdir. Bunları seçmelerindeki nedenleri ise; diğer yapılar gibi yıkılıp yok olmalarının engellenip, gerekli onarımlarının yapılarak gelecek kuşaklara aktarılmasının istenmesi ve bu yapıların restorasyonlarının daha kolay olacağını düşünmeleridir.

Tablo 4.10. Ziyaretçilerin restorasyon yapılmasını isteme nedenleri

	Sıklık	Geçerli Yüzde
Antik yapıların daha görünür kılınarak neler olduğunun anlaşılır hale gelmesi	14	%16,5
Korunarak gelecek kuşaklara aktarılmasının sağlanması	11	%12,9
Yapılar hakkında bilgilendirme olmadığı için okunabilir olmasının sağlanması	1	%1,2
Alandaki dağınıklığın/yapılardaki bakımsızlığın giderilmesi	3	%3,5
Görsel etkinin artması ile turizmdeki yerinin güçlenmesi	7	%8,2
Alanın tarihinin daha anlaşılabilir olması ve daha dolu görünmesi için bütününe ayakta olmasının istenmesi	17	%20
Yeniden kullanım potansiyelinin yüksek olması	5	%5,9
Günümüze ulaşmayan yapıların da alanda görünür kılınması ile oradaki boşlukların doldurulması	14	%16,5
Alanın antik dönemdeki atmosferinin hissedilmek istenmesi	5	%5,9
Alana gelen ziyaretçilerin gezebileceği yapı sayısının artması	3	%3,5
Yapıların restorasyonlarının kolay bir şekilde yürütüleceğinin düşünülmesi	3	%3,5
Fotoğraflarda daha güzel görünmesinin istenmesi	2	%2,4
Toplam verilen cevap	85	%100
İşaretlenmeyen	12	
Toplam katılımcı sayısı	97	

Seçeneklerin tamamını işaretleyip antik kentteki tüm yapılarda restorasyon çalışmasının yürütülmesi gerektiğini düşünen ziyaretçiler (%21,64), yapılacak olan restorasyonlarla alandaki dağınıklığın ve bakımsızlığın giderilerek turizmdeki yerinin güçleneceğini düşündüklerini beyan etmişlerdir. Buna karşın az da olsa yapıların hiçbirinde restorasyon yapılmasını istemeyen bir grup ziyaretçi (%1,3) de bulunmaktadır. Bu gruptakiler; restorasyonların antik kentin özgün dokusunu bozduğunu, ülkede benzer arkeolojik alanlarda yürütülen çalışmalarda sorun olarak gördükleri durumlarla burada da karşılaşmak istemediklerini ifade etmişlerdir.

Restorasyon uygulamalarının dışında başka ne tür çalışmaların antik kentin ve tarihinin anlaşılmasına yardımcı olacağı ile ilgili yöneltilen soruya ziyaretçilerin büyük çoğunluğu antik kentteki bilgi levhaları (%26,3) ile basılı kaynaklar (%25,6) seçeneklerini işaretlemişlerdir. (Tablo 4.11.). İşaretlenme sıklığı diğerlerine göre daha az olan seçenekler ise ziyaretçi merkezindeki sanal canlandırmalar (%17,7) ile sesli rehberlerdir (%15,7).

Tablo 4.11. Ziyaretçiler tarafından tercih edilen yardımcı kaynaklar

		Responses		Percent of Cases
		N	Percent	
\$Restorasyon_dışında_hangi_uygulamaların_istediği ^a	Basılı kaynaklar (rehber kitap, broşür vb.)	75	25,6%	77,3%
	Sesli Rehber	46	15,7%	47,4%
	Antik kentteki bilgi levhaları	77	26,3%	79,4%
	Ziyaretçi merkezinde sunulacak olan sanal canlandırmalar	52	17,7%	53,6%
	Sanal gerçeklik gözlüğü tarihi canlandırmalar içinde alanın gezilebilmesi	36	12,3%	37,1%
	Diğer	7	2,4%	7,2%
Total		293	100,0%	302,1%

Katılımcılara son soruda antik kenti tekrar ziyaret etmek isteyip istemeyecekleri sorulmuştur. Ziyaretçilerin %83'ü tekrar ziyaret etmek istediklerini belirtmişlerdir. Bunun nedenlerinin başında; tek seferde alanın bütününe göremedikleri için daha çok vakit ayırarak antik kenti gezmek istemeleri ile burada yürütülen kazı ve restorasyon çalışmaları sonrası alanın değişimini görmek istemeleri gelmektedir (Tablo 4.12).

Tablo 4.12. Alanı tekrar ziyaret etmek isteme nedenleri.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Restorasyon yapılırsa görmek, alanın değişimini gözlemlemek için	22	22,7	26,5	26,5
	Yeni arkeolojik keşifleri görmek/kazı sürecini takip etmek için	4	4,1	4,8	31,3
	Yakın çevremden insanları getirip gezdirmek için	3	3,1	3,6	34,9
	Daha çok zaman ayırarak, daha bilinçli bir şekilde gezmek, gezemediğim yerlerini de gezmek için.	23	23,7	27,7	62,7
	Sportif faaliyetler için belirli periyotlarla geliyorum	4	4,1	4,8	67,5
	Farklı mevsimlerdeki halini görmek için	2	2,1	2,4	69,9
	Yakın çevrede ikamet ediyorum/buralıyım sık gelirim	2	2,1	2,4	72,3
	Vakit geçirmekten keyif aldığım bir yer olduğu için	18	18,6	21,7	94,0
	Her ziyaretimde farklı bir yönünü keşfettiğim için	5	5,2	6,0	100,0
	Total	83	85,6	100,0	
Missing	System	14	14,4		
Total		97	100,0		

4.3. Verilerin Değerlendirilmesi

Analizleri aktarılan anket verilerinin, birbirleri ile karşılaştırmalı değerlendirmeleri, korumadan sorumlu kurum ve kuruluşların yaklaşımları ve alanla ilgili fiziki veriler birlikte yorumlandığında Anavarza özelinde alan sunumu bağlamında aşağıda sunulan bulgulara ulaşılmıştır:

- Ziyaretçiler antik kente, kültürel miras ile ilgili bilgi birikimlerini arttırmak ve alanın tarihini anlamak amaçlarıyla gelmektedirler. Dolayısıyla alandan beklentileri, kalıntıları anlamlandırarak tarihin keşfedilmesini sağlayacak olanaklar sunmasıdır.
- Oldukça geniş bir alan ve zorlayıcı bir coğrafyaya yayılan antik kentin tümünün iyi bir gezi planı olmayan ziyaretçiler tarafından bir günde gezilebilmesi güçtür. Bu durum antik kentte daha önce bulunan ziyaretçilerin bir önceki gezilerinde göremedikleri bölümleri

tamamlamaları için alana tekrar gelmelerindeki nedenlerinden biri olmuştur. Diğer bir nedenin ise “alanın zaman içerisindeki değişimini gözlemlemek, yeni buluntu ve restorasyonları görmek” olmasından anlaşılabileceği üzere antik kentte yürütülen kazı ve restorasyon çalışmaları ziyaretçilerin dikkatini çekmekte ve tekrar ziyaret etmeye teşvik etmektedir.

- Alanın tamamını gezdiğini beyan eden ziyaretçilerin gezdikleri kalıntıların işaretlenmesinin istendiği bölümde tüm yapıları işaretlemeyişlerinden hareketle bu kişilerin belirli kalıntıları fark edemedikleri ya da fark etmelerine rağmen ne olduğu hakkında yorum yapamadıkları anlaşılmaktadır. Bu noktada işaretlenmeyen seçeneklerde; tiyatro, kiliseler, hamamlar gibi kalıntılar olması bunların tamamının büyük ölçüde yıkılmış ve günümüze ayakta bir bütün olarak ulaşmayışından kaynaklı, izlenebilirliğinin düşük olmasının etkili olduğu sonucuna varılmıştır.
- Hangi yapıların gezildiği sorusuna en sık işaretlenen seçeneklerin sütunlu cadde, zafer takı, kale, sur duvarları, nekropol, şapel şeklinde sıralandığı, bu yapıların ortak özellikleri incelendiğinde korunmuşluk durumlarının iyi veya orta düzeyde oldukları tespit edilmiştir. Aşağı şehir özelinde düşünüldüğünde antik kentin günümüzde ziyaretçiler tarafından kullanılan iki ana girişinden birinin zafer takının olduğu kısımda olması alanda az da olsa vakit geçiren ziyaretçilerin burayı kolayca gezebilmesine olanak tanımaktadır. Dolayısıyla aşağı şehirde en çok ziyaret edilen yapı kalıntılarının zafer takı ile sütunlu cadde olması ulaşılabilirlikle de doğrudan ilişkilidir. Kale kompleksinin bulunduğu yukarı şehirde ise bunun tersi bir durum olmasına karşın antik kentin en çok ziyaret edilen bölgelerinden biri olması; anıtsal görsel etkisinden dolayı ziyaretçileri kendine çeken bir konumda olması ve korunmuşluk durumunun iyi olması ile açıklanabilir.
- Aşağı şehirde zafer takı ve sütunlu caddede ziyaretçilerin daha çok vakit geçirmelerinde buranın daha ayakta ve ulaşılabilir olmasının etkili olduğu saptanmıştır.
- Kalıntıları yönelik izlenimlerin belirtildiği bölümde kalıntıları ilginç bulduğunu işaretleyen kişilerin aynı zamanda dağınık ve anlaşılmaz olduğunu da belirtmesinden hareketle kalıntıların geniş bir alana yayılması ve bunların arasındaki kopukluk nedeniyle ziyaretçilerin antik kentteki yapılardan etkilenseler de kentin bütününde bunları ilişkilendiremedikleri görülmüştür.
- Ziyaretçilerin antik kentteki kalıntıları dağınık ve anlaşılmaz bulsalar da alanda geçirdikleri süre ve deneyime ait memnuniyetlerini olumlu olarak işaretlemeleri korunmuşluk durumu iyi olan yapıların anıtsal etkisi, yapı türlerinin çeşitliliği, alanın coğrafi ve doğal özellikleri etmenleri ile açıklanabilir.

- Alanın farklı noktalardan girişlerinin olması ve sınırlarının net bir biçimde okunmamasından kaynaklı, ziyaretçilerin antik kenti nasıl bir kurguda gezeceklerini kavrayamadıkları görülmektedir.
- Anavarza'da günümüze kadar yürütülmüş ve gelecekte yürütülmesi planlanan anastilos, bütünleme ve rekonstrüksiyon çalışmalarının antik kentin güney bölümünde yoğunlaştığı görülmektedir. Antik kente gelen ziyaretçilerin zamanlarının çoğunu yine kentin bu bölümünde geçirdikleri, kentin iç ve kuzey kesimlerindeki yapı kalıntılarının olduğu bölümlere birçoğunun gitmediği saptanmıştır.

4.4. Anavarza Antik Kenti'ndeki Koruma-Onarım Müdahalelerinin Alan Sunumuna Etkilerinin Değerlendirilmesi

Koruma-onarım müdahalelerinin yakın zamanda Zafer Takı anastilos projesi ile başladığı Anavarza Antik Kenti'nde, henüz başka bir yapıda onarım müdahalesinin yapılmış olmaması, kentin bütününde yürütülecek olan çalışmaların sürecin başından belirli bir plan dahilinde tasarlanarak alan ölçeğinde belirlenecek kritere uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi potansiyelini barındırmaktadır. Bu kapsamda ziyaretçilerin Anavarza'daki deneyimlerinin gelişmesi, alanı etkin bir biçimde anlaşılması ve yorumlanması için alanda yürütülecek koruma-sunum çalışmaları, tezin ikinci bölümünde açıklanan kuramsal tartışmalarla ortaya konulan ilkeler çerçevesinde değerlendirilmiştir.

- **Bütünsellik ve Süreklilik (*Holism&Continuity*):** Beck&Cable'ın alan sunumu ve yorumlaması ile ilgili kriterlerinde "bütünsel yorumlama (*holistic interpretation*)" olarak tanımladığı [20], Tilden'in de yorumlama çabasının şekillendiği altı temel kriterden biri olarak açıkladığı "bütünü sunmayı hedeflemek (*aim to present a whole*)" [15], Anavarza gibi farklı dönemlere ait yapı kalıntılarının bir arada bulunduğu antik kentlerin sunum politikalarında dikkate alınması gereken temel ilkelerdendir. Bu ilkeye göre alan tüm bileşenleri ile birlikte değerlendirilmeli, sunumda kullanılacak olan araç ve yöntemler parçalar üzerinden bütünün yorumlanmasına katkı sunacak şekilde belirlenmelidir. Anavarza Antik Kenti özelinde ele alındığında; doğusundaki keskin topografyanın sınırlandırıcı etkisi ve kentin içinden geçen araç yolunun bölücü etkisi ile, bu ilkelerin tanımlanması ve sunum stratejilerine yansıtılması güçleştirmektedir. Oldukça geniş bir alana yayılan Anavarza Antik Kenti için bu fiziki sınırların doğal olarak tanımladığı alt bölgeler alan sunumu kapsamında farklı rotalar ile ele alınarak ziyaretçilerin alanı bu alt bölgeler dahilinde keşfetmeleri teşvik edilebilir. Bütünsellik ilkesinin Anavarza özelinde başka bir açıdan değerlendirilmesini gerektiren durum da şehrin yukarıdan izlenebilme imkanıdır.

Anavarza'nın coğrafi özellikleri itibariyle, antik kentin yukarıdan izlenebilmesine olanak sunması, kentsel dokudaki bütünselliğin ziyaretçiler tarafından algılanması adına alan sunumu kararlarında dikkate alınması gereken önemli bir veridir. Bütünsel yorumlamayı güçlendirecek bir diğer yöntem de tezin ikinci bölümünde incelenen örneklerde görülen uygulamalarda başvurulmuş, koruma-onarım müdahalelerinin alan ölçeğinde planlanıp ziyaretçilerin alanı yalnızca yapı kalıntıları ile değil sokak ve meydan gibi kentsel bileşenleri ile de algılaması, herhangi bir yardımcı öğeye ihtiyaç duymadan kentin bütünü keşfetmelerinin sağlanmasıdır. Bu bağlamda Anavarza'da da meydan, sokak ve sokak ile ilişkili mekanlardan kesitler sunularak kentsel dokunun ziyaretçiler tarafından kavranması sağlanabilir.

- **Özgünlük (Authenticity):** Kültürel Miras Alanların Algılanması ve Sunumu Tüzüğü'nde yapıların ve alanın korunmasının "Özgünlüğün korunması (*Preservation of Authenticity*)" ile birlikte sağlanmasına dikkat çekilerek; yorumlayıcı müdahalelerin altyapısının alanın özgünlüğüne olumsuz yönde etki edecek ve yorumlayıcıları yanlış yönlendirecek boyutlarından kaçınılması gerektiğini belirtilmiştir [21]. Yorumlama ve sunuma yönelik uygulamalarda olduğu gibi koruma-onarım müdahalelerinde de özgün değerlerin olumsuz yönde etkilenmesi ve geri döndürülmesi güç sonuçlarla karşılaşılması riskleri bulunmaktadır. Bu bağlamda hem özgün değerlerin önüne geçmeyen hem de ziyaretçilerin kalıntılar hakkında yanlış yorumlar yapmasını engelleyen ayırt edilebilir yöntemler, peyzaj kullanımı, çağdaş malzemeler ve dijital araçlara başvurulmaktadır. Bu araçların özgünlük kriterleri çerçevesinde alanla kurduğu ilişkiler çağın gereklilikleri ve sunduğu imkanlar doğrultusunda yorumlanmalıdır. Sunum ve yorumlamaya katkısı olan koruma müdahalelerinin özgünlük kapsamında en sık tartışılan uygulamalarından olan rekonstrüksiyonlar için özgünlüğe ulaşmanın zorluğunu (*The difficulty of achieving Authenticity*) vurgulayan Price'a göre rekonstrüksiyonlar, özgünlerinin taklitleri olmaktan çok uygulandığı çağın kültürünü yansıtmaya eğiliminde olan yeni yapılardır [37]. Price'a göre rekonstrüksiyonların özgünlük bağlamında alanın bütünü ile kurduğu ilişki geçmişin özgünlüğünün yorumlanmasından farklı bir noktada konumlandırılmalı, bunun için de gözlemlenen nesnenin yanında gözlemcinin yorumlama yeteneğinin de yeniden inşası gereklidir [37]. Bu noktada ziyaretçilerin entelektüel birikimine ve yorumlama yeteneklerine katkı sunacak farklı sunum katmanlarının kullanımı ile bir arkeolojik alandan beklentilerinin yeniden şekillenmesi sağlanabilir. Bu durum aynı zamanda koruma müdahalelerinde kullanılan yöntemlerin özgünlüğü ile birlikte ele alınıp her bir arkeolojik alan özelinde alanın gerekliliklerine ve şartlarına göre müdahalelerin niteliği belirlenmelidir.

Anavarza özelindeki anket verilerinde; ziyaretçilerin alanda fiziki durumu daha iyi ve daha izlenebilir kalıntılara yöneldiği, bunların etrafında daha çok vakit geçirdikleri ve seyahat sonrasında akıllarında bu yapıların kaldığı gözlemlenmiştir. Alanda yıkık ve izlenebilirliği güç olan amfityatro, hamamlar, kiliseler, sütunlu cadde gibi kalıntılar ise ziyaretçiler tarafından restorasyon çalışmaları kapsamında değerlendirilerek görünür kılınması istenilen yapılardandır. Buradan hareketle ziyaretçilerin üç boyutlu bir şekilde alanda görebildikleri yapılarla antik kenti yorumlayabildikleri, görsel ilişki kuramadıkları kalıntıların da algılanabilir hale getirilmesini talep ettikleri anlaşılmaktadır. Ziyaretçiler bu değerlendirmeyi zihinlerinde oluşan arkeolojik alan profili ile bağdaştırarak yapmakta ve deneyimledikleri diğer arkeolojik alanlardaki sunumlarla ilişkilendirerek yorumlamaktadır. Bu noktada arkeolojik alanlardaki koruma-onarım müdahalelerinin benzer yapılarda benzer yöntemlerin kullanımı ile gerçekleştirilmesi alanın özgünlüğü bağlamında ele alınmalıdır. Böylelikle arkeolojik alanlardaki müdahalelerinin birbirlerinin tekrarı olmasının önüne geçilerek ziyaretçilere farklı yöntemlerle yere özgü çözümler de aktarılmış olur.

- **Bağlam ve Ortam (*Context and Setting*):** Kültürel Miras Alanların Algılanması ve Sunumu Tüzüğü'nde sunum programlarının temel kriterlerinden biri olarak açıklanan bağlam ve ortam; alanın sosyal, kültürel, tarihi ve doğal bileşenlerinin birlikte değerlendirilmesi ile ilişkilendirilmiştir [21]. Bu kapsamda arkeolojik alanlar bulunduğu yerin peyzajı, doğası, manzarası, coğrafi şekilleri ile ayrılmaz bir bütün olarak değerlendirilmeli, ziyaretçilerin alanı bağlamı ile birlikte yorumlamasına yönelik çalışmalar yürütülmelidir. Bulunduğu yerleşimin coğrafi özellikleri itibarıyla bir *landmark* niteliğinde olan Anavarza, ziyaretçilerin zihinlerinde tepe ve ovanın bir arada bulunduğu coğrafyası ile yer edinmiştir. Anavarza'nın bağlam ile kurduğu bu güçlü ilişki alanın özgün değerlerinden biri olarak sunum ve yorumlama programları dahilinde çok dikkatli bir biçimde ele alınmalı, gerçekleştirilecek olan uygulamalarda bu ilişkinin görsel ya da fiziki olarak zarar görmemesi sağlanmalıdır. Ova ve tepe arasındaki fiziki bağlantının kaya oyma basamaklar ile sağlandığı Anavarza'da ziyaretçilerin bu basamakları tırmanırken karşılaştıkları kalıntılar ve gördükleri manzaralar antik kentte özgü deneyimlerinin eşsiz (*unique*) olmasını sağlamaları açısından oldukça önemlidir.
- **Dikkat Çekmek (*Lighting a Spark*):** Beck&Cable'a göre alanda ziyaretçilerin dikkatini çekmek için ilginç, önemsemesi için anlamlı ve öğretici, öğrendikten sonra aynı düşünmemesi için ikna edici öğelerin bulunması, alan sunumunu eğitici bir yorumlama ile destekler [20]. Bu dikkat çekici unsurların niteliğinin farklı ziyaretçi profillerinin beklentileri doğrultusunda şekilleneceğini aktaran Beck&Cable'a göre;

hareket, ışık, ses, renk, farklılaşan malzemelerin kullanımı, alışlagelmişin dışına çıkan objeler, yazılı ya da sözlü şaşırtıcı ifadeler, alanla ilgili hikayeler, etkileşimli sunumlar kullanılarak ziyaretçilerin dikkati çekilebilir [20]. Beck&Cable'ın vurguladığı başka bir önemli nokta da ziyaretçiler alana öğrenme-bilgi edinme kaygısıyla gelmiyor olsalar bile, uzmanların sunum ve yorumlamada kullandıkları dikkat çekici öğeler ile merak uyandırarak ziyaretçileri öğretmeye teşvik etmelidir [20]. Anavarza özelinde anket verilerinin sonuçları ile birlikte değerlendirildiğinde alanda yürütülen; arkeolojik kazı, koruma, onarım, sunum süreçleri ziyaretçilerde merak uyandırmakta ve dikkatlerini çekmektedir. Bu çalışmaların yürütülmesi ile ilgili süreçler ve elde edilen bulgular anlaşılır bir dil ve kazı arşiv fotoğraflarıyla ziyaretçi merkezinde sunulabilir. Böylelikle alana gelen ziyaretçiler, gezi sırasında karşılaşacakları kalıntıların alandaki kazı, koruma, onarım çalışmaları öncesi durumları hakkında fikir edinebilirler. Dikkat çekici yöntemler, alandaki koruma-onarım müdahalelerinde de alanın özgün dokusundan farklılaşan renk ve dokulardaki çağdaş malzemelerin kullanımı ile sağlanabilir.

- **Fiziki ve Entelektüel Erişim (*Physical and Intellectual Access*):** Kültürel Miras Alanların Algılanması ve Sunumu Tüzüğü'ne göre yorumlama ve sunum programları, ziyaretçilerin kültürel miras alanlarına yalnızca fiziksel değil aynı zamanda entelektüel erişimini de kolaylaştırmalıdır [21]. Ziyaretçilerin alanı etkin bir şekilde yorumlaması için fiziki olarak erişebildiği noktaları zihninde anlamlı bağlantılar kurarak birbirine eklemlmelidir. Süreklilik ve bütünsellik ilkeleri ile birlikte değerlendirilebilecek olan bu kriter, Anavarza gibi geniş bir alana yayılan yerleşimlerde, ziyaretçilerin ilgisini çeken farklı odaklar aracılığı ile sunum ve yorumlama çalışmalarında uygulanabilir. Anavarza'ya gelen ziyaretçilerin büyük çoğunluğunun fiziki bir engel bulunmamasına rağmen alanın iç kesimlerine doğru ilerlememesi, iç kesimlerde dikkatlerini çeken görünür ya da algılanabilir öğelerin bulunmayışı ile açıklanabilir. Bu kapsamda alanda devam eden Arkeolojik kazı çalışmalarını da aksatmayacak şekilde ziyaretçilerin alanı kavramasını sağlayacak güzergahlar belirlenip bu güzergahlar üzerinde tanımlanan çekim noktaları ile ziyaretçilerin alanı keşfetmesi teşvik edilebilir. Bu odakların oluşturulmasında koruma-onarım müdahalelerine başvurulabileceği gibi, bir önceki maddede sunulan Beck&Cable'ın açıkladığı dikkat çekici öğeler de kullanılabilir. Kültürel Miras Alanların Algılanması ve Sunumu Tüzüğü'nde erişimle ilgili belirtilen bir başka önemli konu da koruma endişeleri, güvenlik sorunları, kültürel hassasiyetler, bilimsel çalışmaların kesintiye uğramaması gibi nedenlerle alana ziyaretçi erişiminin kısıtlandığı durumlarda alanla ilgili yorumlama ve sunum çalışmalarının; dijital

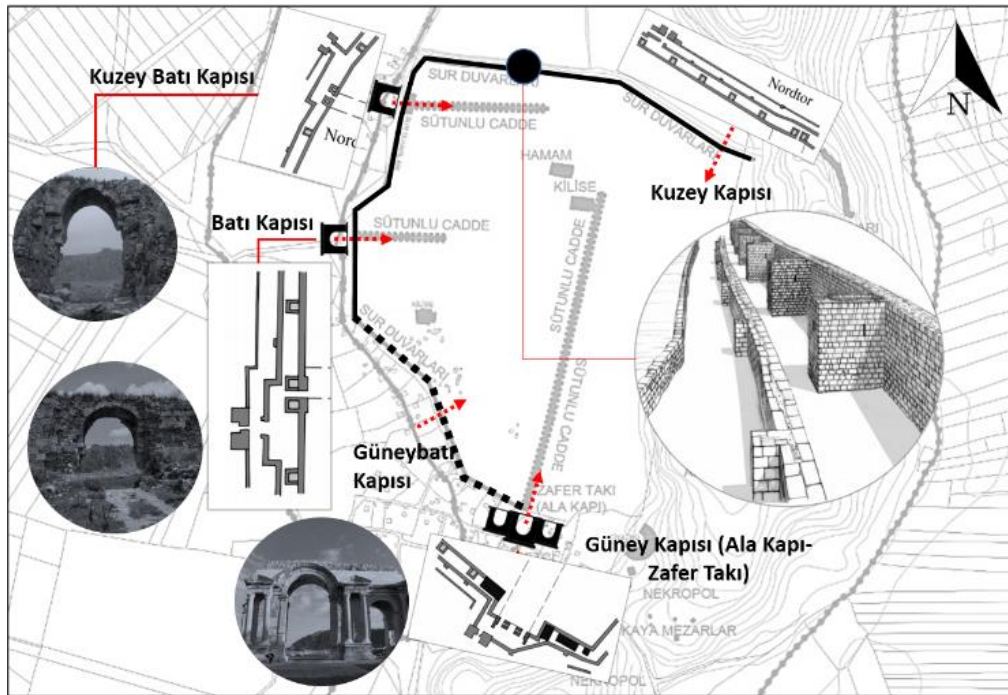
kaynakların, maketlerin, görsellerin kullanımı ile alanın dışında (*off-site*) ele alınmasıdır [22].

- **Alan Sunumunda Denge:** Sunum ve yorumlama uygulamalarının alanın belirli bölgelerinde yoğunlaşması ya da görsel ve fiziki etkisi çok kuvvetli bir anıtın rekonstrüksiyonu ile ziyaretçilerin alandaki dikkatleri dağılabilir, ziyaretçilerin alanı homojen bir şekilde keşfetmesi zorlaşır. Dolayısıyla sunum ve yorumlama kapsamında yürütülecek olan çalışmaların alan içerisindeki dengesinin sağlanması gereklidir. Anavarza özelinde bu durum; günümüze kadar yalnızca zafer takı anastilos projesinin yapıldığı güney bölümde yürütülmesi planlanan diğer çalışmaların gerçekleşmesi ile birlikte alan sunumundaki denge bozularak, kentin güneyi ziyaretçiler için daha baskın bir karaktere bürünecektir. Bunun yanı sıra alanda gerçekleştirilen ve gerçekleştirilmesi planlanan koruma-onarım müdahalelerinin Roma Dönemi kalıntıları ile sınırlı kalması Price'ın "çarpıtılmış yorumlama (*distorted site interpretation*)" olarak açıkladığı kavramı örnekler nitelikte olup, tek bir dönemin ön plana çıkarılarak alanın çok katmanlı yapısının ziyaretçilere aktarılmasını güçleştirmektedir [37]. Bu bağlamda alandaki kalıntılara ilişkin koruma-onarım müdahalelerinin, bütünsellik ve süreklilik ilkesinde önerilen alt bölgeler özelinde, farklı dönemlere ait kalıntılarla eş zamanlı olarak yürütülmesi, alanın bütünündeki sunum dengesinin sağlanmasında bir strateji olarak kullanılabilir.
- **Yeteri Kadar Sunum (*Enough is Enough*):** Sunum ve yorumlamaya katkı sunan bütün uygulamalarda olduğu gibi koruma-onarım müdahalelerinde de kullanılacak oranlar ve müdahalelerin alan ölçeğindeki yoğunluğu dikkat edilmesi gerekli önemli bir noktadır. Alandaki kalıntıların yoğun bir biçimde anastylosis, rekonstrüksiyon ve bütünleme gibi müdahalelerle sunulmasının yaratacağı baskın görsel etkinin, alandaki değerlerin önüne geçme riski, sunumun amacını ve sonucunu doğrudan etkilemektedir. Bu noktada "yeteri kadar sunum" kriteri dikkate alınarak ziyaretçilere kalıntılar üzerinden aktarılması istenen bilginin niteliği ve ölçeğinin iyi belirlenmeli, koruma-onarım müdahaleleri de her bir yapı özelinde bunlara odaklanılmalıdır.

Sonuçta Anavarza Antik Kenti'nde ziyaretçilerin alandaki ilgilerini tek bir noktada toplamadan tasarlanmış bir süreklilik içerisinde antik kenti keşfetmelerini sağlamak adına, koruma-onarım müdahalelerinin alan ölçeğinde ele alınması gerekmektedir. Arkeolojik alanların dinamiklerinin sürekli değiştiği, yeni buluntularla yeni bilgilere ulaşıldığı ve bu ulaşılan bilgilerin bir önceki bilgileri etkileyeceği unutulmamalı bu anlamda antik kentin sunum politikasına yönelik birden fazla senaryo geliştirilmelidir.

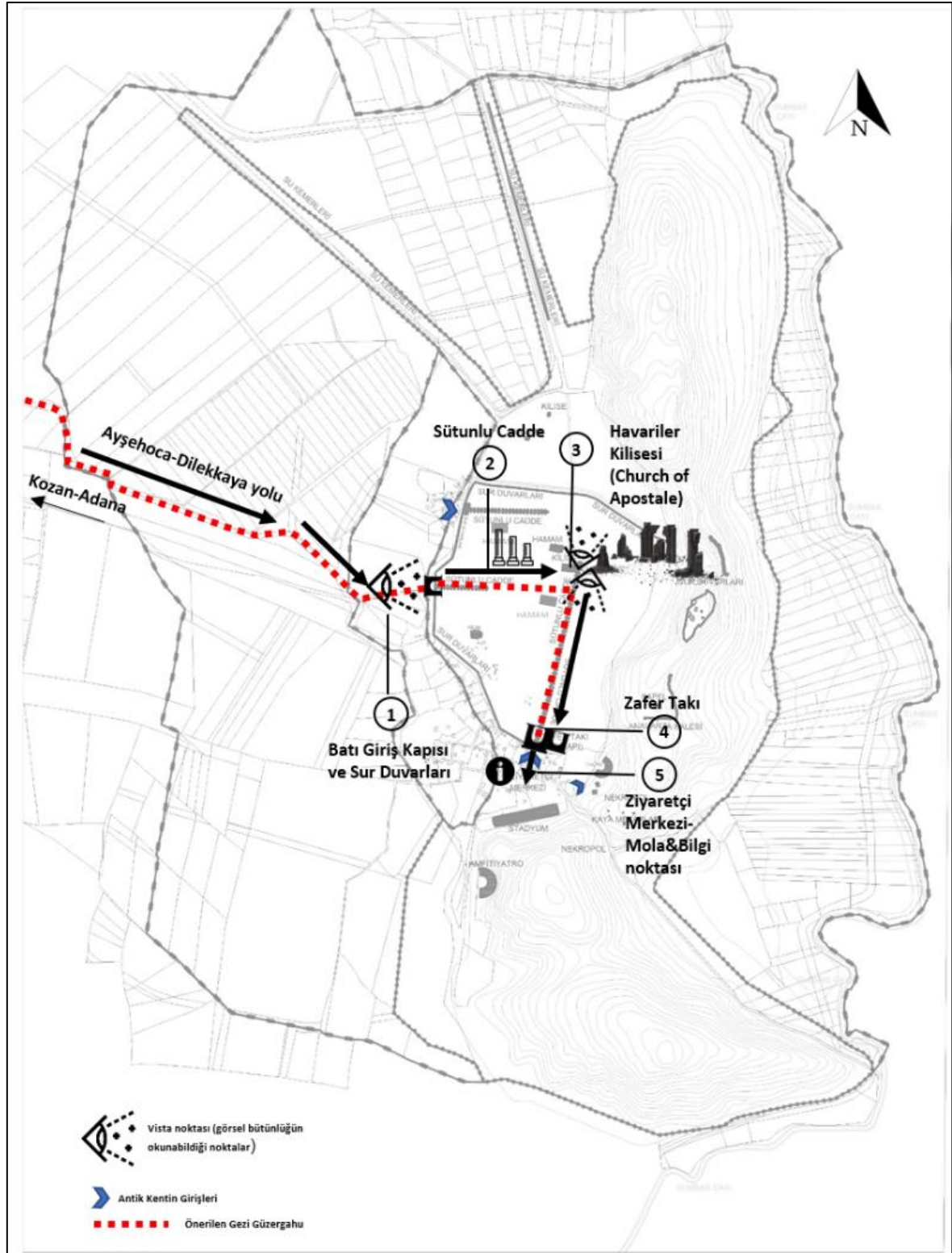
4.4.5. Anavarza Antik Kenti İçin Öneriler

Fiziki sınırlar ile Anavarza Antik Kenti'nin aşağı şehir ve yukarı şehir olarak iki ana bölüme ayrıldığı görülmektedir. Antik kentin doğası gereği yukarı şehre sağlıklı ulaşımın kaya oyma basamakların bulunduğu noktadan sağlanması burası için doğal olarak tek bir güzergâh tanımlanmakta ve ziyaretçiler günümüzde bu güzergahı aktif olarak kullanmaktadır. Farklı noktalardan girişleri bulunan aşağı kentte ise bu durum ziyaretçiler için farklılaşmakta ve aşağı şehrin nasıl bir kurguda gezilebileceği kavranamamaktadır. Aşağı şehir de kendi içerisinde Antik Kenti ikiye bölen Ali Kesici Yolu'nun kuzeyinde kalan ve yine başka bir sınırlayıcı etken olan sur duvarları ile çevrili sur içi bölümü ve yolun güneyinde kalan sur dışı bölümü olmak üzere iki alt bölgeye ayrılmaktadır. Mevcut durumda ziyaretçilerin büyük çoğunluğu sur içinde kalan alanın güney girişinde bulunan Zafer Takı ve Sütunlu Caddenin bir bölümünü dolaşmakta kuzeydeki daha yıkık ve hasarlı durumda olan kalıntılara doğru yönlendirilmelerini sağlayan bir öge bulunmadığından geri dönmektedirler. Farklı yapı türlerini barındıran aşağı şehirde bu durum kentin farklı giriş kapıları ve bunların sunduğu perspektifler dikkate alınarak odaklanılan alanlarda yürütülecek çalışmalarla birlikte değiştirilebilir. Bu bağlamda aşağı kent için üç farklı güzergâh ön plana çıkmaktadır. Araştırma ve sunum çalışmalarında bu güzergahlara odaklanılarak müdahale öncelikleri belirlenmesi, ziyaretçiler için kenti daha anlaşılır ve dinamik bir kurguda sunulmasına katkı sağlayacaktır.

Şekil 4.6. Anavarza Antik Kenti Girişleri (Kapı planları ve sur sistemini gösteren rekonstrüksiyon eskizi Posementir'dan alınmıştır [19])

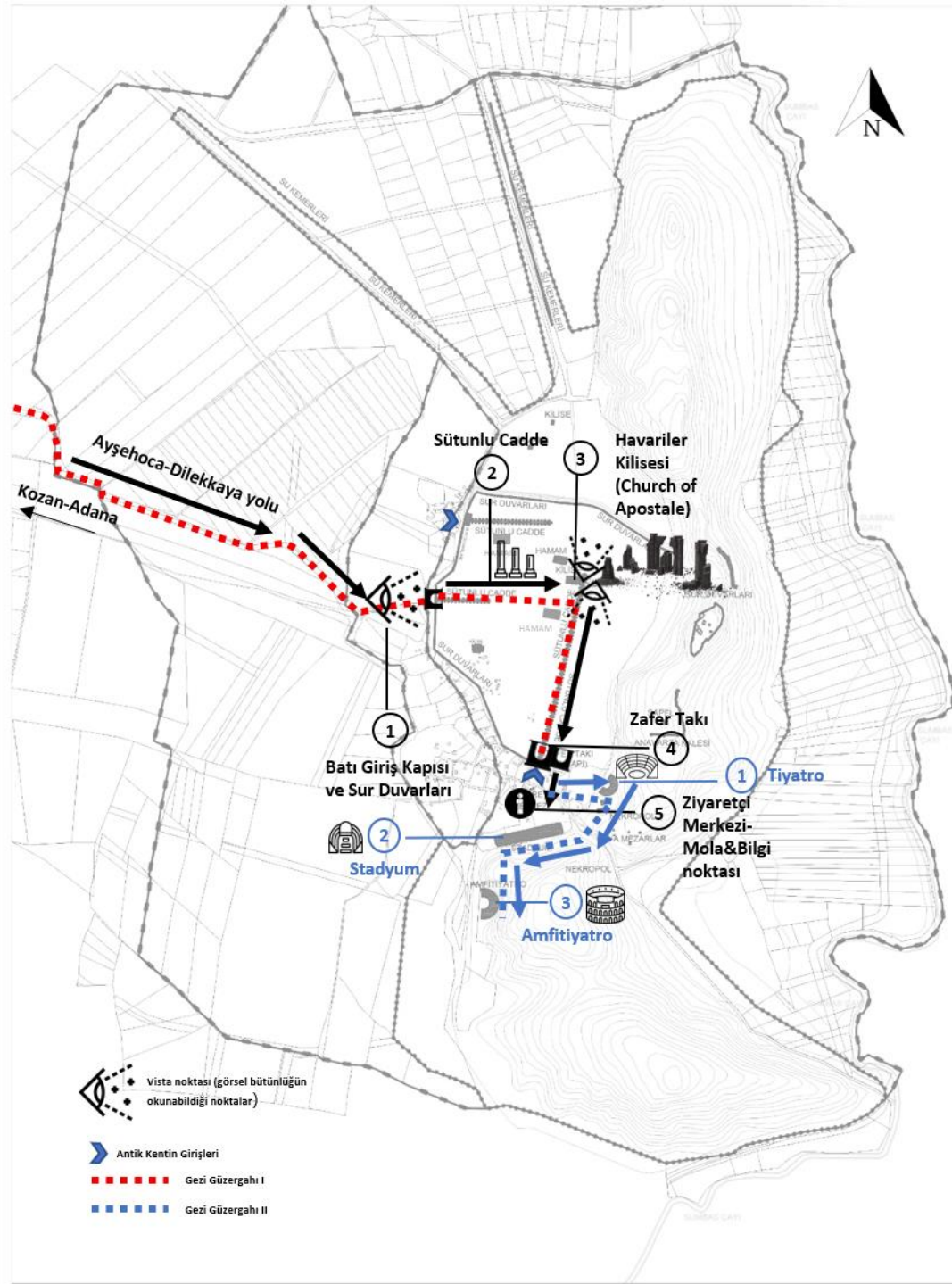
- **Güzergâh I:** Anavarza'ya Kozan yönünden gelen ziyaretçilerin kullandığı kara yolunun antik kentin batısındaki sur duvarları ile kesiştiği alan, antik kentin bu yönden gelen ziyaretçileri karşıladığı ilk bölümdür. Antik kentin batı giriş kapısının bulunduğu bu bölüm günümüzde hasarlı da olsa ayakta ve izlenebilir durumdadır. Kemerli batı giriş kapısından antik kentin yukarı ve aşağı şehir bölümleri etkileyici bir perspektif sunmasına karşın bu girişin günümüzde ziyaretçiler tarafından nadiren kullanılması, girişin devamında bulunan antik kentin kuzey-iç kesiminde gözlemlenebilir durumda kalıntının bulunmaması sonucu ziyaretçilerin bu alana yönelmelerini sağlayacak bir çekim noktasının bulunmaması ile ilişkilendirilebilir. Bu girişin barındırdığı perspektifler antik kentin yukarı ve aşağı şehrinin birlikte gözlemlenmesine olanak sunması açısından alan sunumunda fiziki olmasa da görsel bir bütünlüğün kurgulanabileceği bir planlama dahilinde ele alınabilir. Batı giriş kapısının hemen ardında bulunan caddeye ait sütunların parçaları alanda dağınık bir biçimde gözlemlenebilmektedir. Antik kentin güneyinde ana sütunlu cadde için planlanan anastilosis çalışmasının küçük ölçekli bir uygulaması kazı ve araştırmalar sonrası buradaki caddede de kısmi olarak gerçekleştirilerek caddenin bulunduğu aksın iç kesimlere doğru tanımlanması sağlanabilir. Bu aksın devamında kentin ana sütunlu caddesi ile birleştiği noktada yer alan kiliseye (Church of Apostale) ait taşların büyük bir bölümü de yine alanda in-situ olarak gözlemlendiğinden minimum müdahale ile kilisenin anastilosisi yapılarak kentin iç kesiminde bir odak oluşturulabilir. Yine burada bulunan tuğla malzemeli hamam kalıntısı da mevcut halindeki renk ve doku farklılığı ile bu odağı besleyecektir. Bu odakla birlikte ana sütunlu caddeye yönelen ziyaretçiler mevcut durumda anastilosis çalışması henüz tamamlanan zafer takı ile görsel ilişki kurarak ana sütunlu caddeden kentin diğer girişine ulaşır ve ziyaretçi merkezindeki sunumlar-anlatımlar ile bu rota sonlandırılabilir. Günümüzde bu rotanın güneyde kalan zafer takı ve ana sütunlu caddenin kısa bir bölümü ziyaretçiler tarafından tersten -zafer takının bulunduğu noktadan- başlanılarak kullanılmaktadır. Fakat bu durumda alana uzaktan yaklaşarak görsel bütünlüğün farklı bakı noktalarından algılanmasının kurgulanması güçleşmektedir.

Şekil 4.8. Güzergâh I perspektifleri

- **Güzergâh II:** Antik kentin gösteri mekanlarının bulunduğu sur dışı alanı kapsayan güzergâh II, birinci güzergahın devamı niteliğinde ziyaretçi merkezindeki bilgilendirici bir molanın ardından ele alındığında aşağı kent için uzatılmış bir rota tanımlayabilir ya da yalnızca gösteri mekanları teması ile ayrı bir rota kurgusu olarak çeşitli etkinliklerle beslenerek sunulabilir. Ziyaretçiler için bir landmark niteliğinde olan bu yapı türleri, koruma çalışmaları sonrası çekim noktası haline gelecek odaklar olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda antik kentte bulunan üç yapı türü olan tiyatro, amfiteyatro ve stadyumdan yalnızca stadyumun kalıntıları ziyaretçiler tarafından algılanabilecek düzeyde günümüze ulaşmıştır. Kazı süreçleri devam etmekte olan amfiteyatronun Anavarza için sembolik bir değer taşıması nedeniyle ilerleyen dönemlerde ulaşılan özgün malzemenin niteliğine göre anastilosis ya da rekonstrüksiyon ile ziyaretçilere somut bir şekilde sunulması planlanmaktadır. Böyle bir uygulamanın oranları ve niteliği alandaki sunum dengesine etkisi açısından tüm yönleri ile iyi çalışılması gereken bir konudur. Güzergahta uzun vadede gerçekleştirilecek olan bu uygulamanın yanı sıra, tiyatro kalıntısında da alanın topoğrafyasından faydalanılarak Villa Adriana'daki örnekte olduğu gibi peyzaj kullanımı ile rekonstrüksiyon yapılabilir.

Şekil 4.9. Güzergâh I ve II

5. SONUÇLAR ve ÖNERİLER

Geçmiş uygarlıklara dair bilgilerin kalıntılar aracılığıyla günümüze taşındığı arkeolojik alanlarda bu eşsiz bilgi kaynaklarının korunması kadar günümüz ziyaretçileri tarafından doğru bir şekilde anlaşılması ve yorumlanması da önemlidir. Arkeolojik alanlarda, kalıntıların çeşitli nedenlerle günümüze yıkık, hasarlı, yapısal bütünlükleri bozulmuş şekilde ulaşmış olması, kalıntılara dair oldukça az parçanın alanda bulunması ya da bütünü ile yok edilmiş olması ziyaretçilerin alanı algılamasını ve anlamlandırmasını güç kılmıştır. Arkeolojik alanların ziyaretçilere açıldığı 19. yüzyıldan günümüze bu alanların ziyaretçilere nasıl daha etkin bir biçimde sunulacağı tartışılmakta, bu tartışmalar birçok farklı yöntem ve araçla uygulama pratiklerine dönüştürülmektedir. Bu tez kapsamında arkeolojik alanların sunumunda doğrudan alanda bulunan birincil bilgi kaynağı niteliğindeki kalıntıların hangi müdahalelerle ziyaretçilere sunulduğu, korumadan sorumlu kurumların müdahalelere karar verme gerekçeleri ve ziyaretçilerin bu müdahaleleri nasıl algıladıkları ele alınmıştır.

Tez kapsamındaki saha araştırmalarının yapıldığı İtalya’da uzun koruma geçmişine sahip arkeolojik alanlarda yürütülen çalışmalarda, öne sürülen gerekçelerin süreç içerisinde farklılaşmasına bağlı olarak bu alanlardaki koruma müdahalelerinin de hem ilkesel hem de teknik yaklaşımlarda değiştiği görülmektedir. Ulusal sembolik değer gerekçesi ile ön plana çıkan yoğun rekonstrüksiyonların 1960’lar sonrasında yerini daha didaktik yaklaşımlarla gerçekleştirilen müdahalelere bıraktığı İtalya’da, günümüzdeki çalışmalara yapı ölçeğindeki didaktik müdahalelerin alan ölçeğinde tasarlanarak ziyaretçilere bütünsel deneyimlerin sunulması anlayışı ile devam edildiği gözlemlenmektedir. Ziyaretçileri antik kenti gezmeye teşvik eden temel motivasyonlardan birinin izlenebilirlik olduğu günümüzde, bu alanların sunumlarındaki görsel etkinin arttırılmasına anastilosis, rekonstrüksiyon, bütünleme gibi müdahaleler doğrudan katkı sunmaktadır. İncelenen örneklerde görüldüğü üzere son yıllarda arkeolojik alanlarda yürütülen çalışmalarda “izlenebilirlik” ile birlikte ziyaretçilerin “algılama ve yorumlama” motivasyonunun teşvik edilmesi, bu alanlardaki müdahalelerin öğretici unsurlarla birlikte kurgulanmasına, ziyaretçiler ile alan arasında müdahaleler üzerinden birbirini besleyen bir etkileşimin oluşmasına katkı sunmaktadır.

Türkiye’de ise arkeolojik alanlardaki müdahalelerin, kuramsal tartışmaların arkeolojik alanlar için belirli ölçütler tanımladığı Venedik Tüzüğü sonrasındaki dönemlerde yoğunlaşmış olması müdahalelerde daha teknik ve ziyaretçi odaklı gerekçelerin ön planda olmasında etkili olmuştur. Türkiye’de incelenen uzun koruma geçmişine sahip arkeolojik alanlarda, kalıntıların alan sunumu ve yorumlanmasında birincil araçlar olarak kullanılması, müdahalelerin de bu araçları ziyaretçiler için en anlaşılır hale getirme amacıyla gerçekleştirilmesine etki etmektedir. Uzun yıllar koruma müdahalelerinin anıt ölçeğinde yapısal sağlamlaştırmalar amacıyla gerçekleştirildiği Türkiye’de korumanın alan ölçeğinde tartışılmaya başlaması ile birlikte

arkeolojik alanlardaki müdahalelerin anıt ölçeğinden çıkıp alan ölçeğinde; süreklilik, bütünsellik, denge, fiziksel ve entelektüel erişim, bağlam ve ortam, dikkat çekme, özgünlük, yeteri kadar müdahale kriterleri ile tasarlanması beklenmektedir.

Anıt ölçeğinde gerçekleştirilen koruma-onarım müdahalelerin ziyaretçilerin ilgisini çekmek (*visitor promotion*) için bir araç olarak da kullanılması, bunun farklı arkeolojik alanların benzer bölümlerinde (sütunlu cadde, tiyatro gibi) benzer şekillerde (anastylosis, yeniden işlevlendirme, rekonstrüksiyon) uygulanması, ziyaretçilerin alana gelmeden önce somut görsel beklentiler içinde olmalarında etki etmektedir. Bu beklentilerin şekillenmesinde daha önce deneyimledikleri arkeolojik alanlarda gördükleri uygulamalar ve popüler medyadaki arkeolojik alan imgeleri etkilidir. Anavarza özelinde yürütülen anket çalışmasından da anlaşıldığı üzere, ziyaretçilerin bakışı ile bir arkeolojik alanın “görölmeye değer” olması için temel koşutlardan biri alanda karşılaşacakları yapı kalıntılarının izlenebilirliği ve algılanabilirliğidir. Başka bir deyişle ziyaretçiler kendilerine sunulan kadarını algılayabilmekte ve algılayabildiği kadarını talep etmektedir. Bu sunumların farklı arkeolojik alanlarda birbirini tekrarlaması, ziyaretçilerin sürekli aynı sunum teknikleri ve biçimleri ile karşılaşmalarına neden olmakta bu da alanlardan beklentilerinin zihinlerinde belirli standartlarla sınırlanmasına neden olmaktadır. Talep edilen bu standartlar arasında kalıntıların görünür kılınması ön planda olmakta, bu da arkeolojik alanlarda yoğun bir şekilde bütünleme, anastylosis, rekonstrüksiyon uygulamaları ile ziyaretçilerin ilgisini çekerek alanın sunumu için kaynak yaratmaya etki etmektedir. Fakat bu durum her biri kendi bağlamı ve özgün değerleri ile eşsiz (*unique*) özelliklere sahip arkeolojik alanların ziyaretçiler tarafından entelektüel bir şekilde yorumlanmasından çok alanın görölməsi ve yapıların anlaşılması şeklinde otoriter bir yönlendirmeye neden olmaktadır.

Kalıntıların görünür kılınması ile alan sunumuna kaynak yaratılması ve yaratılan kaynakların yine bu uygulamalara aktarılması sonucu oluşan döngü, daha fazla kalıntıya anastylosis, bütünleme ve rekonstrüksiyon uygulamaları ile müdahale edilmesine neden olmakta bu durum alanda “yeteri kadar müdahale” ilkesinin sağlanmasını güçleştirmektedir. Bunun yanı sıra günümüzde gelinen noktada, kazılardan elde edilen kalıntıların farklı uygulamalarla görünür kılınmasının o alandaki çalışmaların somut-başarılı bir göstergesi olarak tanıtılması da bu uygulamaların yaygınlaşmasında etkili olmaktadır. Yoğun bir şekilde yürütölen bu çalışmalar sonucu alandaki baskın görsel etki, alanın sahip olduğu diğer değerlerin önüne geçerek alanın bütönsel yorumlanmasını olumsuz etkileme riskini barındırmaktadır. Bu noktada alanda sorumlu kurum yetkilileri tarafından kalıntılara uygulanacak müdahaleler arasındaki görsel ve fiziki ilişkilerin bütöncöl stratejilerle kurgulanması gerekmektedir. Süreklilik ve bütönsellik kriterleri alan sunumu için önemli olmakla birlikte her arkeolojik alanın kendine özgö bir karaktere sahip olduğu dikkate alındığında bu ilkelerin farklı yorumlarla ele alınarak uygulanması da söz konusu olabilir.

Koruma-onarım müdahalelerinin alan ile ilişkisinde dikkat edilmesi gereken başka bir kriter olan özgünlük (*authenticity*), arkeolojik alanlardaki sunum ve yorumlama programlarında çok boyutlu şekilde ele alınması gerekli bir kavramdır. Özgünlüğün; tasarım, malzeme, işçilik ve mekân boyutunun ötesinde somut olmayan değerler, bağlam, işlev, yerin ruhu gibi çok çeşitli unsurlarla birlikte yorumlandığı günümüzde kültürel mirasın sürekliliğinin sağlanması adına gerçekleştirilen bütünleme, anastilosis, rekonstrüksiyon gibi koruma-onarım müdahaleleri, alanın özgün değerlerine olan etkileri dikkate alınarak alanda belirlenen sunum stratejilerine göre planlanmalıdır.

Koruma-onarım müdahalelerinin alan sunumundaki etkin yeri sunum ve yorumlama tartışmalarının hemen hepsinde kabul edilmekle birlikte bu uygulamaların tek başına geçerli bir yorumlama aracı olmayacağı, diğer sunum araçları ve yöntemleri ile çağın gereklilerine uygun bir şekilde kurgulanması gerektiği belirtilmektedir [15, 18, 20, 21, 36, 37, 28]. Didaktik amaçlarla kurgulanan uzun soluklu sunum ve yorumlama programları, ziyaretçileri arkeolojik alanların yorumlayıcı doğasını keşfetmeye teşvik ederken bu alanlardan beklentilerinin görselliğin ötesinde bir anlayışla yeniden şekillenmesine de katkı sunmaktadır.

Alan sunumunda etkin bir yeri olmasına karşın koruma-onarım müdahalelerinin somut ve birincil bilgi kaynağı niteliğinde olan kalıntılar üzerinde doğrudan fiziki uygulamalar gerektirmesi, geri döndürülmesi güç sonuçlara neden olabilmektedir. Bu risk dikkate alındığında gelişen teknolojilerin ve malzemelerin de aktif olarak kullanıldığı; yerinde dijital tamamlama, çağdaş malzeme ile anastilosis, sanal gerçeklik gözlüğü ile rekonstrüksiyonlar gibi alternatif sunum yöntemleri giderek daha etkin kullanılmaya başlanmıştır. Kolaylıkla değiştirilebilen ve güncellenebilen bu araçlar özellikle yeni bulgularla mevcuttaki bilgilerin çok hızlı bir şekilde değişebileceği arkeolojik alanlar için kullanışlı bir sunum yöntemi sağlamaktadır.

Sonuç olarak; alanda birbirinden farklı koruma onarım müdahaleleri ile sunum yöntemlerinin bir arada ve birbirleri ile ilişkili bir kurguda tasarlanarak uygulanması sunum ve yorumlamanın ziyaretçiler için dikkat çekici ve heyecan verici bir sürece dönüşmesini sağlar. Bunun için koruma müdahaleleri, farklı sunum katmanları ile birlikte ele alınıp ziyaretçiye etkileşimli bir yorumlanma olanağı sunmalı, böylelikle ziyaretçilerin alışlagelmiş beklentilerin dışına çıkmaları sağlanmalıdır. Sunum ve yorumlamaya yönelik çalışmalar birbirlerine eklemlenerek ilerledikçe bu çalışmalar, farklı duyulara hitap edecek ses ve ışık yerleştirmeleri gibi dikkat çekici uygulamalar ile de pekiştirilebilir. İçeriği ne kadar üzerine düşünülmüş ve değerli olursa olsun yorumlanmaya açık olmayan bir sunumun ziyaretçilere öğretici mesajlar vermemesi, alandaki deneyimin eksik kalmasına neden olacaktır. Alanın etkin sunumu için dikkate alınacak kriterler belirlenerek yere özgü bir şekilde yorumlanmalı, bu kriterler doğrultusunda geliştirilen alternatif senaryolarla koruma-onarım müdahalelerine yönelik kararlar değerlendirilmelidir.

KAYNAKLAR

- [1]. Erder, C. (2007). *Tarihi Çevre Bilinci*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- [2]. Naycı, N. (2010). Arkeolojik Alanlarda Bilimsel Koruma Yaklaşımlarının Kuramsal Gelişimi ve Türkiye'deki Mevcut Durum Üzerine Bir Değerlendirme. *Arkeoidea*, 8, 98-143.
- [3]. Ahunbay, Z. (1996). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*. İstanbul: YEM
- [4]. Jokilehto, J. (1986). *A History of Architectural Conservation*. Yayımlanmış doktora tezi, University of York, York.
- [5]. Boito, C. (2018). Korumak mı restore etmek mi? (A. Tümertekin, Çev.) İstanbul: Janus
- [6]. *The Carta del Restauro Italiana*. 10 Eylül 2019 tarihinde http://www.brescianisrl.it/newsite/public/link/Carta_restauero%201932.pdf adresinden erişildi.
- [7]. Price, S. (Ed.). (2009). *The Reconstruction of Ruins: Principles and Practice*. Amsterdam: Elsevier
- [8]. Ahunbay, Z. (2010). Arkeolojik Alanlarda Koruma Sorunları Kuramsal ve Yasal Açılardan Değerlendirme. *TÜBA-KED*, 8, 103-11.
- [9]. UNESCO. (1956). *Recommendation on International Principles Applicable to Archaeological Excavations*. 10 Eylül 2019 tarihinde http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13062&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html adresinden erişildi.
- [10]. ICOMOS. (1964). *The Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (Venice Charter)*. 10 Eylül 2019 tarihinde https://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf adresinden erişildi.
- [11]. Kamacı, E. (2014). 2863 Sayılı KTVKK'nın Uluslararası Yasal Düzenlemeler Bağlamında Değerlendirilmesi. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 31(2), 1-23
- [12]. Kozak, M. A., Evren, S., Çakır, O. (2013). Tarihsel Süreç İçinde Turizm Paradigması. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 24 (1), 7 – 22.
- [13]. ICOMOS (1967). *The Norms of Quito: Final Report of the Meeting on the Preservation and Utilization of Monuments and Sites of Artistic and Historical Value*. 10 Eylül 2019 tarihinde <https://www.icomos.org/en/resources/charters-and-texts/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/168-the-norms-of-quito> adresinden erişildi.
- [14]. UNESCO. (1972). *Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi*. 10 Eylül 2019 tarihinde <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-263665/dunya-kulturel-ve-dogal-mirasin-korunmasi-sozlesmesi.html> adresinden erişildi.
- [15]. Tilden, F. (1957). *Interpreting Our Heritage*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press (ss. 8-9.)
- [16]. ICOMOS. (1990). *Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü*. 11 Eylül 2019 tarihinde http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0574229001536913919.pdf adresinden erişildi.
- [17]. COE. (1992). *Avrupa Arkeolojik Mirasının Korunması Sözleşmesi (Değiştirilmiş Şekli)*. 11 Eylül 2019 tarihinde <https://rm.coe.int/168007bd25> adresinden erişildi.
- [18]. Feilden, M. B., Jokilehto, J. (1998). *Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites*. Roma: Ograro
- [19]. COE. (1997). *Charter on the Use of Ancient Places of Performance*. 11 Eylül 2019 tarihinde <https://www.univeur.org/cuebc/downloads/PDF%20carte/87%20Verona%20declaration.pdf> adresinden erişildi.
- [20]. Beck, L., Cable, T. T. (1998). *Interpretation for the 21st Century: Fifteen Guiding Principles for Interpreting Nature and Culture*. Champaign IL: Sagamore Publishing.
- [21]. ICOMOS. (2008). *The Icomos Charter for the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites*. 11 Eylül 2019 tarihinde http://icip.icomos.org/downloads/ICOMOS_Interpretation_Charter_ENG_04_10_08.pdf adresinden erişildi.
- [22]. *Eski Eserler Kanunu*. 10 Eylül 2019 tarihinde https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc056/kanuntbmmc056/kanuntbmmc05601710.pdf adresinden erişildi.

- [23]. *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu*. 10 Eylül 2019 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2863&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> adresinden erişildi.
- [24]. *658 No.lu İlke Kararı*. 10 Eylül 2019 tarihinde <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-263742/658-nolu-ilke-karari-arkeolojik-sitler-koruma-ve-kullan-.html> adresinden erişildi
- [25]. *Taşınmaz Kültür Varlıklarının Gruplandırılması, Bakım ve Onarımları (660 no.lu İlke Kararı)*. 10 Eylül 2019 tarihinde <https://korumakurullari.ktb.gov.tr/Eklenti/18338,660-nolu-ilke-kararipdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- [26]. *Arkeolojik Kazılarda ve Kazı Alanlarında Yapılacak Düzenleme, Restorasyon ve Konservasyon Proje ve Uygulamalarında Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönerge*. 10 Eylül 2019 tarihinde <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-264215/arkeolojik-kazilarda-ve-kazi-alanlarinda-yapilacak-duze-.html> adresinden erişildi.
- [27]. Dimacopoulos, J. (1985). Anastylosis and Anasteloseis. Parent (Ed.), *ICOMOS Information* (ss.19-25). Napoli: Edizioni Scientifiche Italiane.
- [28]. Feilden, M.B. (1994). *Conservation of Historic Buildings*. London: Butterworth-Heinemann.
- [29]. ICOMOS. (2013). Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi. 13 Eylül 2019 tarihinde <http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Duyuru&sira=42&dil=en> adresinden erişildi.
- [30]. Hueber, F. (2002). Building Research and Anastylosis. De Jonge-Van Baelen (Ed.), *Preparatory Architectural Investigation in Restoration of Historic Buildings* (ss.77-82). Leuven: Leuven University Press.
- [31]. Mertens, D. (1995). Planning and executing anastylosis of stone buildings. Price (Ed.), *Conservation on Archaeological Excavations* (ss.113-134). Roma: Ogrago.
- [32]. Schmidt, H. (1995). The Reconstruction of Ancient Buildings. De la Torre (Ed.), *The Conservation of Archaeological Sites in the Mediterranean Region Uluslararası konferansı bildiriler kitabı The Conservation of Archaeological Sites in the Mediterranean Region içinde* (ss:41-50). Los Angeles: Getty Conservation Institute.
- [33]. Waelkens, M. (2012). Sagalassos 2010 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları. Dönmez-Ötkün (Ed.), *33. Kazı Sonuçları Toplantısı Bildiriler Kitabı içinde* (ss.239-265). Ankara: İsmail Aygül Ofset
- [34]. *Sagalassos Antik Kenti Antoninler Çeşmesi*. Burdur İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi. 20 Şubat 2020 tarihinde <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/burdur/gezilecekyer/sagalassos-antik-kenti> adresinden erişildi.
- [35]. Demas, M. (1995). Ephesus. De la Torre (Ed.), *The Conservation of Archaeological Sites in the Mediterranean Region Uluslararası konferansı bildiriler kitabı The Conservation of Archaeological Sites in the Mediterranean Region içinde* (ss:127-148). Los Angeles: Getty Conservation Institute.
- [37]. Stanley-Price, N. (2009). The Reconstruction of Ruins: Principles and Practice. Richmond ve Bracker (Ed.), *Conservation: Principles, Dilemmas and Uncomfortable Truths* (ss.32-46). Oxford: Elsevier.
- [38]. Prisco, G., Guglielmi, A., Mazzeschi, D., Barnaba, C. (2004). Per La Storia Del Restauro Della Casa Dei Vettii İn Pompei: Una Nuova Applicazione Del Diagramma Di Flusso Stratigrafico. *Bollettino ICR*, 8(9), 46-75.
- [39]. Raffaele, D., Ianniello, C., Mercogliano, F., Rosario R. (2007). *The Acoustics of two ancient Roman theatres in Pompeii*. 5 Şubat 2020 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/273490289_The_Acoustics_of_two_ancient_Roman_theatres_in_Pompeii adresinden erişildi.
- [40]. *Pompeii Large Theatre*. 6 Şubat 2020 tarihinde <https://www.pompeiiinpictures.com/pompeiiinpictures/R8/8%2007%2020%20p3.htm> adresinden erişildi.
- [41]. Duru, G. (2014). Deneysel Arkeoloji Yoluyla Neolitik Bir Ev Yapımı. *Colloquium Anatolicum*, 8, 131-151.
- [42]. Coles, J. (1979). *Experimental Archaeology*. London: Academic Press.
- [43]. Seeher, J., Schachner, A. (2014). Boğazköy/Hattusa – Fifty Years of Restoration and Site Management. Bachmann et al. (Ed.), *Heritage in Context, Miras 2* (ss:131-159). İstanbul: Ege yayınları.

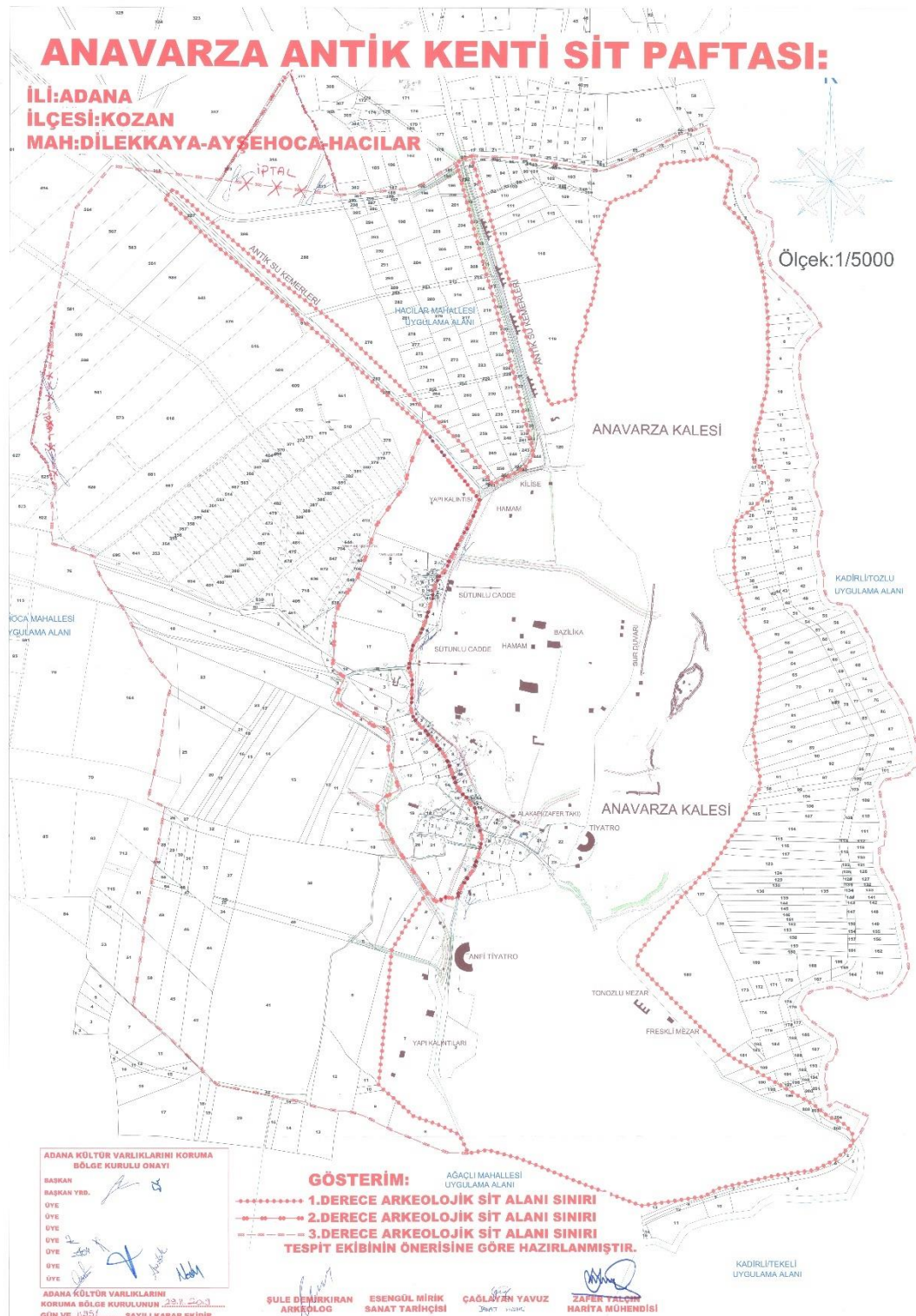
- [44]. Vivio, B. (2015). The “narrative sincerity” in museums, architectural and archaeological restoration of Franco Minissi. *Frontiers of Architectural Research*, 4, 202-210.
- [45]. *Report of the Joint World Heritage Centre-ICOMOS Reactive Monitoring Mission to the World Heritage Property*. (2014). 18 Ocak 2019 tarihinde <http://whc.unesco.org/en/list/829/documents/> adresinden erişildi
- [46]. Abruzzese, D. (2010). *Presentation of Structural Restoration in Archaeological Sites*. International Summer School in Conservation of Historical, Monumental and Archaeological Sites, Roma.
- [47]. ICOMOS. (1999). *World Heritage Committee Nomination Documentation for Villa Adriana*. 20 Ocak 2019 tarihinde <https://whc.unesco.org/en/list/907/documents/> adresinden erişildi.
- [48]. Protective Building. 8 Şubat 2021 tarihinde https://apx.lvr.de/en/lvr_roermuseum/grosse_thermen/roemische_baeder/roemische_baeder.html adresinden erişildi.
- [49]. Ling, R. (2005). *Pompeii: History, Life and Afterlife*. Stroud: Tempus Publishing.
- [50]. Wallace, A. (2012). Presenting Pompeii: Steps Towards Reconciling Conservation and Tourism at an Ancient Site. *Papers from the Institute of Archaeology*, 22, 115-136.
- [51]. *Report of the joint World Heritage Centre/ICOMOS Reactive Monitoring Mission to the World Heritage Property*. (2011). 18 Ocak 2019 tarihinde <http://whc.unesco.org/en/list/829/documents/> adresinden erişildi.
- [52]. Stephens, A., Stephens, F. (2017). *Pompeii: a Different Perspective: Via dell'Abbondanza-a long road, well traveled*. Atlanta: Lockwood Press
- [53]. *History of Ostia Antica*. 21 Ocak 2019 tarihinde <https://www.ostia-antica.org/intro.htm> adresinden erişildi.
- [54]. Bletsou, O. (2013). *Hadrian's other world: A Study of the Structures in the High Ground of Villa Adriana*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Lund University, Lund.
- [55]. Buyruk, H. (2016). Konumu, Geçmişi ve Kimliği ile Anavarza. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 695-710.
- [56]. Hançer, E. (2016). Kilikya Ermeni Prensliği'nin İkinci Başkenti Anavarza. *Adalya*, 19, 277-312.
- [57]. Edwards, R.W. (1987). *The Fortifications of Armenian Cilicia*. Washington: Dumbarton Oaks
- [58]. UNESCO (2014). *Ancient City of Anazarbos*. 18 Aralık 2020 tarihinde <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/5910>, adresinden erişildi
- [59] Akşit, İ. (2008). *Anadolu Uygarlıkları ve Türkiye'nin Antik Kentleri*. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- [60] Özbey, V., Saban, D. (2019). Unesco Dünya Miras Listesi'ne Doğru Anavarza Antik Kenti. *Art-Sanat Dergisi*. 11, 299-324.
- [61] Alpaslan, E., Özdamar, T. (2019). *Osmanlı arşiv belgelerine göre Çukurova (Anavarza) Çiftlikat-ı Humayun'u Askerisi*. İstanbul: Hiperlink Yayınevi.
- [62] *Anavarza Çiftlik-i Hümayunu*. 11 Aralık 2020 tarihinde http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr adresinden erişildi.
- [63]. Buyruk, H. (2014). Gertrude Bell'den Günümüze Fotoğraflarla Anavarza. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 33, 176-215.
- [64]. Langlois, V. (1861). *Voyages dans la Cilicie et dans les Montagnes du Taurus executé pendant les années 1852-1853*. Paris: Hachette Livre-Bnf
- [65]. Gough, M. (1952). Anazarbus. *Anatolian Studies*, 2, 85-150.
- [66]. *The Plan of Anazarbos by Charles Texier*. 11 Aralık 2020 tarihinde https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Plan_of_Anazarbus_-_Texier_Charles_-_1864.jpg adresinden erişildi.
- [67]. BELL, G. (1905). *Arab South Gate, in Front of Roman Triumphal Arch*, 1905. 10 Aralık 2020 tarihinde (ncl.ac.ukhttp://gertrudebell.ncl.ac.uk/photos_in_album.php?album_id=3&start=140k) adresinden erişildi.
- [68]. Sayar, H. M. (2011). Kilikya Yüzey Araştırmaları 2009. Toy-Keskin (Ed.), 28. *Araştırma Sonuçları Toplantısı bildirileri kitabı içinde* (ss. 247-250). Ankara: Allâme Matbaacılık.

- [69]. Adana Müzesi, Anavarza Örenyeri. 11 Aralık 2020 tarihinde http://adanamuzesi.gov.tr/Tr/Oren_Anavarza.aspx adresinden erişildi.
- [70]. Anavarza Ziyaretçilerini Bekliyor. 11 Aralık 2020 tarihinde https://www.iletisim.gov.tr/turkce/yerel_basin/detay/anavarza-antik-kentinin-zafer-taki-ziyaretcilerini-bekliyor adresinden erişildi.
- [71]. Fatih Gülşen (2019). *Anavarza Kazıları*. I. Anavarza Sempozyumu. Adana: Çukurova Kalkınma Ajansı.
- [72]. Anavarza Antik Kenti. 10 Ocak 2021 tarihinde <https://muze.gov.tr/s3/MysFileLibrary/Adana%20Anavarza%20%C3%96renyeri-d105e950-0c85-4077-ac45-6be494744cc3.pdf> adresinden erişildi.
- [73]. Posamentir, R. (2008). Kulturkontakt Als Impuls Architektonischer Innovation: Austausch Und Inspiration in Anazarbos, Einer Vergessenen Grenzstadt Zwischen Ost Und West. Pirson-Rheidt (Ed.), *Austausch und Inspiration: Kulturkontakt als Impuls Architektonischer Innovation* (ss. 89-106). Berlin: Philipp von Zabern.
- [74]. Kadioğlu, M. (2013). Anazarbos Zafer Takı: Restitüsyon ve Tarihleme Önerisi. Kökdemir (Ed.), *Orhan Bingöl'e 67. Yaş Armağanı* (ss. 237-260). Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayıncılık.
- [75]. *Newcastle University Gertrude Bell Fotoğraf Arşivi*. 12 Aralık 2020 tarihinde Gertrude Bell (ncl.ac.uk) adresinden erişildi.
- [76]. Williams, J. C. (1979). *The Development Of Monumental Street-Architecture With Special Emphasis on Roman Asia Minor*. Yayımlanmış doktora tezi, Institute Of Archaeology University Of London, Londra.
- [77]. Posamentir, R. (2011). Anazarbos in Late Antiquity. Dally-Ratté (Ed.), *Archaeology and the cities of Asia Minor in late antiquity* (ss. 205-224). Michigan: Kelsey Museum Publication.
- [78]. Posementir, R. (2008). Ohne Mass und Ziel? Bemerkungen zur Säulenstrasse von Anazarbos im Ebenen Kilikien. Delemen, Çokay, Özdzibay, Turak (Ed.), *Euergetes: Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'na 65. yaş armağanı* (ss.1013-1033). İstanbul: AKMED.
- [79]. Cicci, E. C. (2013). The Bathing Complexes of Anazarbos and the Baths of Cilicia. *Adalya*, 16, 141-166.
- [80]. Verzone, P. (1957). Città ellenistiche e romane dell'Asia Minore: Anazarbus. *Palladio*, 7, 9-25.
- [81]. Niewöhner, P., Engelmann, I. (2010). Bauen nach der Krise. Die Spoliengalerie an der Apsis der Apostelkirche von Anazarbos. Kreikenbom, Mahler, Schollmeyer, Weber (Ed.). *Krise Und Kult. Vorderer Orient Und Nordafrika Von Aurelian Bis Iustinian* (ss.109-137). Berlin: De Gruyter
- [82]. *Anazarbus (Antiquity) Theatre*, Encyclopaedia of the Hellenic World Asia Minor. 11 Aralık 2020 tarihinde <http://asiaminor.ehw.gr/forms/fLemma.aspx?lemmaId=6730> adresinden erişildi.
- [83]. Buyruk, H. (2018). Anavarza Antik Kentinin Bizans Surları. *ODU Journal of Social Sciences Research*, 8(2), 299-311
- [84]. Anavarza Binlerce Yıllık Uykusundan Uyanıyor (2014, 15 Kasım). 30 Aralık 2020 tarihinde <https://onedio.com/haber/anavarza-binlerce-yillik-uykusundan-uyaniyor-403241> adresinden erişildi.
- [85]. Anavarza Antik Kentinde Hygieia ve Eros Heykeli Bulundu (2017, 25 Kasım). 30 Aralık 2020 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/gundem/anavarza-antik-kentinde-hygieia-ve-eros-heykeli-bulundu-2561303> adresinden erişildi.
- [86]. Anavarza'da Restorasyon Tamamlandı (2020, 2 Şubat). 30 Aralık 2020 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/galeri/anavarzada-restorasyon-tamamlandi-6135277/16> adresinden erişildi.
- [87]. Anavarza'da Restorasyon Çalışmaları Tamamlandı (2020, 11 Şubat). 30 Aralık 2020 tarihinde <https://habermerkezi.cu.edu.tr/haber-detay/1964/anavarza-da-restorasyon-calismalari-tamamlandi> adresinden erişildi.
- [88]. Anavarza Antik Kenti'nin Zafer Takı Ziyaretçilerini Bekliyor. (2020, 2 Şubat). 30 Aralık 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/anavarza-antik-kentinin-zafer-taki-ziyaretcilerini-bekliyor-/1721669> adresinden erişildi.

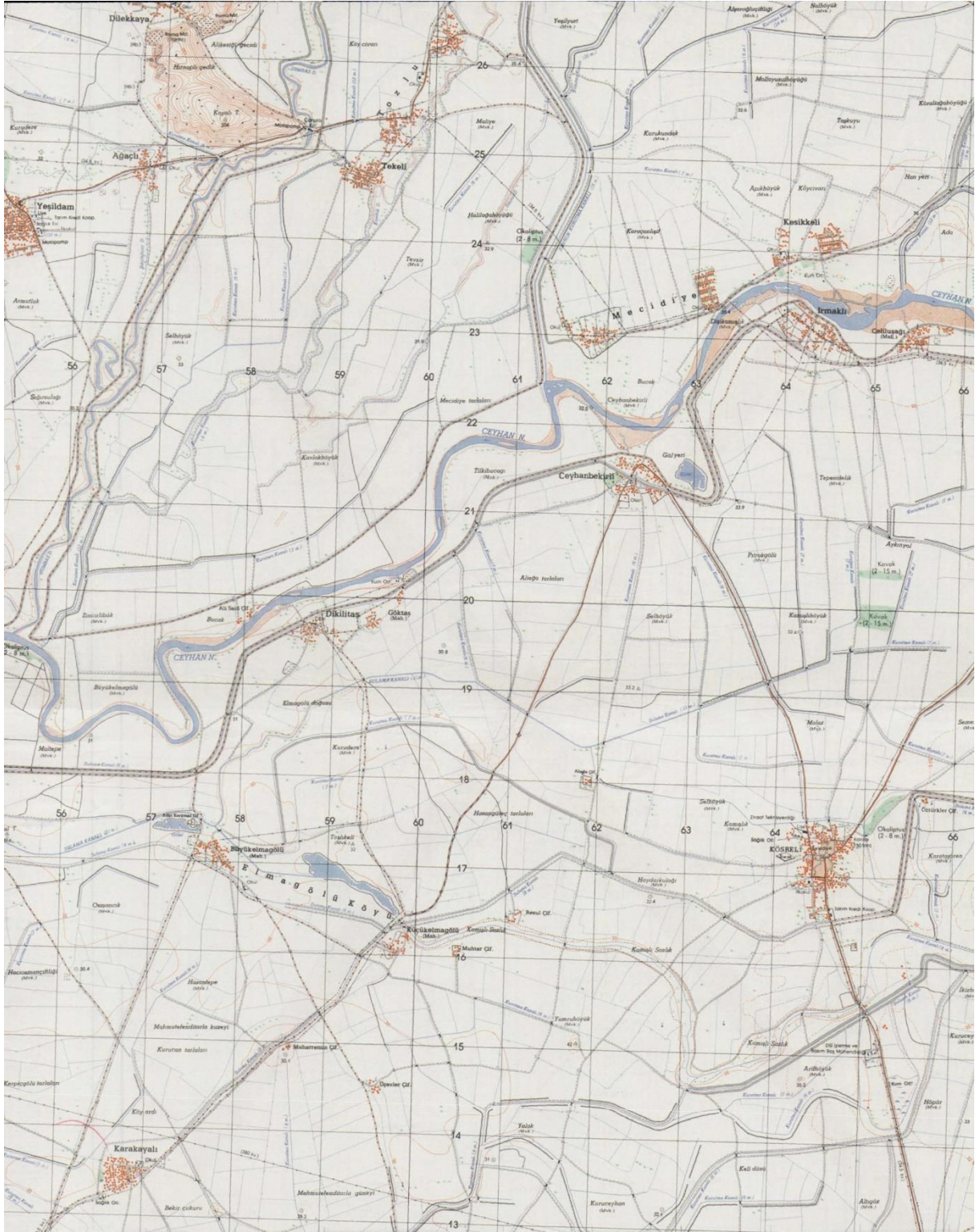
- [89]. Anavarza Antik Kentinde Gladyatörlerin Savaşığı Yapı Gün Yüzüne Çıkacak (2015, 4 Ekim). 30 Aralık 2020 tarihinde <https://arkeofili.com/anavarza-antik-kentinde-gladyatorlerin-savastigi-yapi-gun-yuzune-cikacak/> adresinden erişildi.
- [90]. Anavarza Antik Kentinde Heyecanlandıran Keşifler (2020, 30 Aralık). 30 Aralık 2020 tarihinde <https://www.star.com.tr/kultur-sanat/2-bin-yillik-anavarza-antik-kentinde-heyecanlandiran-kesifler-haber-1598142/> adresinden erişildi.
- [91]. Anavarza'da Gladyatörlerin Dövüş Alanı Bulundu (2015, 4 Ekim). 30 Aralık 2020 tarihinde <https://www.haberler.com/adana-anavarza-da-gladyatorlerin-dovus-alani-7744394-haberi/> adresinden erişildi.
- [92]. Zafer Takı Eski İhtişamına Kavuşuyor. (2018, 25 Kasım). 30 Aralık 2020 tarihinde <https://www.ntv.com.tr/sanat/zafer-taki-eski-htisamina-kavusuyor,q653k02XBkWN4a-OlVugUg> adresinden erişildi.
- [93]. Anavarza Antik Kenti Zafer Takının Restorasyonu Tamamlandı. (2020, 3 Şubat). 30 Aralık 2020 tarihinde <https://www.arkeolojikh Haber.com/haber-anavarza-antik-kenti-zafer-takinin-restorasyonu-tamamlandi-24648/> adresinden erişildi.

EKLER

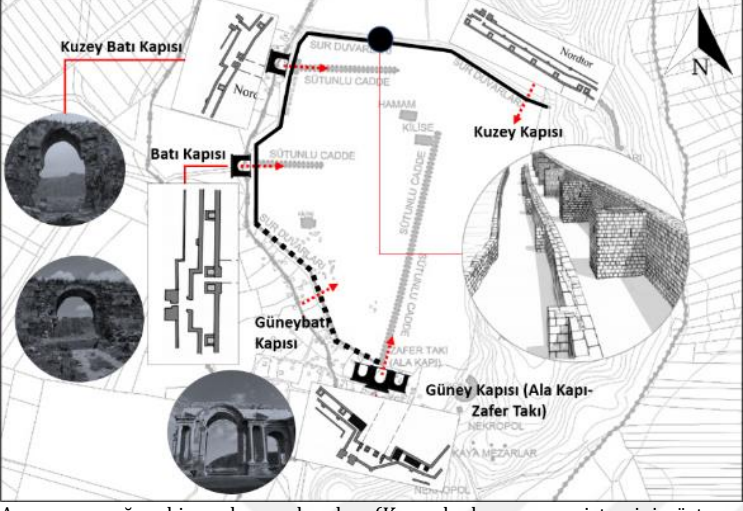
EK-1. Anavarza Arkeolojik Sit Haritası (Adana Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu arşivi)

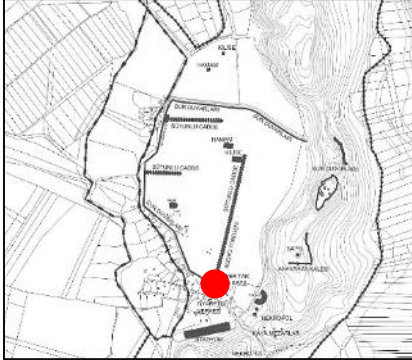
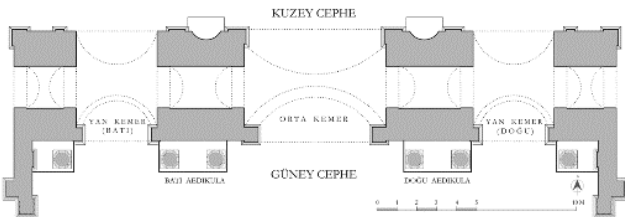
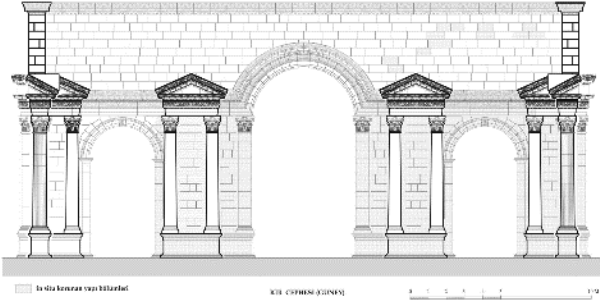
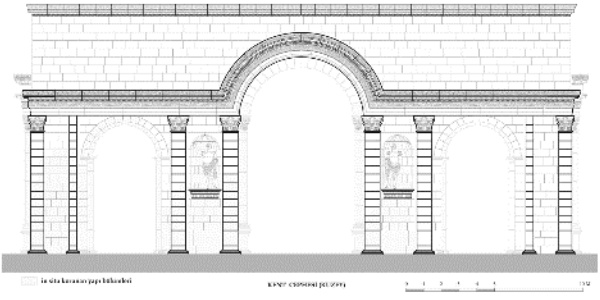
EK-2. 1/25.000 ölçekli haritalar (ABB Arşivi)

EK-3. Anıtsal Yapı Tespit Föyü (Aşağı Şehir Surları ve Kapıları)

Aşağı Şehir Surları ve Kapıları	1
Dönemi: Roma, Bizans, Arap.	Eski Fotoğraflar-Surlar
Antik Kentteki Konumu Anavarza aşağı şehir surları ve kapıları (Kapı planları ve sur sistemini gösteren rekonstrüksiyon eskizi Posamentir'dan alınmıştır [19].)	 Anavarza Antik Kenti Güney Surları, Bell, 1905 Anavarza Antik Kenti Kuzey Surları, Bell, 1905
Yürütülen Çalışmalar - Posamentir, 2008: Sur duvarları ve kapıların tespit ve belgeleme çalışmaları. -	Eski Fotoğraflar-Kapılar Resim-.... Anavarza Batı Kapısı II, Bell, 1905 [16]
Yapım Tekniği ve Malzeme Kesme taş duvar arası moloz dolgu yapım tekniği ile inşa edilmiştir. Kentin 2 m kalınlığındaki kuzey surlarının hemen önünde 8,20 m genişliğinde bir hendek bulunmaktadır [6]. Hendeğin ardında 9 metre aralıkla inşa edilen iki ayrı sur duvarından iç tarafta bulunanda birinci sura doğru 33,40 m aralıklarla konumlandırılmış 5.50x5.70 m ölçülerinde dikdörtgen savunma kuleleri bulunmaktadır [6].	 Anavarza Kuzeybatı Kapısı I, Guillaume Berggren, 1912 (A.Nadir İşisag Arşivi)
Mevcut Durumu Sur duvarlarının kuzey ve kuzeybatıda bulunan bölümü ile batı ve kuzeybatı kapıları hasarlı da olsa günümüze ulaşmıştır. Kısmi olarak zafer takının yanındaki bir bölümü ve yer yer temel seviyesinde izlenebilmekte olan güneybatı ve güneydeki surların geri kalan bölümü neredeyse tamamen yok olmuştur.	

EK-3. Anıtsal Yapı Tespit Föyü (Aşağı Şehir Surları ve Kapıları)

Zafer Takı	2
Dönemi: Roma	Eski Fotoğrafları
Antik Kentteki Konumu 	 Güney surları ve Zafer Takı Güney Cephesi, Bell, 1905 [16].
Yürütülen Çalışmalar - Gough, - Posamentir, 2008: Sur duvarları ve kapıların tespit ve belgeleme çalışmaları. - Işık, B., Doğan, S., 2008 Zafer Takı rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerinin hazırlanması - 2017, acil koruma müdahalesi kapsamında çelik konstrüksiyon ile destekleme. -2018-2020, Anastilosis uygulama projesi Zafer Takı Resitüsyon Planı, B. Işık – S. Doğan (Kadioğlu, 2008) [20]. Zafer Takı Güney Cephesi Resitüsyonu, B. Işık – S. Doğan (Kadioğlu, 2008) [20]. Zafer Takı Kuzey Cephesi Resitüsyonu, B. Işık – S. Doğan (Kadioğlu, 2008) [20].	 Restorasyon öncesi Zafer takı güney ve kuzey cepheleri, B. Işık (Kadioğlu, 2008) [20]. Zafer takı orta kemerinin çelik konstrüksiyonla desteklenen acil müdahalesi, 2017

Yapım Tekniği ve Malzeme

31 m uzunluğunda 9,23 m genişliğinde dikdörtgen planlı üç gözlü zafer takının ana omurgası, ortasında ana geçişi sağlayan 5,72 m genişliğinde büyük bir kemer ile bu büyük kemere doğu ve batıdan simetrik olarak birleşen 3,49 m genişliğinde iki küçük kemerden oluşmaktadır [20]. Kemerler arasında doğu-batı doğrultusunda geçişi sağlayan 2,06 m genişliğinde 4,15m yüksekliğinde tonozlu bir koridor bulunmaktadır. Sade bir mimariye sahip kuzey cephenin aksine altı adet korint düzeninde sütunun bulunduğu mimari öge bakımından zengin güney cephe, doğu ve batı tarafında güneye doğru çıkıntı yapan anta duvarları ile sınırlandırılmıştır. Zafer takının kemer, tonoz ve alçak kemerlerin arşitrav kotunun altına kadar olan duvarlarının kesme taştan yapım tekniği ile inşa edilmiştir. Alçak kemerlerin üst kotundan itibaren ise kesme taş kaplama arası moloz taş ve harç karışımı dolgu duvar ile yapı tamamlanmıştır [21]. Moloz taş dolgu günümüzde alçak kemerlerin üst kotundan itibaren kaplama taşlarının kaybolmasıyla birlikte gözlemlenebilmektedir.

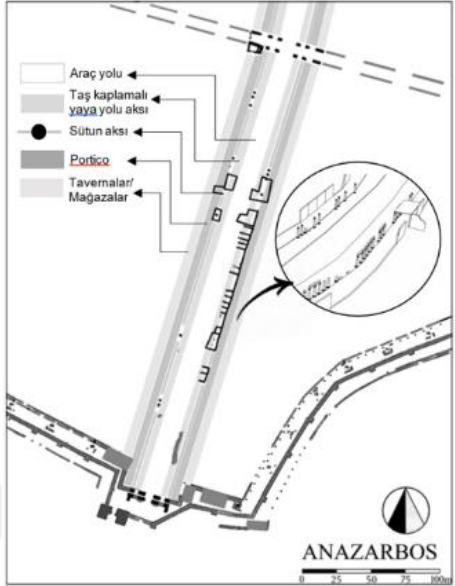
Mevcut Durumu

Anastilosis projesi sonrası özgününde üç kemerli olan zafer takının, iki kemerli bölümü, tüm elemanları ile birlikte alanda gözlemlenebilir durumdadır.

Restorasyon Sonrası Fotoğrafları

EK-3. Anıtsal Yapı Tespit Föyü (Sütunlu Cadde)

Sütunlu Cadde	3
Dönemi: Roma	
Antik Kentteki Konumu 	 Resim-... Sütunlu cadde şematik planı. Dört çizgi içten dışa doğru taş kaplamalı yaya yolu, sütun aksı, portico ve tavernaları temsil etmektedir (Posementir ve Engelman çizimleri kullanılarak yazar tarafından düzenlenmiştir) [25].
Yürütülen Çalışmalar - Posamentir, 2008: Sur duvarları ve kapıların tespit ve belgeleme çalışmaları. -	Fotoğraflar
Yapım Tekniği ve Malzeme Sütunları oluşturan tamburlar Hierapolis-Castabala'daki örnekleri ile benzer şekilde yumuşak konglomera taşından üretilmiştir [76]. İn-situ tespit edilen kısmi olarak korunmuş sütun kalıntılarından hareketle ardışık sütunlar arasındaki mesafe 3,20 m ile 3,50 m arasında değişmektedir [76]. Cadde üzerindeki sütunların tümünün aynı stilde olup olmadığı bilinmemekle birlikte bazı sütunlarda muhtemelen heykellerin yerleştirildiği konsollar saptanmıştır [76].	
Mevcut Durumu Taş döşemeli caddelerin iki yanında sıralanan sütunlardan hiçbirisi günümüze özgün üst kotuna kadar ulaşamamıştır. Yola ait taş döşemenin ise Zafer Takına yakın bir bölümüne ulaşılmıştır.	Kazılar sonrası sütunlu cadde (Adana Müzesi)

EK-4. Ziyaretçi Anketi Soru Formu (1.Sayfa)

Mersin Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü
Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Lisans Programı
Anavarza Antik Kenti Ziyaretçi Anketi
2020

Sayın İlgili;

Bu anket çalışması, Mersin Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Lisans Programı öğrencisi Hatice Gökçe Türkoğlu tarafından yapılmaktadır. Araştırma verileri öğrencinin “Arkeolojik Alanlarda Koruma Müdahalelerinin Alan Sunumu Bağlamında Değerlendirilmesi” adlı yüksek lisans tezinde kullanılacaktır.

Araştırmaya katılmanız gönüllülük esasına dayalıdır. Anket formunda sizlerden isminiz ya da kimliğinizi açığa çıkaracak bir bilgi istenmemektedir. Bu form aracılığı ile elde edilecek bilgiler gizli kalacaktır ve sadece yukarıda adı belirtilen tez çalışması kapsamında kullanılacaktır. Çalışmaya katılmayı tercih edebilir ya da anketi doldururken istediğiniz zaman son verebilirsiniz. Dört bölümden oluşan 22 soruluk bu anket ortalama 15 dk sürmektedir. İstenilen durumlarda birden fazla seçenek işaretleyebilir ya da seçeneklerde sunulmayan bir cevabınız var ise “diğer” seçeneği altında açıklayabilirsiniz.

BİRİNCİ BÖLÜM: ZİYARETÇİ PROFİLİ

1. Cinsiyet:
2. Yaş: ☐ 18-24 ☐ 25-29 ☐ 30-34 ☐ 35-39 ☐ 40-49 ☐ 50-59 ☐ 60+
3. Eğitim Durumu: ☐ Okuryazar Değil ☐ Tahsilsiz Okuryazar ☐ İlkokul Mezunu
☐ Ortaokul Mezunu ☐ Lise Mezunu ☐ Yükseköğretim (☐ Ön Lisans ☐ Lisans
☐ Yüksek Lisans ☐ Doktora)
4. Yaşadığınız Şehir: ☐ Adana ☐ Diğer (_____)
5. Meslek: ☐ Kamu personeli (_____) ☐ Serbest meslek (_____) ☐ Çiftçi
☐ Öğrenci ☐ Çalışmıyor ☐ Diğer: _____

İKİNCİ BÖLÜM: ZİYARET DENEYİMİ

6. Antik kenti ziyaret şekliniz nedir?

- ☐ Bireysel
☐ Aile ile
☐ Küçük bir arkadaş grubu ile
☐ Turist grubu/profesyonel bir rehber eşliğinde
☐ Diğer _____

7. Antik kenti ziyaret etme nedeniniz nedir?

- ☐ Alanın tarihini anlamak
☐ Fotoğraf çekmek
☐ Kültürel miras ile ilgili birikimimi arttırmak
☐ Merak ettiğim bir yeri
☐ Günü değerlendirmek
Diğer: _____

EK-4. Ziyaretçi Anketi Soru Formu (2.Sayfa)

8. Burayı daha önce ziyaret etmiş miydiniz?

☐Evet (tekrar ziyaret etme nedeni _____) ☐Hayır

9. Ziyaret etmeden önce alanla ve buradaki tarihi eserler ilgili bilginiz var mıydı?

☐Evet (Nereden bilgi edindiniz? _____) ☐Hayır

10. Alanda ne kadar vakit geçirdiniz (dk/saat)

11. Geçirdiğiniz süreci nasıl değerlendirirsiniz?

1 () Hiç iyi değildi 2 () İyi değildi 3 () Kararsızım 4 () İyiydi 5 () Çok iyiydi

11.1. Neden?

12. Antik kentte geçirdiğiniz deneyimi genel olarak nasıl değerlendirirsiniz?

1 () Hiç iyi değildi 2 () İyi değildi 3 () Kararsızım 4 () İyiydi 5 () Çok iyiydi

12.1. Neden?

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: KALINTILARA İLİŞKİN İZLENİMLER

13. Alanı nasıl gezdiniz?

- ☐ Bütün alanı gezdim
☐ Bütün alanı gezmedim. Yalnızca belirli tarihi yapıların etrafında zaman geçirdim.
☐ Diğer: _____

14. Hangi tarihi yapıları gezdiniz?

- ☐ Kale
☐ Sur Duvarları
☐ Kaya mezarlar/lahitler (Nekropol alanı)
☐ Zafer takı
☐ Sütunlu Cadde
☐ Hamam
☐ Tiyatro
☐ Su kemerleri
☐ Kiliseler
☐ Şapel
☐ Gezdiğim yapıların neler olduğunu anlayamadım
Diğer: _____

EK-4. Ziyaretçi Anketi Soru Formu (3.Sayfa)

15. Hangi tarihi yapılar aklınızda kaldı/dikkatinizi çekti? Neden?

16. Alandaki antik yapı kalıntıları ile ilgili izleniminiz nedir?

- ☐ İlgi çekici buldum
- ☐ Beklentilerimi karşılar nitelikteydi (ortalama)
- ☐ Dağınık ve anlaşılmazdı
- ☐ Zayıf buldum/beklentilerimi karşılamadı
- ☐ Diğer: _____

17. Alanda en çok nerede vakit geçirdiniz? Neden?

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: DÜŞÜNCE VE ÖNERİLER

18. Antik Kentteki hangi antik kalıntıda/kalıntılarda restorasyon çalışmaları yapılmasını isterdiniz?

- ☐ Kale
- ☐ Sur Duvarları
- ☐ Kaya mezarlar/lahitler (Nekropol alanı)
- ☐ Zafer takı
- ☐ Sütunlu Cadde
- ☐ Hamam
- ☐ Tiyatro
- ☐ Su kemerleri
- ☐ Kiliseler
- ☐ Şapel
- ☐ Gezdiğim yapıların neler olduğunu anlayamadım
- Diğer: _____

19. Neden?

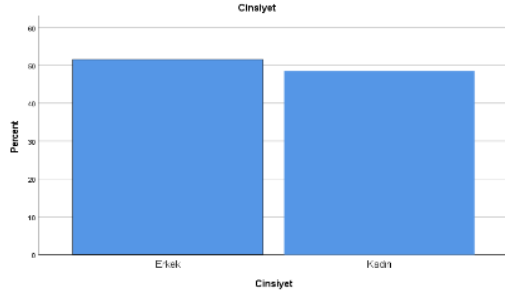
EK-4. Ziyaretçi Anketi Soru Formu (4.Sayfa)

20. Antik kentin tarihinin anlaşılabilir olması adına yapılan restorasyon çalışmalarının yanı sıra bunları destekleyici başka ne tür uygulamaların faydalı olabileceğini düşünüyorsunuz?

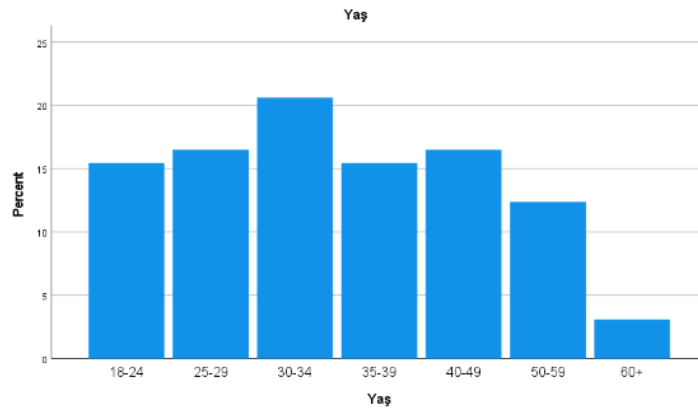
- ☐ Basılı kaynaklar (rehber kitap, broşür vb.)
- ☐ Sesli Rehber
- ☐ Antik kentteki bilgi levhaları
- ☐ Ziyaretçi merkezinde sunulacak olan sanal canlandırmalar
- ☐ Sanal gerçeklik gözlüğü tarihi canlandırmalar içinde alanın gezilebilmesi
- ☐ Diğer: _____

21. Antik Kenti Tekrar ziyaret etmeyi düşünür müsünüz?

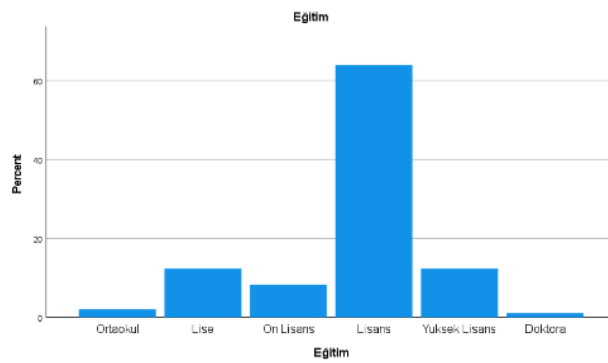
- ☐ Evet (Neden? _____)
- ☐ Hayır (Neden? _____)

EK-5. Ziyaretçi Anketi Analizleri**Birinci Bölüm: Ziyaretçi Profili****1. Cinsiyet:**

	N	%
Erkek	50	51,5%
Kadın	47	48,5%

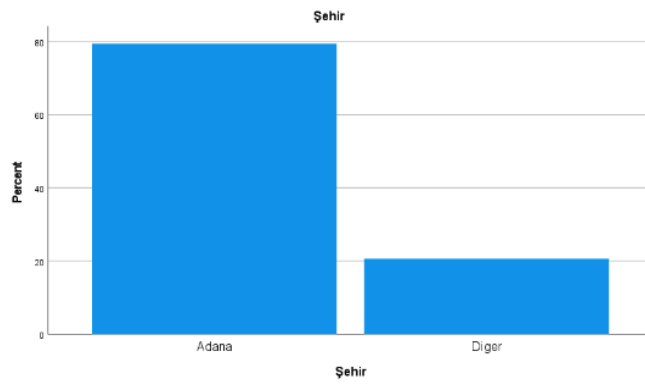
2. Yaş:

	N	%
18-24	15	15,5%
25-29	16	16,5%
30-34	20	20,6%
35-39	15	15,5%
40-49	16	16,5%
50-59	12	12,4%
60+	3	3,1%

3. Eğitim Düzeyi:

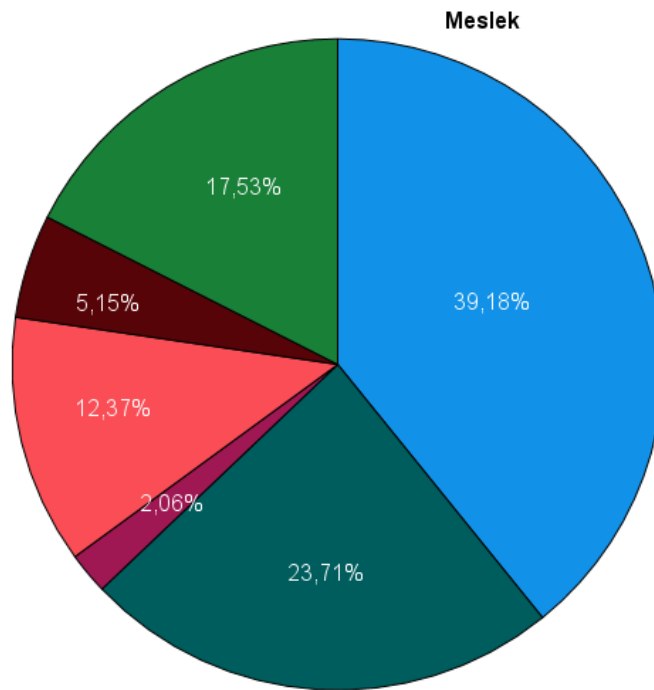
	N	%
Ortaokul	2	2,1%
Lise	12	12,4%
On Lisans	8	8,2%
Lisans	62	63,9%
Yüksek Lisans	12	12,4%
Doktora	1	1,0%

4. İkamet Edilen Şehir

	N	%
Adana	77	79,4%
Diğer	20	20,6%

5. Meslek

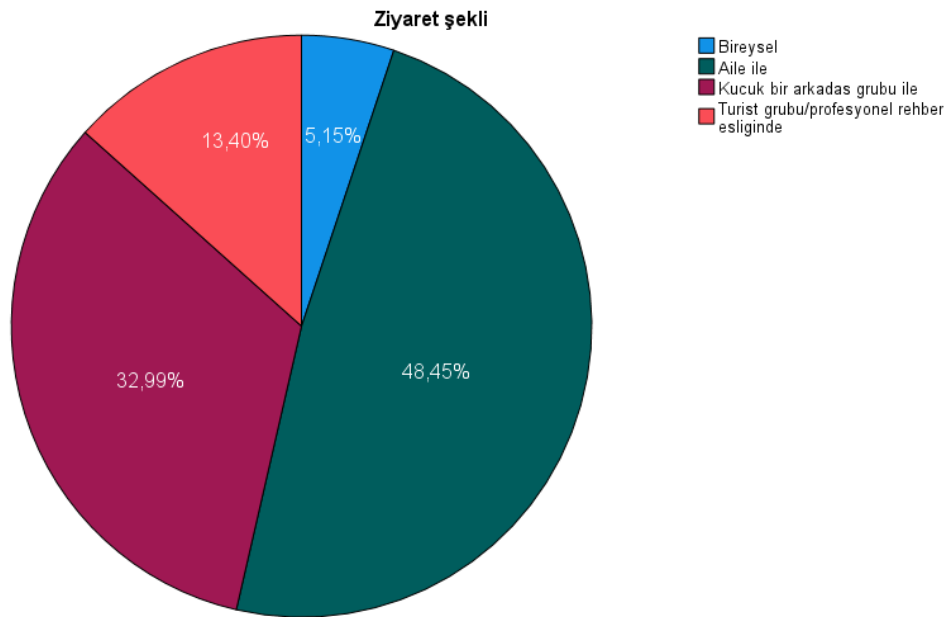

	N	%
Kamu personeli	38	39,2%
Serbest Meslek	23	23,7%
Çiftçi	2	2,1%
Öğrenci	12	12,4%
Çalışmıyor	5	5,2%
Diğer	17	17,5%

İkinci Bölüm: Ziyaret Deneyimi

1. Ziyaret Şekli: Antik kenti ziyaret şekliniz nedir?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Bireysel	5	5,2	5,2	5,2
	Aile ile	47	48,5	48,5	53,6
	Kucuk bir arkadas grubu ile	32	33,0	33,0	86,6
	Turist grubu/profesyonel rehber esliginde	13	13,4	13,4	100,0
	Total	97	100,0	100,0	

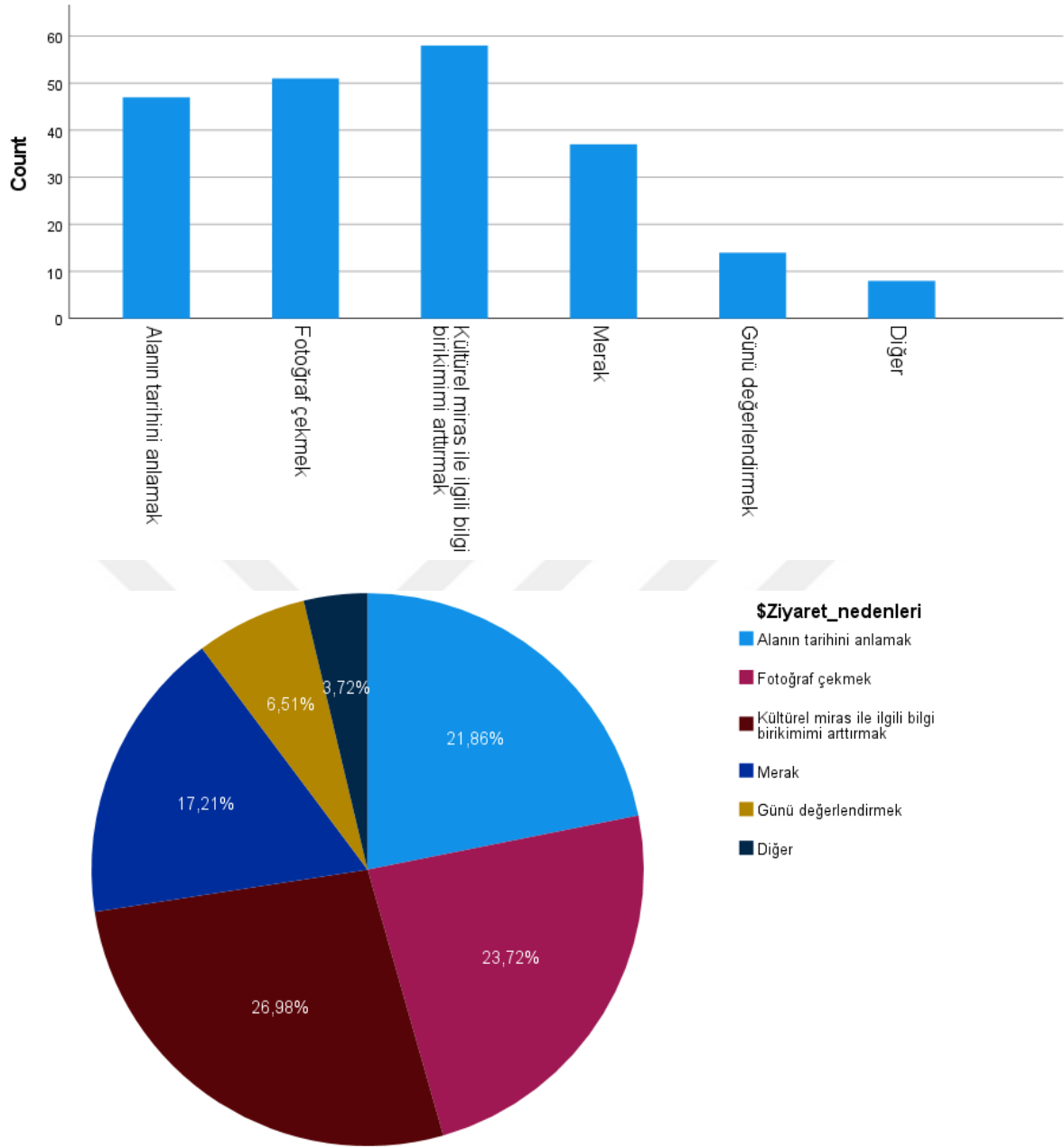

2. Ziyaret Nedeni (Çoklu Yanıt Analizi): Antik kenti ziyaret etme nedeniniz nedir?

		Responses		Percent of Cases
		N	Percent	
\$Ziyaret_nedeni ^a	Alanın tarihini anlamak	47	21,9%	48,5%
	Fotoğraf çekmek	51	23,7%	52,6%
	Kültürel miras ile ilgili bilgi birikimimi arttırmak	58	27,0%	59,8%
	Merak	37	17,2%	38,1%
	Günü değerlendirmek	14	6,5%	14,4%
	Diğer	8	3,7%	8,2%
Total		215	100,0%	221,6%

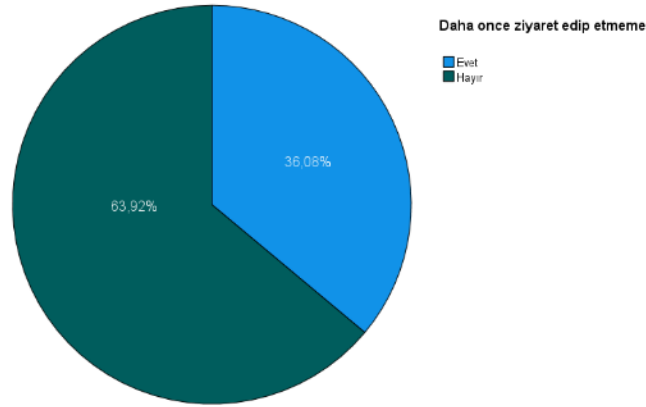
a. Group

*Katılımcı sayısı 97 kişi olmasına karşın bu soruya çoklu yanıt verilebildiği için buradaki N değeri 215 olarak hesaplanmıştır. 215 sayısı burada katılımcıyı değil cevapların toplam işaretlenme sayısını ifade etmektedir.

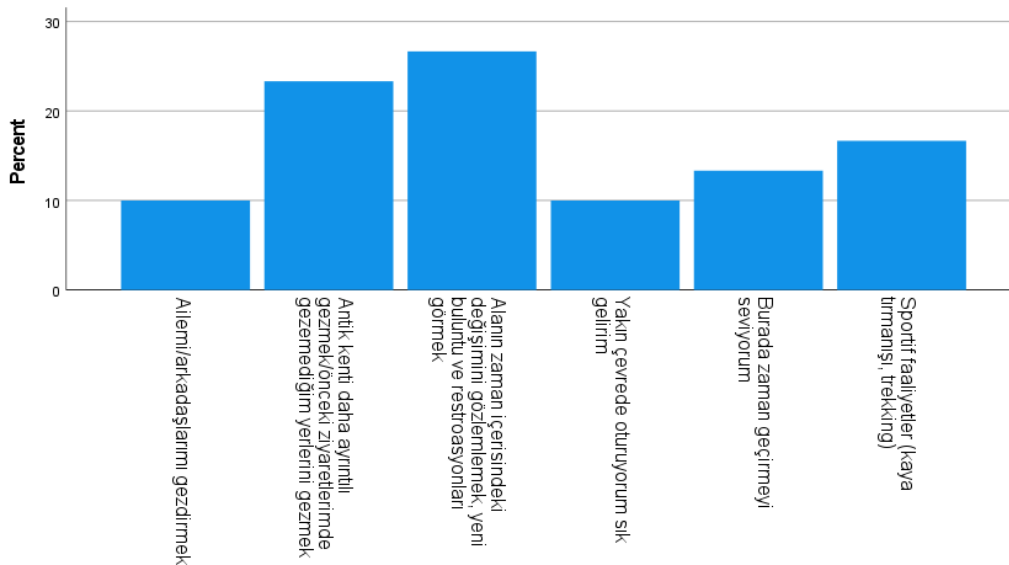
3. Daha Önce Ziyaret Edip Etmeme: Burayı daha önce ziyaret etmiş miydiniz?

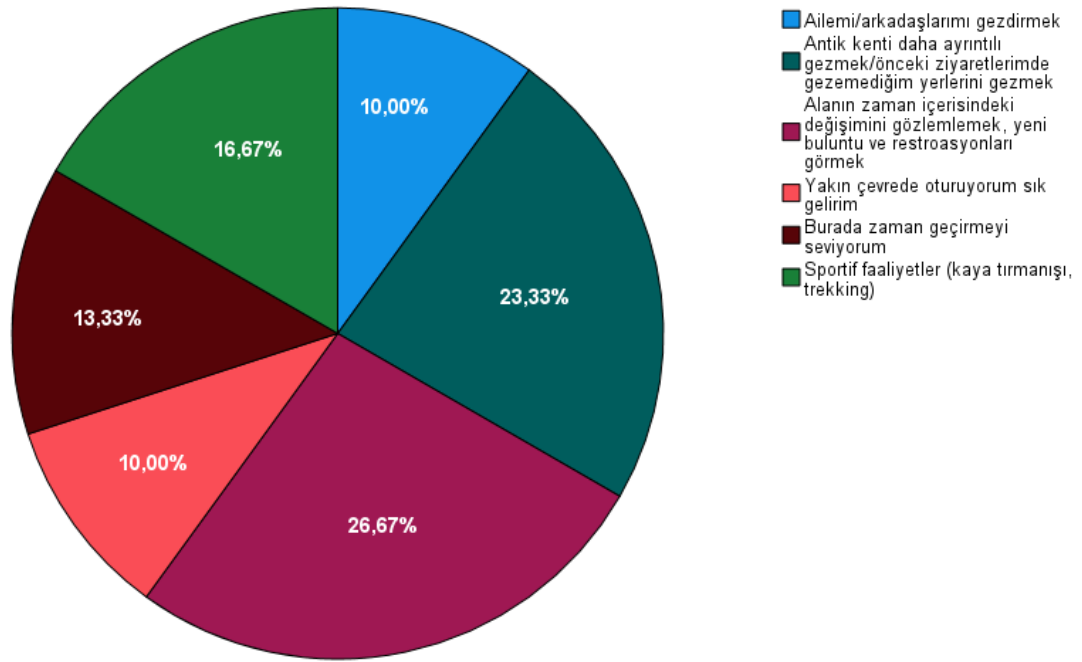
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Evet	35	36,1	36,1	36,1
	Hayır	62	63,9	63,9	100,0
	Total	97	100,0	100,0	

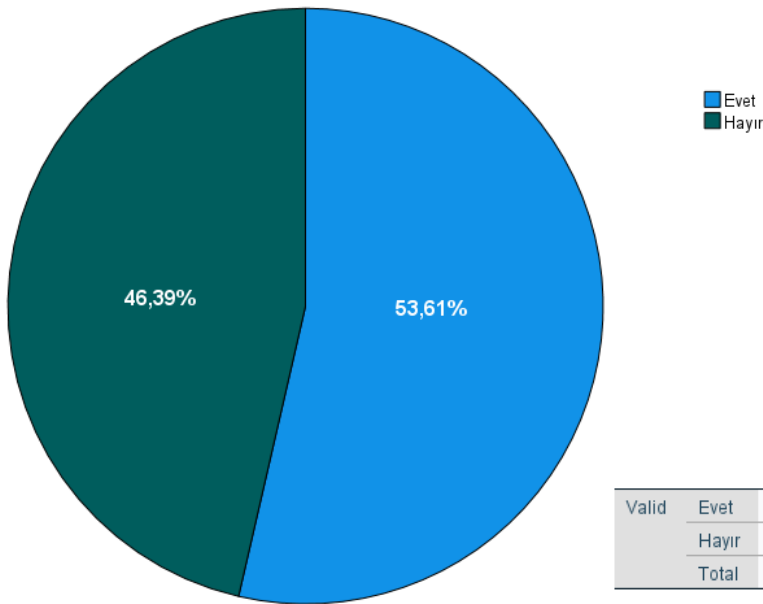
4. Tekrar ziyaret etme nedeni (Gruplandırılmış Cevaplar): Yukarıdaki soruya cevabınız "evet" ise tekrar ziyaret etme nedeniniz?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ailemi/arkadaşlarımı gezdirmek	3	3,1	10,0	10,0
	Antik kenti daha ayrıntılı gezmek/önceki ziyaretlerimde gezemediğim yerlerini gezmek	7	7,2	23,3	33,3
	Alanın zaman içerisindeki değişimini gözlemlemek, yeni buluntu ve restorasyonları görmek	8	8,2	26,7	60,0
	Yakın çevrede oturuyorum sık gelirim	3	3,1	10,0	70,0
	Burada zaman geçirmeyi seviyorum	4	4,1	13,3	83,3
	Sportif faaliyetler (kaya tırmanışı, trekking)	5	5,2	16,7	100,0
	Total	30	30,9	100,0	
Missing	System	67	69,1		
Total		97	100,0		

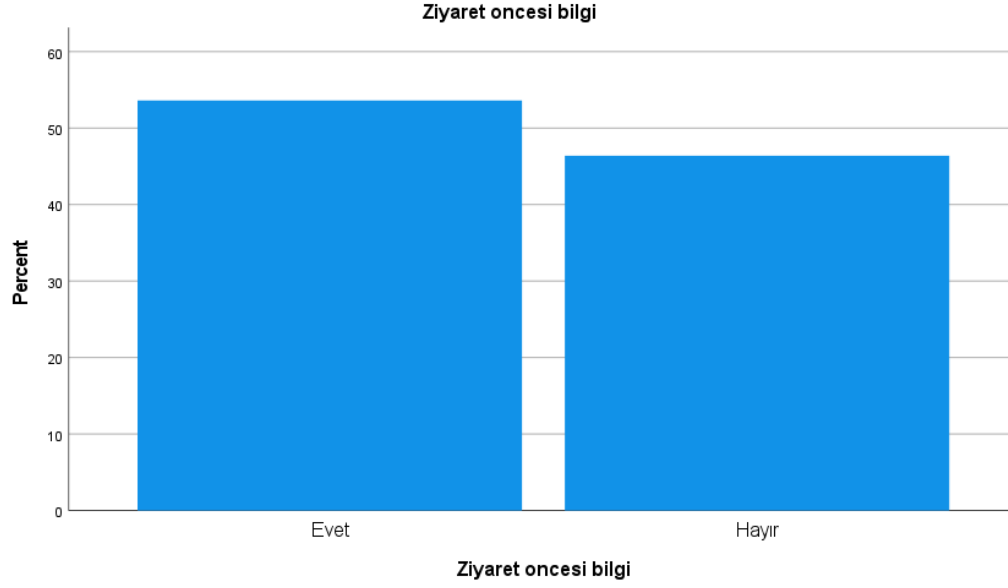

5. Ziyaret Öncesi Bilgi: Ziyaret etmeden önce alanla ve buradaki tarihi eserler ilgili bilginiz var mıydı?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Evet	52	53,6	53,6	53,6
	Hayır	45	46,4	46,4	100,0
	Total	97	100,0	100,0	

6. **Ziyaret öncesi bilgi kaynağı (Gruplandırılmış):** Yukarıdaki soruya cevabınız "evet" ise hangi kaynaktan bilgi edindiniz?

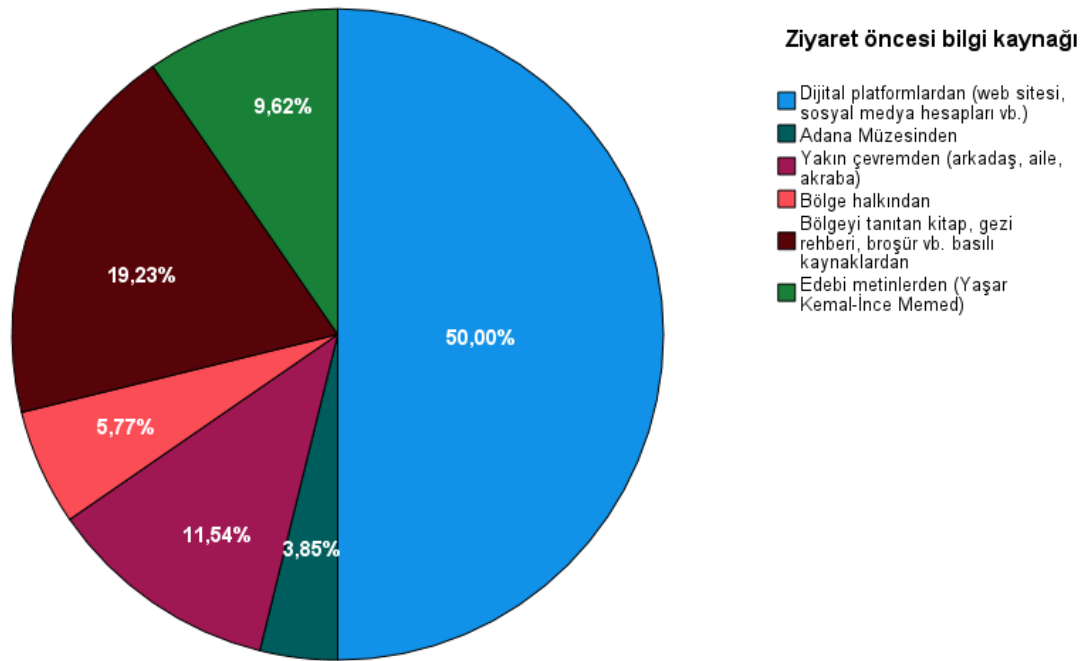
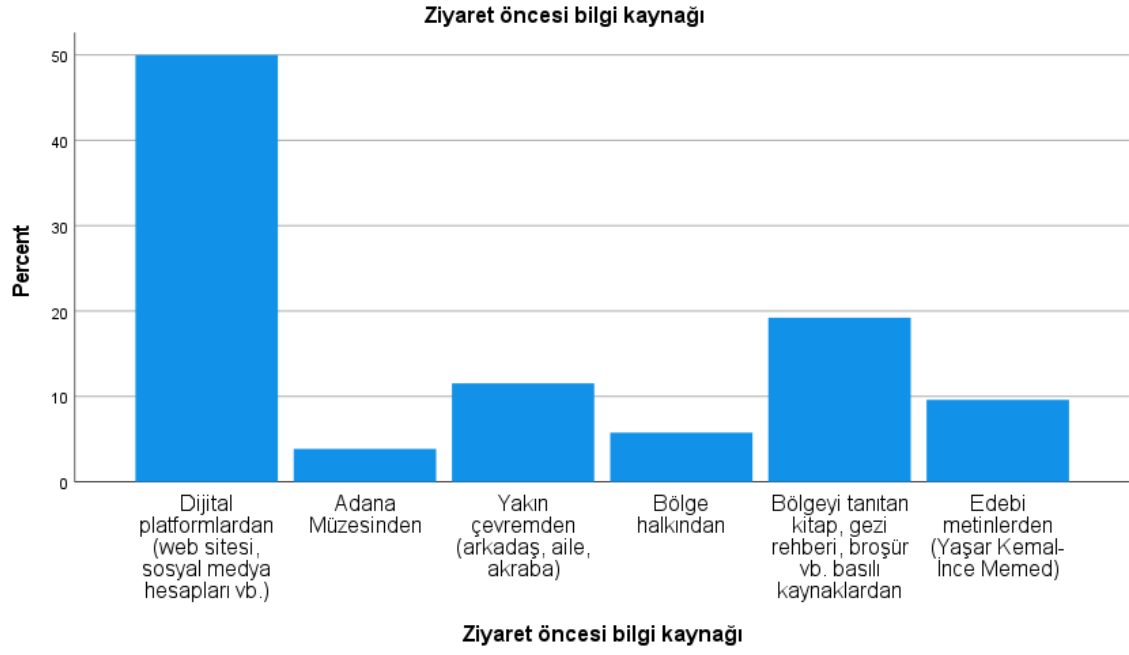
Statistics

Ziyaret öncesi bilgi kaynağı

N	Valid	52
	Missing	45
Mean		2,6923
Std. Deviation		1,92546

Ziyaret öncesi bilgi kaynağı

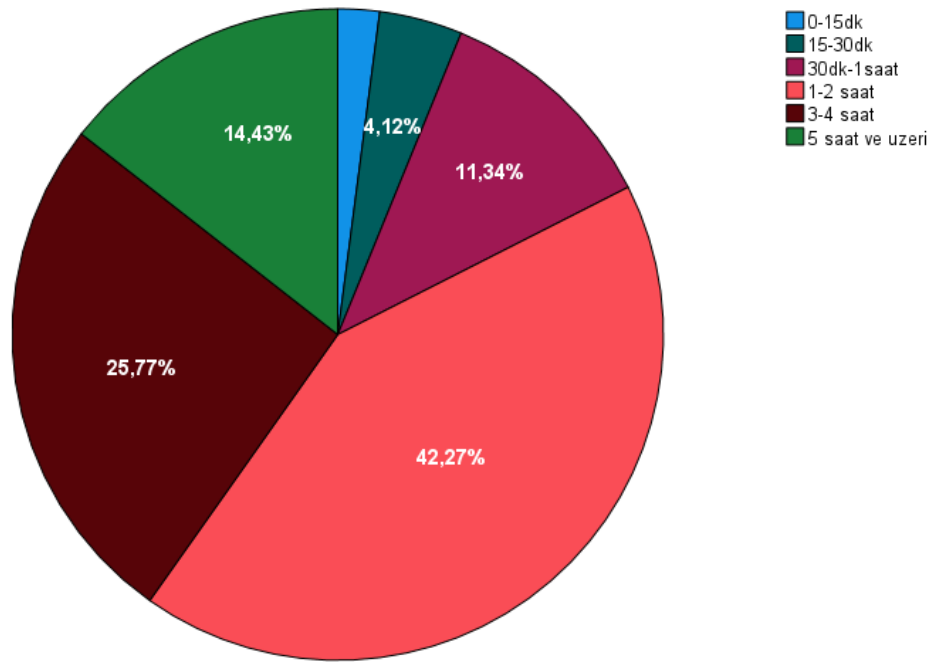
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Dijital platformlardan (web sitesi, sosyal medya hesapları vb.)	26	26,8	50,0	50,0
	Adana Müzesinden	2	2,1	3,8	53,8
	Yakın çevremden (arkadaş, aile, akraba)	6	6,2	11,5	65,4
	Bölge halkından	3	3,1	5,8	71,2
	Bölgeyi tanıtan kitap, gezi rehberi, broşür vb. basılı kaynaklardan	10	10,3	19,2	90,4
	Edebi metinlerden (Yaşar Kemal-İnce Memed)	5	5,2	9,6	100,0
	Total	52	53,6	100,0	
Missing	System	45	46,4		
Total		97	100,0		

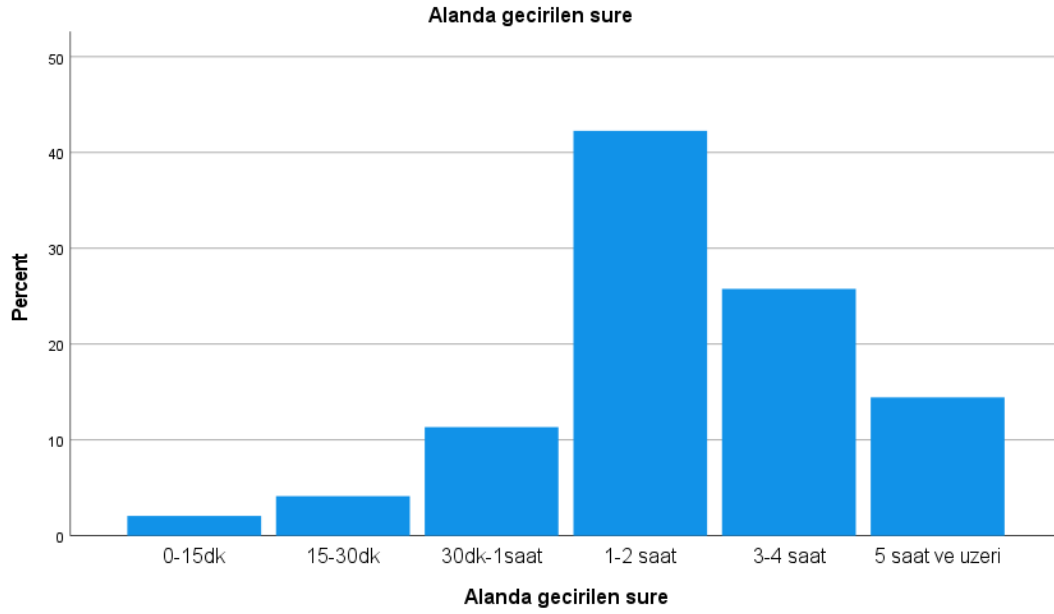

7. Alanda geçirilen süre_Gruplandırılmış: Alanda ne kadar vakit geçirdiniz (dk ya da saat cinsinden belirtiniz)

Alanda gecirilen sure

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	0-15dk	2	2,1	2,1	2,1
	15-30dk	4	4,1	4,1	6,2
	30dk-1saat	11	11,3	11,3	17,5
	1-2 saat	41	42,3	42,3	59,8
	3-4 saat	25	25,8	25,8	85,6
	5 saat ve üzeri	14	14,4	14,4	100,0
	Total	97	100,0	100,0	

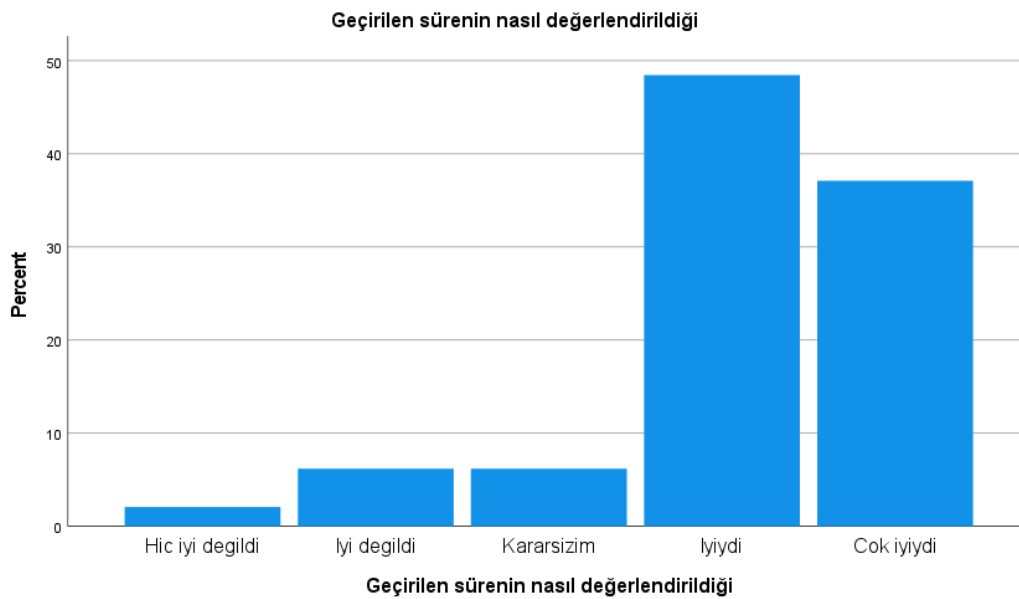

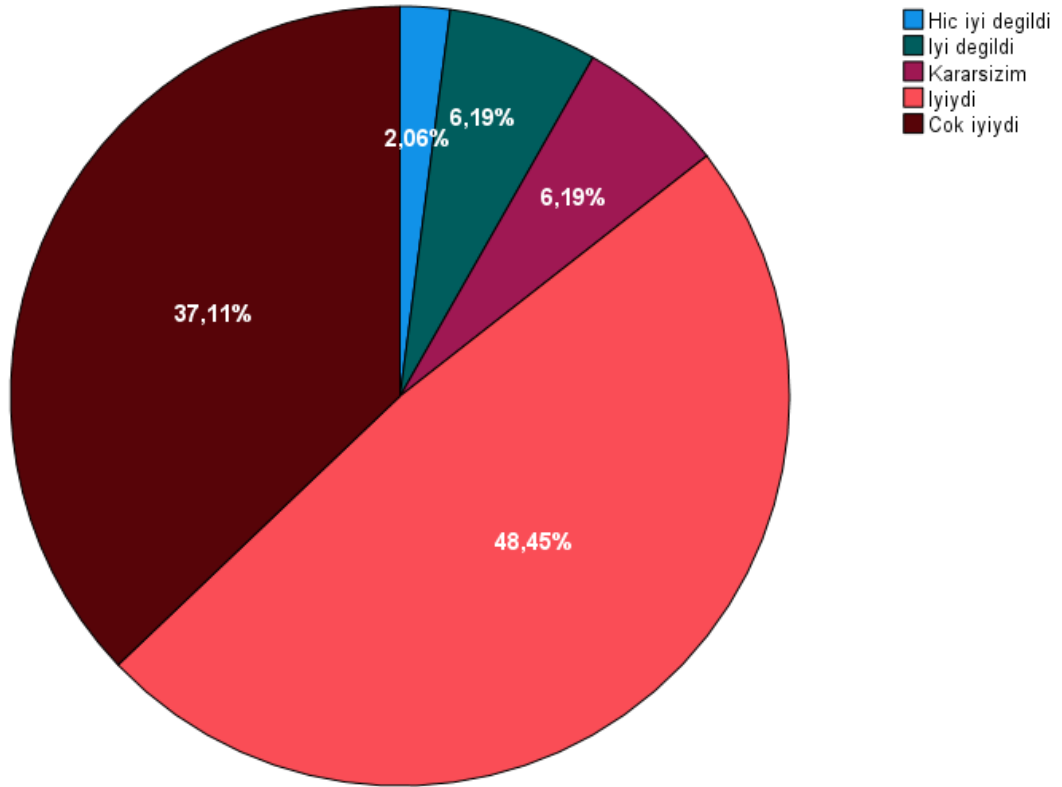

8. Geçirilen Sürenin Nasıl Değerlendirildiği: Geçirdiğiniz süreyi nasıl değerlendirirsiniz?

Geçirilen sürenin nasıl değerlendirildiği

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Hic iyi degildi	2	2,1	2,1	2,1
	Iyi degildi	6	6,2	6,2	8,2
	Kararsizim	6	6,2	6,2	14,4
	Iiydi	47	48,5	48,5	62,9
	Cok iyydi	36	37,1	37,1	100,0
	Total	97	100,0	100,0	

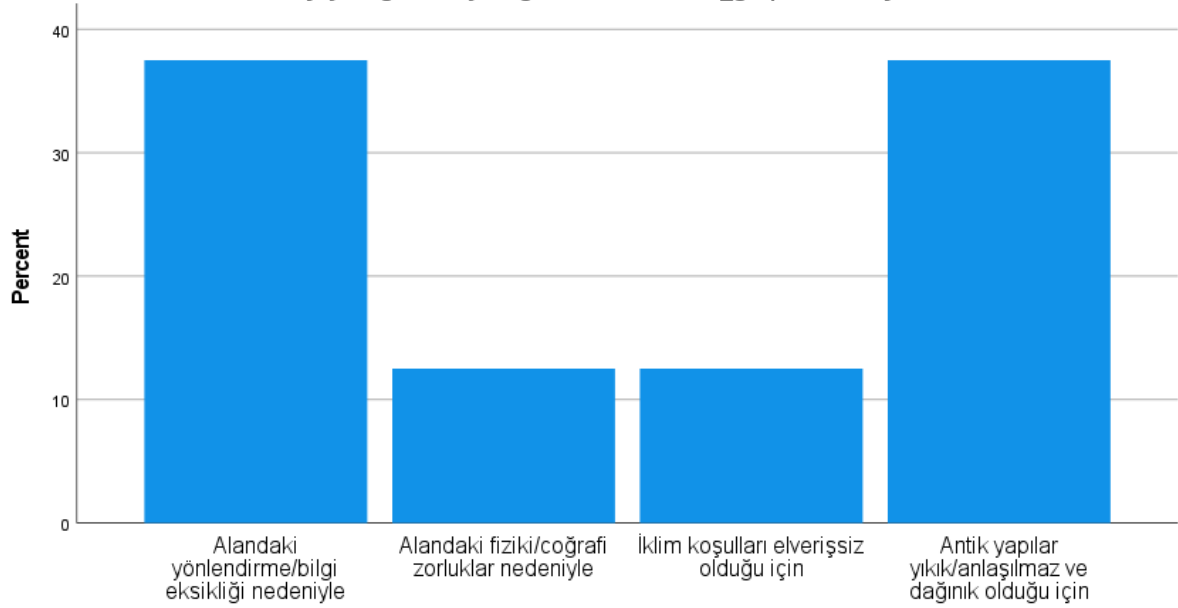
8.1. Geçirilen sürenin nasıl değerlendirildiğinin nedeni (Gruplandırılmış veri):

8.1.1. Olumsuz Cevapların Nedenleri:

Hiç iyi değildi ve iyi değildi cevabı nedeni_gruplandırılmış

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Alandaki yönlendirme/bilgi eksikliği nedeniyle	3	3,1	37,5	37,5
	Alandaki fiziki/coğrafi zorluklar nedeniyle	1	1,0	12,5	50,0
	İklim koşulları elverişsiz olduğu için	1	1,0	12,5	62,5
	Antik yapılar yıkık/anlaşılmaz ve dağınık olduğu için	3	3,1	37,5	100,0
	Total	8	8,2	100,0	
Missing	System	89	91,8		
Total		97	100,0		

Hiç iyi değildi ve iyi değildi cevabı nedeni_gruplandırılmış

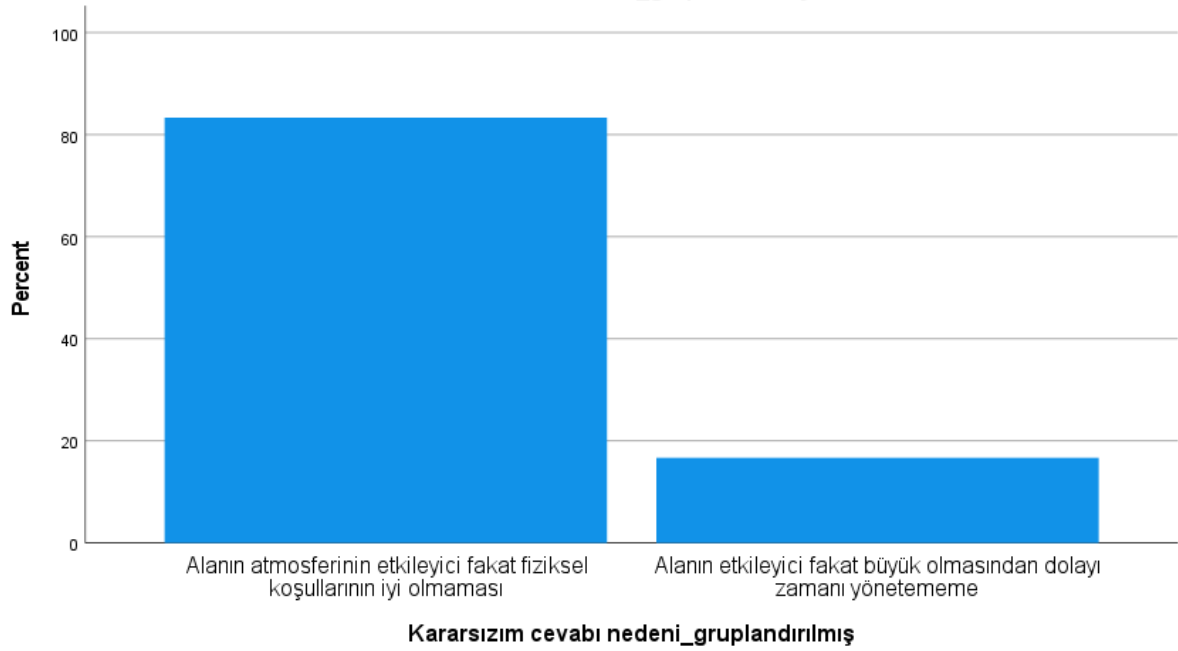
Hiç iyi değildi ve iyi değildi cevabı nedeni_gruplandırılmış

8.1.2. Kararsız Cevabının Nedenleri:

Kararsızım cevabı nedeni_gruplandırılmış

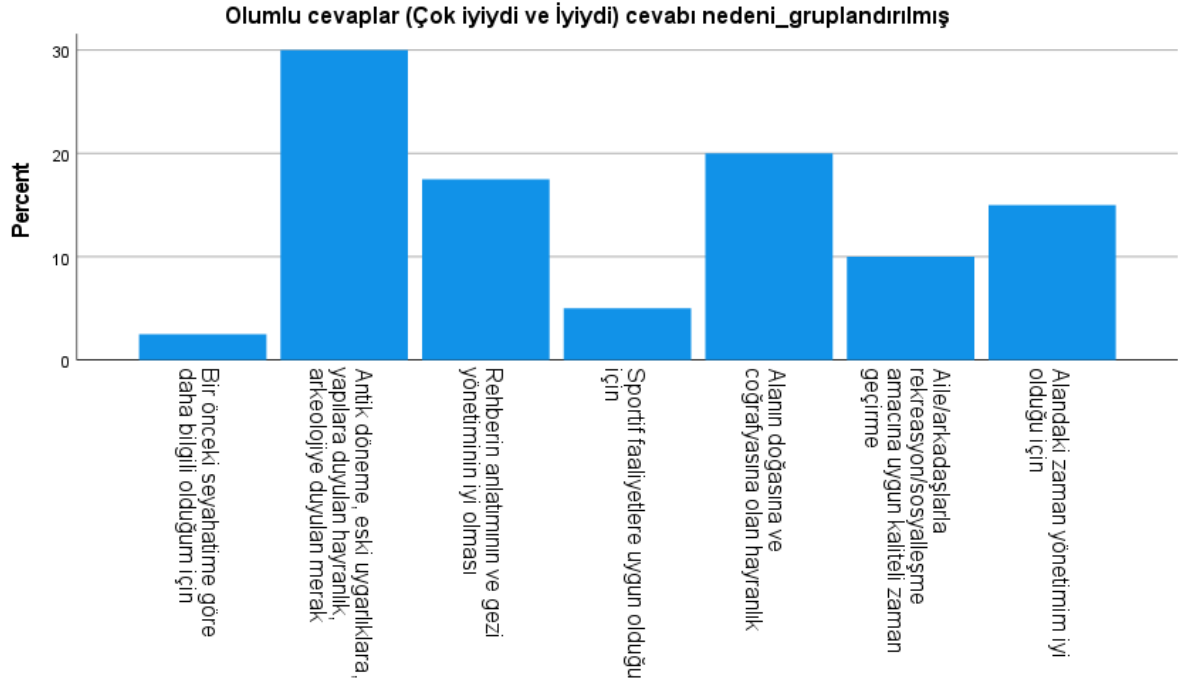
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Alanın atmosferinin etkileyici fakat fiziksel koşullarının iyi olmaması	5	5,2	83,3	83,3
	Alanın etkileyici fakat büyük olmasından dolayı zamanı yönetememe	1	1,0	16,7	100,0
	Total	6	6,2	100,0	
Missing	System	91	93,8		
Total		97	100,0		

Kararsızım cevabı nedeni_gruplandırılmış

8.1.3. Olumlu Cevapların (Çok iyiydi-İyi) Nedenleri:

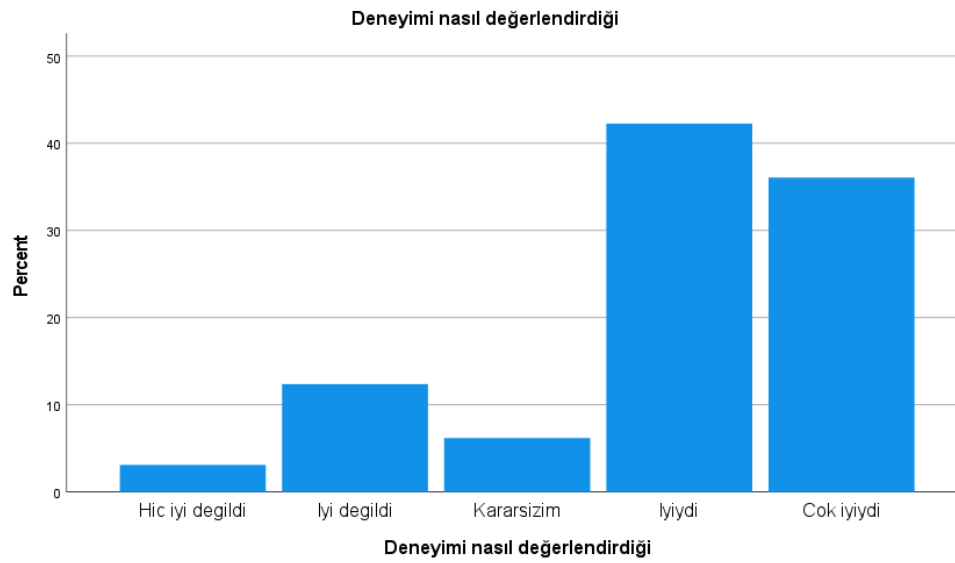
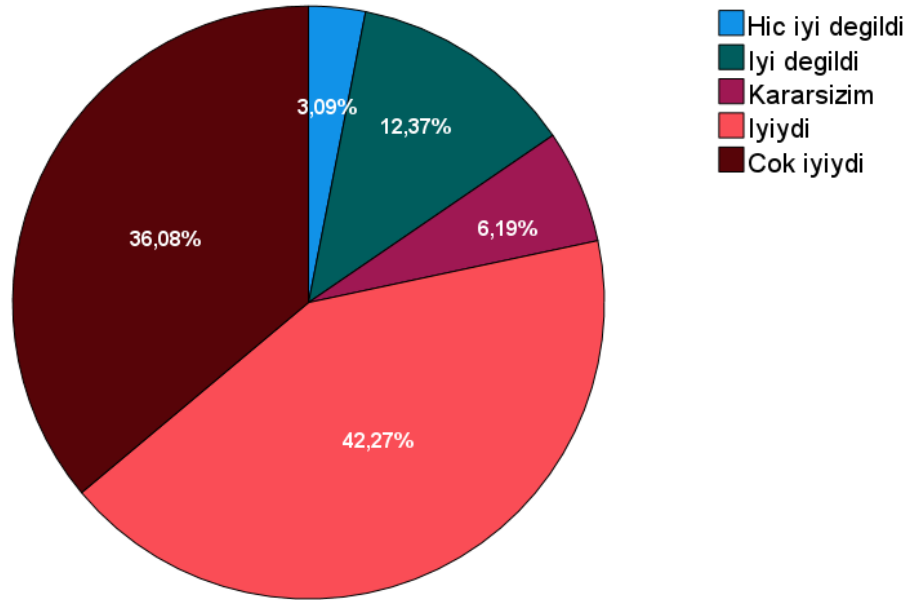
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Bir önceki seyahatime göre daha bilgili olduğum için	1	1,0	2,5	2,5
	Antik döneme, eski uygarlıklara, yapılara duyulan hayranlık, arkeolojiye duyulan merak	12	12,4	30,0	32,5
	Rehberin anlatımının ve gezi yönetiminin iyi olması	7	7,2	17,5	50,0
	Sportif faaliyetlere uygun olduğu için	2	2,1	5,0	55,0
	Alanın doğasına ve coğrafyasına olan hayranlık	8	8,2	20,0	75,0
	Aile/arkadaşlarla rekreasyon/sosyalleşme amacına uygun kaliteli zaman geçirme	4	4,1	10,0	85,0
	Alandaki zaman yönetimim iyi olduğu için	6	6,2	15,0	100,0
	Total	40	41,2	100,0	
Missing	System	57	58,8		
Total		97	100,0		

9. Deneyimin Nasıl Değerlendirildiği: Antik kentte geçirdiğiniz deneyimi genel olarak nasıl değerlendirirsiniz?

Deneyimi nasıl değerlendirdiği

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Hic iyi degildi	3	3,1	3,1	3,1
	Iyi degildi	12	12,4	12,4	15,5
	Kararsizim	6	6,2	6,2	21,6
	Iyiydi	41	42,3	42,3	63,9
	Cok iyiydi	35	36,1	36,1	100,0
	Total	97	100,0	100,0	

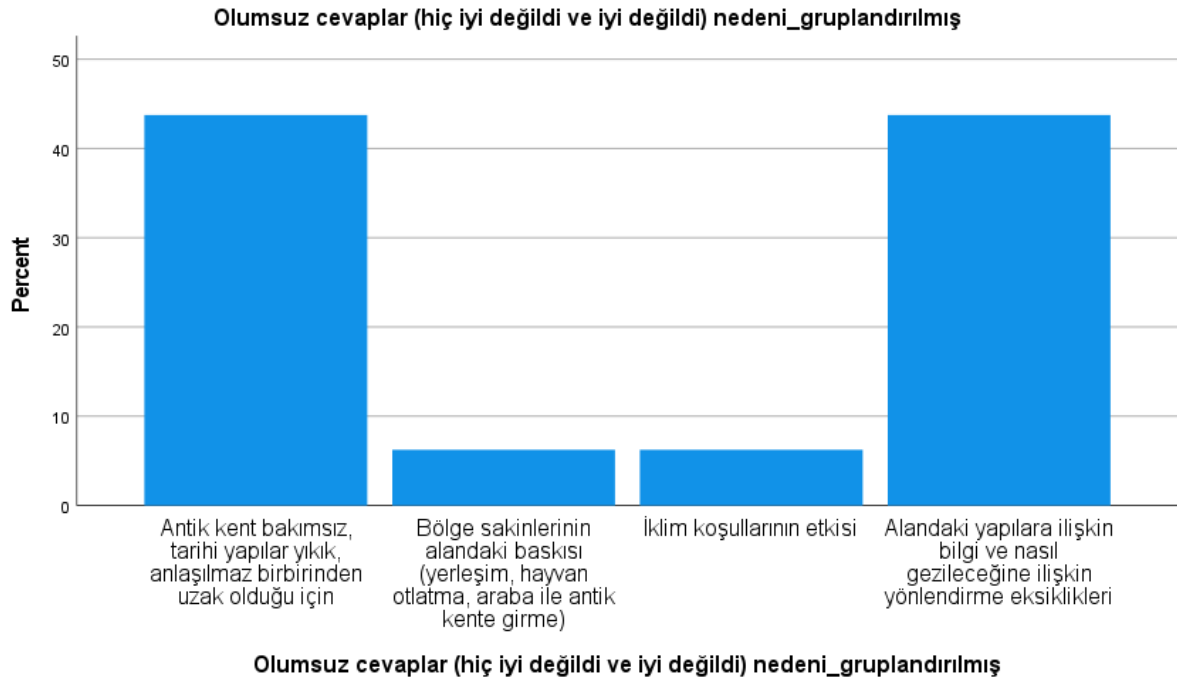

9.1. Geçirilen deneyimin nasıl değerlendirildiğinin nedeni (Gruplandırılmış veri):

9.1.1. Olumsuz Cevapların (Hiç iyi değildi ve iyi değildi) Nedenleri:

Olumsuz cevaplar (hiç iyi değildi ve iyi değildi) nedeni_gruplandırılmış

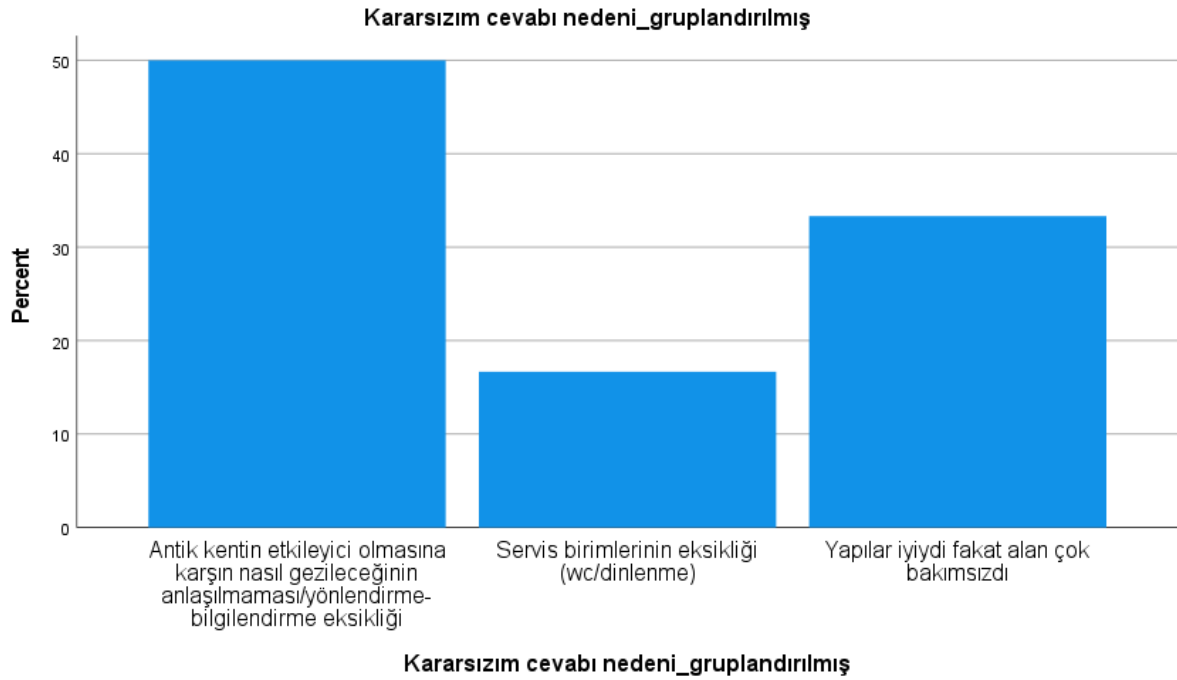
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Antik kent bakımsız, tarihi yapılar yıkık, anlaşılmaz birbirinden uzak olduğu için	7	7,2	43,8	43,8
	Bölge sakinlerinin alandaki baskısı (yerleşim, hayvan otlatma, araba ile antik kente girme)	1	1,0	6,3	50,0
	İklim koşullarının etkisi	1	1,0	6,3	56,3
	Alandaki yapılara ilişkin bilgi ve nasıl gezileceğine ilişkin yönlendirme eksiklikleri	7	7,2	43,8	100,0
	Total	16	16,5	100,0	
Missing	System	81	83,5		
Total		97	100,0		

9.1.2. Kararsız Cevabı Nedenleri:

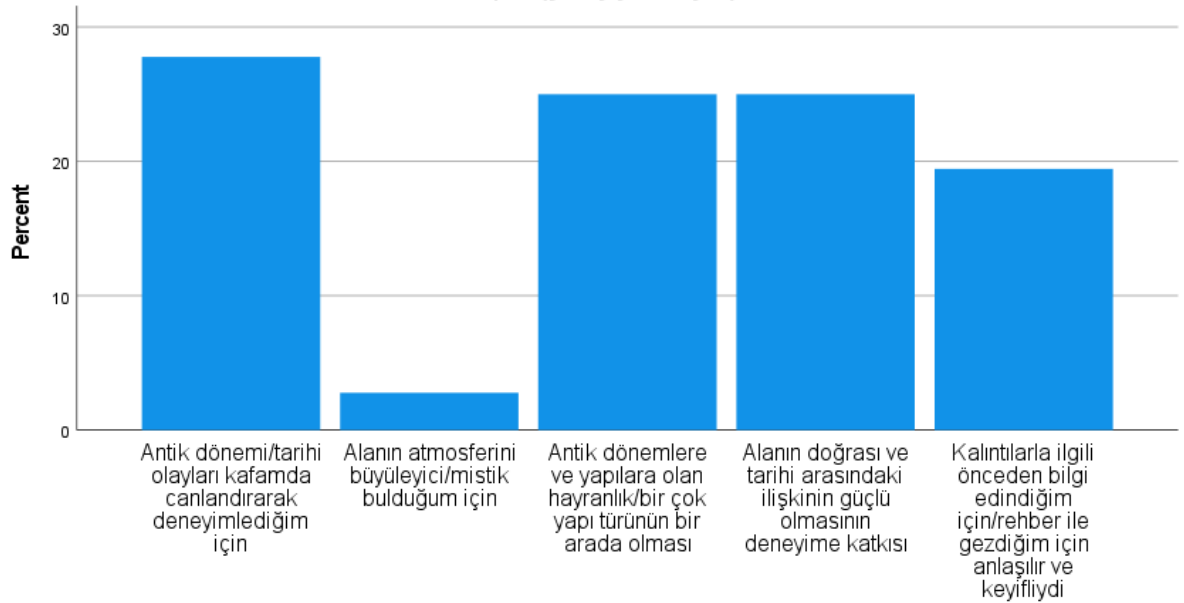
Kararsızım cevabı nedeni_gruplandırılmış

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Antik kentin etkileyici olmasına karşın nasıl gezileceğinin anlaşılmması/yönlendirme-bilgilendirme eksikliği	3	3,1	50,0	50,0
	Servis birimlerinin eksikliği (wc/dinlenme)	1	1,0	16,7	66,7
	Yapılar iyiydi fakat alan çok bakımsızdı	2	2,1	33,3	100,0
	Total	6	6,2	100,0	
Missing	System	91	93,8		
Total		97	100,0		

9.1.3. Olumlu Cevaplar (İyiydi ve Çok iyiydi) Nedenleri

Olumlu cevaplar (çok iyiydi ve iyidi) nedeni

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Antik dönemi/tarihi olayları kafamda canlandırarak deneyimlediğim için	10	10,3	27,8	27,8
	Alanın atmosferini büyüleyici/mistik bulduğum için	1	1,0	2,8	30,6
	Antik dönemlere ve yapılara olan hayranlık/bir çok yapı türünün bir arada olması	9	9,3	25,0	55,6
	Alanın doğrası ve tarihi arasındaki ilişkinin güçlü olmasının deneyime katkısı	9	9,3	25,0	80,6
	Kalıntılarla ilgili önceden bilgi edindiğim için/rehber ile gezdiğim için anlaşılır ve keyifliydi	7	7,2	19,4	100,0
	Total	36	37,1	100,0	
Missing	System	61	62,9		
Total		97	100,0		

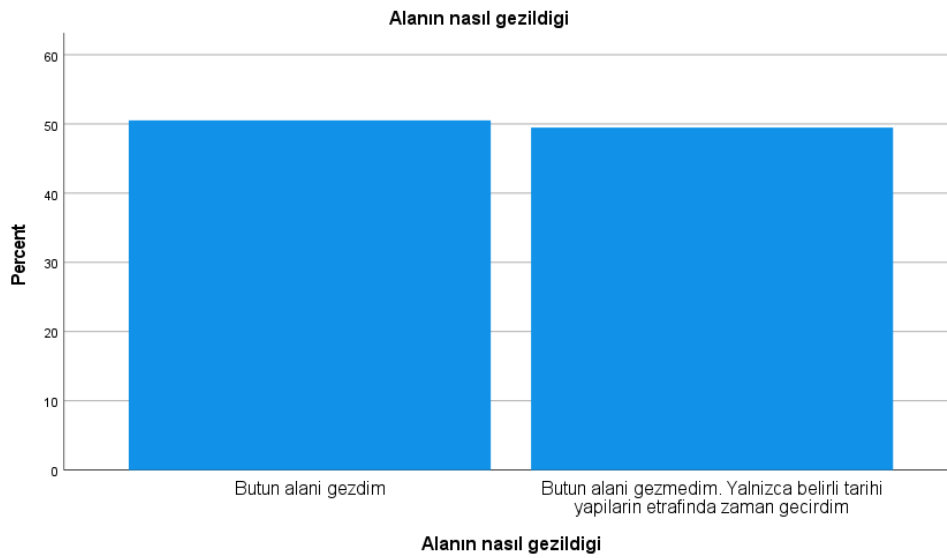
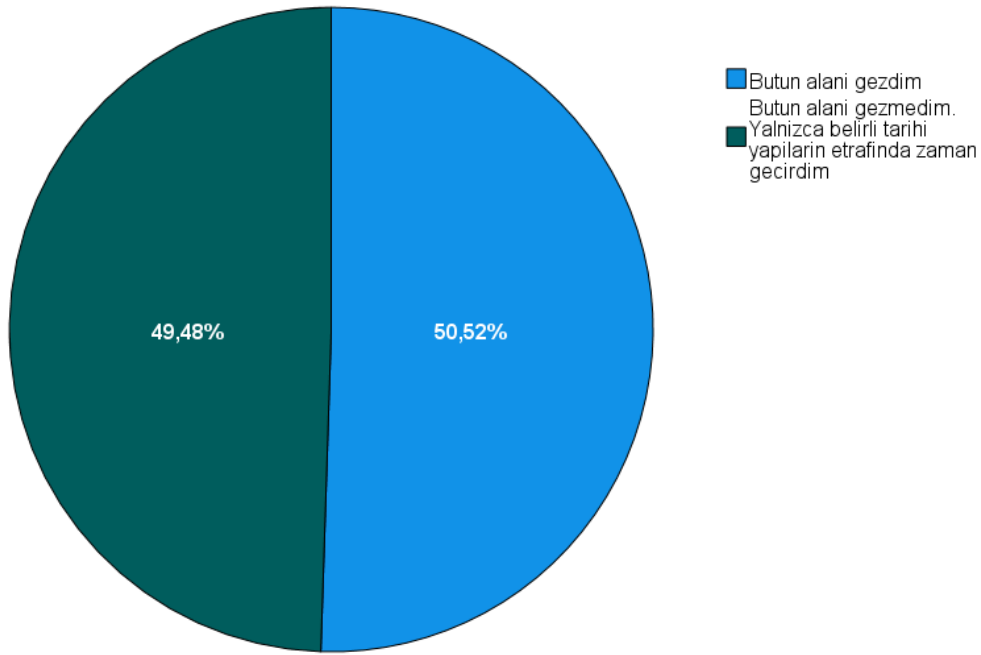
Olumlu cevaplar (çok iyiydi ve iyidi) nedeni**Olumlu cevaplar (çok iyiydi ve iyidi) nedeni**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: KALINTILARA İLİŞKİN İZLENİMLER

1. Alanın nasıl gezildiği: Alanı nasıl gezdiniz?

Alanın nasıl gezildiği

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Butun alani gezdim	49	50,5	50,5	50,5
	Butun alani gezmedim. Yalnızca belirli tarihi yapıların etrafında zaman geçirdim	48	49,5	49,5	100,0
	Total	97	100,0	100,0	

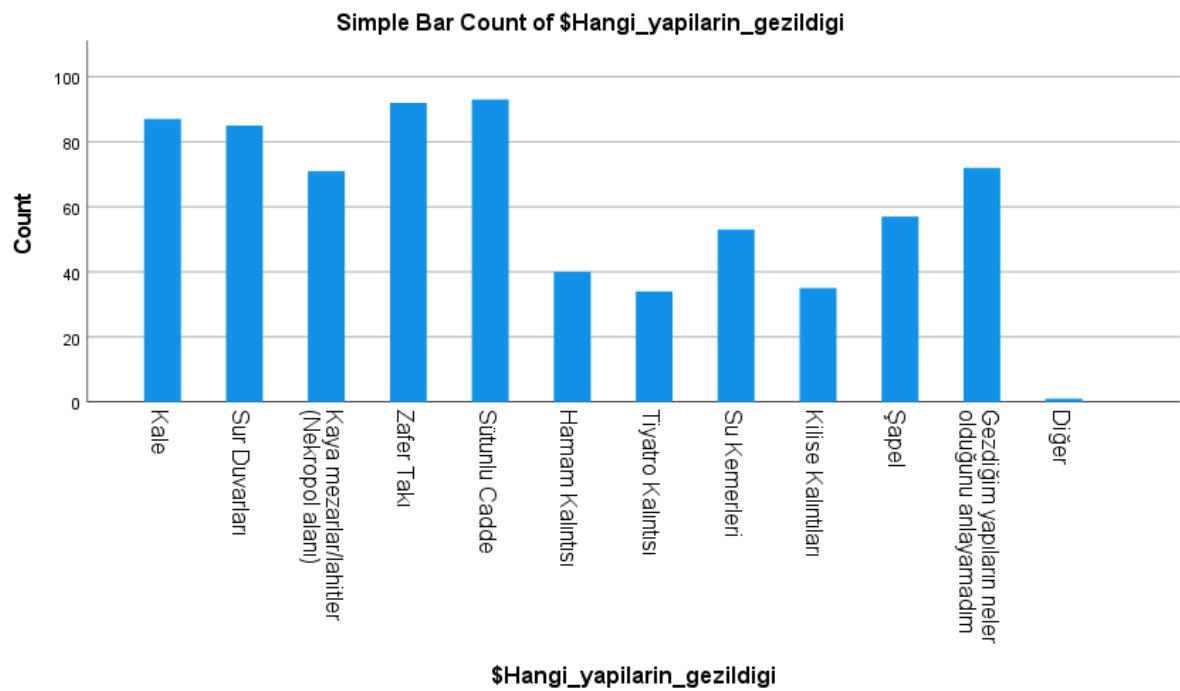

2. Hangi yapıların gezildiği (Çoklu Yanıt Analizi): Hangi tarihi yapıları gezdiniz?

\$Hangi_yapilarin_gezildigi Frequencies

		Responses		Percent of Cases
		N	Percent	
\$Hangi_yapilarin_gezildi gi ^a	Kale	87	12,1%	89,7%
	Sur Duvarları	85	11,8%	87,6%
	Kaya mezarlar/lahitler (Nekropol alanı)	71	9,9%	73,2%
	Zafer Takı	92	12,8%	94,8%
	Sütunlu Cadde	93	12,9%	95,9%
	Hamam Kalıntısı	40	5,6%	41,2%
	Tiyatro Kalıntısı	34	4,7%	35,1%
	Su Kemerleri	53	7,4%	54,6%
	Kilise Kalıntıları	35	4,9%	36,1%
	Şapel	57	7,9%	58,8%
	Gezdiğim yapıların neler olduğunu anlayamadım	72	10,0%	74,2%
	Diğer	1	0,1%	1,0%
Total		720	100,0%	742,3%

a. Group

Alanın nasıl gezildiği * Hangi yapıların gezildiği: gezdiğim yapıların neler olduğunu anlayamadım
Crosstabulation

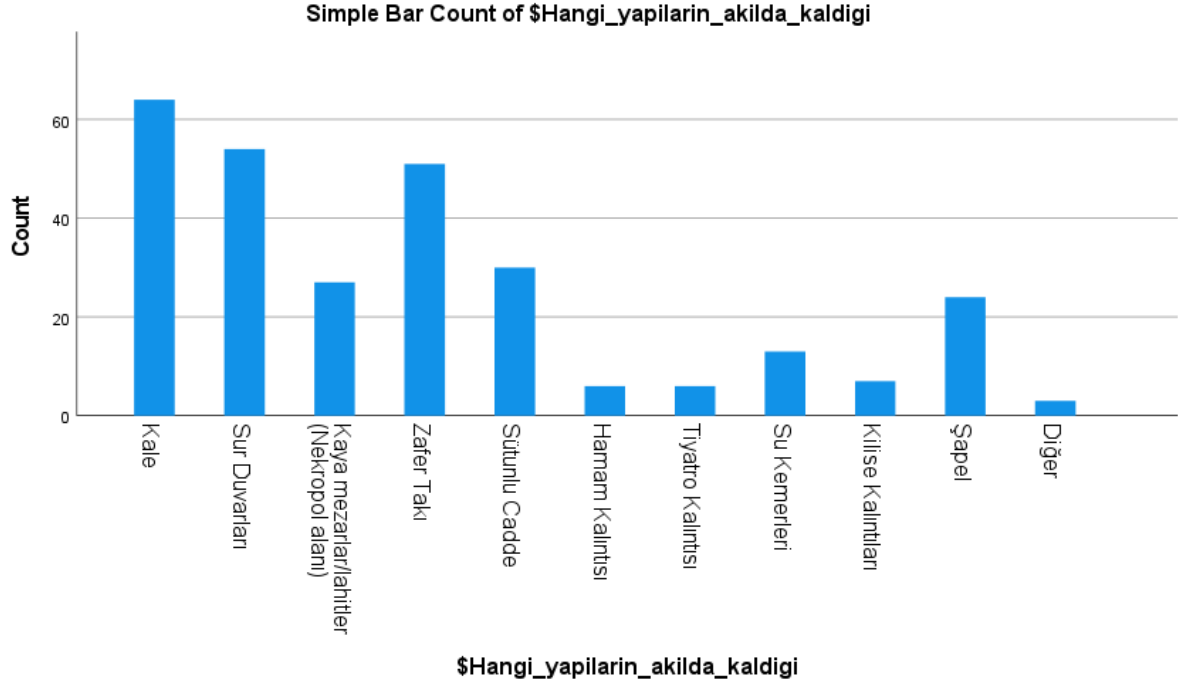
			Hangi yapıların gezildiği: gezdiğim yapıların neler oldugunu anlayamadım		
			Evet	Hayır	Total
Alanın nasıl gezildiği	Butun alanı gezdim	Count	31	18	49
		% within Alanın nasıl gezildiği	63,3%	36,7%	100,0%
		% within Hangi yapıların gezildiği: gezdiğim yapıların neler oldugunu anlayamadım	42,5%	75,0%	50,5%
		% of Total	32,0%	18,6%	50,5%
	Butun alanı gezmedim. Yalnızca belirli tarihi yapıların etrafında zaman geçirdim	Count	42	6	48
		% within Alanın nasıl gezildiği	87,5%	12,5%	100,0%
		% within Hangi yapıların gezildiği: gezdiğim yapıların neler oldugunu anlayamadım	57,5%	25,0%	49,5%
		% of Total	43,3%	6,2%	49,5%
Total	Count	73	24	97	
	% within Alanın nasıl gezildiği	75,3%	24,7%	100,0%	
	% within Hangi yapıların gezildiği: gezdiğim yapıların neler oldugunu anlayamadım	100,0%	100,0%	100,0%	
	% of Total	75,3%	24,7%	100,0%	

3. Hangi yapıların akılda kaldığı (Çoklu Yanıt Analizi): Hangi tarihi yapılar aklınızda kaldı/dikkatinizi çekti?

\$Hangi_yapilarin_akilda_kaldigi Frequencies

		Responses		Percent of Cases
		N	Percent	
\$Hangi_yapilarin_akilda_kaldigi ^a	Kale	64	22,5%	66,0%
	Sur Duvarları	54	18,9%	55,7%
	Kaya mezarlar/lahitler (Nekropol alanı)	27	9,5%	27,8%
	Zafer Takı	51	17,9%	52,6%
	Sütunlu Cadde	30	10,5%	30,9%
	Hamam Kalıntısı	6	2,1%	6,2%
	Tiyatro Kalıntısı	6	2,1%	6,2%
	Su Kemerleri	13	4,6%	13,4%
	Kilise Kalıntıları	7	2,5%	7,2%
	Şapel	24	8,4%	24,7%
	Diğer	3	1,1%	3,1%
Total		285	100,0%	293,8%

a. Group

4. Seçilen yapıların akılda kalma/dikkat çekme nedenleri (Gruplandırılmış veri)

Yapıların dikkat çekme/akılda kalma nedeni gruplandırılmış veri

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Antik yapım teknikleri, yapıların dayanıklılığı, mühendisliğine olan hayranlık	8	8,2	14,3	14,3
	Diğer kalıntılara kıyasla görsel etkisi fazla, daha ayakta ve korunmuş, bakımlı olduğu için	9	9,3	16,1	30,4
	Yapısal oranları itibarıyla görkemli olduğu için	17	17,5	30,4	60,7
	Landmark imajı (coğrafi konumundan dolayı ovada yükselerek antik kenti vurguladığı için)	10	10,3	17,9	78,6
	Anlaşılabilirliğinin/izlenebilirliğinin yüksek olması	10	10,3	17,9	96,4
	Fotoğraflarda güzel görünmesi	2	2,1	3,6	100,0
	Total	56	57,7	100,0	
Missing	System	41	42,3		
Total		97	100,0		

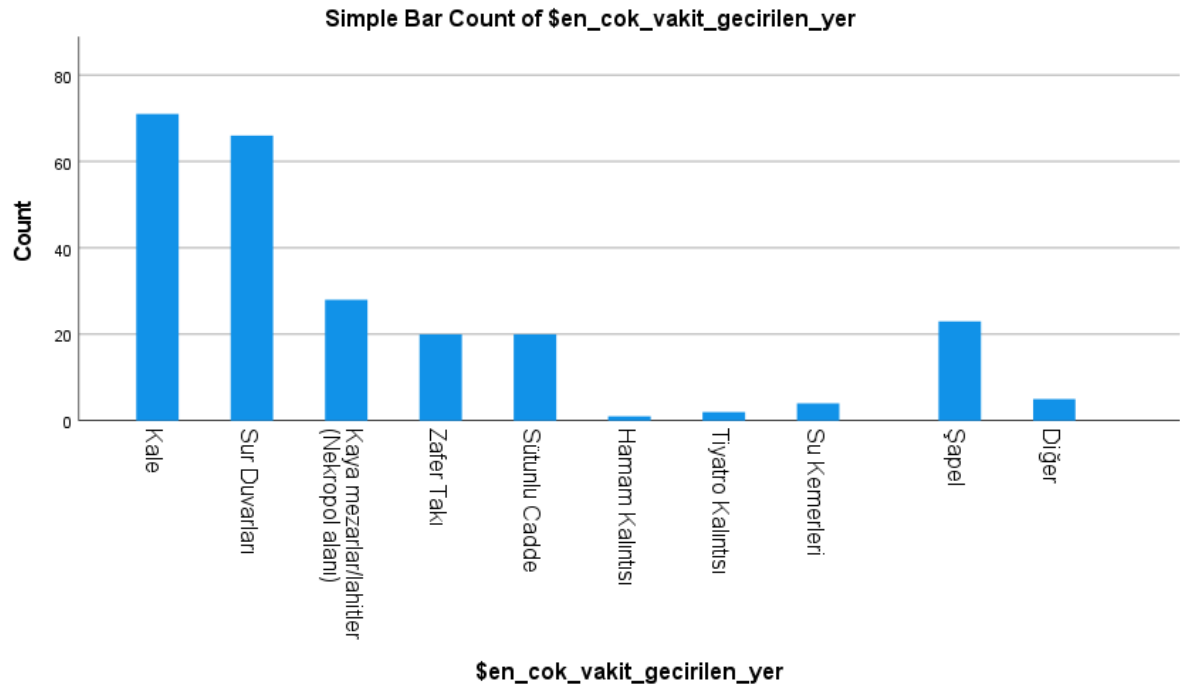

5. En çok nerede vakit geçirildiği (Çoklu Yanıt Analizi): Alanda en çok nerede vakit geçirdiniz?

\$En_cok_vakit_gecirilen_yer Frequencies

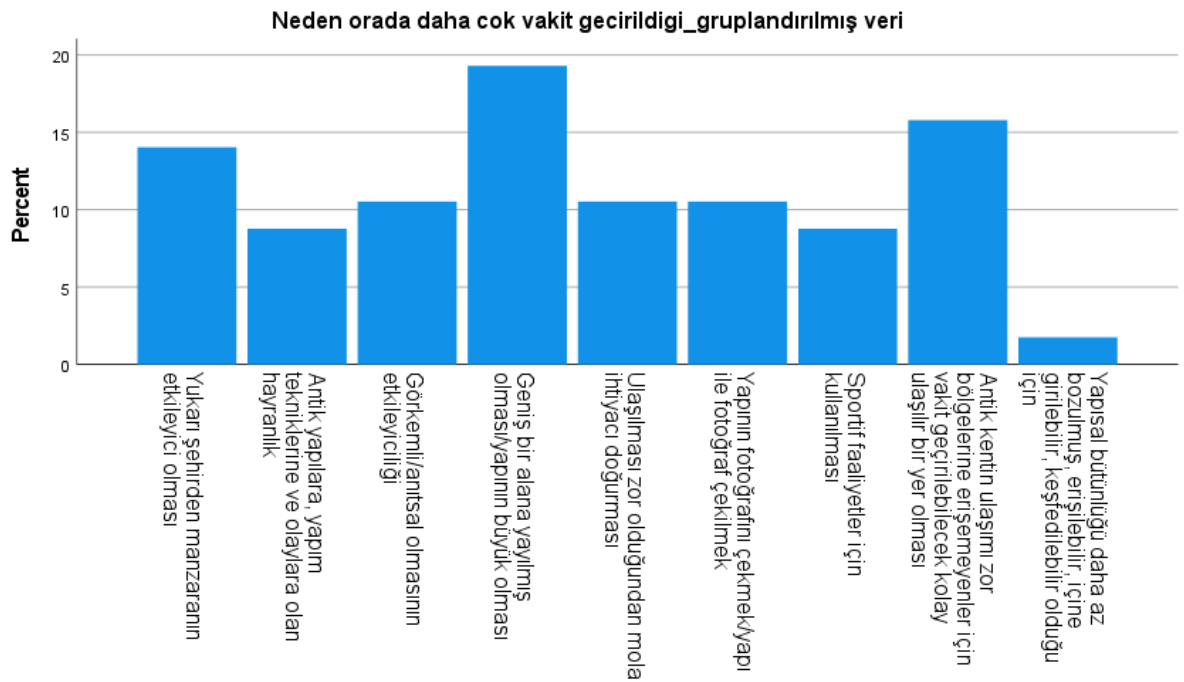
		Responses		Percent of Cases
		N	Percent	
\$En_cok_vakit_gecirilen_yer ^a	Kale	71	29,6%	73,2%
	Sur Duvarları	66	27,5%	68,0%
	Kaya mezarlar/lahitler (Nekropol alanı)	28	11,7%	28,9%
	Zafer Takı	20	8,3%	20,6%
	Sütunlu Cadde	20	8,3%	20,6%
	Hamam Kalıntısı	1	0,4%	1,0%
	Tiyatro Kalıntısı	2	0,8%	2,1%
	Su Kemerleri	4	1,7%	4,1%
	Şapel	23	9,6%	23,7%
	Diğer	5	2,1%	5,2%
Total		240	100,0%	247,4%

a. Group

6. Seçilen yapılara neden daha çok vakit ayrıldığı (gruplandırılmış veri):

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Yukarı şehirden manzaranın etkileyici olması	8	8,2	14,0	14,0
	Antik yapılara, yapım tekniklerine ve olaylara olan hayranlık	5	5,2	8,8	22,8
	Görkemli/anıtsal olmasının etkileyiciliği	6	6,2	10,5	33,3
	Geniş bir alana yayılmış olması/yapının büyük olması	11	11,3	19,3	52,6
	Ulaşılması zor olduğundan mola ihtiyacı doğurması	6	6,2	10,5	63,2
	Yapının fotoğrafını çekmek/yapı ile fotoğraf çekilmek	6	6,2	10,5	73,7
	Sportif faaliyetler için kullanılması	5	5,2	8,8	82,5
	Antik kentin ulaşımı zor bölgelerine erişemeyenler için vakit geçirilebilecek kolay ulaşılır bir yer olması	9	9,3	15,8	98,2
	Yapısal bütünlüğü daha az bozulmuş, erişilebilir, içine girilebilir, keşfedilebilir olduğu için	1	1,0	1,8	100,0
	Total	57	58,8	100,0	
Missing	System	40	41,2		
Total		97	100,0		

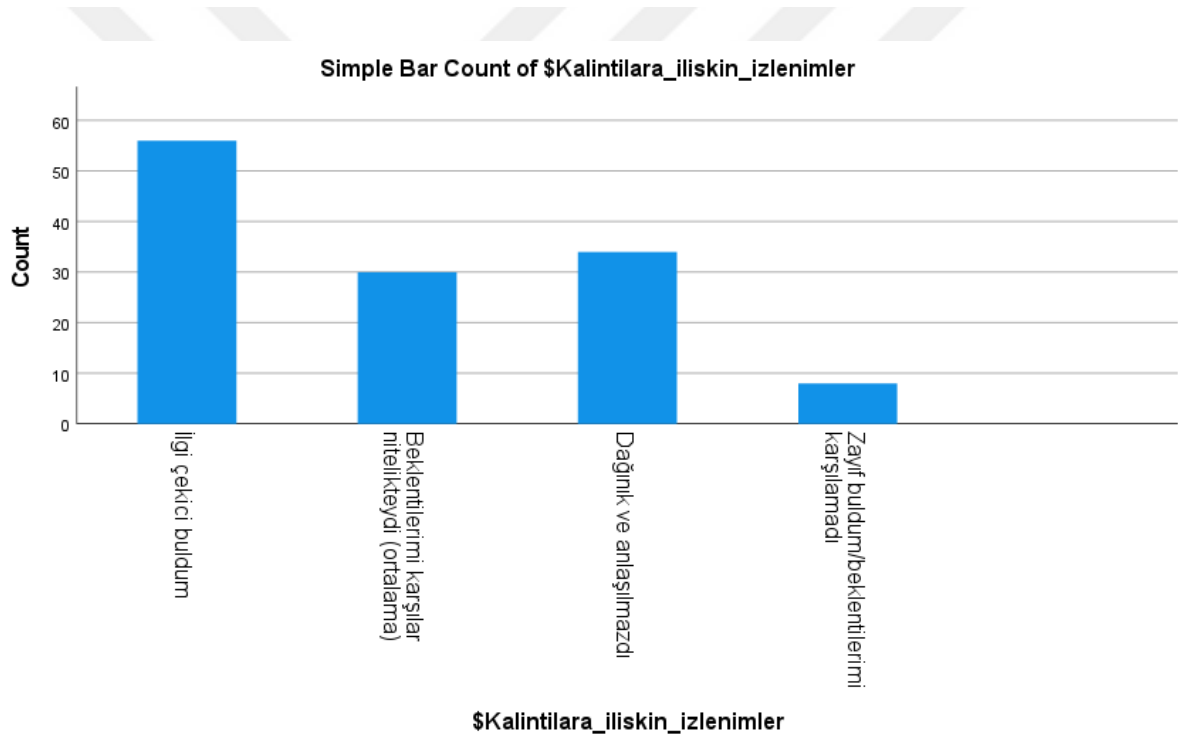

7. Kalıntılara İlişkin İzlenimler (Çoklu Yanıt Analizi): Alandaki antik yapı kalıntıları ile ilgili izleniminiz nedir?

\$Kalıntılara_iliskin_izlenimler Frequencies

		Responses		Percent of Cases
		N	Percent	
\$Kalıntılara_iliskin_izlenimler ^a	İlgi çekici buldum	56	43,8%	57,7%
	Beklentilerimi karşılar nitelikteydi (ortalama)	30	23,4%	30,9%
	Dağınık ve anlaşılmazdı	34	26,6%	35,1%
	Zayıf buldum/beklentilerimi karşılamadı	8	6,3%	8,2%
Total		128	100,0%	132,0%

a. Group

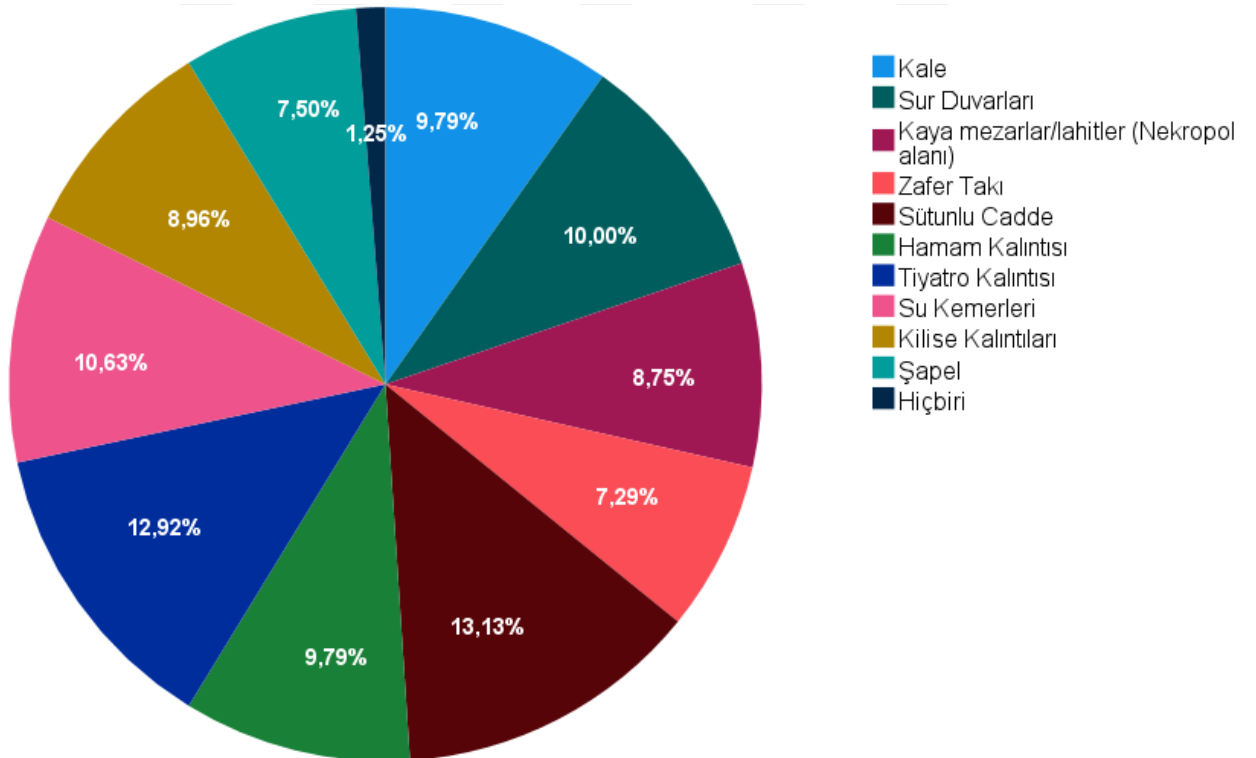

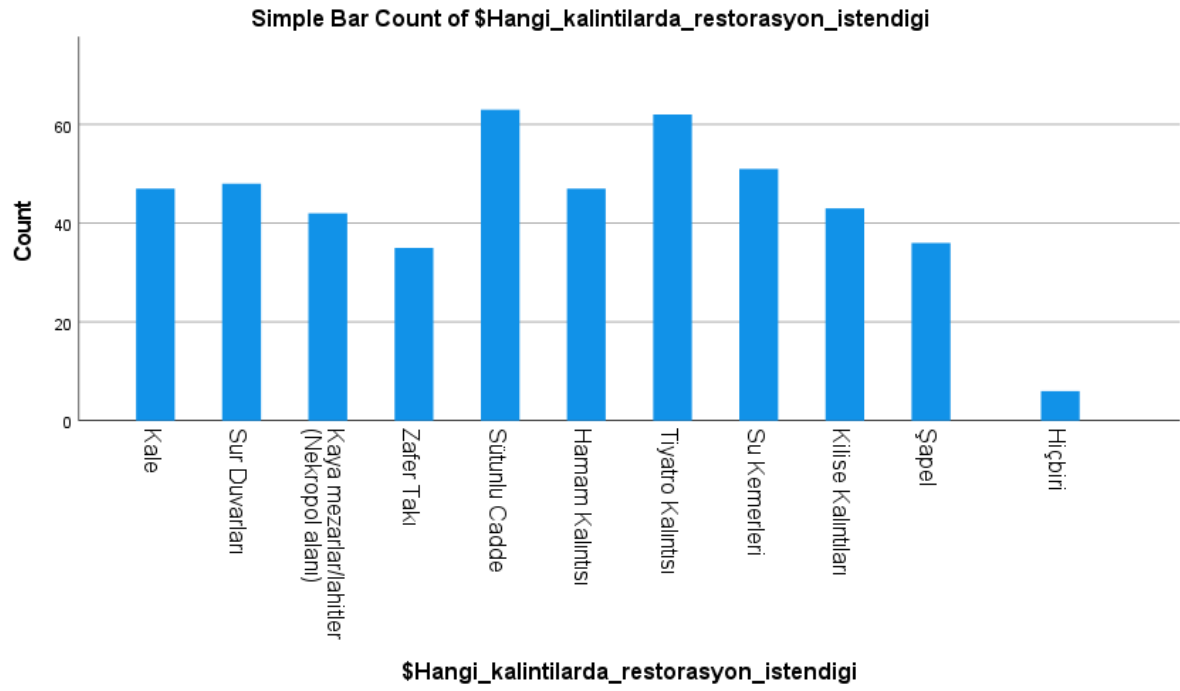
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: DÜŞÜNCE VE ÖNERİLER

1. Hangi yapılarda restorasyon yapılmasının istendiği (Çoklu Yanıt Analizi): Antik Kentteki hangi antik kalıntıda/kalıntılarda restorasyon çalışmaları yapılmasını isterdiniz?

		Responses		Percent of Cases
		N	Percent	
\$Hangi_yapılarda_restorasyon_yapilmasinin_istendiği ^a	Kale	47	9,8%	48,5%
	Sur Duvarları	48	10,0%	49,5%
	Kaya mezarlar/lahitler (Nekropol alanı)	42	8,8%	43,3%
	Zafer Takı	35	7,3%	36,1%
	Sütunlu Cadde	63	13,1%	64,9%
	Hamam Kalıntısı	47	9,8%	48,5%
	Tiyatro Kalıntısı	62	12,9%	63,9%
	Su Kemerleri	51	10,6%	52,6%
	Kilise Kalıntıları	43	9,0%	44,3%
	Şapel	36	7,5%	37,1%
	Hiçbiri	6	1,3%	6,2%
Total		480	100,0%	494,8%

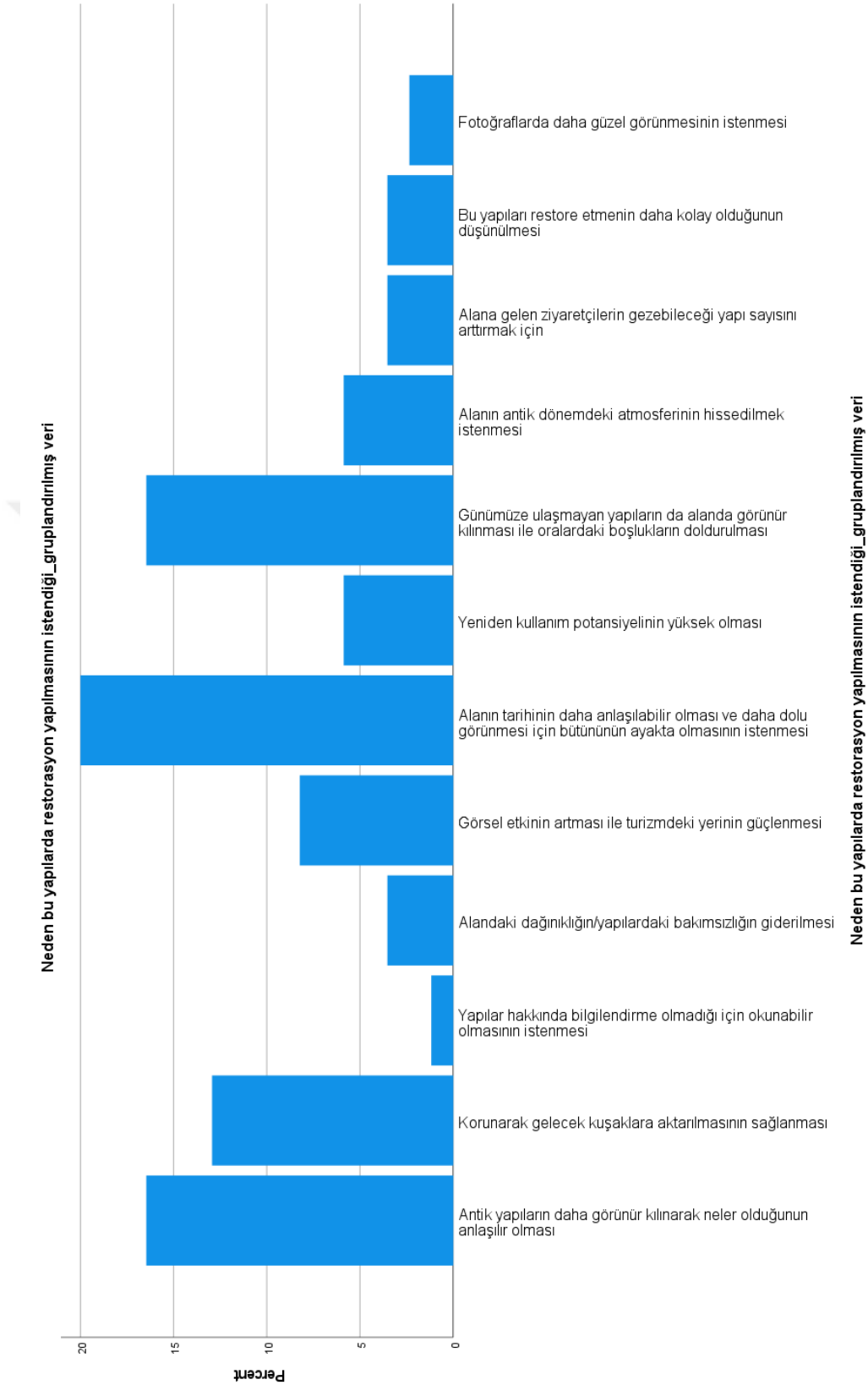
a. Group

2. Neden bu yapılarda restorasyon yapılmasının istendiği (Gruplandırılmış veri):

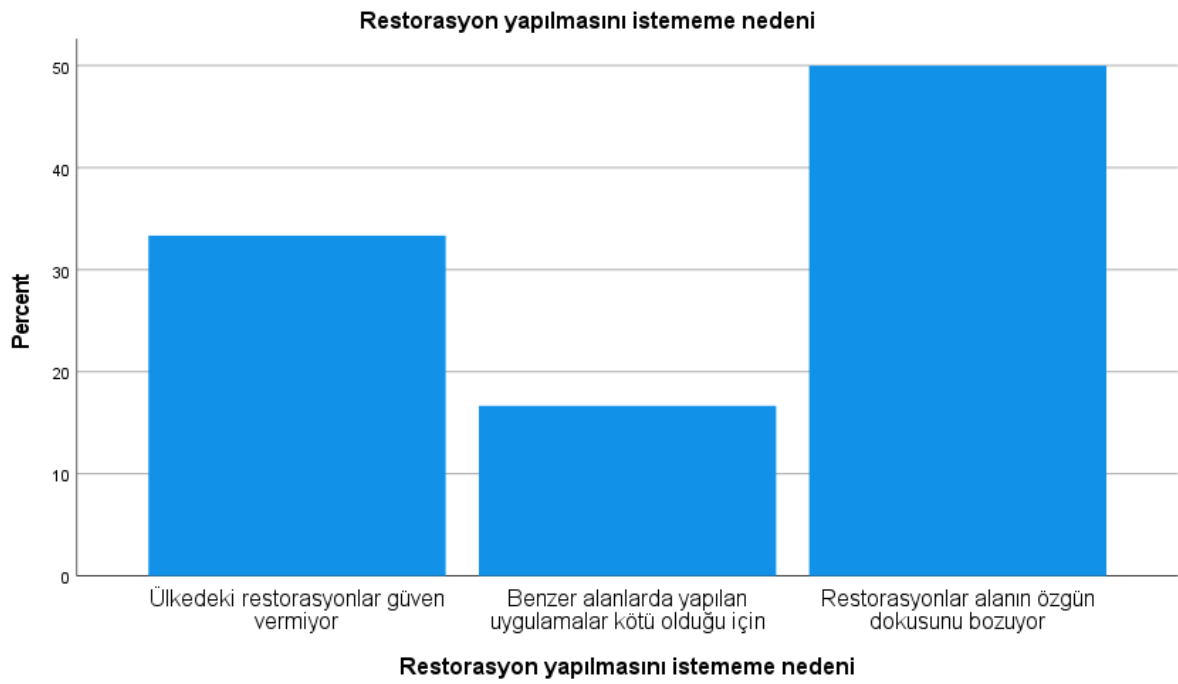
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Antik yapıların daha görünür kılınarak neler olduğunun anlaşılır olması	14	14,4	16,5	16,5
	Korunarak gelecek kuşaklara aktarılmasının sağlanması	11	11,3	12,9	29,4
	Yapılar hakkında bilgilendirme olmadığı için okunabilir olmasının istenmesi	1	1,0	1,2	30,6
	Alandaki dağınıklığın/yapılardaki bakımsızlığın giderilmesi	3	3,1	3,5	34,1
	Görsel etkinin artması ile turizmdeki yerinin güçlenmesi	7	7,2	8,2	42,4
	Alanın tarihinin daha anlaşılabilir olması ve daha dolu görünmesi için bütününün ayakta olmasının istenmesi	17	17,5	20,0	62,4
	Yeniden kullanım potansiyelinin yüksek olması	5	5,2	5,9	68,2
	Günümüze ulaşmayan yapıların da alanda görünür kılınması ile oralardaki boşlukların doldurulması	14	14,4	16,5	84,7
	Alanın antik dönemdeki atmosferinin hissedilmek istenmesi	5	5,2	5,9	90,6
	Alana gelen ziyaretçilerin gezebileceği yapı sayısını arttırmak için	3	3,1	3,5	94,1
	Bu yapıları restore etmenin daha kolay olduğunun düşünülmesi	3	3,1	3,5	97,6
	Fotoğraflarda daha güzel görünmesinin istenmesi	2	2,1	2,4	100,0
	Total	85	87,6	100,0	
Missing	System	12	12,4		
Total		97	100,0		

3. Restorasyon yapılmasını istemiyorum cevabı nedenleri (Gruplandırılmış veri):

Restorasyon yapılmasını istememe nedeni

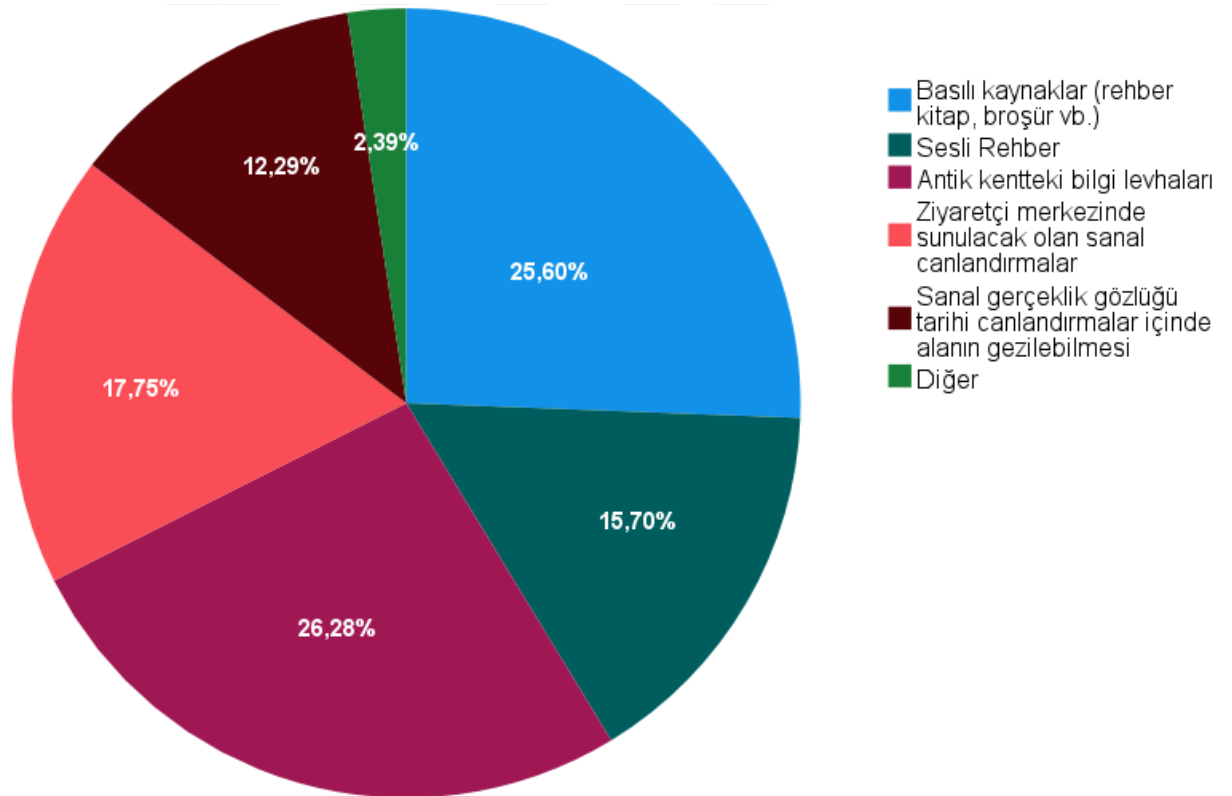
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ülkedeki restorasyonlar güven vermiyor	2	2,1	33,3	33,3
	Benzer alanlarda yapılan uygulamalar kötü olduğu için	1	1,0	16,7	50,0
	Restorasyonlar alanın özgün dokusunu bozuyor	3	3,1	50,0	100,0
	Total	6	6,2	100,0	
Missing	System	91	93,8		
Total		97	100,0		

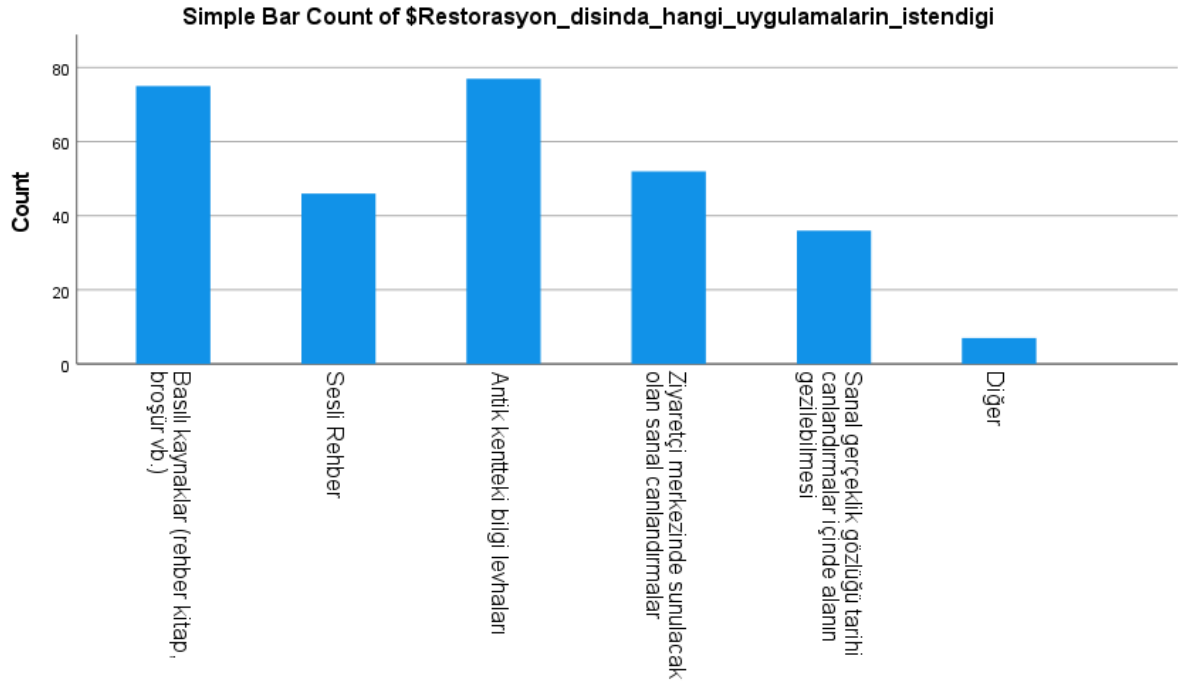

4. **Restorasyon dışında hangi uygulamaların istendiği (Çoklu Yanıt Analizi):** Antik kentin tarihinin anlaşılabilir olması adına yapılan restorasyon çalışmalarının yanı sıra bunları destekleyici başka ne tür uygulamaların faydalı olabileceğini düşünüyorsunuz?

		Responses		Percent of Cases
		N	Percent	
\$Restorasyon_dışında_hangi_uygulamaların_istendiği ^a	Basılı kaynaklar (rehber kitap, broşür vb.)	75	25,6%	77,3%
	Sesli Rehber	46	15,7%	47,4%
	Antik kentteki bilgi levhaları	77	26,3%	79,4%
	Ziyaretçi merkezinde sunulacak olan sanal canlandırmalar	52	17,7%	53,6%
	Sanal gerçeklik gözlüğü tarihi canlandırmalar içinde alanın gezilebilmesi	36	12,3%	37,1%
	Diğer	7	2,4%	7,2%
Total		293	100,0%	302,1%

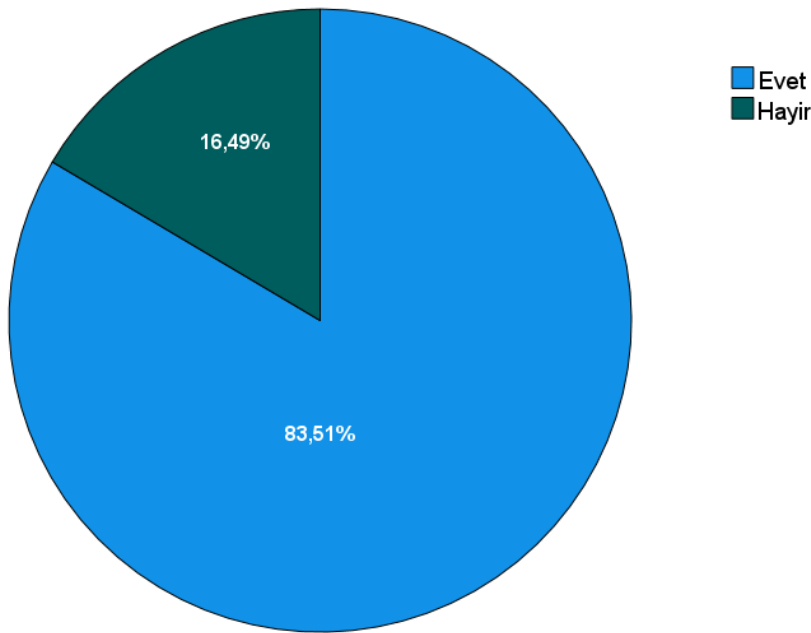
a. Group

5. Tekrar Ziyaret Etmeyi İsteme Durumu: Antik Kenti Tekrar ziyaret etmeyi düşünür müsünüz?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Evet	81	83,5	83,5	83,5
	Hayir	16	16,5	16,5	100,0
	Total	97	100,0	100,0	

6. Tekrar ziyaret etmek isteme nedeni (Gruplandırılmış veri):

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Restorasyon yapılırsa görmek, alanın değişimini gözlemlemek için	22	22,7	26,5	26,5
	Yeni arkeolojik keşifleri görmek/kazı sürecini takip etmek için	4	4,1	4,8	31,3
	Yakın çevremden insanları getirip gezdirmek için	3	3,1	3,6	34,9
	Daha çok zaman ayırarak, daha bilinçli bir şekilde gezmek, gezemediğim yerlerini de gezmek için.	23	23,7	27,7	62,7
	Sportif faaliyetler için belirli periyotlarla geliyorum	4	4,1	4,8	67,5
	Farklı mevsimlerdeki halini görmek için	2	2,1	2,4	69,9
	Yakın çevrede ikamet ediyorum/buralıyım sık gelirim	2	2,1	2,4	72,3
	Vakit geçirmekten keyif aldığım bir yer olduğu için	18	18,6	21,7	94,0
	Her ziyaretimde farklı bir yönünü keşfettiğim için	5	5,2	6,0	100,0
	Total	83	85,6	100,0	
Missing	System	14	14,4		
Total		97	100,0		

